

**TARİHİ KIPÇAK TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE
SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yeni Türk Dili Programı**

İlker BERBER

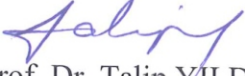
Danışman: Prof. Dr. Bilge Özkan NALBANT

Ağustos 2019

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı öğrencisi İlker BERBER tarafından Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT yönetiminde hazırlanan “Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal ve Kültürel Yaşam” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 01.07.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Talip YILDIRIM
Jüri Başkanı

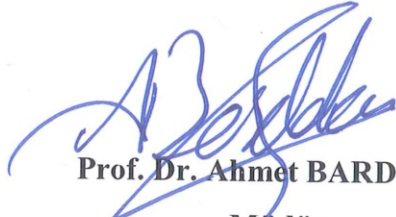
Prof. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT
Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
04/09/2019 tarih ve ...35/01 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İlker BERBER

ÖN SÖZ

Bir dilin söz varlığı, o dilin konuşulduğu toplumun yaşam biçimini, gelenek ve göreneklerini, siyasi ve sosyal tarihini, kültürel yapısını, çevresindeki kültürlerle ilişkisini ortaya koyar. Bu bakımdan bir dilin söz varlığını incelemek bir toplumun belli bir döneminin kültür yapısını anlamak ve sözcükler arasındaki anlam ilişkilerini görebilmek açısından bize bazı ipuçları verebilir.

Uzun bir tarihi geçmişi olan bir toplumun söz varlığına ulaşabilmek için o toplumun dilinde yazılmış eserleri, özellikle sözlükleri incelemek gerekir. Sözlük geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynakların başında gelmektedir. Sözlük, atalarımızın ağızında, yaşamında var olanları bize bildiren; bizim yaşamımızda var olanları da gelecek nesillere aktaran en önemli araçtır. Özellikle kavram alanı sözlükleri, sözlükçülük çalışmalarında önemlidir. Çünkü bir toplumda bir kavram ne kadar önemliyse o toplumun konuştuğu dilde o kavramla ilgili söz varlığı o kadar çok olmaktadır. Bu yönüyle kavram alanı sözlükleri bir toplumun kültürünü daha çok öne çıkaran eserlerdir. Tarihî Kıpçak Türkçesi döneminde yazılan sözlükler de bu anlamda önemli bir yere sahiptir.

Orta Türkçe döneminin batı kolunu temsil eden Kıpçak Türkçesi, tarihî Türk lehçeleri arasında en dikkat çekici olanlarından biridir. Bu lehçe, tarihî süreci içerisinde birbirinden farklı iki coğrafyada kurulup üç ayrı kolda gelişmiştir. İlk kolu 13-15. yüzyıllar arasında Altın Ordu devletinin sınırları içerisinde bugünkü Rusya, Ukrayna ve Kafkaslar'da yaşayan Kıpçakların dilidir. Kıpçaklar kendilerinden önce Karadeniz civarına göç eden kavimleri de bünyelerinde toplayarak Batı Türkçesinin kuzey kanadını teşkil etmişlerdir. Bunlardan elimize yalnızca Codex Cumanicus adlı dil malzemesi kalabilmiştir. İkinci kolu aynı coğrafyada Ermeni harflerinin kullanıldığı yazı dilidir. Üçüncü kolu 13. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye'de kullanılan dil oluşturur. Kıpçak Türkçesi asıl gelişmesini bu bölgelerde, vatanından epeyce uzakta, aslında Batı Türkçesinin kuzey grubunu oluşturduğu hâlde, güney grubunun yayıldığı sahadan daha da güneyde, bugün Yakın ve Orta-Doğu denilen bölgelerde göstermiştir. Bu bölgelere göçler, çoğunlukla çocuk ve gençlerin teşkil ettiği köle ve paralı askerler şeklinde olmuştur. Aslında bu bölgeye gelip yerleşen Türkler, sadece bu köleler ve paralı askerlerden ibaret olmamıştır. Türkmenler, hatta Altınordu ve Harezmi bölgesinden gelenler de dilde farklılık meydana getirecek kadar

önemli bir yer tutmuşlardır. Bütün bu Türk boyları zamanla, kuzeyde devam ettiremedikleri devlet ve medeniyeti bu yabancı diyarda meydana getirebilmişlerdir. Memlûk devletinde, Türk sultanlarının başta bulunmaları, ordunun ve hâkimiyetin Türklerin elinde olması, Türkçeye ilgiyi artırmış ve Araplara Türkçeyi öğretmek için çeşitli eserler yazılmıştır. Yazılan bu eserler, hem Türkçenin kurallarını açıklayan birer dil bilgisi kitabı, hem de söz varlığını listeleyen birer sözlük niteliğindedir. Bu yüzden bu eserler Türk dili tarihi ve Türk sözlükçülük geçmişi açısından önemlidir.

Bu çalışmada Türk sözlükçülüğünün en verimli sahalarından biri olan tarihî Kıpçak Türkçesi sözlükleri tarandı. Böylece Kıpçak Türklerinin sosyal hayatlarında kullandıkları ve onların kültürlerini yansıtan söz varlığının ortaya konulmasına ve bir kavram alanı sözlüğü oluşturulmasına çalışıldı.

Çalışma süresince her türlü desteği gösteren aileme, çalışmamızın her aşamasında görüşlerini paylaşan, yardımlarını esirgemeyen Sevgili kardeşim Doç. Dr. Vesile ALKAN'a, ve çalışma arkadaşım Burcu SARIKAYA'ya teşekkür ederim. Çalışma boyunca sabırla bana yol gösteren ve destek olan çok kıymetli ve saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Bilge Özkan NALBANT'a sonsuz teşekkürlerimi borç bilirim.

ÖZET

TARİHİ KIPÇAK TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM

BERBER, İlker

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yeni Türk Dili Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bilge Özkan NALBANT

Ağustos 2019, XXVI + 355 sayfa

Kavram alanı sözlükleri bir dilin söz varlığına ulaşmada önemli bir yere sahiptir. Tez çalışmasının konusu tarihî Kıpçak sözlüklerinden hareketle, Türk tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan Kıpçak Türklerinin, günlük yaşamlarında kullandıkları ve karşılıklı ilişkilerinde etkili olan söz varlıklarından bir kavram alanı sözlüğünün oluşturulmasıdır. Bu çalışmayla, ülkemizde son yıllarda artmaya başlayan kavram sözlükleri alanındaki çalışmalara katkıda bulunulması amaçlanmıştır

Tez, dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Türk dilinin, Kıpçak Türkçesinin ve tarihî Kıpçak Türklerinin tarihçesi ve dönemin sözlükleri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, tarihi Kıpçak Türkçesi sözlüklerinin taranması sonucunda ulaşılan sözcüklerle bu alanda bir kavram alanı sözlüğü denemesi (çalışması) yapılmıştır. Üçüncü bölüm, tarihi Kıpçak Türkçesi sözlüklerinde yer alan ve Türkiye Türkçesinde devamlılığı olan sözcüklerin karşılaştırma tablolarından oluşmuştur. Dördüncü bölümde ise elde edilen sözcükler değerlendirilip sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıpçak Türkleri, tarihî Kıpçak Türkçesi, Kıpçak sözlükleri, sosyal yaşam

ABSTRACT

SOCIAL AND CULTURAL LIFE IN HISTORICAL KIPCHAK TURKS DICTIONARIES

BERBER, İlker

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department
The New Turkish Language Science Programme
Adviser of Thesis: Prof. Dr. Bilge Özkan NALBANT

August 2019, XXVI + 355 pages

Conceptual field dictionaries are crucial sources in reaching the vocabulary of a language. The subject of this thesis is to generate a conceptual dictionary comprising of vocabulary related with words used by Kipchak Turks, who are significant in Turkish history, in their daily lives and those of used during their interactions with reference to Kipchak dictionaries. With this study, it is aimed to contribute to the recently increased studies in the field of conceptual field dictionaries in our country

This thesis is consisted of four chapters. In the first chapter, brief information is given about the history of Turkish language, Kipchak Turkish and historical Kipchak Turks along with dictionaries of that period. In the second chapter, it is attempted to design a conceptual field dictionary including words gathered through searching historical Kipchak Turkish dictionaries. The third chapter is composed of comparison tables indicating words in historical Kipchak Turkish dictionary and those used continuously in Turkish. Lastly, in the fourth chapter, the obtained words are evaluated and the result is drawn.

Key Words: Kipchak Turks, historical Kipchak Turkish, Kipchak dictionaries, Social life

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	XXV
GİRİŞ.....	1
ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİNİN TARİHÇESİ

1.1. Türk Yazı Dilinin Kısaca Tarihi Gelişimi Ve Bu Gelişim İçerisinde Kıpçak Türkçesinin Yeri.....	9
1.2. Kuman-Kıpçak Adlarının Kökeni ve Anlamı.....	23
1.3. Kıpçak Türklerinin Siyasi Tarihleri Hakkında Kısa Bir Bilgi.....	25
1.4. Kıpçak Türklerinin Yaşadıkları Sahalarda Yazılmış Sözlükler.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ KIPÇAK TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM

2.1. Akrabalık ile İlgili Sözcükler.....	44
2.1.1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler.....	44
2.1.1.1. Dede anlamındaki sözcükler.....	44
2.1.1.2. Nine anlamındaki sözcükler	44
2.1.1.3. Baba anlamındaki sözcükler.....	44
2.1.1.4. Anne anlamındaki sözcükler.....	44
2.1.1.5. Amca; dayı; hala; teyze anlamındaki sözcükler.....	45
2.1.1.6. Kardeş anlamındaki sözcükler.....	46
2.1.1.7. Oğul anlamındaki sözcükler	46
2.1.1.8. Kız anlamındaki sözcükler.....	47
2.1.1.9. Torun anlamındaki sözcükler.....	48
2.1.1.10. Çocuk, evlat anlamındaki sözcükler.....	48

2.1.2. Evlilik Yoluyla Olan Akrabalıkları Bildiren Sözcükler.....	48
2.1.2.1. Koca anlamındaki sözcükler.....	48
2.1.2.2. Karı anlamındaki sözcükler.....	48
2.1.2.3. Kızın kocası anlamındaki sözcükler.....	49
2.1.2.4. Oğulun karısı anlamındaki sözcükler.....	49
2.1.2.5. Bacanak, kayınbirader, enişte anlamındaki sözcükler.....	50
2.1.2.6. Baldız, görümce, yenge, elti anlamındaki sözcükler.....	50
2.1.2.7. Kaynana anlamındaki sözcükler.....	50
2.1.2.8. Kaynata anlamındaki sözcükler.....	50
2.1.3. Gayri Meşru İlişkilerle İlgili Akrabalık Bildiren Sözcükler.....	50
2.1.4. Akrabalık Bildiren Diğer Sözcükler.....	50
2.2. Cinsiyet, Yaş ve Medeni Duruma Göre Kişi Adları	51
2.2.1. Erkekler İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	51
2.2.2. Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	52
2.2.2.1. Kadınlar için kullanılan genel adlandırmalar.....	52
2.2.2.2. Evli kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	53
2.2.2.3. Dul kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	53
2.2.2.4. Hamile ve kısır kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	53
2.2.2.5. Güzel süslü ve süzsüz kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	54
2.2.2.6. Mevki sahibi kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	54
2.2.2.7. Köle kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	54
2.2.2.8. Günahkar ve namuslu kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	55
2.2.2.9. Yaşlı kadınlar için kullanılan adlandırmalar.....	55
2.2.3. Diğerleri.....	55
2.3. Evlilik ve Düğünle İlgili Olarak Kullanılan Adlar.....	56
2.4. Boy Adları.....	56
2.5. Kavim, Ülke İl ve Dil Adları.....	57
2.5.1. Ülke ve İl Adları.....	57
2.5.2. Dil Adları.....	57
2.5.3. Kavim Adları.....	58
2.6. Sosyal Tabakaları Belirleyen Sözcükler.....	58
2.6.1. Yüksek Unvan ve Rütbe Belirten Adlar.....	58
2.6.1.1. Erkekler için yüksek unvan, rütbe belirten adlar.....	58

2.6.1.2. Kadınlar için yüksek unvan, rütbe belirten adlar.....	59
2.6.1.3. Genel Olarak Yüksek unvan ve rütbe belirten diğer adlar.....	60
2.6.2. Halkın Toplum İçindeki Konumunu ve Maddi Durumunu Belirten Adlar.....	60
2.6.3. Köleler İçin Kullanılan Sözcükler.....	62
2.7. Günlük Hayat ve İlişkiler.....	63
2.7.1. İnsanların Sosyal İlişkilerine Göre Aldıkları Adlar.....	63
2.7.1.1. Arkadaşlık için kullanılan adlar.....	63
2.7.1.2. Komşuluk için kullanılan adlar.....	64
2.7.2. Çeşitli Tipler ve Karakterler.....	65
2.7.2.1. Kişilik özelliklerine göre tipler.....	65
2.7.2.1.1. Gayri meşru ilişki yaşayan kadınlarla ilgili terimler.....	65
2.7.2.1.2. Günahkar kişiler için kullanılan terimler.....	65
2.7.2.1.3. Hoppa kişiler için kullanılan terimler.....	66
2.7.2.1.4. Anlayış noksanlığı için kullanılan terimler.....	66
2.7.2.1.5. Kötü huylu kişiler için kullanılan terimler.....	67
2.7.2.1.6. Cimri ve açgözlü kişiler için kullanılan terimler.....	67
2.7.2.1.7. Çekingen ve korkak kişiler için kullanılan terimler.....	68
2.7.2.1.8. Hileci ve yalancı kişiler için kullanılan terimler.....	68
2.7.2.1.9. Dedikoducu ve iftiracı kişiler için kullanılan terimler.....	68
2.7.2.1.10. Kıskanç kişiler için kullanılan terimler.....	69
2.7.2.1.11. Yaramaz ve kavgacı kişiler için kullanılan terimler.....	69
2.7.2.1.12. Cahil ve tembel kişiler için kullanılan terimler.....	70
2.7.2.1.13. Saygın ve dürüst kişiler için kullanılan terimler.....	70
2.7.2.1.14. Alçakgönüllü, anlayışlı, olgun kişiler için kullanılan terimler.....	71
2.7.2.1.15. Sadık Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	72
2.7.2.1.16. Cömert kişiler için kullanılan terimler.....	72
2.7.2.1.17. Zeki, çalışkan, yetenekli kişiler için kullanılan terimler.....	72
2.7.2.1.18. Cesur kişiler için kullanılan terimler.....	73
2.7.2.1.19. Aşk ve sevgi ile ilgili terimler.....	73
2.7.2.1.20. Diğer terimler.....	74
2.7.2.2. Kişilerin Fiziksel özelliklerine ve yaş durumlarına göre kullanılan terimler.....	74

2.7.2.2.1. Kişilerin fiziksel özelliklerine göre kişiler için kullanılan terimler....	74
2.7.2.2.2. Kişilerin yaş durumlarına göre kullanılan terimler.....	75
2.7.2.3. Sağlık ve temizlik durumlarına göre kişiler için kullanılan terimler.....	76
2.8. Dini İnanış ve Adetler.....	76
2.8.1. Müslümanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler.....	76
2.8.2. Hıristiyanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler.....	78
2.8.3. Dini İnanışlarla İlgili Olarak Kullanılan Diğer Sözcükler.....	82
2.8.4. Cenaze Geleneği İle İlgili Olarak Kullanılan Sözcükler.....	82
2.8.5. Sözlüklerde Geçen Özel Adlar.....	82
2.8.5.1. Codex Cumanicus'da geçen ve kişiler için kullanılan dini adlar.....	82
2.8.5.2. Codex Cumanicus'da dini mekanlar için kullanılan özel adlar.....	85
2.8.5.3. Diğer sözlüklerde geçen ve kişiler için kullanılan özel adlar.....	85
2.9. Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler.....	87
2.10. Eğitim, Öğretim ve Öğrenim Hayatı.....	88
2.10.1. Eğitim ve Öğretim Malzemeleri İçin Kullanılan Sözcükler.....	88
2.10.2. Eğitim ve Öğretimde Görev Yapan Kişiler İçin Kullanılan Adlar.....	89
2.11. Oyun, Eğlence ve Yarışmalar.....	89
2.11.1. Oyunlar, Yarışmalar.....	89
2.11.2. Eğlence.....	90
2.11.2.1. Eğlence amacıyla yapılan eylemler.....	90
2.11.2.2. Eğlendirme amaçlı çalışan kişiler için kullanılan adlar.....	90
2.11.3. Müzik, dans ve Çalgılar İçin Kullanılan Sözcükler.....	90
2.12. Giyim-Kuşam-Süslenme.....	91
2.12.1. Kumaş, Elbise Malzemeleri ve Elbise Parçaları.....	91
2.12.1.1. Kumaş yapımında kullanılan malzemeler.....	91
2.12.1.2. Genel olarak kumaş anlamında kullanılan adlar.....	92
2.12.1.3. Kumaşın durumuna ve çeşidine göre kullanılan adlar.....	92
2.12.1.3.1. İpekli kumaşlar ve atlaslar.....	92
2.12.1.3.2. Pamuklu kumaşlar.....	93
2.12.1.3.3. Yünlü kumaşlar ve kadifeler.....	93
2.12.1.3.4. Keten kumaşlar.....	93
2.12.1.3.5. Altın işlemeli kumaşlar.....	94
2.12.1.3.6. Eski kumaşlar için kullanılan adlar.....	94

2.12.1.4. Giysi yapımında kullanılan deriler için kullanılan adlar.....	94
2.12.2. Dikiş Malzemeleri.....	95
2.12.3. Giyim Eşyaları İçin Kullanılan Adlar.....	95
2.12.3.1. Başa giyilen giysiler.....	95
2.12.3.1.1. Erkeklerin kullandığı başlıklar.....	95
2.12.3.1.2. Kadınların kullandığı başlıklar.....	96
2.12.3.2. Ayağa giyilen giysiler.....	97
2.12.3.3. Elbise anlamında kullanılan sözcükler.....	97
2.12.3.3.1. Kaftanlar, kürkler ve örtüler için kullanılan sözcükler.....	98
2.12.3.3.2. Pantolonlar ve etekler için kullanılan sözcükler.....	98
2.12.3.3.3. Yelek ve gömlekler için kullanılan sözcükler.....	98
2.12.3.4. Giysi aksesuarları için kullanılan sözcükler.....	99
2.12.4. Kuşam Malzemeleri İçin Kullanılan Sözcükler.....	99
2.12.5. Süs Eşyası ve Süslenme İçin Kullanılan Sözcükler.....	100
2.12.5.1. Takılar için kullanılan sözcükler.....	100
2.12.5.2. Makyaj malzemeleri için kullanılan sözcükler.....	101
2.12.5.3. Süslenmek ve temizlenmek için kullanılan eşya adları.....	102
2.13. Ev İçin Kullanılan Sözcükler.....	102
2.13.1. Evin Bölümleri İçin Kullanılan Sözcükler.....	103
2.13.2. Ev Yapımında Kullanılan Araç Gereç adları	104
2.13.3. Çeşitli Ev Eşyaları İçin Kullanılan Sözcükler.....	105
2.13.3.1. Ev güvenliğinde kullanılan eşya adları.....	105
2.13.3.2. Evi süsleyen ve ışıklandıran eşyalar için kullanılan sözcükler.....	106
2.13.3.3. Ev içinde kullanılan örtüler	106
2.13.3.3.1. Yere serilen örtüler için kullanılan sözcükler.....	106
2.13.3.3.2. Diğer örtü çeşitleri ve perdeler için kullanılan sözcükler.....	107
2.13.3.4. Evde oturmak için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler.....	107
2.13.3.5. Evde uyumak ve dinlenmek için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler.	108
2.13.3.6. Temizlik malzemeleri için kullanılan sözcükler.....	108
2.13.3.7. Kese ve torbalar için kullanılan sözcükler.....	109
2.13.3.8. Dolap, sandık ve sepetler için kullanılan sözcükler.....	109
2.13.3.9. Evde çeşitli amaçlar için kullanılan diğer eşyalarla ilgili sözcükler....	110
2.13.4. Çadır ve Bölümleri.....	111

2.14. Mutfak.....	112
2.14.1. Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler.....	112
2.14.1.1.Yemek pişirme araçları.....	112
2.14.1.2.Yemek yemek için kullanılan eşya adları.....	113
2.14.1.3. Sıvı saklamak ve sıvı içmek için kullanılan eşya adları.....	113
2.14.1.4. Diğer çeşitli mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler.....	114
2.14.2. Başlıca Besin Maddeleri ve Yemekler.....	115
2.14.2.1.Yiyecekler için kullanılan sözcükler.....	115
2.14.2.1.1. Bakliyatlar için kullanılan sözcükler.....	116
2.14.2.1.2. Sebzeler için kullanılan sözcükler.....	118
2.14.2.1.3. Meyvalar için kullanılan sözcükler.....	122
2.14.2.1.4. Yağlar için kullanılan sözcükler.....	126
2.14.2.1.5. Süt ürünleri için kullanılan sözcükler.....	127
2.14.2.1.6. Çerezler için kullanılan sözcükler.....	128
2.14.2.1.7. Etler ve diğer hayvan ürünleri.....	129
2.14.2.1.8. Ballar.....	130
2.14.2.1.9. Baharatlar ve baharatlı bitkiler.....	130
2.14.2.2. İçecekler.....	132
2.14.2.2.1. Sular.....	132
2.14.2.2.2. Meyva suları.....	132
2.14.2.2.3. Şaraplar.....	133
2.14.2.2.4. Çeşitli içecekler.....	133
2.14.2.3. Pişmiş yiyecekler.....	134
2.14.2.3.1. Yemekler.....	134
2.14.2.3.2. Çorbalar.....	134
2.14.2.3.3.Ekmek, çörek, pasta.....	135
2.14.2.3.4.Tatlı yiyecekler.....	135
2.15. Takvim ve Ölçü Birimleri.....	136
2.16. At Takımları ve Silahlar.....	136
2.16.1. At Malzemeleri.....	136
2.16.2. Savaş Araç ve Gereçleri, Silahlar.....	139
2.16.2.1. Savunma için kullanılan araçlar.....	139
2.16.2.2. Zırhlar.....	141

2.17. Para-Kıymetli Maddeler, Madenler ve Ticaret.....	142
2.17.1. Paralar.....	142
2.17.2. Kıymetli Maddeler.....	142
2.17.2.1. Altın için kullanılan sözcükler.....	142
2.17.2.2. Gümüş için kullanılan sözcükler.....	143
2.17.2.3. Bakır için kullanılan sözcükler.....	143
2.17.2.4. Kurşun için kullanılan sözcükler.....	143
2.17.2.5. Demir için kullanılan sözcükler.....	143
2.17.2.6. Değerli taşlar için kullanılan sözcükler.....	144
2.17.2.7. Diğer değerli maddeler için kullanılan sözcükler.....	144
2.17.3. Ticaret.....	145
2.18. Tarım.....	145
2.18.1. Tarım aletleri.....	146
2.18.2. Tarım ürünleri.....	146
2.18.3. Tarım alanları.....	147
2.19. Hayvancılık.....	147
2.19.1. Evcil hayvanlar.....	148
2.19.1.1. Atlar ve diğer binek hayvanları.....	148
2.19.1.2. Ürünlerinden faydalanılan hayvanlar.....	151
2.19.1.2.1. Küçükbaş hayvanlar.....	151
2.19.1.2.2. Büyükbaş hayvanlar.....	152
2.19.1.2.3. Kümes hayvanları.....	153
2.19.1.3. Diğer evcil hayvanlar.....	154
2.19.2. Yabani hayvanlar.....	155
2.19.2.1. Sürüngenler.....	156
2.19.2.2. Böcekler.....	157
2.19.2.3. Kuşlar.....	160
2.19.2.4. Deniz hayvanları.....	165
2.19.2.5. Yırtıcılar.....	165
2.19.2.6. Diğer yabani hayvanlar.....	167
2.20. Avcılık ve Balıkçılık.....	170
2.21. Meslekler.....	170
2.21.1. Güvenlikle İlgili Meslek Adları.....	170

2.21.1.1. İç güvenlikle ilgili meslek adları.....	170
2.21.1.2. İstihbaratla ilgili meslek adları.....	172
2.21.2. Eğitim-Öğretim Hayatıyla İlgili Meslek Adları.....	172
2.21.3. Gündelik Hayatta Ev İçinde Belli Bir Hizmetin Yerine Getirilmesiyle İlgili Meslek Adları.....	173
2.21.3.1. Çocuk bakımıyla ilgili meslek adları.....	173
2.21.3.2. Gündelik işlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları.....	173
2.21.4. Avlanmayla İlgili Meslek Adları.....	174
2.21.5. Esnaf ve Zanaatkârlıkla İlgili Meslek Adları.....	174
2.21.5.1. Gıda ve beslenmeyle ilgili meslek adları.....	175
2.21.5.2. Ev eşyası veya aletlerinin yapımı ve onarımıyla ilgili meslek adları...	175
2.21.5.3. Silah yapımıyla ilgili meslek adları.....	176
2.21.5.4. İnşaat işleriyle ilgili meslek adları.....	177
2.21.5.5. Temizlenmeyle ilgili meslek adları.....	177
2.21.6. Haberleşme ve İletişimle İlgili Meslek Adları.....	177
2.21.7. Büyü, Fal ve Astrolojiyle İlgili Meslek Adları	178
2.21.8. Sporla İlgili Meslek Adları	178
2.21.9. Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Adları	178
2.21.9.1. Ziraatla ilgili meslek adları	178
2.21.9.2. Hayvancılıkla ilgili meslek adları	179
2.21.10. Müzik ve Eğlence Hayatıyla İlgili Meslek Adları.....	179
2.21.11. Denizcilikle İlgili Meslek Adları.....	180
2.21.12. Dilencilikle İlgili Meslek Adları	180
2.21.13. Yasal Olmayan Meslekler.....	180
2.21.14. Taşımacılık ve Hizmetle İlgili Meslek Adları.....	181
2.21.15. Ticaretle İlgili Meslek Adları.....	181
2.21.16. Madencilikle İlgili Meslek Adları.....	182
2.21.17. Yöneticilik ve İdari Hizmetlerle İlgili Meslek Adları.....	182
2.21.17.1. Devlet yönetimiyle ilgili meslek adları.....	182
2.21.17.2. İdari işlerin ve devlet kurumlarındaki çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları.....	183
2.21.18. Adaletle İlgili Meslek Adları.....	184
2.21.19. Maliyeye İlgili Meslek Adları.....	185

2.21.20. Dinle İlgili Meslek Adları.....	185
2.21.20.1. Gök tanrı inancıyla ilgili meslek adları.....	185
2.21.20.2. Müslümanlıkla ilgili meslek adları.....	185
2.21.20.3. Hıristiyanlıkla ilgili meslek adları.....	186
2.21.21. Sağlıkla İlgili Meslek Adları.....	186
2.22. Ağaç ve Çiçek Adları, Otlar.....	187
2.22.1. Ağaç İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar.....	187
2.22.1.1. Ağaç çeşitleri.....	187
2.22.2. Çiçek İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar.....	188
2.22.2.1. Çiçek çeşitleri.....	188
2.22.3. Otlar.....	189
2.23. Günlük Yaşamda Kullanılan Aletler ve Eşyalar.....	191
2.23.1. Tarımda Kullanılan Aletler.....	191
2.23.2. Hayvancılıkla İlgili Eşya Adları.....	191
2.23.3. Evle İlgili Eşyaların Adları.....	193
2.23.3.1. Mutfakla ilgili eşya adları.....	193
2.23.3.2. Ev yapımı, tamirat, ve gündelik işlerle ilgili eşya ve alet adları.....	196
2.23.3.3. Güvenlikle ilgili eşya adları	198
2.23.3.4. Muhafaza ve depolamayla ilgili eşya adları.....	198
2.23.3.5. Dinlenmeyle ilgili eşya adları	199
2.23.3.6. Aydınlatmayla ilgili eşya adları.....	200
2.23.3.7. Dekorasyonla ilgili eşya adları.....	200
2.23.4. Kesici ve Delici Aletler.....	200
2.23.5. Askerlikle İlgili Araçlar.....	202
2.23.5.1. Askerî savunma ve saldırıda kullanılan eşya adları.....	202
2.23.5.2. Askerî giyim ile ilgili eşya adları.....	204
2.23.6. Bir Zanaat Koluna Ait Eşya Adları.....	204
2.23.6.1. Fırıncılıkla ilgili eşya adları.....	204
2.23.6.2. Çizmecilikle ilgili gereç adları.....	204
2.23.6.3. Maden işlemeciliğiyle ilgili gereç adları.....	205
2.23.7. Ticarete ait eşya adları.....	205
2.23.7.1. Ödemeyele ilgili eşya adları.....	205
2.23.7.2. Hesaplama, değer belirleme ve ölçüyle ilgili eşya adları.....	205

2.23.8. Dini İnanışlara Ait Eşya Adları.....	206
2.23.9. Taşımacılığa Ait Eşya Adları.....	206
2.23.9.1. Kara taşımacılığıyla ilgili eşya adları.....	206
2.23.9.2. Deniz Taşımacılığıyla İlgili Eşya Adları.....	206
2.23.10. Avlanmaya Ait Eşya Adları.....	207
2.23.11. Eğitim-Öğretime Ait Eşya Adları	207
2.23.12. Musiki İle İlgili eşya Adları.....	207
2.23.13. Yönetime Dair Eşya Adları.....	208
2.24. Yer ve Mekan Adları.....	208
2.24.1. Yeryüzü İle İlgili Yer Adları.....	208
2.24.1.1. Kara ile ilgili yer adları.....	208
2.24.1.2. Su ile ilgili yer adları.....	210
2.24.2. Tarımla ve Hayvancılıkla İlgili Yer Adları.....	211
2.24.2.1. Açık alanlar.....	211
2.24.2.2. Kapalı alanlar.....	212
2.24.3. Konaklama Amaçlı Yer Adları.....	213
2.24.4. Ulaşım Sağlama Amaçlı Yer Adları.....	213
2.24.5. Korunma Amaçlı Yer Adları.....	213
2.24.6. Yaşama ve Barınma Amaçlı Yer Adları.....	214
2.24.7. Ticari Amaçlı Yer Adları.....	214
2.24.8. Dini İnanışlarla İlgili Yer Adları.....	215
2.25. Zaman Bildiren Terimler.....	215
2.25.1. Belirli, Özel Zamanlar İçin Kullanılan Sözcükler.....	215
2.25.2. Yılı Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler.....	216
2.25.3. Mevsimleri Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler.....	216
2.25.4. Ayları Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler.....	217
2.25.5. Hafta Anlamında Kullanılan Sözcükler.....	217
2.25.6. Gün Anlamında Kullanılan Sözcükler.....	217
2.25.7. Akşam, Sabah, Öğle, İkinci Anlamındaki Sözcükler.....	219
2.25.8. Zaman İfade Eden Diğer Sözcükler.....	220
2.26. Sağlıkla İlgili Terimler.....	221

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**KIPÇAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN KIYASLANMASI**

3.1. Karşılaştırma Tablosu.....	224
---------------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**DEĞERLENDİRME VE SONUÇ**

4.1. Değerlendirme	323
--------------------------	-----

4.2. Sonuç.....	347
-----------------	-----

KAYNAKLAR.....	350
----------------	-----

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3.1.1. Akrabalık İle İlgili Sözcükler.....	224
Tablo 3.1.2. DedeAnlamındaki Sözcükler.....	224
Tablo 3.1.3. Nine Anlamındaki Sözcükler.....	224
Tablo 3.1.4. Baba Anlamındaki Sözcükler.....	224
Tablo 3.1.5. Anne Anlamındaki Sözcükler.....	224
Tablo 3.1.6. Amca; Dayı; Hala; Teyze Anlamındaki Sözcükler.....	225
Tablo 3.1.7. Kardeş Anlamındaki Sözcükler.....	225
Tablo 3.1.8. Oğul Anlamındaki Sözcükler.....	226
Tablo 3.1.9. Kız Anlamındaki Sözcükler.....	226
Tablo 3.1.10. Torun Anlamındaki Sözcükler.....	226
Tablo 3.1.11. Çocuk, evlat anlamındaki sözcükler.....	226
Tablo 3.1.12. Koca Anlamındaki Sözcükler.....	226
Tablo 3.1.13. Karı Anlamındaki Sözcükler.....	227
Tablo 3.1.14. Kızın Kocası Anlamındaki Sözcükler.....	227
Tablo 3.1.15. Oğulun Karısı Anlamındaki Sözcükler.....	227
Tablo 3.1.16. Bacanak, Kayınbirader, Enişte Anlamındaki Sözcükler.....	227
Tablo 3.1.17. Baldız, Görümce, Yenge, Elti Anlamındaki Sözcükler.....	227
Tablo 3.1.18. Kaynana Anlamındaki Sözcükler.....	227
Tablo 3.1.19. Kaynata Anlamındaki Sözcükler.....	228
Tablo 3.1.20. Gayri Meşru İlişkilerle İlgili Akrabalık Bildiren Sözcükler.....	228
Tablo 3.1.21. Akrabalık Bildiren Diğer Sözcükler.....	228
Tablo 3.1.22. Erkekler İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	228
Tablo 3.1.23. Kadınlar İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar.....	229
Tablo 3.1.24. Evli Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	229
Tablo 3.1.25. Dul Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	229
Tablo 3.1.26. Hamile ve Kısır Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	229
Tablo 3.1.27. Güzel, Süslü ve Süssüz Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar....	230
Tablo 3.1.28. Mevki Sahibi Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	230
Tablo 3.1.29. Köle Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	230
Tablo 3.1.30. Günahkar ve Namuslu Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	230
Tablo 3.1.31. Yaşlı Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	231
Tablo 3.1.32. Diğerleri.....	231

Tablo 3.1.33. Evlilik ve Düğünle İlgili Olarak Kullanılan Adlar.....	231
Tablo 3.1.34. Boy Adları.....	231
Tablo 3.1.35. Ülke ve İl Adları.....	231
Tablo 3.1.36. Dil Adları.....	232
Tablo 3.1.37. Kavim Adları.....	232
Tablo 3.1.38. Erkekler İçin Yüksek Unvan, Rütbe Belirten Adlar.....	232
Tablo 3.1.39. Kadınlar İçin Yüksek Unvan, Rütbe Belirten Adlar.....	232
Tablo 3.1.40. Genel Olarak Yüksek Unvan, Rütbe Belirten Adlar.....	233
Tablo 3.1.41. Halkın Toplum İçindeki Konumunu ve Maddi Durumunu Belirten Adlar.....	233
Tablo 3.1.42. Köleler İçin Kullanılan Sözcükler.....	234
Tablo 3.1.43. Arkadaşlık İçin Kullanılan Adlar.....	234
Tablo 3.1.44. Komşuluk İçin Kullanılan Adlar.....	235
Tablo 3.1.45. Gayri Meşru İlişki Yaşayan Kadınlarla İlgili Terimler.....	235
Tablo 3.1.46. Günahkar Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	235
Tablo 3.1.47. Hoppa Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	235
Tablo 3.1.48. Akıl Noksanlığı İçin Kullanılan Terimler.....	236
Tablo 3.1.49. Kötü Huyulu Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	236
Tablo 3.1.50. Cimri ve Açgözlü Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	236
Tablo 3.1.51. Çekingen ve Korkak Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	237
Tablo 3.1.52. Hileci ve Yalancı Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	237
Tablo 3.1.53. Dedikoducu ve İftiracı Kişiler İçin Kullanılan Terimler.....	237
Tablo 3.1.54. Kıskaç kişiler için kullanılan terimler.....	237
Tablo 3.1.55. Yaramaz ve kavgacı kişiler için kullanılan terimler.....	237
Tablo 3.1.56. Cahil ve tembел kişiler için kullanılan terimler.....	238
Tablo 3.1.57. Saygın ve dürüst kişiler için kullanılan terimler.....	238
Tablo 3.1.58. Alçakgönüllü, anlayışlı, olgun kişiler için kullanılan terimler	238
Tablo 3.1.59. Sadık kişiler için kullanılan terimler.....	239
Tablo 3.1.60. Cömert kişiler için kullanılan terimler.....	239
Tablo 3.1.61. Zeki, çalışkan, yetenekli kişiler için kullanılan terimler.....	239
Tablo 3.1.62. Cesur kişiler için kullanılan terimler.....	240
Tablo 3.1.63. Aşk ve sevgi ile ilgili terimler.....	240
Tablo 3.1.64. Diğer terimler.....	240

Tablo 3.1.65. Kişilerin fiziksel özellikleri için kullanılan terimler.....	241
Tablo 3.1.66. Kişilerin yaş durumlarına göre kullanılan terimler.....	241
Tablo 3.1.67. Sağlık ve temizlik durumlarına göre kişiler için kullanılan terimler.	242
Tablo 3.1.68. Müslümanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler.....	242
Tablo 3.1.69. Hıristiyanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler.	243
Tablo 3.1.70. Dini İnanışlarla İlgili Olarak Kullanılan Diğer Sözcükler.....	244
Tablo 3.1.71. Cenaze Geleneği İle İlgili Olarak Kullanılan Sözcükler	245
Tablo 3.1.72. CC’de Geçen ve Kişiler İçin Kullanılan Dini Adlar.....	245
Tablo 3.1.73. CC’da dini mekanlar için kullanılan özel adlar.....	246
Tablo 3.1.74. Diğer Sözlüklerde Geçen ve Kişiler İçin Kullanılan Özel Adlar.....	246
Tablo 3.1.75. Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler.....	247
Tablo 3.1.76. Eğitim ve Öğretim Malzemeleri İçin Kullanılan Sözcükler.....	248
Tablo 3.1.77. Eğitim ve Öğretimde Görev Yapan Kişiler İçin Kullanılan Adlar...	248
Tablo 3.1.78. Oyunlar, Yarışmalar.....	249
Tablo 3.1.79. Eğlence.....	249
Tablo 3.1.80. Eğlence amacıyla yapılan eylemler.....	249
Tablo 3.1.81. Eğlendirme amaçlı çalışan kişiler için kullanılan adlar.....	249
Tablo 3.1.82. Müzik, dans ve çalgılar için kullanılan sözcükler.....	249
Tablo 3.1.83. Kumaş Yapımında Kullanılan Malzemeler.....	250
Tablo 3.1.84. Genel olarak kumaş anlamında kullanılan adlar.....	250
Tablo 3.1.85. İpekli kumaşlar ve atlaslar.....	251
Tablo 3.1.86. Pamuklu kumaşlar.....	251
Tablo 3.1.87. Yünlü kumaşlar ve kadifeler.....	251
Tablo 3.1.88. Keten Kumaşlar.....	251
Tablo 3.1.89. Altın işlemeli kumaşlar.....	252
Tablo 3.1.90. Eski kumaşlar için kullanılan adlar.....	252
Tablo 3.1.91. Giysi yapımında kullanılan deriler için kullanılan adlar.....	252
Tablo 3.1.92. Dikiş malzemeleri.....	252
Tablo 3.1.93. Erkeklerin kullandığı başlıklar.....	253
Tablo 3.1.94. Kadınların kullandığı başlıklar.....	254
Tablo 3.1.95. Ayağa giyilen giysiler.....	254
Tablo 3.1.96. Elbise anlamında kullanılan sözcükler.....	254

Tablo 3.1.97. Kaftanlar, kürkler ve örtüler için kullanılan sözcükler.....	254
Tablo 3.1.98. Pantolonlar ve etekler için kullanılan sözcükler.....	255
Tablo 3.1.99.Yelek ve gömlekler için kullanılan sözcükler.....	255
Tablo 3.1.100. Giysi aksesuarları için kullanılan sözcükler.....	255
Tablo 3.1.101. Kuşam malzemeleri için kullanılan sözcükler.....	255
Tablo 3.1.102. Takılar için kullanılan sözcükler.....	256
Tablo 3.1.103. Makyaj malzemeleri için kullanılan sözcükler.....	257
Tablo 3.1.104. Süslenmek için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler.....	257
Tablo 3.1.105. Ev İçin Kullanılan Sözcükler.....	257
Tablo 3.1.106. Evin Bölümleri İçin Kullanılan Sözcükler.....	257
Tablo 3.1.107. Ev Yapımında Kullanılan Araç Gereçler İçin Kullanılan Sözcükler.....	258
Tablo 3.1.108. Ev Güvenliğinde Kullanılan Eşya Adları.....	259
Tablo 3.1.109. Evi süsleyen ve ışıklandıran eşyalar için kullanılan sözcükler.....	259
Tablo 3.1.110. Yere serilen örtüler için kullanılan sözcükler.....	259
Tablo 3.1.111. Diğer örtü çeşitleri ve perdeler için kullanılan sözcükler.....	260
Tablo 3.1.112. Evde oturmak için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler	260
Tablo 3.1.113. Evde uyumak ve oturmak için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler.....	260
Tablo 3.1.114. Temizlik malzemeleri için kullanılan sözcükler.....	261
Tablo 3.1.115. Kese ve torbalar için kullanılan sözcükler.....	261
Tablo 3.1.116. Dolap, sandık ve sepetler için kullanılan sözcükler.....	261
Tablo 3.1.117. Evde çeşitli amaçlar için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler.....	262
Tablo 3.1.118. Çadır ve Bölümleri.....	263
Tablo 3.1.119. Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler.....	263
Tablo 3.1.120. Yemek pişirme araçları.....	263
Tablo 3.1.121. Yemek yemek için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler.	264
Tablo 3.1.122. Sıvı saklamak için kullanılan sözcükler.....	264
Tablo 3.1.123. Çeşitli mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler.....	264
Tablo 3.1.124. Yiyecekler için kullanılan sözcükler.....	265
Tablo 3.1.125. Bakliyatlar için kullanılan sözcükler.....	265
Tablo 3.1.126. Sebzeler için kullanılan sözcükler.....	266

Tablo 3.1.127. Meyvalar için kullanılan sözcükler.....	268
Tablo 3.1.128. Yağlar için kullanılan sözcükler.....	269
Tablo 3.1.129. Süt ürünleri için kullanılan sözcükler.....	269
Tablo 3.1.130. Çerezler için kullanılan sözcükler.....	270
Tablo 3.1.131. Etler ve diğer hayvan ürünleri.....	270
Tablo 3.1.132. Ballar.....	271
Tablo 3.1.133. Baharatlar ve baharatlı bitkiler.....	271
Tablo 3.1.134. İçecekler.....	272
Tablo 3.1.135. Sular.....	272
Tablo 3.1.136. Meyva suları.....	272
Tablo 3.1.137. Şaraplar.....	272
Tablo 3.1.138. Çeşitli içecekler.....	273
Tablo 3.1.139. Yemekler.....	273
Tablo 3.1.140. Çorbalar.....	273
Tablo 3.1.141. Ekmek, çörek, pasta.....	274
Tablo 3.1.142. Tatlı yiyecekler.....	274
Tablo 3.1.143. Takvim ve Ölçüler İle İlgili Sözcükler.....	274
Tablo 3.1.144. At Malzemeleri.....	275
Tablo 3.1.145. Savaş Araç ve Gereçleri, Silahlar.....	276
Tablo 3.1.146. Savunma için kullanılan araçlar.....	276
Tablo 3.1.147. Zırhlar.....	277
Tablo 3.1.148. Paralar.....	278
Tablo 3.1.149. Altın için kullanılan sözcükler.....	278
Tablo 3.1.150. Gümüş için kullanılan sözcükler.....	278
Tablo 3.1.151. Bakır için kullanılan sözcükler.....	278
Tablo 3.1.152. Kurşun için kullanılan sözcükler.....	278
Tablo 3.1.153. Demir için kullanılan sözcükler.....	278
Tablo 3.1.154. Değerli taşlar için kullanılan sözcükler.....	279
Tablo 3.1.155. Diğer değerli maddeler için kullanılan sözcükler.....	279
Tablo 3.1.156. Ticaret.....	279
Tablo 3.1.157. Tarım.....	280
Tablo 3.1.158. Tarım aletleri.....	280
Tablo 3.1.159. Tarım ürünleri.....	280

Tablo 3.1.160. Tarım alanları.....	281
Tablo 3.1.161. Hayvancılık.....	281
Tablo 3.1.162. Evcil hayvanlar.....	281
Tablo 3.1.163. Atlar ve diğer binek hayvanları.....	281
Tablo 3.1.164. Küçükbaş hayvanlar.....	283
Tablo 3.1.165. Büyükbaş hayvanlar.....	283
Tablo 3.1.166. Kümes hayvanları.....	283
Tablo 3.1.167. Diğer evcil hayvanlar.....	284
Tablo 3.1.168. Yabani hayvanlar.....	284
Tablo 3.1.169. Sürüngenler.....	284
Tablo 3.1.170. Böcekler.....	285
Tablo 3.1.171. Kuşlar.....	286
Tablo 3.1.172. Deniz hayvanları.....	288
Tablo 3.1.173. Yırtıcılar.....	288
Tablo 3.1.174. Diğer yabani hayvanlar.....	289
Tablo 3.1.175. Avcılık ve Balıkçılık.....	290
Tablo 3.1.176. İç güvenlikle ilgili meslek adları.....	290
Tablo 3.1.177. İstihbaratla ilgili meslek adları.....	291
Tablo 3.1.178. Eğitim-öğretim hayatıyla ilgili meslek adları.....	291
Tablo 3.1.179. Çocuk bakımıyla ilgili meslek adları.....	292
Tablo 3.1.180. Gündelik işlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları.....	292
Tablo 3.1.181. Avlanmayla ilgili meslek adları.....	292
Tablo 3.1.182. Gıda ve beslenmeyle ilgili meslek adları.....	292
Tablo 3.1.183. Ev eşyası veya aletlerinin yapımı ve onarımıyla ilgili meslek adları.....	293
Tablo 3.1.184. Silah yapımıyla ilgili meslek adları.....	293
Tablo 3.1.185. İnşaat işleriyle ilgili meslek adları.....	294
Tablo 3.1.186. Temizlenmeyle ilgili meslek adları.....	294
Tablo 3.1.187. Haberleşme ve iletişimle ilgili meslek adları.....	294
Tablo 3.1.188. Büyü, fal ve astrolojiyle ilgili meslek adları.....	294
Tablo 3.1.189. Sporla ilgili meslek adları.....	295
Tablo 3.1.190. Ziraatla ilgili meslek adları.....	295
Tablo 3.1.191. Hayvancılıkla ilgili meslek adları.....	295

Tablo 3.1.192. Müzik ve eğlence hayatıyla ilgili meslek adları.....	295
Tablo 3.1.193. Denizcilikle ilgili meslek adları.....	296
Tablo 3.1.194. Dilencilikle ilgili meslek adları.....	296
Tablo 3.1.195. Yasal olmayan meslekler.....	296
Tablo 3.1.196. Taşımacılık ve hizmetle ilgili meslek adları.....	296
Tablo 3.1.197. Ticaretle ilgili meslek adları.....	296
Tablo 3.1.198. Madencilikle ilgili meslek adları.....	297
Tablo 3.1.199. Devlet yönetimiyle ilgili meslek adları.....	297
Tablo 3.1.200. İdari İşlerin ve devlet kurumlarındaki çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları.....	298
Tablo 3.1.201. Adaletle ilgili meslek adları.....	298
Tablo 3.1.202. Maliyeye ilgili meslek adları.....	298
Tablo 3.1.203. Gök tanrı inancıyla ilgili meslek adları.....	299
Tablo 3.1.204. Müslümanlıkla ilgili meslek adları.....	299
Tablo 3.1.205. Hıristiyanlıkla ilgili meslek adları.....	299
Tablo 3.1.206. Sağlıkla ilgili meslek adları.....	299
Tablo 3.1.207. Ağaç ve Ağaç çeşitleri İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar	300
Tablo 3.1.208. Çiçek ve Çiçek Çeşitleri İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar ...	300
Tablo 3.1.209. Otlar.....	301
Tablo 3.1.210. Tarımda Kullanılan Aletler.....	301
Tablo 3.1.211. Hayvancılıkla İlgili Eşya Adları.....	302
Tablo 3.1.212. Mutfakla ilgili eşya adları.....	303
Tablo 3.1.213. Ev yapımı, tamirat, ve gündelik işlerle ilgili eşya ve alet adları....	305
Tablo 3.1.214. Güvenlikle ilgili eşya adları	306
Tablo 3.1.215. Muhafaza ve depolamayla ilgili eşya adları.....	306
Tablo 3.1.216. Dinlenmeyle ilgili eşya adları.....	307
Tablo 3.1.217. Aydınlatmayla ilgili eşya adları.....	307
Tablo 3.1.218. Dekorasyonla ilgili eşya adları.....	307
Tablo 3.1.219. Kesici ve Delici Aletler.....	308
Tablo 3.1.220. Askerî savunma ve saldırıda kullanılan eşya adları.....	309
Tablo 3.1.221. Askerî giyim ile ilgili eşya adları.....	310
Tablo 3.1.222. Fırıncılıkla ilgili eşya adları.....	310
Tablo 3.1.223. Çizmecilikle ilgili gereç adları	310

Tablo 3.1.224. Maden işlemeciliğiyle ilgili gereç adları.....	311
Tablo 3.1.225. Ödemeye ilgili eşya adları.....	311
Tablo 3.1.226. Hesaplama, değer belirleme ve ölçüyle ilgili eşya adları.....	311
Tablo 3.1.227. Dini İnanışlara Ait Eşya Adları.....	311
Tablo 3.1.228. Kara taşımacılığıyla ilgili eşya adları.....	312
Tablo 3.1.229. Deniz Taşımacılığıyla İlgili Eşya Adları.....	312
Tablo 3.1.230. Avlanmaya Ait Eşya Adları.....	312
Tablo 3.1.231. Eğitim-Öğretime Ait Eşya Adları.....	312
Tablo 3.1.232. Musiki İle İlgili Eşya Adları.....	313
Tablo 3.1.233. Yönetime Dair Eşya Adları.....	313
Tablo 3.1.234. Kara ile ilgili yer adları.....	313
Tablo 3.1.235. Su ile ilgili yer adları.....	314
Tablo 3.1.236. Açık alanlar.....	315
Tablo 3.1.237. Kapalı alanlar.....	315
Tablo 3.1.238. Konaklama Amaçlı Yer Adları.....	316
Tablo 3.1.239. Ulaşım Sağlama Amaçlı Yer Adları.....	316
Tablo 3.1.240. Korunma Amaçlı Yer Adları.....	316
Tablo 3.1.241. Yaşama ve Barınma Amaçlı Yer Adları.....	316
Tablo 3.1.242. Ticari Amaçlı Yer Adları.....	317
Tablo 3.1.243. Dini inanışlarla ilgili yer adları.....	317
Tablo 3.1.244. Belirli, Özel Zamanlar İçin Kullanılan Sözcükler.....	317
Tablo 3.1.245. Yılı Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler.....	318
Tablo 3.1.246. Mevsimleri Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler.....	318
Tablo 3.1.247. Ayları Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler.....	318
Tablo 3.1.248. Hafta Anlamında Kullanılan Sözcükler.....	319
Tablo 3.1.249. Gün Anlamında Kullanılan Sözcükler.....	319
Tablo 3.1.250. Akşam, Sabah, Öğle, İkinci Anlamındaki Sözcükler.....	320
Tablo 3.1.251. Zaman İfade Eden Diğer Sözcükler.....	321
Tablo 3.1.252. Sağlıkla İlgili Terimler.....	321
Tablo 4.1.1. Kan yoluyla akrabalık bildiren sözcükler.....	324
Tablo 4.1.1.2. Evlilik yoluyla olan akrabalıkları bildiren sözcükler.....	325
Tablo 4.1.1.3. Akrabalık bildiren diğer sözcükler.....	326
Tablo 4.1.2.1. Erkekler için kullanılan adlandırmalar.....	326

Tablo 4.1.2.2. Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar.....	327
Tablo 4.1.2.3. Evlilik ve düğünle ilgili olarak kullanılan adlar.....	328
Tablo 4.1.3. Boy Adları.....	328
Tablo 4.1.4. Kavim, Ülke, İl Ve Dil Adları.....	329
Tablo 4.1.5. Sosyal Tabakaları Belirleyen Sözcükler.....	330
Tablo 4.1.6. İnsanların sosyal ilişkilerine göre aldıkları adlar.....	331
Tablo 4.1.7. Kişilerin fiziksel özelliklerine ve yaş durumlarına göre kullanılan terimler.....	334
Tablo 4.1.8. Dini İnanış ve Adetler.....	335
Tablo 4.1.9. Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler.....	336
Tablo 4.1.10. Eğitim, Öğretim ve Öğrenim Hayatı.....	336
Tablo 4.1.11. Oyun, Eğlence ve Yarışmalar.....	336
Tablo 4.1.12. Giyim-Kuşam-Süslenme.....	337
Tablo 4.1.13. Ev İçin Kullanılan Sözcükler.....	338
Tablo 4.1.14.1. Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler.....	338
Tablo 4.1.14.2. Başlıca Besin Maddeleri ve Yemekler.....	339
Tablo 4.1.15. At Takımları ve Silahlar.....	340
Tablo 4.1.16. Para- Kıymetli Maddeler, Madenler ve Ticaret.....	340
Tablo 4.1.17. Tarım.....	340
Tablo 4.1.18. Hayvancılık.....	341
Tablo 4.1.19. Meslekler.....	342
Tablo 4.1.20. Ağaç ve Çiçek Adları, Otlar.....	344
Tablo 4.1.21. Günlük Yaşamda Kullanılan Aletler ve Eşyalar.....	345
Tablo 4.1.22. Yer ve mekan Adları.....	346
Tablo 4.1.23. Zaman Bildiren Terimler.....	346
Tablo 4.1.24. Sağlıkla İlgili Terimler.....	346

ÇALIŞMADA KULLANILAN ESERLERİN KISALTMALARI

CC. : Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). Codex Cumanicus. İstanbul: Kesit Yayınları

TZ. : Atalay, Besim (1945). Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EK. : Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabti'lLûgati t-Türkiyye. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TM. : Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (2000). Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ED. : Toparlı, R. (2003). Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2003). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kİ. : Caferoğlu, A. (1931). Abû Hayyân, Kitâb al-Idrâk li-lisân al-Atrâk. İstanbul: Evkaf Matbaası

KTS. :Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2003). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

RES. : Güner,G.(2017). Resuli Sözlüğünün Türkçe Söz Varlığı. İstanbul: Kesit Yayınları

KEF. : Eminoğlu, E.(2011). Kitabü'l-Ef'al. Ankara: Akçadağ Yayınları

KAT. : Atalay, B.(1949).Eş-Şüzür-üz-Zehebiyye vel-Kıtai'l-Ahmediyye fil_Lûgat-it-Türkiyye. İstanbul: Üçler Basım Evi

DİĞER KISALTMALAR

Ar.	Arapça
Ar.+ Far.	Arapça+ Farsça
Ar +T	Arapça+Türkçe
Far.+T	Farsça+ Türkçe
T+Far.	Farsça + Farsça
T+Ar.	Farsça+ Arapça
Mog.+T.	Moğolca+ Türkçe

Age.	Adı Geçen Eser
Bk.	Bakınız
Çin.	Çince
Far.	Farsça
Mog.	Moğolca
Rus.	Rusça
Sogd.	Soğdça
İrn.	İran
T.	Türkçe
Tkm.	Türkmençe
Yun.	Yunanca
Alm.	Almanca
Rum.	Rumca
Aramice	Aram.
Lat.	Latince
Sans.	Sanskritçe
tar.	Tarihsel
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Tarih sahnesine çıktığı günden günümüze kadar birçok devlet kuran ve tarihe damga vurmuş birçok olayda önemli rol oynayan Türk Milleti doğal olarak zengin bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu kadar uzun bir tarihi geçmişi olan bir ulusun kültürü de oldukça zengin olacaktır. Kıpçak Türkleri de bu zenginlik içinde kendilerine özgü yeri olan Türk boylarındandır. Kültürü oluşturan birçok unsur vardır. Dil bu unsurların en önemlilerinden biridir. Tarihi Kıpçak Türkçesi de, 19.yüzyıldan bu yana bilim adamları tarafından incelenen Orta Türkçe döneminin batı kolunu temsil etmektedir. Kıpçak Türkçesi tarihî Türk lehçeleri arasında en dikkat çekici lehçelerden biridir.

Kıpçaklar göçebe bir toplumdur. Yaşadıkları coğrafi bölgenin sınırları; kuzeyde Altaylar'dan, doğuda Türkistan'a, batıda Romanya'dan güneyde Suriye ve Mısır'a kadar uzanıyordu. Bunun sonucu olarak, diğer Türk toplulukları ile birlikte eski tarihlerden beri varlığını koruyan Kıpçak Türkleri, Altaylardan Balkanlara, Rus bozkırlarından Kuzey Afrika'ya kadar olan geniş bir coğrafyada siyasi ve kültürel açıdan derin izler bırakmışlardır. Kıpçak Türkleri bu kadar geniş bir coğrafyada etkin olmalarına rağmen Altınordu Devleti kuruluncaya kadar siyasi birlik oluşturamamışlar, kendilerine has bir devlet kuramamışlardır. Ancak adı geçen bölgelerde milletlerin şekillenmesinde, devletlerin ya kuruluşlarında ya da gelişmelerinde göz ardı edilemeyecek kadar ciddi bir katkı sağlamışlardır. Kıpçakların siyasi hareketlilikleriyle birlikte dikkate değer en önemli özellikleri, çeşitli milletlerin etnik ve kültürel yapılanmasındaki temel harçlardan biri olmalarıdır. 1241 yılından sonra bir kısmı Altın Orda Devletinin bir unsuru olurken bir kısmı ise Mısır-Suriye bölgesine göç edip bu topraklara yerleşmişlerdir. Kıpçaklar zamanla Mısır'da hüküm süren Eyyübîlerin ordularında önemli bir güç hâline gelmişlerdir. (Argunşah 2012: 266). Kıpçak Türkleri 1250 yılında Eyyübî hâkimiyetine son vererek devlet yönetiminin Kıpçak Türklerinde olduğu ama nüfusun büyük çoğunluğunu Oğuzların meydana getirdiği Memluk Devleti'ni kurmuşlardır. Devletin adı, devlet, kölelerin içinden çıkan sultanlar tarafından idare edildiği için, Memluk şeklinde konmuştur. Araplar ve diğer İslam bilginleri ise bu devleti “Türk devleti (= Ed-devletü't-türkiyye)” şeklinde adlandırmışlardır.

Bu dönemde Mısır ve Suriye'de Kıpçak ve Oğuzların (Türkmenlerin) tıpkı Orta Asya'da olduğu gibi birlikte yaşamaları sonucunda bu iki topluluğun dilleri birbirine

karişmiş ve karma bir dil yapısı ortaya çıkmıştır. Daha çok da Karahanlı Türkçesinin devamı olan, Kıpçak ağızı ağırlıklı, ölçünlü bir dil kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügati't Türk'te, Kıpçaklarla Oğuzları ve konuştukları Türkçeyi genellikle birlikte ifade eder. Divan-ı Lügati't Türk'te "Kıpçakça" için verilen bilgilerden birkaçı şöyledir: *"İsimlerde ve fiillerde işin devam etmekte olduğuna bir belge bulunursa, kelimenin ortasındaki ğ (Ġ) harfini atmakta Oğuzlarla Kıpçaklar birbirine uymuşlardır. İsmine örnek: Türkler "alakarga"ya çumğuk öbürleri çumuk derler. Türkler boğaz'a tamğak öbürleri tamak derler. Fiillere örnek: Türkler "o kimse daima evine gidendir" diyecek yerde "ol ewge barağan ol" derler. Oğuzlarla Kıpçaklar "baran ol" derler. (DLT, I 33)."* Ahmet Bican Ercilasun'a göre ise Kıpçak Türklerinin konuşma dili, Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili metinler hariç, yazı dili olarak kullanılmamıştır. Codex Cumanicus yazı diline ait değildir. Mısır ve Suriye'de Memlük döneminde yazılan gramer ve sözlükler de çoğunlukla standart dile aittir. Ancak zaman zaman Kıpçak ve Türkmen (Oğuz) ağızı özelliklerini de gösterirler. Bunlardan sadece Et-Tuhfetü'z-Zekiyye'nin yazarı, doğrudan doğruya Kıpçak dilini esas aldığını belirtir (Ercilasun, 2008: 382). Bu bilgilerden yola çıkarak lehçelerde oluşan farklılıklara rağmen Oğuz ve Kıpçak Türkçesi özelliklerinin net bir biçimde birbirinden ayrılmasında zorluklar yaşanmıştır denilebilir. Ayrıca Kıpçakçayı Kumanca (CC) ve Kıpçakça (diğer eserler) şeklinde ayırmak da doğru olmayabilir. Çünkü coğrafi farklılıklara rağmen ikisi de aynı lehçedir.

Kıpçak Türkçesi sahasının, bugün elimizde bulunan dil ürünlerinin büyük çoğunluğunu, Müslüman olan Mısır-Suriye bölgesinde meydana getirilen eserler oluşturmaktadır. Memluk olarak kışlalarda bir arada yaşayan, bu yüzden dillerini unutmayan Kıpçak Türklerinin zamanla bu bölgeye hakim olması, bu dilin yerli halk tarafından öğrenilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü memluk sultan ve beylerinin birçoğu okumuş değildi ve sadece Türkçe konuşuyorlardı. Hatta, Sultan Berkuk devrinde (1382-1399), hukuki meseleler bile Türkçe konuşulmaktaydı. Bunun için, Kıpçak sahasında meydana getirilen eserlerin çoğunluğu gramer kitabı ve sözlük şeklindedir.

Sözlükler sosyal hayatı en iyi yansıtan, geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynakların başında gelmektedir. Edebi, dini veya tarihi metinlerde yer almayan, toplumu oluşturan insanların, günlük yaşamlarında kullandıkları birçok sözcüğe ulaşmamızı sağlayan eserler, sözlüklerdir. Özellikle

kavram alanı sözlükleri kaynak sağlamada ön plana çıkar. Diğer sözlüklerde sözcükler belli bir alana ya da anlama göre değil de harf sırasına göre sıralanır. Kavram alanı sözlüklerinde ise belli bir kavramla ilgili sözcükleri toplu bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin mesleklere yönelik hazırlanmış bir sözlük içinde meslek dallarıyla ilgili birçok sözcüğe ulaşılabilir. Bir dilin söz varlığındaki kavramların ne olduğunu, hangi özelliklere sahip olduğunu, kendi alanları içinde hangi kelimeleri barındırdığını ortaya koyan en önemli çalışmalar kavram alanı sözlükleridir. Bu sözlükler, hem bir dildeki kelimelerin anlam özelliklerini hem de o dili konuşan milletin kültürünü ve dünya görüşünü yansıttığı için önemlidir. Yine yabancılara dil öğretme konusunda da bu sözlükler oldukça etkilidir. Çünkü bir dilde bir kavramı ifade etmek için kullanılan sözcüklerin varlığını normal bir sözlükten bulmak oldukça zordur. Türk dilinin ilk sözlüğü olan Kaşgarlı'nın Divânu Lûgâti'tTürk adlı eserinden başlayarak pek çok örneğini gördüğümüz Türk dilinin sözlükleri içerisinde bu tür çalışmaların yeri, hiç de azımsanmayacak kadar çoktur.

Türk sözlükçülüğünde “kavram alanı sözlüğü” çalışmasının ilk örneğine Zemahşerî'nin Mukaddimetü'l-Edeb adlı eserinde rastladığımız söylenebilir. Tarihî Kıpçak sahasında yazılan gramer-sözlük eserleri de genellikle kavram sözlüğü özelliği taşır. Bu sahada , özellikle Memlük- Suriye sahasında oluşturulan sözlükler yabancılara (Araplara)Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bu sözlüklerde sözcükler alfabe sisteminden çok genellikle “kavram” özelliklerine göre sınıflandırılmıştır.

Kıpçak sahası sözlüklerinden Ed-Durretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugâti't Türkiyye adlı eser, yirmi dört bölümden oluşmuş ve bunların her birisi tematik olarak tasnif edilmiştir.(Özşahin, 2017: 578/579). Ayrıca Codeks Cumanicus'un İtalyan bölümü olarak adlandırılan ilk 55 varaklık kısımda sözler Latince, Farsça ve Kıpçak Türkçesi olmak üzere 3 sütun üzerine sıralanmışlardır. Daha sonra ise sözlerin anlamlarına göre sıralandığı ikinci bir sözlük gelmektedir. Yani biri alfabetik, diğeri anlam gruplarına göre ayrılmış 2 sözlük kısmından oluşmaktadır . (Demirci 1998: 145). Et-Tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-itTürkiyye'de isimler kavram alanlarına göre sınıflandırılarak anlamca birbiriyle ilişkili sözcükler birlikte sıralanmıştır. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî adlı eserde İsimler konusu 26 bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölümlerde yer alan isimler konularına göre sıralanmıştır. Yükseklik ve onunla ilgili isimler, ağaç, meyve, bitki vb. şeyler, silah, at ve savaş aletleri, giysi ve kumaş çeşitleri,

vakit ve zaman, madenler, illet-hastalık ve şeytan vb. konularla ilgili isimler bu başlıklar altında verilmiştir.

Kıpçak Türkçesi sahasında sözlük-gramer eserleri yanında dini ve dünyevi konularda, Kıpçak Türkçesiyle telif ve tercüme edilmiş başka değerli eserler de vardır. Ancak sözlüklerin; tarihi, dini vb. eserlerde rastlanılmayacak bir söz dağarcığına sahip olması bu çalışmada tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüklerinin temel alınmasında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca bu sözlükler Araplara Türkçe öğretmek amacıyla oluşturulmuş eserlerdir. Bu bakımdan o dönemde yabancılara Türkçeyi öğretmeye çalışırken nasıl bir yöntemin izlendiği konusunda bir kaynak niteliğindedirler. Yine Türkçe öğretimi yapılırken hangi sözcüklerin seçildiği, hangi kavramların üzerinde daha çok yoğunlaşıldığı tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüklerinde daha belirgindir. Çünkü bu sözlüklerde günlük hayat kelimeleri daha ön planda tutulmuştur .Böylece Kıpçak Türklerinin yaşamlarında nelere önem verdikleri, hangi sözcükleri daha çok kullandıkları daha açık görülebilmektedir.

Tarihî Kıpçak Türkçesi Sözlüklerin ilki Batı'da düzenlenen Codex Cumanicus'tur. Codex'ten daha eski olduğu düşünülen ve Rus harfleriyle 17 Kıpçak Türkçesi kelimesinden oluşan küçük bir listenin ilk bilgileri ise G. Jireçeks tarafından verilmiştir (Özyetgin, 2001: 54). Ancak tam anlamıyla sözlük niteliğinde olmadığı ve belli bir sisteme göre düzenlenmediği için bu sahanın ilk ve tek sözlüğü olarak Codex Cumanicus gösterilebilir.

14. yüzyılda İtalyanlar ve Almanlar tarafından hazırlanan *Codex Cumanicus* (Kuman Kitabı) yanında Mısır-Suriye sahasında oluşturulan *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi Mugali, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâb-ı Bülgatü'l-Müştâk fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat'it-Türkiyye, Kitab ul -İdrak Li- Lisan ül Atrak, El-Kavaninü'l Külliye Li-Zabti'l -Lûgati't -Türkiyye, Kitabü'l-Ef'al, Resuli Sözlüğü ve Eş-Şüzür-üz-Zehebiyye vel-Kıtai'l-Ahmediyye fil_Lûgat-it-Türkiyye* adlı eserler tarihi Kıpçak sahası sözlükleridir.

Bu çalışmada tarihi Kıpçak sahası sözlükleri taranarak, sözcükler yoluyla Kıpçak Türklerinin kültürel ve sosyal yapısını tanımak amaçlanmıştır. Ayrıca o dönemin sosyal yaşamını şekillendiren sözcükler Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılarak, lehçeler arasındaki benzerlikler ve ortaklıklar ortaya konulmak istenmiş ve bu doğrultuda bir “kavram alanı sözlüğü” oluşturulmaya çalışılmıştır.

İZLENEN YÖNTEM

Kavram sözlükleri dünya-insan, insan-insan bağlamında olduğu kadar kavram-niyet bağlamında da dilin zenginliğini gösterirler. Dünyanın toplum tarafından nasıl algılanıp tasarlandığından başlayarak toplumsal ilişkilerin ne şekilde tasarlandığına kadar dilin ve toplumun zemini hakkında bir gösterge niteliğindedirler. (Özşahin 2017:578/579).

Amacımız tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüklerinde yer alan sosyal ve kültürel yaşam sözcüklerini tarayarak bir kavram alanı eseri ortaya koymak olduğu için çalışmaya başlamak için önce incelenmesi gereken sözlükler belirlendi. Böylece başta *Codex Cumunicus* olmak üzere tarihi Kıpçak Türkçesi alanında yazılmış *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi Mugali, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâb-ı Bülğatü'l-Müştâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat'it-Türkiyye, Kitab ul -İdrak Li- Lisan ül Atrak, El-Kavaninü'l Külliye Li-Zabti'l -Lûgati't -Türkiyye* adlı sözlükleri taramak için çalışmalara başlandı.

Önce *Codex Cumunicus* (M.Argunşah,G.Güner) ele alındı. İki bölümden oluşan bir eser olduğu için *Codex Cumunicus* üzerinde iki aşamalı bir çalışma yapıldı. Daha sonra diğer tarihi Kıpçak Türkçesi sözlüklerinin taranmasına yöneldi. Ancak çalışma sırasında, Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından yazılan *Kitâb-ı Bülğatü'l-Müştâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak*'a ulaşamadı. Çalışmalara devam edilirken *Kitabü'l-Efal* ve *Resuli Sözlüğü*'ne ulaşıldı. Sözcük taramalarına bu eserler üzerinden devam edildi. Çalışma tamamlanmak üzereyken Molla Salih tarafından yazılan ve Besim Atalay'ın dilimize çevirdiği *Eş-Şüzür-üz-Zehebiyye vel-Kıtai'l-Ahmediyye fil Lûgat-it-Türkiyye* adlı eserle karşılaşıldı. Son olarak bu eser taranarak çalışma tamamlandı.

Çalışmanın amacı tarihî Kıpçak Türklerinin dünya görüşleri, toplumsal ilişkileri, kültürel yapıları vb. özelliklerini ortaya koyan sözcükleri belirlemeye yönelik olduğu için sözlükler bu doğrultuda taranmıştır. Elde edilen söz varlığı gözden geçirilerek, sözcüklerin durumuna göre öncelikle sosyal yaşamı şekillendiren ana başlıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece “akrabalıkla ilgili sözcükler, cinsiyet-yaş ve medeni duruma göre kişi adları, evlilik ve düğünle ilgili adlar, boy adları, kavim –ülke ve dil adları, sosyal tabakalar, toplumda günlük hayat ve ilişkiler, dini inanış ve adetler, hukuk alanında kullanılan sözcükler, eğitim ve öğretim alanında kullanılan sözcükler, oyun-

eğlence ve yarışmalar, giyim-kuşam-süslenme, ev için kullanılan sözcükler, mutfak, takvim ve ölçü birimleri, at takımları ve silahlar, para-kıymetli maddeler, madenler ve ticaret, tarım, hayvancılık, avcılık ve balıkçılık, meslek adları, ağaç ve çiçek adları-otlar, günlük yaşamda kullanılan aletler ve eşyalar, yer ve mekan adları, zaman bildiren terimler, sağlıkla ilgili sözcükler” şeklinde ana başlıklar belirlenmiştir. Yine elde edilen sözcüklerin varlığına göre alt başlıklar oluşturulmuştur. Hatta bazı alt başlıklar da kendi içinde tekrar gruplandırılmıştır. Örneğin akrabalıkla ilgili sözcükler, “kan yoluyla oluşan akrabalık” ve “evlilik yoluyla oluşan akrabalık” şeklinde sınıflandırılmıştır. Daha sonra “kan yoluyla akrabalık bildiren sözcükler” kendi içinde tekrar “dede anlamındaki sözcükler, nine anlamındaki sözcükler, baba anlamındaki sözcükler, anne anlamındaki sözcükler, amca-dayı-hala-teyze anlamındaki sözcükler, kardeş anlamındaki sözcükler, oğul anlamındaki sözcükler, kız anlamındaki sözcükler, torun anlamındaki sözcükler” gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Ancak bazı sözcükler, -örneğin “hukuk alanında kullanılan sözcükler” - tek başlık altında gösterilmiştir. Çalışmada kimi başlıklar altında birçok sözcük yer alırken bazen de başlıklar tek bir sözcük için oluşturulmuştur.

Taranan sözlüklerden elde edilen sözcüklerin anlamı, eserin içinde bulunduğu sayfa ve (veya) satır numarasıyla birlikte verilmiştir. Ayrıca, bazı durumlarda o sözcüğün içinde bulunduğu cümle de belirtilmiştir. Ancak her sözcük için örnek cümle vermek mümkün olmamıştır. Çalışmada bazı bölümlerde sözcükler alfabe sırasına göre sıralanmıştır. Yiyecekler, hayvanla, meslekler, ağaç ve çiçek adları, yer adları ve zaman bildiren terimlerin olduğu bölümlerde ise sözcükler, anlam benzerliğine, eş anlamlı olma durumuna göre sıralanmıştır. Aynı anlama gelen ya da yakın anlamlı sözcükler, ardarda vermeye çalışılmıştır. Örneğin “karavaş, karabaş, kırnak” sözcükleri tarihi Kıpçak Türkçesi sözlüklerinde “hizmetçi” anlamında kullanıldığı için alt alta verilmiştir.

Tespit edilen sözcükler başlıklara göre sınıflandırılırken bazı sözcüklerin birden çok alt başlığa dahil olabildiği ve uygunluk gösterdiği görülmüştür. Bu durumdaki sözcükler, uygun olduğu her başlık altında tekrar gösterilmiştir. Örneğin makas anlamına gelen “bıçkı, kıptı, sındı, karcı” sözcüklerine hem ev eşyaları bölümünde hem de kesici aletler bölümünde yer verilmiştir. Bazı sözcüklerin de farklı sözlüklerde farklı anlama sahip olabildiği. hatta bazı sözcüklerin aynı eserde bile farklı anlamlarda kullanılabildiği görülmüştür. Örneğin “yalçı” sözcüğü CC.’de hem “gündelikçi, ırgat”

hem de “düğmeci, ilikçi” şeklinde iki farklı anlamda karşımıza çıkmıştır. “Kız” sözcüğü taradığımız bütün sözlüklerde “kız çocuğu” anlamındaki “kız” olarak kullanılmışken CC.de ikinci bir anlamda “pahalı” anlamında da kullanılmıştır. Bu sözcükler, bulunduğu sayfa numarasıyla belirtilmiştir.

Sözcükleri sınıflandırma işlemi tamamlandıktan sonra tespit edilen sözcüklerle Türkiye Türkçesi’nde hala devamlılığını koruyan sözcükle tablolaştırılarak gösterilmiştir. Ancak bu çalışmada, sadece İstanbul Türkçesi’nin gözönünde tutulduğunu ve ağızlar üzerine bir araştırmanın yapılmadığını da belirtmek gerekir.

İncelenen eserler, çalışma içerisinde belli kısaltmalarla gösterilmiştir. Kısaltmalar ile ilgili bilgiler çalışmanın başında verilmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkçenin tarihi gelişimi, Kıpçak Türkçesi, Kıpçak Türklerinin tarihi ve çalışmada temel alınan sözlükler kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölümde sözlüklerin taranmasıyla elde edilen veriler, belirli başlıklar altında sınıflandırılmış ve tarihi Kıpçak Türklerinin sosyal ve kültürel yaşamlarında sahip oldukları söz varlıklarından bir “kavram alanı sözlüğü” oluşturulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölüm Kıpçak sözlüklerinde var olan ve Türkiye Türkçesinde hala varlığını devam ettiren sözcükleri gösteren bir tablolar dizinidir. Dördüncü bölüm değerlendirme ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmada temel olarak şu eserler kullanılmıştır:

Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lûgati’t-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B.(1949). *Eş-Şüzür-üz-Zehebiyye vel-Kıtai’l-Ahmediyye fil Lügat-it-Türkiyye*, İstanbul:Üçler Basımevi.

Eminoğlu, E. (2011). *Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî Kitâbü’l-Ef‘âl (Kıpçakça SatırArası Sözlük)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güner,G.(2017). *Resuli Sözlüğünün Türkçe Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları

Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). *El-Kavânîni'l-Külliye Li-Zabti'lLügati t-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİNİN TARİHÇESİ

1.1. Türk Yazı Dilinin Kısaca Tarihi Gelişimi ve Bu Gelişim İçerisinde Kıpçak Türkçesinin Yeri

Türk dilinin Altay dillerinden ayrılıp bağımsız bir dil olarak konuşulmaya başlanması, tarihin bilinmeyen zamanlarına uzanmaktadır. Ayrıca Türkçenin yine çok erken devirlerde Eski Doğu Türkçesi ve Eski Batı Türkçesi diye adlandırılan iki kola ayrıldığı genel kabul gören bir durumdur. Bir dilin lehçelere, yani ses, biçim ve telaffuz yönlerinden değişiklikler gösteren kollara ayrılması, mekân farklılaşması, zamanın geçmesi ve farklı dillerle ilişkilere girmesiyle ilgilidir. Bir dilin konuşanları, bölünüp farklı coğrafyalarda yaşamaya başladığında dillerinde de önceleri çok önemli olmayan, ancak zamanla çoğalıp fark edilecek duruma gelen değişiklikler görülür. Zaman geçtikçe, kolların başka başka dillerle ilişki içine girmesiyle bu değişiklikler daha da artar. Türklerin hareketli, daha doğru bir ifadeyle göçebe bir hayat yaşamaları, sürekli yer değiştirmelerine ve zamanla parçalanmalarına yol açmıştır. Yaşadıkları hayat tarzından kaynaklanan bu bölünmeler, dillerinde de erken zamanlarda belirgin farklılıkların oluşmasına yol açmıştır.

Türkçenin tarihsel dönemleri, özellikle yazıyla izlenemeyen karanlık diyebileceğimiz dönemlerin adlandırılmasında bilim adamları arasında birtakım farklılıklar görülmektedir. Ancak yazılı dönemlerin adlandırılması hemen bütün bilim adamlarınca benzer biçimde ve benzer ölçütler dikkate alınarak yapılmıştır. Yazıyla izlenemeyen dönemlerin adlandırılmasında Altay Çağı, En Eski Türkçe Çağı, İlk Türkçe Çağı gibi terimler kullanılmıştır.

Türkçenin özellikle yazıyla izlenebilen dönemleri şöyle açıklanabilir:

Hun Dönemi

Büyük bir imparatorluk olan Hun Devletinin içerisinde pek çok halk bulunmakta ve pek çok dil konuşulmaktaydı; ancak devletin kurucuları ve hakim unsuru Türklerdi. Çin yazmalarında karşılaşılan kişi, yer ve eşya adları Çincenin ses sistemine göre değiştirilerek yazıldıkları için Hun dili ile ilgili tam bilgi vermemektedir. Fakat bilim

adamları Çin kaynaklarında karşılaşılan bu kelimelerin pek çoğunu Türkçe ile açıklamaktadırlar.

Çin kaynaklarında, Çince söyleyişle kaydedilmiş olan iki cümle vardır ki MS. 329 tarihli bu kayıt, Türkçenin şimdilik ilk cümle örneğidir. Çin kaynaklarında tespit edilen ve Hunlara ait olan bazı kelimeler ise şunlardır: Tengri, kut, il, törü, yabgu, ordu, sü, börü, temir, kural (silah), kapagçı (bekçi), bitigçi (yazar) (Ercilasun, 2011: 60). Görüldüğü üzere kelimeler; inanç, devlet, töre ve askerlikle ilgilidir.

Köktürk-Uygur Dönemi (Eski Türkçe)

Türkçenin MS 5-10. yüzyıllarını Eski Türkçe Dönemi olarak adlandırmak hemen herkesçe kabul edilmektedir. Eski Türkçe Dönemi, kendi içinde Köktürk ve Uygur dönemleri olmak üzere ikiye ayrılır. Köktürkler, Türkçenin bilinen ilk ve hacimli yazılı belgelerini bıraktıkları için kültür ve dil tarihimiz açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Orkun ırmağı kıyısında bulunan ve bengü (sonsuz) taş olarak adlandırılan granit üzerine yazılmış olan bu yazılar, 1893'te Danimarkalı bilgin V. Thomsen tarafından okunmuştur.

Hem Çin kaynaklarındaki hem Bizans kaynaklarındaki kayıtlardan 1. Köktürk Kağanlığı döneminde Türkçenin yazı dili olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türk-lerin kendi yazdıkları belgelerle ilgili olarak sürekli yeni bilgiler ortaya çıkmakta ve yayınlar yapılmaktadır. En hacimlileri Kül Tigin, Bilge Tonyukuk ve Bilge Kağan adına dikilmiş olan bu yazıtlarla ilgili Türkiye ve Türkiye dışından pek çok bilim adamı çalışmış ve çalışmakta ve ayrıca sürekli yeni yazıtlar da bulunmaktadır.

Bu yazıtlardan Tonyukuk adına dikilmiş olan 725-726 yıllarında, Kül Tigin'e ait olan 21 Ağustos 732'de, Bilge Kağan yazıtı da 24 Eylül 735'te dikilmiştir. ***Orhun Abideleri*** adlı eserde Ergin (2002: XIV) bu yazıtların özelliklerini şöyle belirtir:

Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin... İlk Türk tarihi... Taşlar üzerine yazılmış tarih... Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması... Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri... Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası... Türk askerî dehasının, Türk askerlik sanatının esasları... Türk gururunun ilâhi yüksekliği... Türk feragat ve faziletinin

büyük örneği... Türk edebiyatının ilk şaheseri... Türk hitabet sanatının erişilmez şaheseri... Yalın ve keskin üslûbun şaşırtıcı numûnesi...

Türk milliyetçiliğinin temel kitabı... Bir kavmi bir millet yapabilecek eser... Türk dilinin mübarek kaynağı... İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları...

Eski Türkçe olarak adlandırılan dönemin ikinci yarısını Uygur Türklerince yaratılan zengin edebiyat ürünleri oluşturmaktadır. Köktürklerdeki geleneğe uygun olarak Uygurlarda da her ne kadar anı taşları dikme yaygınsa da Uygurlar daha çok kâğıtlara yazılmış edebî ürünler bırakmışlardır. Ancak Köktürklerdeki geleneğe uygun olarak Ötüken Uygur Kağanlığı döneminden kalma taşlara yazılmış pek çok yazıt da vardır.

Türk medeniyet tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Uygurlar, Köktürkleri ortadan kaldırarak 745 yılında Orhun Uygur Kağanlığını kurdular. Bu devlet ise 840 yılında Kırgızlar tarafından ortadan kaldırıldı. Bu olay üzerine ülkelerini terk edip güneye göç eden Uygurlar, güneyde siyasi açıdan değil ama kültür tarihi açısından büyük önem taşıyan Kansu Uygur Devleti ve Hoço Uygur Devleti'ni kurdular. Uygurların kuzeyden güneye göç etmeleri, millî hafızada yer etti ve Göç Destanı bu olay üzerine oluştu.

Güneye göçüp küçük devletçikler kuran ve tam olarak yerleşik hayata geçen Uygurlar, bozkır hayatlarına ait pek çok gelenekten uzaklaştılar. Orhun bölgesinde yaşarken kullandıkları Orhun yazısını bırakıp dillerini çeşitli alfabelerle yazıya geçirdiler, ayrıca eski dinlerini de bırakıp Maniheizm'i, Budizm'i, Nasturilik'i vb. kabul edenler oldu. Bu dinlerin etkisiyle dinî bir edebiyat gelişti ve Çince, Tibetçe vb. komşu dillerden pek çok eser Uygurcaya tercüme edildi. Ağırlıklı olarak tercümeyle dayalı ve dinî bir edebiyat olan Uygur edebiyatında hayatın farklı alanlarına dair metinler de vardır. Uygurlardan günümüze yalnızca düz yazı metinler değil, şiirler de kalmıştır. Bazı şair adları da günümüze ulaşmıştır.

Türk edebiyatının bilinen ve Uygurlardan kalan ilk aşk şiiri, Aprınçur Tigin'e aittir ve şiirin ilk dördlüğü şöyledir (Arat 1965: 20):

Uygur Türkçesi**Türkiye Türkçesi**

Kasınçığımın öyü kadgurar men

Yavuklumu düşünüp dertlenirim

Kadgurdukça

Dertlendikçe

Kaşı körtlem

Kaşı güzelim

Kavışığısayur men.

*Kavuşmak isterim.****Karahanlı-Harezmi Dönemi (Orta Türkçe)***

İslam dini Türkler arasında 8. yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş yayılmaya başlar ve 10. yüzyılda Karahanlı kağanı Abdülkerim Satuk Buğra Han zamanında toplu olarak din değiştirmeler, yani İslam dinini benimsemeler görülür. İslam dininin Türkler arasında hâkim duruma gelmesi, dili de etkiler ve hem din değişikliğinden, hem de dilin iç bünyesindeki bazı değişimlerden dolayı Eski Türkçe döneminin kapandığı, Orta Türkçe döneminin başladığı kabul edilir.

10. yüzyılda başladığı kabul edilen bu dönem de kendi içerisinde Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi olmak üzere ikiye ayrılır. Karahanlı döneminden günümüze, sayı olarak çok olmamakla birlikte Türk dil ve kültür tarihi açısından son derece önemli eserler kalmıştır. 1069 yılında Yusuf Has Hacip tarafından yazılmış 6645 beyitten oluşan Kutadgu Bilig, Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072 yılında başlanıp 1077 yılında tamamlanmıştır. Kutadgu Bilig, 7000'den fazla Türkçe kelimenin Arapça karşılığı verilmekle kalınmayıp şiirlerle, atasözleri ve deyimlerle örneklendirilerek zenginleştirilmiştir. Türk kültürünün hazinesi olarak değerlendirilen Divanü Lügati't-Türk, Edip Ahmet Yüknekî tarafından yazılan Atebetü'l-Hakayık, Ahmet Yesevi'nin şiirlerinin toplanmasıyla oluşturulan Divan-ı Hikmet ve kim tarafından yazıldığı tam olarak bilinmeyen Kur'an Tercümesi gibi eserler bu dönemin ürünleridir.

Bu eserlerden Kutadgu Bilig; Türk devlet anlayışını ve Türk'ün dünya ile ilişkisini, insanlar arası ilişkileri, Türk'ün tabiat algısını, bilgi karşısındaki tavrını bizlere aktaran bir eserdir. Divanü Lügati't-Türk ise yine Türk kültürü ile ilgili bilgiler vermekle birlikte esas olarak Türkçeden Arapçaya bir sözlüktür ve Türkçenin 11. yüzyıldaki söz varlığını bize aktarır.

Harezmi-Altınordu Türkçesi olarak da adlandırılan Harezmi Türkçesinden günümüze çoğu dinî ve edebî olmak üzere pek çok eser kalmıştır. Harezmi döneminden kalan eserler içerisinde Türkçenin önemli sözlüklerinden biri olan ve ünlü bilgin Zemahşerî tarafından yazılan Mukaddimetü'l-Edeb de vardır. Bu dönemden kalan diğer bazı eserler Muinü'l-Mürid, Hüsrev ü Şirin, Muhabbetname, Nehcü'l- Feradis vb.dir.

12. yüzyıl sonlarına kadar değişik coğrafi bölgelerde farklı lehçelere ayrılmış olan Türkçe, tek yazı diline sahipken bu tarihten sonra birbirinden oldukça uzak coğrafyalarda üç ayrı yazı dili halinde gelişmeye başlamıştır. Bu yazı dilleri a. Kuzey (Kıpçak) Türkçesi, b. Doğu (Çağatay) Türkçesi c. Batı (Eski Oğuz ya da Eski Anadolu) Türkçesidir.

a. Kuzey (Kıpçak) Türkçesi

Kuzey Türkçesi, Kıpçak Türkçesinin yazı dilidir ve Altınordu döneminde oluşan edebî dilin devamıdır. Asıl Kıpçak sahasında, yani Karadeniz'in kuzeyinde bu lehçeyle oluşturulan en önemli eser Avrupalılar tarafından yazılmış olan Codex Cumanicus'dur. Kıpçak Türkçesinin asıl eserleri Mısır'da Kölemenler zamanında yazılmıştır.

Karadeniz'in kuzeyindeki limanlardan toplanarak Mısır'da köle pazarlarında satılan Kıpçaklar, bir müddet sonra orduya hakim olurlar ve devleti de ele geçirip Kölemen (Memluk) devletini kurarlar. İnsanlık tarihinde pek örneği olmayan bu durum, dil konusunda da etkili olur. İdarecilerin dili özenilen dil durumuna yükselir ve bu dille konuşmak ve yazmak moda haline gelir. Bunun sonucunda Türkçe öğrenen pek çok bilgin ve şair, Mısır ve Suriye'de başta sözlük ve gramer olmak üzere pek çok Türkçe eser yazar. Bu şekilde Kuzey Türkçesi pek çok eserini Türk dünyasının en güneyinde, Mısır ve Suriye'de vermiş olur.

b. Doğu (Çağatay) Türkçesi

Müşterek Türkistan Türkçesi olarak da anılan Çağatay Türkçesi; esas dil malzemesi bakımından Uygur, Karahanlı çizgisinin devamıdır. Ancak bu yazı dillerinde fazla görülmeyen yabancı öğeler, İslam dininin yaygınlaşp kökleşmesi dolayısıyla Çağatay Türkçesinde çokça görülür. Çağatay Türkçesi; içinde barındırdığı Arapça ve Farsça öğeler bakımından Osmanlı Türkçesini andırır. Bu lehçenin Osmanlı Türkçesiyle başka bir benzerliği de büyük bir edebiyat, bilim ve diplomasi dili olmasıdır.

14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam eden Çağatay edebiyatı; Klasik Öncesi Devir, Klasik Devir (Nevayi Devri) ve Klasik Sonrası Devir olmak üzere üçe ayrılarak incelenir. Klasik Öncesi Devir, bu edebiyatın oluşup gelişme devridir. Bu dönemde Lütü ve Sekkaki gibi önemli şairler yetişmiştir. İkinci dönem olan Klasik Devir için tek başına Nevayi devri de denilmektedir. Ali Şir Nevayi, hiç şüphesiz Türk edebiyatı için son derece önemli bir şahsiyettir. Otuzun üzerinde eser yazmış olan Nevayi, pek çok konuda öncü ve kurucudur. Nevayi, ilk şairler tezkiresi Mecalisü'n- Nefayis'in, Farsça ile Türkçeyi karşılaştırarak Türkçenin daha üstün bir dil olduğu sonucuna ulaştığı Muhakemetü'l-Lügatayn'in, Türk kültür tarihi açısından çok önemli olan Nesayimü'l-Mahabbe'nin, dört adet divanın, beş adet mesnevinin, Türk edebiyatının ilk biyografi örneklerinin yazarıdır. Klasik dönemin iki önemli edebiyatçısı da aynı zamanda hükümdar olan Hüseyin Baykara ile Babür'dür. Babür, hatıra türünde yazdığı eseriyle Türk nesrinin önemli örneklerinden birini vermiştir. Klasik sonrası devirde de başta dinî ve edebî olmak üzere pek çok eser yazılmıştır.

Çağatay Türkçesinin günümüzdeki devamı olarak Özbek Türkçesi kabul edilir.

c. Batı (Eski Oğuz) Türkçesi

Tarihte Oğuz Türklerinin kurduğu önemli devletlerden biri olan Büyük Selçuklu Devletinin Anadolu'yu fethetmesi, bu bölgeye büyük çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğu Türk kitlelerinin göç edip yerleşmesine yol açtı. Anadolu da Türklerin Bizans aleyhine sürekli genişlemesi ve buranın bir "İslam diyarı" durumuna gelmesiyle Türk olmayan başka pek çok halk da Türklerin arkasından gelip bu coğrafyaya yerleşti. 13. yüzyılda Cengiz Han'ın önünden kaçan Türklerin de Anadolu'ya gelip yerleşmesiyle bölge büyük ölçüde Türkleşmiş oldu ve aynı yüzyılda burada Oğuz Türkçesi bir edebî dil olarak kullanılmaya başlandı. Özellikle Anadolu Selçuklularının yıkılıp Beylikler'in kurulmasıyla Oğuz Türkçesi, yazı dili olarak Anadolu'da tam bir hâkimiyet kurmuş oldu. Oğuz Türkçesi, bu hâkimiyete hem Doğu Türkçesi yazı geleneğiyle hem de Farsça ve Arapçaya karşı mücadele ederek ulaştı. Nitekim Eski Oğuzca ile yazılmış ilk eserlerde Karahanlı Türkçesinin ses ve şekil özellikleri yer yer karşımıza çıkar. Bilim adamları bu tür Doğu Türkçesi özellikleri barındıran eserleri "karışık dilli eserler" olarak adlandırmışlardır.

Batı Türkçesinin ilk dönemine Eski Oğuz Türkçesi ya da Eski Anadolu Türkçesi denilmektedir. Bu dönem 12. yüzyıl sonlarında başlar ve 15. yüzyıl sonlarında tamamlanır. 16. yüzyılda Batı Türkçesinin Osmanlı Türkçesi dönemi başlar. Eski Oğuz Türkçesi yalnızca Anadolu'da değil, Azerbaycan, Irak ve Suriye'de de kullanılmıştır. Çünkü bu belirtilen yerlerin tamamı Anadolu'dan önceki Türk ve Türkçe yurtlarıdır. Eski Oğuz yazı dilinin siyasal sınırları ise Anadolu Selçukluları, Beylikler, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleriyle Osmanlının ilk dönemidir.

Eski Oğuz Türkçesine ait, kaynaklarda kayıtlı olup da bugüne ulaşamayan ve adları bilinen birtakım eserler vardır. Bu eserler buldukça dönemin dil özellikleri daha iyi aydınlanacaktır. Bu dönemde eser veren önemli bazı isimleri şöyle sıralayabiliriz: Mevlana'nın oğlu Sultan Veled, Yunus Emre, Ali, Şeyyad Hamza, Gülşehri, Aşık Paşa, Ahmet Fakih ve Hoca Mesut. 16. yüzyıl başlarında yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Kitabı da dil ve üslup özellikleriyle Eski Oğuz Türkçesine ait bir eser olarak kabul edilmektedir.

Türkiye Türkçesi

Ana diller başlangıçta belirli bir coğrafyada ve sınırlı sayıda bir insan topluluğu tarafından iletişim aracı olarak kullanılırken zaman ve yer değişiklikleri bu dillerden kollar oluşmasına yol açar. Bu kollar zaman geçtikçe kendi şartlarında gelişir ve ayrıldığı kaynak dilden farklılaşmaya ve kendisi de kollar doğurmaya başlar. Türkçe bu anlatılan durumu, insanlığın henüz yazıyla izlenemeyen devirlerinde yaşamış ve çok farklı coğrafyalara dağılıp çok çeşitli kollar halinde yaşar duruma gelmiştir. Örnek olarak Oğuz Türkçesi, ana dilden ayrılıp kendi şartlarında gelişti ve Türkçenin bir lehçesini oluşturdu. Daha sonra da Oğuz Türkçesinin Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagauz Türkçesi gibi kolları ortaya çıktı.

Türk lehçe ve yazı dillerinin sınıflandırılmasında Türkiye Türkçesi, Güneybatı ya da Batı Türkçesi olarak adlandırılan gruba girer. Bu, yönleri esas alan bir sınıflandırmadır. Etnik sınıflandırmada ise Türkiye Türkçesi, Oğuz Türkçesinin bir koludur.

Orhun yazıtlarında adı geçen Türk boylarından biri olan Oğuzlar, kuzeyden güneye inip devlet kuran ve dünya tarihine büyük etkileri olan kavimlerden biridir. Oğuzlar, Seyhun boylarında yaşarken güneye inip Gazneliler'le 1040 yılında Dandanakan Savaşını yaparlar. 1040 yılı pek çok bilim adamı tarafından Batı Türk

Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilir. Bu devletin ilk ortaya çıkışı Selçuklu adıyla olur ve Selçuklular zamanında Anadolu büyük oranda bir Oğuz yurdu haline gelir. Anadolu'nun Türkleşmesi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler zamanında tamamlanır.

Selçuklulardan günümüze kalan Türkçe eser yoktur, ancak Beylikler devri, Oğuz Türkçesinin yazı dili olduğu ve pek çok eser bıraktığı dönemdir. Bunun çeşitli siyasi ve toplumsal sebepleri vardır. Türkçeden başka dil bilmeyen beyler, sanatçıların Türkçe yazmalarını teşvik ettiler ve 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Oğuz Türkçesi temeline dayalı bir yazı dili oluştu ve bu yazı dili bugüne kadar kesintisiz devam ederek mevcut yazı dilimizi doğurdu. Yaklaşık 700 yıldır kesintisiz devam eden ve eğitim, bilim, edebiyat, felsefe, din, askerlik gibi hemen hemen hayatın her alanına ait binlerce eser yazılan bu dil, Türkiye Türkçesi olarak adlandırılan dilin tarihi köküdür. Oğuz lehçesini esas alarak Anadolu'da gelişen Türk yazı dilini birtakım tarihi dönemlere ayırmak gerekmektedir. Bunlar; 15. yüzyıl sonlarına kadar Eski Oğuz Türkçesi, 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Türkçesi ve bu tarihten sonrası da Çağdaş Türkiye Türkçesi olarak adlandırılabilir. Eski Oğuz Türkçesinin ilk zamanlarında özellikle Anadolu Selçuklularının başkenti olan Konya ve yakın çevrelerinde yoğun bir edebî faaliyet görülür. Daha sonra çeşitli beyliklerin başkentlerinde benzer bir durum, sonunda da Osmanlı'nın kültür merkezi haline getirdiği yerlerde aynı şey görülür. Bu dönemde yazılan eserlerin son derece yalın bir dile sahip oldukları, yabancı kelimelere çok rağbet edilmediği ayrıca yabancı dillerden pek çok eserin de Türkçeye çevrildiği dikkat çeker.

16.yüzyılda Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılan dönem başlar. Osmanlı Türkçesi döneminde yazı dilinin yalınlığı büyük ölçüde kayboldu ve özellikle edebî dilde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar arttı. Ancak Osmanlı Türkçesiyle yazılan bütün eserler için aynı şey söylenemez. Dilin yalınlığı ya da ağırlığı yazardan yazara eserden esere farklılık gösterir. 17. yüzyıl gerek düz yazıda gerekse şiir dilinde en ağır örneklerle karşılaştığımız zaman dilimidir. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş bir sadeleşmenin başladığı da görülür. 19. yüzyılda yayınlanan Tanzimat Fermanı, Osmanlı toplumu için pek çok konuda dönüm noktası olarak kabul edilir. Tanzimat'ın birinci nesli olarak adlandırılan Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa, edebiyat eserlerinin hem içeriğinde, hem de dilinde birtakım değişiklikler başlatırlar. Bu değişiklikler hem yazılı edebiyatın, hem de eser konularının çeşitlenmesinde görülür.

Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati topluluklarının Tanzimatçılardan da ağır olan dilleri, Osmanlı Türkçesinin son örnekleri olur.

Çağdaş Türkiye Türkçesi

1911’de Ömer Seyfettin ve Ali Canip’in başlattığı “Yeni Lisan” hareketi Osmanlı Türkçesinin sonunu getirdi. Ömer Seyfettin, Genç Kalemler dergisinde yazdığı yazılarda İstanbul halkının konuşma diline dayanan yalın bir dil teklif etti ve önceleri çok büyük tepkilerle karşılaşan bu görüşler, zamanla pek çok edebiyat, bilim ve fikir adamı tarafından benimsenip kullanılmaya başlandı. Özellikle Ziya Gökalp’ın de katılmasıyla “Yeni Lisan” hareketi çok güçlendi. Edebiyatta millilik ve dilde sadeleşme birkaç yıl içinde devrin bütün aydınlarınca kabul edilip uygulama alanına geçirildi. Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Aka Gündüz gibi romancılar; Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya gibi şairler eserlerini yalın bir dille yazdılar. Devrin en büyük şairi olan Yahya Kemal ve sokaktaki insanın konuşma üslubuyla şiirler yazarak günlük konuşma dilini şiire sokan Mehmet Akif de sade dili benimsediler. Tanzimat döneminde yeni yüksek okulların açılması, bazı bilim kurumlarının oluşturulması çeşitli bilim dallarıyla ilgili terimler yapılmasını gerektirmişti; bu terimler de çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimeler kullanılarak yapılmıştı. Daha sonra bu terimler de Türkçeleştirildi.

Cumhuriyet Döneminde Türk tarihinde bir ilk olmak üzere “dil” bir devlet meselesi olarak görüldü ve konuyla ilgili pek çok çalışma yapıldı. Yaklaşık 700 yıllık bir geçmişe sahip olan Türkiye Türkçesi yazı dili, sıkıntılı ve buhranlı dönemler geçirmiş olmasına rağmen aydınların ve devletin kısa süreli yakın ilgisiyle durulaşıp yeniden hayatın her alanında hâkim duruma geldi.

Kıpçak Türkçesi

13. yüzyıla kadar tek bir koldan ilerleyen Türkçe, Türk boylarının geniş kitleler halinde değişik coğrafyalara göç etmeleriyle birlikte farklı kollara ayrılmıştır. Türk dilinin farklı coğrafyalara yayılmasında, Oğuz, Kıpçak gibi boyların Batı’ya göç ederek, bu bölgelere yerleşmeleri etkili olmuştur. Orta Türkçe döneminde Türk dilinin Batı kolunu Kuman-Kıpçak ve Oğuz boylarına mensup olan Türkler’in lehçeleri meydana getirir. Bu iki Türk boyundan Kıpçaklar, Karadeniz’in kuzeyine, Oğuzlar ise Afganistan, İran, Suriye üzerinden Anadolu’ya, yani güneye yerleşmişlerdir. Bu iki

Türk boyunun dilleri de Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi (Oğuz Türkçesi, Eski Osmanlıca, Tarihi Türkiye Türkçesi) isimleriyle adlandırılmaktadır.

Günümüzde pek çok kola ayrılan çağdaş Kıpçak lehçelerinin temelini oluşturan Tarihi Kıpçak Türkçesi, “Güney Rusya’da, Kırım’da ve Orta Asya’nın batı bölgelerinde yaşayan göçebe Kıpçak Türkleri ile, Mısır ve Suriye’deki Memluk Devleti’nin (1250-1517) Türkçe konuşan yönetici sınıfı ile Ukrayna’da yaşayan Türkleşmiş Ermeniler tarafından kullanılmıştır.” (Tekin-Ölmez, 1999, 41). Kıpçak Türkçesi ve Kıpçakların dilsel özellikleri hakkındaki en eski bilgiler Kâşgarlı Mahmud’un Dîvân-ü lugâti’t-Türk’ünde Oğuz Türkçesi ile birlikte geçer.. Dîvân-ü lugâti’t-Türk’te, pek çok Türk boyu (Argu, Barsgan, Çiğil, Yağma, Suvar, Hotan, Yemek, Tohsı vb.) hakkında bilgi vardır. Ancak en geniş bilgi Oğuzlar ile Kıpçaklara aittir. Bu da Oğuzlar ile Kıpçakların kalabalık nüfuslara sahip olduğunu ve tarihi dönemler içerisinde çok etkin rol oynadığını göstermektedir. Tarih boyunca pek çok Türk boyu, aynı siyasi yapı içerisinde yer almış ve birbirini etkilemiştir. Dîvân-ü lugâti’t-Türk’te Kıpçaklar ile Oğuzların dil özelliklerinin çoğunlukla bir arada verilmesi, bu durumdan kaynaklanmış olabilir. Bunun en belirgin örneği, Harezmi Türkçesidir. Farklı boyların aynı coğrafyada bir arada yaşamaları sonucunda, farklı dilsel özelliklerin (seslik veya morfolojik) aynı metinde yer aldığı görülmektedir. Benzer durum, Eyyubilere son vererek Memluk Devleti’ni kuran Kıpçakların dilinde de görülür. Karışık dil özelliklerinin bulunması, Kıpçakçanın dil tarihi içerisinde nereye yerleştirileceğini ve bu dille yazılan eserlerin hangi dille yazıldığının belirlenmesini güçleştirmektedir.

XIII. yüzyılda teşekkül eden ve değişik dil özellikleri gösteren yeni yazı dillerinin ortaya çıkışı, o zamanki yazı dili Karahanlı Türkçesi ile (Hâkâniye Türkçesi) farklı özelliklere sahip olan Oğuz ve Kıpçak gibi Türk boylarının batıya doğru göçleri ve farklı bölgelere yayılmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Kıpçaklar uzun süre Türkmenler’le birlikte yaşadıklarından Kıpçak Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında çok yakın ilişki vardır. Bu bilgilerden iki lehçenin birbirine benzediği anlaşılmaktadır. Bu lehçeleri konuşan gruplardan birinin zamanla kuzeye, diğerinin güneye göç ederek ayrı siyasî teşkilât ve sınırlarla birbirinden uzaklaşmaları iki lehçede bazı farkların meydana gelmesine yol açmıştır.

Yapılan tasniflerde Kıpçakça, bir Kuzeypatı veya Batı grubu içerisinde değerdendirilmiş ve karışık dil özelliklerinden dolayı Kıpçak-Türkmen ilişkisine dikkat çekilmiştir. Kıpçaklar uzun süre Türkmenler'le birlikte yaşadıklarından Kıpçak Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında çok yakın ilişki vardır. Bu bilgilerden iki lehçenin birbirine benzediği anlaşılmaktadır. Bu lehçeleri konuşan gruplardan birinin zamanla kuzeye, diğerdinin güneye göç ederek ayrı siyasî teşkilât ve sınırlarla birbirinden uzaklaşmaları iki lehçede bazı farkların meydana gelmesine yol açmıştır. Ancak Mısır'da bu iki Türk kavminin yeniden bir araya geldiği dönemlerden kalan dil yâdigârlarında Türkmen ve Kıpçak Türkçesi özelliklerinin kesin olarak ayırt edilmesinde çeşitli güçlükler ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren Suriye ve Mısır'da Memlük Kıpçakçası ile yazılan bu eserlerin dili tam bir birlik göstermez. Bazı eserler için yazarları “Türkçe, halis Türkçe, Kıpçakça, Türkmençe” gibi tabirler kullanmışlardır. Bunlarla ne kastedildiği, aralarındaki farklılıkların ne olduğu tam olarak açıklanamamıştır

Kıpçakçanın tarihi dönemlerde üç lehçesi bulunmaktadır: Bozkır Kıpçakçası, Mısır-Memluk Kıpçakçası, Ermeni Kıpçakçası

Bozkır Kıpçakçası

Batu Han komutasındaki Moğol ordusu, 1241-1242'de İdil Bulgarlarının üzerine yürümüş ve bunun sonucunda İdil-Bulgar ülkesi büyük ölçüde yıkıma uğramıştı. Bu güzergâhta yapılan seferlerde birçok Kuman-Kıpçak Türkü de Moğol ordusunun önüne katılmış, yerlerinden, yurtlarından edilmişti. Moğolların İdil bölgesine yaptıkları akınlarda önlerine kattıkları pek çok Kıpçak-Kuman Türkünün Orta İdil'e Bulgar topraklarına kadar geldikleri ve buradaki İdil-Bulgar halkı ile kaynaşarak, bu sahanın bütünüyle Kıpçaklaşmasında büyük rol oynadıkları görülmektedir (Özyetgin, 2006, 9-10).

Kıpçakların geniş bölgelere yayılmaları sonucunda, tarihî Kıpçak Türkçesi birden çok kolda, birbirinden uzak coğrafyalarda, farklı dil ve kültür çevrelerinde gelişmiştir. Böylece tarihî Kıpçak Türkçesi güney Rusya steplerinde ve Mısır-Suriye'de konuşulan ve yazılan bir yazı dili olmuştur. Bunların başında Deşt-i Kıpçak olarak adlandırılan coğrafyada ve Altın Ordu Devleti etrafında şekillenen Kıpçak Türk yazı dili gelmektedir.

Mısır-Memluk Kıpçakçası

Batu Han'ın seferinin sonuçlarından biri, Mısır'da bir Türk devletinin kurulmasıdır. Moğolların önünden kaçan Kıpçaklar, Karadeniz'den Suriye'ye ve Mısır'a geçmişler ve Eyyubilerin kölemenleri olmuşlardır. Aynı zamanda ücretli askerlik de yapan Kıpçaklar 1250'de Eyyubileri yıkmış ve Mısır'da Memluk Devleti'ni kurmuşlardır. Bu devlet, Yavuz Sultan Selim'in 1518'de yaptığı Mısır seferine kadar devam etmiştir. Kıpçak esasına dayalı olan bu dil, Memluk Devleti'nin yönetici, asker sınıfının konuştuğu, yazdığı Türk lehçesidir.

Tarihi Kıpçakça'dan günümüze gelen eserlerin büyük çoğunluğu, Memluklular döneminde yazılmıştır. Yönetici sınıf ile komutanlar Türk, halkın büyük çoğunluğu Arap'tır. Bu nedenle halk ile anlaşmayı sağlamak ve Araplara Türkçeyi öğretmek için çeşitli eserler kaleme alınmış veya Arapça ve Farsçadan tercüme yapılmıştır. Ayrıca sözlük ve gramer nitelikli eserlerin yazımı da yine bu dönemde ağırlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra atçılık, okçuluk ile ilgili eserlerin de verildiği görülmektedir.

Ermeni Kıpçakçası

Tarihi Kıpçak Türkçesinin geç dönemdeki bir başka kolu, Türk soylu olmayan başka bir millete, Ermenilere aittir. Kafkaslardan Kırım'a ve Doğu Avrupa'ya geçen bazı Ermeni gruplar Kıpçakçayı kullanmaya başlamışlardır. Dönemin bir tür karma dili olan Ermeni Kıpçakçası, Ermeni alfabesiyle yazıya geçirilmiştir. Tarihî Kıpçak dil malzemesi arasında 16-17. yyda Türkiye, Kırım, Moldovya, Romanya, Polonya ve Ukrayna'da Ermeni harfleriyle kaleme alınmış birçok Kıpçakça metin vardır. Ermeniler, kendi dilleri olan Ermeniceyi bilmeyen, yazıda, ibadette, ticarete ve diğer alanlarda Kıpçakçayı kullanan kişiler olmuşlardır (Özyetgin, 2006, 11-12).

Ermenilerle Kıpçakların ilişkileri, 13. yüzyıla kadar gitmektedir. Ermenilerin Kıpçakça öğrenmesinde ise birkaç etkenin olduğu söylenebilir. "Ermeni göçmenlerinin Kıpçaklarla devamlı teması - Kıpçak ticaretinin aracısı olarak edindikleri yerleri- onları (dinlerini, yazılarını, aynı zamanda bir çok Ermenice tesleri muhafaza etmelerine rağmen) yavaş yavaş Kıpçak dilini kilise dili ve resmi dil olarak kabul etmeye sevk etti." (Pritsak, 1979, 131) "1064 yılında Alparslan'ın Ani (Kars) şehrini fethetmesiyle, buradaki Ermeniler batıya göç etmişlerdir. Karadeniz'in kuzeyi ile bugünkü Ukrayna'ya yapılan Ermeni göçlerinde Moğol saldırıları ve depremlerin de büyük etkisi olmuştur.

Bu olayların yanı sıra, tüccar olan Ermeniler, ticaret yaptıkları İpek yolunda hep batıya göç etmişlerdir. Bu coğrafyada seyahat ve ticaret yapabilmek için bölgenin ve dönemin ortak dili olan Kıpçakçanın bilinmesi gerekliliği, Ermenilerin Kıpçakçayı öğrenmelerini sağlamıştır (Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 227).

Bu dönemden kalan eserler başlıca 6 grupta toplanabilir:

1. Tarihi vakayinameler,
2. Kanun kitapları, mahkeme sicil defterleri ve tutanakları,
3. Filolojik eserler,
4. Dini eserler,
5. Edebi eserler,
6. Doğal bilimlere ait eserler (Pritsak, 1979, 131-133; Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 229-230)

Kıpçak Türkçesinin Özellikleri

Ses Özellikleri

1a. Kıpçak Türkçesinde önses /b/leri korunmuştur: bar-, bér-, bol- vb.

b. b- > m- değişikliği: /b/ ile başlayan sözcüklerde, sözcük içerisinde /n/, /ŋ/ geniz ünsüzlerinin bulunmasıyla benzeşme sonucunda önses /b/, /m/ye dönüşür: ben > men, biŋ > miŋ, buŋ > muŋ vb.

2. İçseste -b- > -v- değişimi: karabaş > karavaş, yalbar- > yalvar- vb.

3. -d- > -d- ~ -y- değişimi: Eski Türkçedeki içses /d/lerinin sızcılaştırılması Karahanlı döneminde başlamış, Harezmi döneminde ise hem sızcılaştırma devam etmiş hem de /y/ye dönüşmüştür. Kıpçak Türkçesinde ise içses /d/leri, /y/ye dönüşmüştür: adak > ayak, kadın > kayın, kadgu > kaygu vb.

4.a Kıpçak Türkçesinde tek heceli sözcüklerin sonunda “ğ / g” sesleri tek heceli sözcüklerin sonunda sırasıyla “v / y” olmuştur: tağ > tav, beg > bey, toğ- > tov- tuv-, teg > tey vb.

b. Çok heceli sözcüklerde içseste “v / y” seslerine dönüşmüştür: ağır > avur, tügme > tüyme, tegül > tüyül, begen- beyen- vb.

c. Aynı zamanda içses /g/nin de /v/ye dönüştüğü örnekler görülmektedir: tegül > devül, tügme > tüvme vb.

ç. Sonseste “ğ / g” sesleri /v/ye dönüşmüştür: tög- > töv- ög- > öv-, yağ- > yav- vb.

d. Sonseste “ğ / g” sesleri düşmüştür: bitig > biti, katıg > katı, kiçig > kiçi, açığ > aç vb.

e. Türetme eklerinin başında “ğ / g” sesleri çoğunlukla kendini korumuştur: Ancak bazı durumlarda düştüğü de görülmektedir. Böylesi örneklerde Oğuzcanın etkisi olduğu söylenebilir: bulğa- ~ bula-, emgek ~ emek, kazgan ~ kazan vb.

f. Sözcük başında /t/ sesi kendini korumuştur. Ancak bazı sözcüklerde t > d değişimi görülmektedir: dé, dégin, dağı vb.

5. Bilinen sekiz ünlünün yanında bérnek / birmek “vermek”, éşitmek / işitmek, béy / biy “bey” gibi kelimelerde görülen ikili şekiller kapalı “e”nin varlığına işaret eder.

Biçim Özellikleri

1. Yönelme durumu eki, Harezmi Türkçesindeki gibi +GA’dır. Ancak 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra çoğunlukla +nA biçimindedir.

2. Çıkma durumu eki, dAn biçimindedir. Seyrek olmakla birlikte +tAn biçimi de görülmektedir.

3. Kişi zamirleri benim (Har. T. benim / meniñ), bizim (Har. T. bizim / biziñ) biçimindedir.

4. Zamir kökenli çokluk kişi eki “biz”dir: alur biz (Har. T. alur miz)

5. Harezmi Türkçesindeki ermez / ermes’e karşılık, Kıpçak Türkçesinde degül bulunmaktadır.

6. Soru edatı, Kıpçak Türkçesinde, Harezmi Türkçesinden farklı olarak (mU) düzlüklüdür: ml

7. Harezmi Türkçesinde az kullanılan -dUk sıfat-fiili, Kıpçak Türkçesinde bolca kullanılmıştır.

8. İlgi hali eki daima -nıg / -nig (zamirlerde -ıg / -ig) şeklindedir.

1.2. Kuman-Kıpçak Adlarının Kökeni ve Anlamı

Bir kavmin ve bu kavmin idaresi altındaki bir kavmi birliğin adı olan Kıpçak kelimesinin asıl şekli Kıpçak'tır. Daha sonra ses değişimleri ile Kıpçak, Kıpçak, Kıpçak, Hıfçak, Hıfçak şekillerine de girmiştir (Karamanlıoğlu, 1994, XVII). Kıpçak sözcüğünü ilk kez Uygur kaynaklarında görmekteyiz. "Bu ad 759 yılında dikilmiş olan Bayan Çor (Şine Usu) bitişinde geçer: Türk Kıpçak elig yıl olurmuş (BÇ K 4). "Türk Kıpçak elli yıl oturmuş (yönetmiş) anlamına gelen bu cümle, 682-745 yılları arasındaki ikinci Köktürk dönemine işaret etmektedir. Uygurlar, için bu dönem muhtemelen 682-732 yılları arasındadır. Bu duruma göre Kıpçaklar, ya doğrudan doğruya Doğu Köktürklerinin kendileriydi; ya da Doğu Köktürklerle bir arada olan bir Türk boyuydu." (Ercilasun, 2011, 355)

DLT'de bu sözcük kıpçak biçiminde geçmektedir ve "Türklerden bir bölük; Kaşgar yakınında bir yer adı" anlamları verilmektedir (DLT, I 474). Ayrıca bu adla ilgili olarak kıpçakla- "Kıpçak boyundan saymak, Kıpçak boyuna nispet etmek" (DLT, III 351), kıpçaklan- (DLT, II 279) ~ kıpçaklan- (DLT, II 276) "Kıpçak kılığına girmek" sözcükleri de görülmektedir. Bu örneklerden hareketle sözcüğün -b- > -w- / -f- gelişimi gösterdiği söylenebilir.

DLT ile aynı dönem eserlerinden Kutadgu Bilig'de kıpçak yazımı görülmekte ve dört yerde (2477, 2639, 3407, 5133. beyitler) geçmektedir. Bu örnekler şöyledir:

Negü tir eşitgil kişi alçakı

Köñül til kiçig tut ay er kıpçakı (Arat, 1999, 261)

(Alçak gönüllü insan ne der, dinle: ey boş insan, gönlünü alçak ve dilini kıs tut.)

Yalawaç yawuz bolsa kıwçak kowı

Siziksiz tüker anda begler suwı (Arat, 1999, 277)

(Elçi kişi, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde, şüphesiz, beylerin itibarı kaybolur.)

Bu yalnız yorıglı kişi kıwçakı

Kişike tusulmaz bolur ay akı (Arat, 1999, 343)

(Ey cömert, bu tek başına yaşayan yabancı adamın başkalarına faydası dokunmaz.)

Bu kıwçak kowı dünya kiçki ajun

Neçe beg karıttı karımaz özün (Arat, 1999, 512)

(Bu kof ve boş dünya çok eski bir âlemdir; o nice beyleri ihtiyarlattı, kendisi ihtiyarlamaz.)

Örneklere görüldüğü gibi kıwçak sözcüğü, iki beyitte kow ile birlikte kullanılmıştır. Arat'ın verdiği beyit açıklamalarında Kıpçak (Kıwçak) ifadesi, “boş, yabancı” olarak anlamlandırılmıştır. Kıwçak sözcüğünün “boş” anlamı, Oğuz Destanı'nda şöyle anlatılmıştır: “Oğuz Kağan'ın “İt Barak” ülkesini fethi esnasında beylerinden birinin karısı hamile kalmış, kocası da savaşta öldürülmüştür. Bu savaş yerinde kadının doğumu yaklaşınca yakınlardaki içi oyulmuş olan bir ağacın içinde çocuğunu doğurdu. Durum Oğuz Kağan'a intikal ettirilince, Kağan ona Türk dilinde içi çürümüş ve oyulmuş ağaç anlamına gelen Kıpçak adını koydu.” (Gökbel, 2002, 1277)

Ahmed Rifat, Kıpçak kelimesini bir kavim adı olarak değerlendirir ve şöyle tarif eder: “Kazan, Volga ve Don nehirleri ile Kırım havalisinde Cengizogullarının bir şubesini oluşturan hükümete veya orduda bulunan Tatar kavimlere verilen isimdir.” (Gökbel, 2002, 1277)

Pritsak, bu Türk topluluğu için üçü yerli (Türkçe) ve dördü de yabancı olmak üzere toplam yedi ad tespit etmiştir: 1. Diğer Türk kavimlerinin kullandığı, İslami tarih ve coğrafya edebiyatında görülen ve daha sonraları Moğol ve Çin kaynaklarında da rastlanan Kıpçak, 2. Genellikle Bizans yazarları tarafından kullanılan ve nadiren Rus, Şark ve Latin kaynaklarında da görülen Kuman, 3. Daha çok Macarların benimsediği ve birkaç Arapça coğrafya kitabında da bulunan Kun adları yerli sözler iken; 4. XI. asırdan beri Rus metinlerinde bulunan polovets, 5. Bremenli Adam'ın XI. asra ait Latince eserinde zikrettiği palladi, 6. XIII. asır Orta Almanca ve Latince metinlerde görülen valwen, 7. Urfalı Matthaios'un XII. asırdan kalmış Ermenice kitabında zikrettiği xarteşk'n adları da, komşuluk temaslarından sonra yapılmış birebir kelime tercümeleridir (Öner, 1998, XVI; Gökbel, 2002, 1278).

Kuman Adı

Çoğunlukla Bizans kaynaklarında kullanılan Kuman sözcüğünün anlamı “soluk, solgun, sarımtırak”tır. Bu anlamlarla ilgili olarak DLT’de kuba sözcüğü geçmekte ve kuba at sıfat tamlamasıyla tanıklanmaktadır: “rengi, donu kumral ile sarı arasında olan at” (DLT, III 217).

Pritsak, şimdiye kadar bilim adamlarının el-İdrisi'nin naklettiği şekiller olan el-Kumânin (Kumanlar) ve Kumâniye'yi (Kuman ülkesi) dikkate almadıklarını ve bunların ikinci hecedeki “a” harfinin uzun olduğunu belirtir. Çokluk eki olan- an ile kurulan bu sözcüğün kolektif bir boy konfederasyonunu tanımladığı için mantıklı olduğunu dile getirir. Pritsak'a göre kuman Türkçedir, gramer açısından “kuba”nın kolektif şeklidir ve “soluk / solgun (halk) ” anlamına gelmektedir. Nemeth'e göre Kuman ve Kun sözcükleri ortak bir Türkçe sıfat olan Kû < Kub sarı, renksiz, uçuk renkli kelimesinden türemiştir (Gökbel, 2002, 1278).

1.3. Kıpçak Türklerinin Siyasi Tarihleri Hakkında Kısa Bir Bilgi

Tarihte Kuman-Kıpçak ortak adı ile anılan toplum, iki önemli Türk Boyu olan Kumanlar ve Kıpçakların bir araya gelerek güç birliği yapmasıyla ortaya çıkmış, 1000 yıllık bir tarih süreci içerisinde Ötüken'den Avrupa'ya göç ederek Kültürleri ve Medeniyeti ile Türk Tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

XI. yy'dan XVIII. yy'a kadar Karadeniz'in Kuzeyi'ne kendi isimlerini veren Kuman Kıpçaklar, Kimekler'in bir boyu olarak karşımıza çıkmaktadır. İbrahim Kafesoğlu'na göre Kıpçaklar; Batı Gök Türk Kağanlığı'nda yer alan Çiklerin devamı olarak sayılan Kimekler'in bir koludur . Fars asıllı tarihçi ve coğrafyacı Gerdizî'ye göre Kıpçaklar; Kimek federasyonunun içinde yer alan kabilelerden birisidir. Bu bilgilere göre, Kıpçaklar Kimeklerin oluşturdukları konfederasyon içinde yer almışlardır. Bu konfederasyon içerisinde yer alan Kıpçak kabilelerinin bazıları Kimekler'e bağımlı iken bazıları da bağımsızlardı. Kaşgarlı Mahmud'a göre de Kıpçaklar kendilerini Yimeklerden ayrı bir grup olarak saymaktaydılar.

Arap coğrafyacılar tarafından kaleme alınan eserlerde Kimekler'in Oğuzların kuzeyine ve Batı'da İdil ya da Kama nehirlerine kadar yayıldığı belirtilmiştir. Aynı zamanda kaynaklarda Kimeklerin birçok boya ayrıldığını ve bu boylar içinde en önemlilerini Emek ve Kıpçaklar (Kıpçaklar)'ın oluşturduğu görülmektedir. (Mustafa Safran, 2002, 785). İlhanlı tarihçisi Reşiddüddin'in aktardığı Oğuz Kağan Destanı'na göre Kıpçaklar yirmi dört Oğuz boyu içinde yer almışlardır. Marquart'a göre de Kıpçakların ataları Yukarı İrtiş civarında yaşamış olan Kimeklerdi. Kıpçaklar, Kanglılar, Kimekler ve Kunlar geniş anlamları ile Kıpçak dünyasının ayrı kollarını oluşturmaktadır. (Velidi Togan, 1981, 159. 15) Bahaeddin Ögel'e göre :''Kıpçaklar, Kuzey Türklerindedir. Kuzeybatı Sibiry'a'da İrtiş ve Ural nehirleri arasında yaşayan Türklere Kıpçak ismi verilmiştir. (Gökbel, 2000, 32-34.) Bu bilgilerin yanında Rus kaynaklarında da Kumanlar-Kıpçaklar'dan; Türkmen, Peçenek ve Uzlar ile aynı millettendir şeklinde bir ibare yer almaktadır. (Kurat, 2016, 216.)

Kıpçaklar'ı Bizanslılar ve Latinler "Kumanos, Cumanus, Komani", Ruslar "Polovets Kıpçaki" (Ferganskiye), Almanlar ve diğer Batılı milletler "Falben, Valani, Pallidi", Ermeniler "Khartes", Macarlar "Kun" adlarıyla zikretmişlerdir. Bu adların ortak anlamı "sarı, sarımsı, solgun"dur. İslâm kaynaklarında "Kıbcâk, Kıbşâk, Kıpçak", Gürcü kaynaklarında "Kifşak, Hifşah" şekillerinde geçen kelimenin etimolojisi hakkında kesin bir sonuca varılamamıştır. Kıpçaklar'ın adının ilk defa geçtiği Rus yıllıklarında Türkmen, Peçenek ve Uzlar'la aynı kavimden oldukları vurgulanmaktadır.

Kuman ve diğer bütün farklı zikredilişler, genellikle, sarı-açık sarı saman rengi, sarışın gibi anlamlar ifade ederler. Bundan anlamaktayız ki Kumanlar gerçekten, beyaz tenli, kumral sarı saçlı idiler. Bu isim onlara diğer Türk boylarından farklı olduğu için

verilmiştir. Kuman ismi 885'ten itibaren İslam ve Gürcü kaynaklarında "Kıpçak" ismi ile geçmektedir.

Kıpçaklar da Peçenek ve Uzlar gibi Güneydoğu Avrupa bozkırlarında bir devlet kuramamışlar, daha çok kavmî esaslara göre birleşmiş topluluklar halinde yaşamışlardır. Kaynaklarda çoğunlukla Kumanlar adı altında zikredilen Kıpçaklar, İrtiş boylarındaki Kimekler'in İşim-Tobol vadilerinde oturan bir koludur. XI. yüzyılın son yarısında ikili federasyon halinde yaşayan Kimekler'de idarecilik görevi Kıpçak kolundaydı. Balkaş'tan İrtiş'e kadar olan bölgeye hükmeden Kıpçaklar güneyden gelen Kunsarlar'ın kendilerine katılmasıyla daha da kuvvetlendiler. İslam kaynaklarında bildirildiğine göre 936 yılında Çin'de Liao (Moğol K'itan)adlı bir kavmin saldırıları sonucunda Kun adlı bir kavim Sarılar ülkesine çekilmiştir. Ayrıca 925 yılında Kansu Uygurlar'ı arasında Kun (Huna) adlı bir boyun da yaşadığı biliniyor.

Kunlar (Kumanlar), Moğol K'i-tanlar'ın baskısı sonucu, beraberlerinde Sarı Uygurlar'dan bir kütleyi de sürükleyerek, Cungarya'dan geçip, Karluk bölgesine geldiler.Oradan da Kuzey Kıpçak sahasına doğru ilerlediler. Aslında Kunlar'ın kuzeye doğru göçmelerinin sebebi güneyde Kara-Hanlı Togan Han tarafından sıkıştırılarak kuzeye doğru püskürtülmeleridir.(Kafesoğlu, 177.)

Kuzeye yönelen Kunlar (Kumanlar), Kimekler'in bir kolu olan veTobol, İşim ırmakları arasında oturan, Kıpçaklar ile birleşip, Kuman-Kıpçak birliğini meydana getirdiler. Doğudan gelen K'i-tan baskısı ve otlak darlığı sebebiyle İtil nehrine doğru ilerlediler (1030) ve Uzlar'ı Balkanlar'a doğru ittiler. 1064 yıllarında Uzlar'ı kesin olarak mağlubiyete uğrattıktan sonra Karadeniz'in kuzeyine yerleştiler. Bu tarihten sonra Doğu kaynaklarında Karadeniz'in kuzeyi ve Hazar Deniz'inin kuzeyine Deşt-i Kıpçak denmeye başlandı.(Kurat, 2016, 73.)

Rus yıllıklarında ilk defa 1054 yılında "Polovtsı" adıyla isimlendirilen Kıpçaklar bu dönemde hâkimiyet sahalarını Dinyeper'e kadar genişlettiler. Doğuda Kıpçak adı korunurken Batı'da yukarıda anılan adlarla tanındılar.

1061'den itibaren Kıpçaklar Rus bozkırlarını ele geçirmeye başladılar. 1078'de Bizans'a isyan eden Peçenekler'le birlikte Edirne'yi kuşattılar. 1083-1096 ve 1109-1114 yıllarında Bizans'a karşı akınlar yaptılar. Hâkimiyetlerini, 1080'lerde Don-

Dinyestr havzaları başta olmak üzere Balkaş gölü-Talas yöresinden Tuna ağzına kadar yaydılar.

Bu dönemlerde Rus knezleri, Kıpçaklar'ın yardımlarını sağlamak ve nüfuz elde etmek amacıyla Kıpçak başbuğlarının kızlarıyla evlenmişlerdir. Kıpçak başbuğu Atrak'ın güzelliğiyle meşhur olan kızının Gürcü Kralı Bagratlı II. David ile evlenmesinden sonra Don-Kuban boyundaki Kıpçaklar'la Gürcüler arasında yakın münasebetler kuruldu. Gürcü kralı 1118'de Çoruh, Kür dolaylarına yerleşen Kuman Kıpçakları'ndan 40.000 kişilik mükemmel bir atlı ordu oluşturdu. Gürcüler, bu atlı Kıpçak kuvvetleri sayesinde Anadolu Selçukluları'nın hücumlarına karşı koydular.

1110'lu yıllarda kabiliyetli başbuğlarını birer birer kaybeden ve artık zayıflamaya başlayan Kumanlar 1150'yi takip eden yıllarda Dnyeper bölgesinde tekrar kuvvetlendi. Dinyeper Kıpçakları, Pereyaslavl Knezliği'ne karşı hücumla geçtiler (1177-1179). Kiev civarına akın eden Aksu nehri boyundaki Kıpçaklar, Kiev Knezi Svyatoslav idaresinde bütün güney Rus knezliklerinin birleşerek meydana getirdikleri orduya mağlûp oldular (1184). Bu sefere katılmayan Novgorod-Seversk Knezi İgor Svyatoslaviç 1185 yılında Kıpçaklar'a karşı sefere çıktı, ancak Aşağı Don sahasındaki Kayalı ırmağı kıyısında kuşatılarak imha edildi. Rus edebiyatının şaheseri olarak kabul edilen "İgor Bölüğü Destanı"nda İgor Svyatoslaviç'in bu seferi anlatılmaktadır. İgor destanında seferin ayrıntıları, kahramanlık, üzüntü ve İgor'un karısının feryatları kısaca anlatılmıştır. Bu destanın Türk tarihi açısından önemi, din, madencilik, savaş tekniği, donatım ve benzeri yönlerden Ruslar üzerindeki Türk etkisini göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Kıpçaklar, doğudan gelen Moğol istilâsı karşısında Ruslar'la yeniden askerî iş birliği yapmalarına rağmen 1223 yılında meydana gelen Kalka savaşında Cebe-Noyan ile Sübütay kumandasındaki iki Moğol askerî tümenine mağlûp olmaktan kurtulamadılar.

1238'de Rusya'nın kuzeyi tamamen Cengiz'in torunu Batu Han'ın eline geçti. Kıpçaklar Moğol ordusu karşısında tutunamadılar. Başbuğ Köten kumandasındaki Kıpçak kuvvetleri Don ve Donets havzasında darmadağın oldu, kaçabilenler Macaristan'a sığındılar (1239). Kıpçaklar'ın büyük bir kısmı Moğol istilâsı sırasında İdil Bulgarları'nın topraklarındaki ormanlık sahaya gittiler. Bu olay, eski İdil Bulgar yurdunun büsbütün Kıpçaklaşmasında büyük bir rol oynadı. Kıpçak ülkesi Moğol

istilâsına uğrayıp bölgede Altın Ordu Devleti'nin kurulmasından sonra (1241) Kıpçaklar'ın hiçbir rolü ve kuvveti kalmadı. Bazı Kıpçaklar Moğol İmparatorluğu'nda önemli görevlerde bulundular.

13. yy.dan itibaren Doğu Avrupa'da artık siyasi Kuman-Kıpçak üstünlüğü söz konusu değildi. Karadeniz'in kuzeyindeki Kuman-Kıpçakların çoğu çevredeki şehirlere yerleşerek ticarete başladı. Doğudakiler ise Kıpçak, Kanglı, Yimek, Uran v.b. adlar altına yaşarken Harezmşahlar devleti ile temas kurdular. Daha sonra ilişkilerini geliştirerek Harezmşah ordusunda görev aldılar.

Kuman-Kıpçaklar 13 yy.dan itibaren, maddi imkanlarının gittikçe daralması ve dağılık olmaları yüzünden iyice kuvvetten düştüler. Arkasından kıtlıklar ve hayvan hastalıklarının üst üste gelmesi Kuman-Kıpçaklar'ın gürbüz çocuklarını para karşılığında daha zengin ülkelere göndermelerine yol açtı. Kuman-Kıpçaklar'ın çocuklarını gönderdiği ülkelerden birisi de Mısır'daki Eyyübi devleti idi. Birçok Kıpçak delikanlısı Mısır'a giderek Eyyubi devletinin hizmetine girdi. Arap-İslâm devletlerinde uygulanan, saray muhafız kıtalarında, Türkler'den oluşan birliklerin kullanılması usulü Eyyübîler'de de uygulanmıştı. Kıpçak ve Oğuz gençleri bu amaçla eğitilmiş, askerî güç bu gençlerden oluşan birliklerin elinde toplanmıştı. İzzeddin Aybeg'in Mısır'da 1250'de Eyyübîler sülâlesine son vererek yerine kendisini sultan ilân etmesiyle kurulan Memlûkler Devleti'nin yönetimi kısa bir süre sonra Kuman-Kıpçaklar'ın eline geçti. Bundan sonra Sultan Kotuz, daha sonra Beybars başa geçti. Sultan Beybars kudretli bir asker olmakla birlikte, aynı zamanda iyi bir devlet adamı idi. Moğollar'ı Suriye'den uzaklaştırmak gibi önemli işler yaptı. Yerine geçen oğlu Sultan Kalavun da Kıpçak'tı.

1279-1290 yılları arasında hüküm süren Sultan Kalavun Ermeni, Frank ve Moğol birleşik ordularını yenerek zamanının en büyük İslam hükümdarı oldu. 1382 yılına kadar, bu devlet Türk devleti (Ed-Devlet-üt Türkiye veya Devlet'ül Etrak) diye anıldı. Çoğunluğu Arapça konuşan yerli halkın dışında kalanlar için dil Türkçe ve toplumun kültürü Türk kültürüydü. Hindistan Delhi Türk Sultanlığında 2. hükümdar sülâlesinin kurucusu, Uluğ Han da(Sultan Balaban) (1266-1286) Kıpçak büyüklerindendi.

Kuman-Kıpçaklar, Karadeniz'in kuzeyinde Ruslar'ın güneye inmesini önlemekten başka, Dağıstan havalisinin, Terek boyunun v.b. bölgelerin kesin olarak Türkleşmesini sağlamışlardır. Bugün Romanya'da yaşayan ve açık sarı saçları ve mavi

gözleri ile diğer topluluklardan ayrılan “Çango”ların Kumanlar’dan geldiği ileri sürülmektedir. Bu arada 1223’te Kalka savaşında Moğollar’a yenilen Kuman-Kıpçaklar’ın başbuğu Borç Han’a bağlı kitleler, Kuzey doğu Romanya’da (Cumaia) Hristiyanlığı kabul edip, piskoposluk kurmuşlar, daha sonra Macaristan’a Tuna-Tissa arasına yerleşmişlerdir. Bundan dolayı bazı şehirler onların hatıralarıdır. Ayrıca Macar dilinde var olan Türkçe sözcüklerin orta tabakası Kuman-Kıpçakça’ya aittir.

Kuman-Kıpçaklar zamanla Slavlaşmış, Bulgarlar üzerinde büyük etkiler yapmışlardır. Kuman-Kıpçaklar Bulgarlar’ın istiklal mücadelesine katıldıktan sonra Romenler’in teşkilatlanmasına da karışmışlardır. Hatta Çar Asen’in Kuman-Kıpçak olduğu da ileri sürülmüştür. Bu arada Romanya’da yaşayan Gagauzlar’ın Uzlar’ın devamı olduğu ileri sürülmekte fakat bir kısım araştırmacılar ise Bizans’a sığınan Keykaus’a bağlı Türkmen birlikleri olduklarını iddia etmektedir.

1330’lu yıllarda oluşan Romen devletinin Kuman-Kıpçak unsuruna dayandığı ve Tok-Temir oğlu Basar-aba tarafından kurulduğunu söylemek gerekir. Bu yüzden, bugün hala, Romanya’nın kuzeyi Basarabya bölgesi olarak tanınmaktadır. Bundan başka Dobruca’da kurulan küçük bir devleti de Kuman-Kıpçaklar’a bağlamak gerekir. Bu devlet 1417 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Diğer göçebe Türkler’de olduğu gibi başlangıçta şamanist olan Kıpçaklar’ın bir kısmı zaman içerisinde Hristiyanlığı benimseyerek özellikle Ortodoks kilisesine bağlanmışlar, bir kısmı da Kırım, Kafkaslar ve İdil Bulgarları ülkesinde görüldüğü gibi müslüman olmuşlardır.

Özbekistan’da Fergana vadisinde yaşayan Kıpçaklar’ın sayısı 1926 nüfus sayımına göre 33.502 kişi idi (günümüz istatistikleri bu konuda sayı vermemektedir). Özbek ve Kırgızlar arasında birer büyük kabile, Başkırt ve Nogaylar arasında ise daha küçük gruplar bugün Kıpçak adını taşımaktadır.

1.4. Kıpçak Türklerinin Yaşadıkları Sahalarda Yazılmış Sözlükler

Kitābu’l-İdrāk li-Lisāni’l-Etrāk (Kİ.)

Memluk Kıpçak Türkçesiyle yazılan sözlük ve gramerlerin en eskisidir. “Türklerin dilini anlama kitabı” anlamına gelen bu eser, Ebu Hayan tarafından yazılmıştır. 1312’de Kahire’de tamamlanmış olan bu eserde, Mısır’da konuşulan genel

Türkçenin gramer ve sözlüğü esas alınmış, farklı lehçelere ait sözcükler Kıpçakça ve Türkmençe olarak kaydedilmiştir (Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 231).

Kitâbü'l-İdrâk; sözlük, tasrif (morfoloji), nahiv (sentaks) olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Sözlük bölümünde isim ve fiiller karışık bir şekilde, Arap alfabesine göre düzenlenmiştir. Fiiller belirli geçmiş zaman teklik 3. kişi çekimi veya teklik 2. kişi emir çekimleriyle madde başı olarak verilmiştir. Eserde sözcükler çoğunluk Arapça tek sözcükle verilirken, bazen de kısa cümlelerle örneklendirilmiştir (Ercilasun, 2011, 384).

Memlûk sahası eserleri arasında Türkologlar tarafından ilk fark edilen eser Kİ'dir. Kİ, "ilk kez Selanikli Mustafa Efendi tarafından 1895 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır" (Akar, 2005: 230). Bu eserin var olan üç nüshasından ikisi Ahmet Caferoğlu tarafından karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve sözlük, gramer ve indeks biçiminde 1931 yılında yayımlanmıştır. Bu yayın, Memlûk sahası eserleri hakkında yapılan ilmi çalışmaların ilki olarak kabul edilebilir. Kitabın içeriği şu şekilde düzenlenmiştir:

a) Sözlük

b) Dil bilgisi

1. Tasrif
2. Müfred Kelimelerin Hükümleri
3. Tasgir
4. Nispet
5. Cemi
6. İsm-i Fail
7. Mübalegalı İsm-i Fail
8. İsm-i Tafdil
9. İsm-i Mef'ul
10. Mastar
11. İsm-i Mekan
12. İsm-i Alet
13. Hey'et
14. Edat

15. Nakil ve Ta' diye Harfi
16. Harf-i Mutavaat
17. İttihaz Harfi
18. Müşareket Harfi
19. Müzaraat Harfi
20. Mazi Harfi
21. Harflerin Ziyade Edilmesi ve Mahalleri
22. Harf-i Bedel ve Hazf
23. Harekenin Nakli ve Teşdîd
24. Mürekkep Kelimelerin Ahkâmı
25. Nekire ve Ma' rife
26. Alem
27. İşaret İsimleri
28. Mevsul
29. Müzaf
30. Fiil
31. Mübteda ve Haber Bahsi
32. Nevasih Bahsi
33. Keşke ve Ehevatı
34. Oranladı, Sağındı ve Bildi Kelimeleri
35. Fiil-i Nefi
36. İstifham
37. Fiil-i Nehi
38. Meçhul Fiilin İ'rap Cihetinden Faili
39. Fiilin Müteallakatı
40. Mastar
41. Zarf-ı Zaman
42. Zarf-ı Mekan
43. Hal
44. Mef'ul Bih
45. İsm-i Failin Fail ve Mef'ule Tallûku
46. İsm-i Mef'ulun Meful Bihe Taallûku (Ta' diyesi)
47. Mastarın Mef'ul Bihe Taallûku (Ta' diyesi)
48. Mef'ul Leh

49. Mef'ul Ma'
50. Müstesna Bahsi
51. Temyiz
52. Tenazü'
53. İzafet
54. Ant
55. Harfsiz İzafet
56. Tevabi'
57. 'Atf
58. Te'kid
59. Bedel
60. Şart Bahsi
61. Hikayet
62. Harfler

Ed-Dürretü'l-Muğiyyetü fi'l-Luğati't-Türkiyyeti (ED.)

“Türk dilinin parlayan incisi” anlamına gelen ED, Memlûklular döneminde Türkçeyi öğretmek amacıyla *Ebū Ħayyan* tarafından yazılan eserlerden biridir. Günümüze kadar gelmiş nüshası Hüsrev b. Abdullah tarafından bilinmeyen bir tarihte kaleme alınmıştır ve Floransa'daki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numara ile kayıtlıdır (Toparlı, 2003:V-VI). Bu nüshayı gün yüzüne çıkaran ve onunla ilgili ilk çalışmaları yapan Ananiasz Zajaczkowski'dir (Akar, 2005: 233; Argunşah, 2010: 188). ED, 24 bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk 23 bölümünde çeşitli başlıklar altında kelime listeleri, 24. bölümde ise konuşma cümleleri yer almaktadır.

ED, metin olarak ilkin, 22. ve 23. bölümleri eksik olarak, 1965-1969 yılları arasında Rocznik Orientalistyczny dergisinde dört bölüm halinde yayımlanmıştır (Argunşah, 2010: 188). Eksik yayımlanan 22. ve 23. bölümlerinde Türk erkek ve kadın adları yer almaktadır (Toparlı, 2003: VI). Bu bölümleri de içeren ve metin, dizin tıpkıbasım şeklinde düzenlenmiş yayın Recep Toparlı tarafından, 2003 yılında gerçekleştirilmiştir.

Kitaptaki bölümler oluşturulurken kelimelerin kavram alanları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla her bölüm bir kavram alanı biçimindedir. Kitapta şu bölümler/kavram alanları mevcuttur:

1. Yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla yer ve yerde bulunanlar
2. Sular
3. Güzel kokulu bitkiler
4. Meyveler
5. Ağaçlar
6. Hububat
7. Yiyecekler
8. Evcil hayvanlar
9. Yabanî hayvanlar
10. Binek hayvanları
11. Koşum aletleri
12. Renkler
13. Sürüngenler ve böcekler
14. Aletler
15. Savaş aletleri
16. Kuşlar
17. Giyim eşyaları
18. Vücut organları
19. İnsanın nitelikleri ve renkleri
20. Türkçe sayılar
21. Meslek adları
22. Türk erkek adları
23. Türk kadın adları
24. Konuşma cümleleri

Et-Tuḥfetu’z-Zekiyye fi Luġati’t-Türkiyye (TZ.)

“Türk diline/dilinde temiz armağan” anlamındaki bu kitabın yazarı bilinmemektedir. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümünde 3092 numara ile kayıtlı olan eserin tek nüshası 1942 yılında T.Halasi Kun tarafından Budapeşte’te (tıpkıbasım biçiminde) yayımlanmıştır. Eserin bilimsel biçimde ele

alınması ve yayımlanması ise Besim Atalay (1945) tarafından gerçekleştirilmiştir. Eser, sözlük ve gramer olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Sözlük bölümünde sözcükler her harfte önce isimlere, sonra fiillere göre alfabetik olarak dizilmiştir. Bu bölümde Türkçe sözcükler değil, Arapça sözcükler madde başı alınmış, bunlara Türkçe karşılıklar verilmiştir.

Gramer bölümünde ise morfoloji ve sentaks konuları yer almaktadır. Yazar, kitabın başında Kitâbü'l-İdrâk'ten kısa bir alıntı yapmış ve bu eserden faydalanmıştır. Ayrıca yazar giriş bölümünde “Kıpçakçayı kullandığını, çünkü en çok kullanılanın Kıpçakça olduğunu ve Türkmenceyi (Türkmanî) zorda kalmadıkça kullanmadığını” belirtmiştir (Ercilasun, 2011, 387; Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 236).

TZ, Türkçe kelimelerle ilgili ayrıntılı bilgi vermesi ve “Kıpçak sözlük ve gramerleri arasında gerçek Kıpçak dil özelliklerini en iyi yansıtan kitap” (Argunşah, 2010; 190) olması bakımından önemlidir. Eserde, kısa bir giriş, sözlük ve dil bilgisi kısımları bulunmaktadır. TZ'nin içeriği şu şekilde düzenlenmiştir:

a) Sözlük

b) Dil bilgisi

1. Belirtisiz (nekre) ve belirtili (marife)
2. Zamirler
3. İşaret isimleri
4. Mevsul
5. Küçültme
6. İsmi fail
7. Edilgen ve ismi meful
8. Yer ismi
9. Aygıt ismi
10. Kurul (heyet)
11. Mastar
12. Emir
13. Nehiy (uyarı)
14. Olumsuzluk
15. Geçmiş zaman
16. Hal kipi

17. Gelecek zaman
18. Geçişli fiil
19. Soru
20. Çoğul
21. Edilim (naibi fail)
22. Edişim (Müfa'ale)
23. Sonu değişmeyenler (mebni)
24. Oranlar
25. Şart edatı ve onunla ilgili olanlar
26. Söz birleştirme (terkibi kelam)
27. Bölücükler (nevasih)
28. Fiil cümlesi
29. Önözne (müpteda) ve yüklem (haber)
30. Fiil ve fail
31. Fiilin fazlalardan gereği olan şeyler (mastar, zaman zarfı, hal, düz tümleç, içinli tümle vb.)
32. Bağlaç
33. Pekiştirme (tekit)
34. Bedel
35. Sokunca (idgam)
36. Muhatap
37. Hikaye
38. Atma (hazif)
39. İsimden fiil türetme
40. Ünlem
41. Şaşalama (taaccüp)
42. İyi ve kötü olma
43. Yardımsama (istigase)
44. Çoğulun çoğulu
45. Tutar (cezim)
46. Zamirler ve zamir ekleri

Kitābu Bulġatu'l-Müşţāk fî Luġati't-Türk ve'l-Kıfçaġ (BM.)

“Öğrenene, Türk ve Kıpçak dilini bildiren kitap” anlamındaki bu eser daha çok sözlük olarak tasarlanmıştır. Türk asıllı Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından yazılmıştır. Bilinen tek nüshası, Paris Bibliothèque Nationale Türkçe yazmalar bölümündedir. Eser ile ilgili ilk çalışma, eserin “isimler” kısmı ile ilgilidir. 1938 yılında Ananiansz Zajaczkowski'nin yaptığı bu çalışma, Şerif Hulûsi tarafından 1941 yılında “Türklerin ve Kıpçakların Dili Hakkında Arapça Kitap” adı ile tercüme edilmiştir. Ananiansz Zajaczkowski, 1954 yılında fiilleri, 1958 yılında tekrar isimleri yayımlamıştır. Bu yayımlarda eserin tıpkıbasımı da bulunmaktadır (Argunşah, 2010: 191).

Eser yalnızca sözlük bölümünden oluşmaktadır, yani gramer bölümü yoktur. Eser, isim ve fiillere göre düzenlenmiştir. İsimler konularına göre, fiiller ise Arapça fiillerin alfabe sırasına göre tertip edilmiştir (Ercilasun, 2011, 388; Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 237).

BM'de, dört bölüm bulunmaktadır:

- a) Allah, semavi cisimler ve Allah'ın iradesine bağlı hadiseler
- b) Yeryüzü, madenler ve yeryüzündeki bazı cisimler
  1. Yeryüzü (dağlar, ormanlar, ağaçlar vb.)
  2. Madenler, su, deniz, ırmak, balıkçılık vb.
  3. Deniz aşırı ticaret (misk, inciler, kazançlar, ziyanlar vb.)
  4. Hayat, ölüm, günahlar vb.
  5. Ordu ve harp lavazımı
  6. Tahıllar ve diğer bitkiler
  7. Davarlar (deve, inek, koyun vb.)
  8. Gıda, yemekler, süt mamulleri
  9. İçecekler
  10. Akrabalık adları
  11. Ölçüler ve ağırlıklar
  12. Hastalıklar
  13. Vahşi hayvanlar
  14. Sürüngenler, böcekler vb.
  15. Kuşlar

16. Sayılar

c) Zarflar ve zamirler

d) Fiiller (Zajaczkowski, 1941; 7)

El-Ķavaninu'l-Küllüyye Li-Žabti'l-Luġati't-Türkiyye (Kavanin, EK.)

“Türk dilinin genel kuralları” anlamına gelen *Kavanin*'in yazarı ve yazılış yeri tam olarak belli değildir. 15. yüzyılda yazılmış olan bu eserin tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümündedir. Bu eserin adından da anlaşılacağı üzere, yazılış gayesi Araplara Türk dilinin kurallarını öğretmektir. Bunun için kitapta ağırlıklı olarak dil bilgisi konularına yer verilmiştir. Eser, üç bölüme ayrılmış: isim, fiil ve ekler. Yazar, “bu üçünden en işlek olanı fiildir” diyerek, fiil konusunu ayrıntılı olarak ele almıştır. Hatime (Sonuç) bölümünde fiillerin 2. teklik kişi emir biçimleri listelenmiştir (Ercilasun, 2011, 389; Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 235).

Kavanin kitabı ilk defa Kilisli Rifat tarafından 1928 yılında Fuat Köprülü'nün ön sözü ile yayımlanmıştır. Bu ilk yayımda eserin hatime kısmı bulunmamaktadır. Bu il çalışmayı esas alan S. Telegdi, 1937 yılında Almanca bir dizin ile birlikte yayımlamıştır (Karamanlıoğlu 1994: XXV, Ercilasun, 2006: 390). Eserin tıpkıbasımı, Türkiye Türkçesine aktarılmış biçimi ve kelimelerin dizini, 1999 yılında Recep Toparlı, M. Sadi Çöğenli ve Nevzat H. Yanık tarafından yayımlanmıştır. Kitapta yer alan bölüm ve kısımlar (alt bölümlerler) şöyle adlandırılmıştır:

a) Fiil kip ve ekleri

1. Geçmiş Zaman

2. Geniş Zaman

3. Nehiy (Olumsuzluk) Üzerine Birkaç Söz

4. Soru Hakkında Birkaç Söz

5. Dua Üzerine Birkaç Söz

6. Temenni

7. Tereci (Ümit)

8. Fiile bağlı olanlar: mastarlar, ism-i fail, ism-i mef'ul, ism-i tafdil, şekil, alet, zaman ve yer isimleri.

b) İsim ve Ona Bağlı Olanlar

1. Fail (özne)

2. Naib-i Fail

3. Üçüncü ve dördüncüsü müpteda (isim cümlesinin öznesi)
4. Mansûbat (tümleçler) ve diğerleri: mef'ul (nesne) ve ona benzeyenler
5. Cerli Kelimeler
6. Mebni: zamirler, ism-i işaret, mevsul, sayı ismi, ism-i fail, bazı zarflar...
7. İsmi ve ona katılanları anlatan tamamlayıcı bölüm: ism-i fail, nispet, küçültme, çoğul ve ikil, somut isimler, yüce adlar, değersiz adlar, insan ile ilgili kavram ve sıfatlar, hayvanlar, meyveler, renkler, sayılar...

c) Harfler (ekler)

1. geçişlilik eki
2. ortaklık eki
3. cevap edatı
4. geniş zaman eki
5. geçmiş zaman eki
6. Olumsuzluk ve nehiy eki
7. Soru eki
8. Emir eki
9. Şart eki
10. Mastar edatı
11. Neden bildiren edat
12. Temenni edatı
13. Uyarı edatı

d. Hatime (Sonuç)

Kitâb-ı Mecmû'ı Tercümân-ı Türkî ve 'Acemî ve Muğalî (TM.)

“Türkçe, Farsça ve Moğolca Sözlük” olarak adlandırılmış olan bu kitap iki ayrı bölümden oluşmaktadır: Arapça-Türkçe sözlük ve Moğolca-Farsça sözlük. TM'nin Arapça-Türkçe sözlük bölümü, incelenmiş ve gözden geçirilerek yeniden dizilmiş metni 1894 yılında M. TH. Hautsma tarafından Leiden'de Almanca olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada yer alan Arap harfli ve yeniden dizilmiş isimleri 1970 yılında Alma Ata'da A. K. Kurişjanov tarafından Rusça yayımlanmıştır (Argunşah, 2010: 188).

Recep Toparlı, M. Sadi Çöğenli ve Nevzat H. Yanık ise 2000 yılında Arapça metni esas alarak TM'yi Türkiye Türkçeye aktarmış, kelime dizini ve tıpkıbasımını

da ekleyerek yayımlamıştır. TM'nin Moğolca kısmı ise N. Poppe tarafından hazırlanan *Das Mongolische Sprachmaterial einer Leidener Handschrift* adlı çalışmada ele alınmıştır (Recep Toparlı, vd., 2000: V). Asıl nüshası şimdiye kadar tespit edilemeyen bu eserin Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî adındaki Konyalı Türk müstensih tarafından 1343 (veya 1345) yılında yazılan bir nüshası, Hollanda'nın Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bölümleri şöyledir:

a) İsimler

1. Yükseklik ve onunla ilgili isimler
2. Yer ve orada bulunanlar
3. Su vb. şeyler
4. Ağaç, meyve, bitki vb. şeyler
5. Ziraat ve hububat
6. Kuşlar vb. şeyler
7. Vahşi hayvanlar
8. Haşere vb. şeyler
9. At cinsleri, renkleri vb. şeyler
10. Silah, at ve savaş aletleri
11. Deve ve sığır
12. Koyun ve keçi
13. Yemek, yiyecek, içecek ve sütler
14. Ev eşyası, sergi, kadınlara mahsus giysi vb.
15. Giysi ve kumaş çeşitleri
16. İnsan dış ve iç organları
17. Sayılar ve hesap
18. Makam ve sanatçılar
19. İnsanların nitelikleri
20. Genel isimler ve karşıtları
21. Vakit ve zaman
22. Melik ve melike hakkındaki isimleri
23. Renkler
24. Madenler
25. Akraba, yakın, tanıdık-mülk, memlûk, hür ve cariye

26. İlet-hastalık ve şeytan

Resûlî Sözlüğü (RES.)

Resûlî Sözlüğü, Resuli hanedanlığından gelen ve Yemen'in altıncı sultanı olan El-Melikü'l-Efdal el-Abbas b.Ali (1363-1367) tarafından 14.yüzyılda yazılmış Arapça bir antolojinin (Fuşul Mecmu'a fi'l-enva ve z-zuru ve'l-hisad) içerisinde yer alan yirmi sayfalık (186-206) çok dilli bir sözlüktür. Sözlük, Kıpçak dönemine ait diğer eserlerde bulunmayan Kıpçak-Oğuz (Türkmen) lehçelerine ait Türkçe kelimeler içermektedir. Bu kelimeler, Türk dilinin Karahanlı döneminde sahip olduğu söz varlığını Harezmi-Kıpçak dönemlerinde de tarihsel gelişimiyle takip edebilmemiz ve kelimelerin sahip olduğu anlamsal çeşitliliği tanımlamamız açısından önem arz etmektedir. Çünkü Karahanlı döneminde var olan ama Harezmi dönemi ve Kıpçak döneminin diğer eserlerinde bulunmayan bazı kelimelerin unutulup gitmediği Resûlî Sözlüğü'ndeki kullanılışlarıyla ispat edilebilmektedir. Bazı kelimeler ise Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak döneminde sahip oldukları anlamlardan farklı olarak Resûlî Sözlüğü'nde yeni anlamlarda kullanılmıştır. Altı dilli sözlüğün Türkçe (Kıpçak-Oğuz) sütunundaki kelimeler üzerine Doç. Dr. Galip Güner tarafından yapılan çalışmada, Peter Golden editörlüğünde Tibor Halasi-Kun, Peter B. Golden, Louis Ligeti ve Edmund Schütz tarafından 2000 yılında yayımlanan çalışma temel alınmıştır.

Kit'âbü'l Ef'âl (KEF.)

Kit'âbü'l Ef'âl, Kıpçak Türkçesinin söz varlığını içine alan diğer sözlüklerde ve eserlerde bulunmayan sözcükleri içermesi bakımından dönemin söz dağarcığına katkıda bulunmaktadır. Eser, iki dilli sözlük olması yönüyle, Türkçenin anlatım gücünü göstermesi ve yabancı sözcüklere karşılık bulması bakımından da önemli bir kaynaktır. Abbâs İbni Hamza es-Sabrânî'nin Kit'âbü'l-Ef'âl adlı kitabı 1356 yılında, Mısır'da yazılmış, 173 varaklık satır arası bir sözlüktür. Kıpçakça yazılmış sözlükler içerisinde yazılış tarihi bakımından 4. Sırada yer alır. Varak sayısı ve içerdiği sözcük bakımından da en hacimlisidir. Eseri, TBMM 20 ve 21.dönem Amasya Milletvekili; 23 ve 24 dönem Ankara Milletvekili ve Adalet Komisyonu Başkanı Ahmet İyimaya Türk Dil Kurumu Kütüphanesine bağışlamıştır.

Eş-Şüzûr-üz- Zehebiyye vel-Kitâi'l- Ahmediyye fil-lûgat-it Türkiyye (KAT.)

Arablara, özellikle o devirdeki Mısır kadısının Ahmet adındaki oğluna Türkçe öğretmek için Molla Salih tarafından 1047 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. İki nüshası vardır. 1949 yılında Besim Atalay tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Codex Comanicus (CC.)

Türk dili ve kültür tarihi bakımından son derece önemli eserlerden birisi olan Codex Cumanicus, IX-XIV. yüzyıllar arasında Orta Asya'nın batısından başlayan, kuzeyde Orta İdil bölgesine, güneyde Kırım'a, batıda Tuna kıyılarına kadar uzanan ve Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) denilen geniş coğrafyada yaşamış olan Kıpçak (Kuman) Türklerinden günümüze gelebilmiş tek eserdir (Demirci, 2002, 1282).

Bozkır Kıpçak (Deşt-i Kıpçak) sahasında Kıpçakçaya dayalı yazılan tek eser, Codex Comanicus'tur. Bu eser, Türkler tarafından değil, Avrupalı misyoner rahipler tarafından yazılmıştır. "Codex'in ilk satırları 1303 tarihini ihtiva ettiğine bakılırsa, kitap bu tarihle 1362 yılları arasında meydana gelmiş demektir. İçinde bulunan metinler İtalyanlar ve Almanlar tarafından toplanmıştır." (Gabain, 1979, 73) "Codex'in tarihini belirlemek için kağıt formatına ve filigranlara başvuran Györffy, Codex'in orijinal olmadığını ve 1330 tarihinden sonra istinsah edildiği kanısına varmıştır. Gabain de 1964 tarihli "Komanische Literatur" adlı makalesinde, yukarıdaki fikrinden vazgeçip Györffy'nin yaptığı tespite ve tarihe katıldığını belirtmektedir." (Ünal, 2010, 4).

Biri İtalyan, diğeri Alman bölümü olmak üzere iki bölümden oluşan eser, Gotik harflerle yazılmıştır. "İtalyan bölümü 55 yapaktır (110 sayfa) ve iki sözlük listesinden oluşur. Sözlükler, Latince-Farsça-Kıpçakçadır. İlk liste alfabetik, ikinci liste ise konularına göre sıralanmıştır. Alman bölümü ise 27 yapaktır (54 sayfa). Bu sözlük, karışık iki sözlük listesinden ve bazı metinlerden oluşur. Birinci liste Kıpçakça-Almanca, ikinci liste Kıpçakça-Latinedir. Metinler İncil'den parçalar, ilahiler, bilmece ve atasözlerinden oluşmaktadır." (Ercilasun, 2001, 382) "İtalyan bölümünün ilk kısmında fiiller, isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar bulunmaktadır İsim ve fiillerin çekimli biçimleri de bulunmaktadır." (Argunşah-Yüksekkaya-Tabaklar, 2011, 224).

CC'nin her iki bölümünde imla düzensiz olup farklılıklar göstermektedir. Sonradan bir araya getirilmiş iki bölümden oluşmuştur. Bundan dolayı, İtalyan ve Alman bölümleri arasında bir takım ses ayrılıkları görülmektedir:

bitik (İtalyan Bölümü) = bitiv (Alman Bölümü)

berkit (İtalyan Bölümü) = berk et(Alman Bölümü)

oroz (İtalyan Bölümü) = roz (Alman Bölümü) (Özgür, 2002, 1269).

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ KIPÇAK TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM

2.1. Akrabalık İle İlgili Sözcükler

Iyal (<Ar.) : aile, aile fertleri (KEF.115a/8,132a/5)

İy kayın : akraba (CC.b/29)

Kadaş : akraba (RES.200c/8)

Yavukluk : yakınlık, akrabalık (KEF.127a/8)

2.1.1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler

2.1.1.1. Dede anlamındaki sözcükler

Öbüge (<Mog.) : dede, büyük baba, ata (CC.57b/22)

Ulu ata : büyük baba, dede (CC.49a/10,65b/15 ; RES.190b/17)

2.1.1.2. Nine anlamındaki sözcükler

Ebe (aba) : büyükanne(TZ.11a/11)

2.1.1.3. Baba anlamındaki sözcükler

Ata : baba (CC.60b/2729, 49a/2; TZ.3a/11; TM.33b/5; KEF.100a/1; RES.190b/12, 200b/20)

(“ol atası /sohrangandır” CC.60b/27)

(“miras aldı atası malın” KEF.)

2.1.1.4. Anne anlamındaki sözcükler

Ana : anne (CC.74b/8, 72b/9, 69b/13, 71a/10; TM.33b/5; KEF.138b/3; RES.190b/13; KAT.34)

(“atannı, anannı hormatlagıl”CCI.66b/4)

(“kavi kıldı anı / üstüvar kıldı anı / yengi togmış nirse /oğlan anası kıldı hatunni” KEF.)

Tavurdaçı : 1.anne (CCI.66a/22)

2.doğuracak olan (CCI..71a/18)

Tuvurguçı : anne (CCI.66a/22)

Uma : ana, anne (KEF.25a/3)

(“tandı umasını takı oğlını,tandı karındaşındın takı oğlındın /efsun okıdı anga /ötti irkek tavuk” KEF.)

2.1.1.5. Amca; dayı; hala; teyze anlamındaki sözcükler

Abaga (<Mog.) : amca (CCI.49a/13)

Açkı : amca (TM.33b/5)

Ananın ağası : dayı (CCI.65b/16)

Ata karındaşı : amca (TM.33b/6)

Ata karındaş~Ata karıntaş : amca (RES.200b/28, RES.190b/26)

Çiçe : babanın kız kardeşi, hala (TM.33b/3)

Egeçi (<Mog.) : babanın kız kardeşi, hala (CC.32b/11)

Eke ~ Ekeği : hala (TZ.47)

Eyvi : hala (TM.6b/12)

Tagay~ Tagayı : dayı (CCI.49a/16, RES.200b/29, 190b/16)

Taga : dayı (CC.II58a/8)

Tayga : dayı(TM.33b/7)

Tayı : dayı (TM.33b/7)

Tayza : teyze (TM.33b/8 ; RES.191a/3)

2.1.1.6. Kardeş anlamındaki sözcükler

Aga : ağabey (CCI.180)

Egeçi : büyük bacı, abla (TM.33b/7)

Ekeçi : kız kardeş (RES.200b/29)

İni : küçük kız kardeş (RES.200b/26)

Karandaş : erkek kardeş (CC.132/10; 97/8, 49a/8)

Kardaş : kardeş (ED.22b/8 ; KAT.34)

Karındaş~Karındaş~Karıntaş : kardeş, erkek kardeş (CCI.66b/10; KEF.97a/4; TM.33b/8, 55a/1, RES.190b/14, RES.190b/26)

(“sevgil senin karındaşın senin gibi” CC.66b/10)

(“karındaşdın /tamam boldı anga ton /bu” KEF.)

Kız karandaş~ Kız kardaş : kız kardeş (CCI.49/9, KAT.34)

Sinil : küçük kız kardeş (CC.60b/29-31)

(“ol eki sinl(i)/ılagandır”)

Togan kardeş : öz kardeş (TZ.6) (Tek bir kaynakta rastlanır.)

Ulug karındaş : büyük erkek kardeş (RES.200b/25)

2.1.1.7. Oğul anlamındaki sözcükler

Halal ogul (< Ar.halal + T.) : meşru çocuk, öz oğul (CC.49a/29)

Kenç oğlan : küçük çocuk (TM.26b/13)

Ogul~ Og(i)l : erkek çocuk (CC.II 72b/9, 49a/6; TM.33b/10; RES.190b/24; KAT.34, KEF.156a/4,113b/5)

(“bitti algış/lı ogul arı (kız Miriamdan)” CC.73a/12-13)

(“başını /asayışka tegürdi anı oğlı birle / bu asayış”KEF.)

Oğlanlar :1.erkek çocuklar (CC.45a/29)

2.hizmetçiler, görevliler (CC.41b/11)

Ogulkına : küçük erkek çocuk (RES.200b/23)

Olan~Oğlan : oğlan, çocuk, erkek çocuk (TM.26a/12, KEF.10a/1, 11a/4, 112b/612b/7;

TM.26a/12; RES.190b/21; KAT.34)¹

(“bu anasından adlımış oğlan /üleştı malnı /bu ülüş” KEF.)

Ovul : oğul, erkek çocuk (CC.60a/22, 74b/3, 71b/10)

(“anar Ata, O(v)ul bile bir menüdeş /Tengri “ CC. 60a/22)

2.1.1.8. Kız anlamındaki sözcükler

Keleş : evlenme çağındaki kız (CC.60a/29)

(“tüv yer keleşim”)

Kız : 1.kız, kız çocuk (CC.137, 5, 15, 23; 138, 4, 9, 49a/7; KEF.29a/9, 29b/1;

TM.26b/1, 33b/11; RES.190b/24; KAT.34)

2.pahalı (CC.39a/20)

(“kız oğlanın emçegi belgürdi /bu” KEF.)

Kızkına : küçük kız (RES.200b/24)

kız ana : bakire kız (CC. 151/2, 122/23)

(“bakire ana, Meryem Ana” “arı kız marıam” : “kutsal kız Meryem”)

Kız oğlan : bakire (TM.26b)

Oğlan : 1.çocuk, bebek (CC. 61b/4-5, 61b/33-34)

(“taptılar ol oğlan kensi anası bile” CC.62a/9)

¹ “oğlan” sözcüğü Resuli Sözlüğü’nde “erkek köle çocuk” anlamında da kullanılmış.

2.evlat (CC.61a/1)

(“yüğünüz oğlanlarım, aytınız kensi yazıkınızını”)

3.kız, genç kız (CC.76/6)

(“sili oğlannın kövsi boldı Tengrinin konuşı”)

2.1.1.9. Torun anlamındaki sözcükler

İni : erkek torun (CC.97, 49a/14)

2.1.1.10. Çocuk, evlat anlamındaki sözcükler

Kenç oğlan : küçük çocuk (TM.26b/13)

Tın uruh : manevi evlat (CCII.)

Uruh : nesil, evlat, çocuk (CCII.70b/7-8)

(“ave Maria kim bizge uruh tuvrup-sen azıhka” CCII.69b/1)

Uruk : nesil, evlat, çocuk (CCII.76b/11)

(“korkmagıl, Daud uruğı” CCII.)

2.1.2. Evlilik Yoluyla Olan Akrabalıkları Bildiren Sözcükler

2.1.2.1. Koca anlamındaki sözcükler

Er : 1. erkek (TZ.16b.7)(CC.47b/4, 76a/7, 73a/20)

(“anı atma er kerek, yüreğine t(aş) kerek” CC.60a/20)

2. koca (CC.49a/4)

(“ave emiñç yeri bolgan, er yüzünü heç körmegen” CC.72b/1)

2.1.2.2. Karı anlamındaki sözcükler

Avrat (<Tkm.) : kadın (TM.26b/4, TM.26b/5; KAT.34)

Çınay : ev hanımı, eş (CCI. 49a/5)

Epçi~ Ebçi~ Ebşi : 1. kadın (CCI.47b/3 “evdegi epçi”) (TM. 26b, 105; TZ.169, RES. 198b/11)

2. ev hanımı, eş (CCI.49a/5, ED. 14a/4)

Evdaş : hanım, eş (TM. 33b/10)

İbçi~ İpçi : eş, hanım (EK.109, TZ. 178)

İlti : kadın (TM.34b/5)

2.1.2.3. Kızın kocası anlamındaki sözcükler

Küdegü : güvey, damat (KEF.48a/2)

Küyegü~ Küyevü: güvey, damat (CC.151, 16; 138, 10) (TM.s:33b; RES.200c/1, 190b/19)

“küyegü” kelimesi bazen “nişanlı” anlamında kullanılmış (CC.97, 12;115, 6r.)

Küyöv : damat, güvey (CC.II 58b/6)

(“kertek /açmay eşikini, küyöv çıktı” CC.76a/15-16)

(“Hristus küyövni kond(u)rdın, barçalarını sövünd(ü)rdin” CC.69b/10)

Yizne : güvey (TM. 33b/12)

2.1.2.4. Oğulun karısı anlamındaki sözcükler

Eşler : 1. erkeğin karısı, eşi (RES.190b/22)

2. kadın (RES.191/6)

Kelin : gelin (CC.145; KEF.23b/7; RES.190b/18, 200a/4)

(“yazda yanı kelin yügünedir” CC. 60b/4)

(“ısmarladı, ıdtı anga kelinni /(bu kelin) bu birilmiş kelin” KEF.)

2.1.2.5. Bacanak, kayınbirader, enişte anlamındaki sözcükler

Kayın : eşlere göre birbirinin erkek kardeşi (RES.200c/3)

Kayın karındaş : kayın biraderler (TM.34a/1)

Namaşa (<Far.) : bacanak (RES.200c/6)

Paçınak (<Tkm.) : bacanak(TM.34a/6)

Yezne~ Yizne : büyük kız kardeşin kocası, enişte (CC.49a/17, CC.58a/7)

2.1.2.6. Baldız, görümce, yenge, elti anlamındaki sözcükler

Yenge : yenge (TM.33b/12: RES.191a/1)

2.1.2.7. Kaynana anlamındaki sözcükler

Eşi : kaynana (CC.97, 49a/22)

Kayın ana : kaynana (RES.200c/3)

2.1.2.8. Kaynata anlamındaki sözcükler

Kayın : kayınbaba, kaynata (CCI.49a/11)

Kayın ata : kayın baba (RES.200c/2)

2.1.3. Gayri Meşru İlişkilerle İlgili Akrabalık Bildiren Sözcükler

Kuma : kuma, odalık (CC.II 65b/35)

Küni : kuma (RES.200c/5)

Yıkız : kuma (TM.33b/133)

Kumadan tovgan : piç, kumadan doğan (CC.50a/7)

2.1.4. Akrabalık Bildiren Diğer Sözcükler

Aguz oğlan : süt emen çocuk (TM. 26a/13)

Atalılıh : üvey baba, manevi baba (CC.59a/17)

Avurta (<Sans.) : sütanne (RES.191a/7)

Daye (<Far.) : dadı, sütanne (KEF.42b/3)

(“tuttu oğlanı, oğlan togarda tutgan hatun /ortalık kıldın (daye) orta (daye hatun) oğlanka” KEF.)

Emildeş : aynı anneden süt emen iki kişi (TZ.125)

Emikdeş : süt kardeş (RES.200c/10)

Kökürdeş : süt kardeşi (TM.33b)

Orta : dadı, ebe, süt nine (KEF.42b/3, 42b/4)

(“bu orta(lık), bu daye(lık) /öldirdi anı /bu öldürülmüş”KEF.)

Ögey oğlan : üvey çocuk (TM.33b; 34a/2; KAT. 34)

Yikiz : ikiz (TM.27/10)

(“yikiz” kelimesi aynı eserde “ikinci vakti” anlamında da kullanılmış s:27b/10; 30b/3)

2.2. Cinsiyet, Yaş ve Medeni Duruma Göre Kişi Adları

2.2.1. Erkekler İçin Kullanılan Adlandırmalar

Er : 1.erkek,yiğit (TZ.16b/7) (CC.47b/4, 76a/7, 73a/20; RES.191a/5, 198b/10; KAT 34, KEF.1a/6, 2a/6, 8b/8)

(“anı atma er kerek, yüreğine t(aş) kerek” CC.60a/20)

(“bu övkesin tutup tek turgan er /başlıg kıldı anı /bu” KEF.10a/4)

2.koca, baba (CC.49a/4, KEF.10a/4, 12b/7)

(“ave eminç yeri bolgan, er yüzünü heç körmegen” CC.72b/1)

Eren : erkekler, yiğitler (KEF.37a/1, 43a/4)

(“bu bıkını yinçge erenler takı tişiler /yaşadı küpe /ıldırug” KEF.)

Ergen : bekar erkek (TM.26b)

Erkek : erkek (CC.47b/4; RES.191a/9; KAT.34)

Erlık : erkeklik (CC.47b/28)

İr : 1.erkek (KEF.106b/3, 108a/6)

(“sabrı kitti anıng /mütekebbir boldı ir” KEF.)

2.erken (KEF.57b/4, 132b/5)

İrkek : erkek (KEF.25a/3, 54b/5)

Yiğit : genç erkek (RES.190b/20, 203a/18)

2.2.2. Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

2.2.2.1. Kadınlar için kullanılan genel adlandırmalar

Avrat (<Tkm.) : kadın (TM.26b/4, 26b/5)

Epçi~ Ebçi : 1. Kadın (CC.47b/4; TZ.3b/13; 39a/13, 169, RES.198b/11)

İbçi~ İpçi : kadın (EK.109, TZ.178)

İlti : kadın (TM.34b/5)

Hatın~ Hatun : kadın (ED.14a/2) hanım (CC.141/15; TZ.173, ED.14a/2, CC II.59a/13;

KEF.16b/2, 42b/3, 82a/7, 104a/2))

(“barça katunlar arasında algışlı-sen” CC.63b/34)

(“ol algışlı / hatun, kimden Beyimiz togdı” CC.73a/14-15)

(“akılsız boldı hatun kadgudın /bu akılsız tişi” KEF.)

Katun : kadın (TM.34b/5)

Tişi : 1. dişi (CC.54B/4, 54a/20; KAT.34)

2. kadın (CC.47b/5)

2.2.2.2. Evli kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Epçi~Ebşi : 2. evli kadın, ev hanımı, eş (CC.49a/75; TM.26b/2, 33b/10, ED.14a/4)

Eşler(I) : erkeğin karısı, eşi (RES.190b/22)

Çınay : ev hanımı, eş (CC.49a/5)

Hallal hatun : meşru eş, nikahlı eş (CC.117/18r)

Karı (II) : erkeğin karısı, eşi (RES.190b/22)

2.2.2.3. Dul kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Ersiz : kocası olmayan (KEF.101a/4)

(“bu ersiz avrat /garib boldı /bu garib /tang boldı”KEF.)

Mutallaka (<Ar.) : eşi tarafından boşanmış (kadın) (KEF.45b/8)

(yavuz yarmaklar /bu mutallaka, bu talak birilmiş avrat / büğedi, bağladı” KEF.)

Tul : eşinden boşanmış (KEF.8a/3, 22b/2)

(“teprendi süngü /yığdı tul tişini erge barmakdın”KEF.)

Tul epçi : dul kadın (TM.26b/2)

Tul hatun : dul kadın (CC.161/9r)

2.2.2.4. Hamile ve kısır kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Aylı~ Aylu : hamile, gebe kadın (CC.76a/11-12, TM.26b/2)

(“ernin yüzün heç körmegen aylı boldı yalan sözden” CC.76a/7)

Nifaslıg (<Ar.+T) : loğusa olan, doğumdan sonraki dönemde olan (KEF.70a/8, 70a/9)

(“nifaslıg boldı avrat (ya oğlan togurdı)” KEF.)

Oğulça : hamile (RES.191a/4)

Tüvün : kısır kadın (CC.81a/9)

Yükli : hamile (TM.26b/4)

Yüglüg : gebe, hamile (KEF.7b/2, 75b/6)

(“ya başı üze /yüklüg boldı avrat takı meyvelig boldı yıgaç / bu yüglüg tişi” KEF.)

2.2.2.5. Güzel, süslü ve süssüz kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Dilber (<Far.) : cariye, gönül alan güzel (KEF.100b/2)

(“bu dilber /yavuz boldı” KEF.)

Peri (<Far.) : çok güzel kadın (KEF.3b/9)

(“bildi anı /çakrıştı periler /yığıldı nirsedin” KEF.)

Sepük : süssüz, kocasının ölümünden sonra takıyı ve gösterişi bırakan kadın

(KEF.118b/6, 118b/5)

(“yititti bıçaknı / sepük boldı hatun” KEF.)

2.2.2.6. Mevki sahibi kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Kan katunı : hanın hatunu (CC.45b/6, CC. 90/20)

Sultan katunı~ Soltan katunı : sultanın eşi (CC. 90/21, CC.45b/21)

2.2.2.7. Köle kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Evdegi epci : hizmetçi kadın (CCI.45b/22)

Evdegi kız : hizmetçi kız (CC.45b/23)

Halayık (<Ar.) : kadın köle, cariye (KEF.131b/1)

Karabaş : cariye (KEF.131b/1)

Karavaş : hizmetçi kız, halayık, cariye (CC.65b/38, 45b/25, KEF.32a/2)

Kırnak : cariye (KEF.23a/9, TM.34b/5)

Küng : esire, cariye (CC.45b/25)

Küni : cariye, metres (CC.49a/19)

Tapuçı~ Tapuçi : kadın köle (TZ.26, ED.14a/4, KI.99)

Tüğe : cariyeye (TM.34b/7)

(“müzekker halayıkka / perdelıg karabaş / toladı Tangrı” KEF.)

2.2.2.8. Günahkar ve namuslu kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Ersek : erkeğe düşkün kadın (CC.59a/11)

Ersekçi~ Hersekçi : fahişe, zinacı (CC.50a/22, CC.66b/17)

(“hersekçi bolmagıl” CC.)

Hersek : fahişe, ahlaksız (CC.66b/7)

Küni : bir erkekle nikahsız yaşayan kadın (CC.97, 19)

Oynaş : cariyeye, metres (CC.49a/19, 57b/21)

Parsa (<Far.) : temiz kişi, güzel, iffetli namuslu (KEF.4a/6, 102b/4)

(“tengsiz boldı / bu parsa / utsız boldı” KEF.)

2.2.2.9.Yaşlı kadınlar için kullanılan adlandırmalar

Emegen (<Mog.) : yaşlı kadın, kocakarı (CC.82a/25)

Karı : yaşlı, ihtiyar (KEF.1b/5, 3b/5, 76a/8; RES.190b/22)

(“bu işlegen er / bu işlegen karı /lag kıldı tişi birle” KEF.)

Kurtka : yaşlı kadın, kocakarı (CC.65b/10, 82a/26)

2.2.3. Diğerleri

Başdak : çocuğu olmayan, tek başına yaşayan (TM.26b/7)

Ergen : bekar, evli olmayan (KEF.101a/3)

(“ergen boldı /bu ergen” KEF.)

Ekiz : ikiz (KEF.116b/6)

Karı : yaşlı, ihtiyar (KEF.1b/5, 3b/5, 76a/8; RES.190b/23, 203a/20)

Kenç : genç (KEF.108b/4, 132b/5)

(“er / kenç tuttu anı / sevindürdi anı / emgetti anı fulan işde” KEF.)

(“yipni / belgüsüz kıldı işni / ekiz oğlantogurdı avrat / kuydı” KEF.)

Oğlanlıg : çocuklu, oğlan çocuğu sahibi (KEF.24b/3, 116a/5)

(“tişi köp oğlanlıg boldı” KEF.)

Oğulsuz : çocuksuz (KEF.14b/1)

Oğulsuz : çocuksuz (KEF.14b/2)

(“çönge boldı köz / ataşız takı anasıztakı oğulsuz takı kızsız boldı er / ataşız oğulsuz bolup öldi” KEF.)

Öğsüz : annesiz, yetim (KEF.48a/2)

(“sürdi öğsüzni / ıdtı tişini küdegü (evi)nge” KEF.)

2.3. Evlilik ve Düğünle İlgili Olarak Kullanılan Adlar

Aşır : Düğün, nikah (CC.18b/10)

İseb : gelin çeyizi (CC.58a/9)

Kertek : gelin odası (CC.69b/9)

(“kertek /açmay eşikini, küyöv çıktı.” CC.76a/15-16)

Sılamak : düğünde yemek vermek (TZ.72)

Yuwa : yuva (TZ.25a/10)

2.4. Boy Adları

Çepni : “Türklerden bir kabile” şeklinde geçer (Kİ.V13/b1).²

Kımık : Türkmen kabilesinden bir boy (Kİ, V25/a4)

(“Kabiletün mine’l-Türkmen” (Türkmen kabilesinden bir isim şeklinde geçer.)

² Kitabı’l İdrak’te “Rum” kelimesi madde başı olarak bulunmamakla birlikte iki yerde geçmektedir. Memluk-Kıpçak sözlükleri içinde sadece Kitab-ı Bulgatü’l Muştak fı Lügati’t-Türk ve’l-Kıpçak adlı eserin isminde “Kıpçak” terimi geçmektedir.

Pkşoba : Kıpçaklardan bir kabile (Kİ,V21b/15) “kabiletün mina’l-kıpçaki”

Tatar : Tatar (CC.81b/32r.)

Türkmen : Türkmen (Kİ,V12a/21)

2.5. Kavim, Ülke, İl ve Dil Adları

2.5.1. Ülke ve İl Adları

Cuhut yeri : Filistin (CC.61b/36)

(“keliniz terce benim artumça Cuhut yerine” CC.)

Betlem : Filistin’de Batı Şeria’da Hz. İsa’nın doğduğu şehir, Betlehem, Beytüllahim

(CCII.61b/4-5)

(“körgüzdiler alarga kim Hristus/Betlemdetog(g)ay” CCII.62a/1-2)

Haleb : Halep Şehri (ED.19a/9,TZ.173)

Kıpçak : Kıpçak ülkesi, Kıpçak yurdu (CC.60a/16)

(“Kıpçakda yoh.” CC.)

Neced (<Ar.) : Arap Yarımadasının orta bölgesi (KEF.110a/5)

Şam : Şam şehri (TM.s:55b/12)

Yerosolim : Kudüs (CCII.61b/38)

(“alar artunça Yerosolimge degri bardı.” CCII.)

Yerusalem : Kudüs (CCII.62a/2-3)

(“çık/tılar Yerusalemde, ol yulduz ekinci köründi”)

2.5.2. Dil Adları

Acemice (<Ar.+T.) : İranlıların dili (KEF.44a/5,146b/9) “Acemice sözledi / kayıştı anıng tapa” KEF.)

Arapça (<Ar.) : Arap dili (KEF 117b/7)

(“edgölük / bu edgü bilür Arapcanı / sakladı nirseni” KEF.)

Tatarça : Tatarca (CC.61b/24-25)

(“Yesus Kristus bitik / tilinçe, Tatarça kutkardaçı”)

Tatar til : Tatar dili (CC.81b/32)

(“Tatar tilge könelde”)

Türkişe : Türkçe (ED.19a/7)

2.5.3. Kavim Adları

Acemi (<Ar.) : Arap olmayan, İranlı (KEF.109a/2)

(“sevindürdi anı tilevür boldı Acemi kurtuldu.” KEF.)

Cehud (<Ar.) : Yahudi, Musevi (KEF.52a/5)

(“Cehud boldı / kayttı Tanrığa / sığındı Tanrığa” KEF.)

Cuhut (<Ar.cahud) : Yahudi, Cıfit (CC.61b/39-40)

(“Cuhutlar anı tut(t)ular, dağı bağladılar” CC.63b/17)

Lut (<Ar.) : Lut Peygamberin kavmi (KEF.128b/3)

(“töngderdi Tangrı Lut kavmini / işaret kıldıelgi birle nirsege” KEF.)

Şadiler : Etiyopyalılar (CC.57b/22)

2.6. Sosyal Tabakaları Belirleyen Sözcükler

2.6.1. Yüksek Unvan ve Rütbe Belirten Adlar

2.6.1.1. Erkekler için yüksek unvan, rütbe belirten adlar

Beg~ Bey : 1.bey, reis, efendi, (ED.14a/2, 20a/10, 22a/6, 23b/12, CC.45b/9; KEF.32a/9, 128a/3; RES.191a/11, 198a/27, TM.24b/4, CC.45b/10)

(“bu beg kesti anı kesgen kılıçlar” KEF)

2.mal sahibi, soylu (CC.45b/17)

(“Bey” kelimesi CC.de “Rab” anlamında da kullanılmıştır. “Bey Tenri” ve “Bey Teneri” şeklinde)

(“Bey(i)m Teneri ,menim tınım / algıl CC.61b/20-21”)

(“menim için yalbarsınlar Bey /Tengr(i)ge CC.61a/8-9”)

Big : bey, efendi (KEF.29b/4)

(“biglik kıldı (erklig boldı) kavm üze, big boldı /bu ulug ya bu big” KEF.)

Han : boy başlarına verilen isim, kral, hükümdar (CC.72a/21, 71b/10, 61b/38, 74a/8; TZ125)

(“men karakçı, sen gök hanı egeç” CC.75a/5)

(“han” kelimesi CC.de “müneccim, yıldızbilimci” olarak da geçmektedir.

(“neçik ol yulduzköründi /kün toğuşı ol üç hanga” CC.)

Kan : padişah, kağan, han (CC.45b/6)

Pâdişâh (< Far.) : padişah, hükümdar (KEF.143a/3)

(“Tangrı sana padişahlık birsün / padişahi” KEF.)

Soltan (<Ar. sultan) : padişah, hükümdar (CC.45b/7, 45b/8)

Sultan (<Ar.) : boy başlarına verilen isim, sultan, padişah (Mısır sahasında TZ.77)

2.6.1.2. Kadınlar için yüksek unvan, rütbe belirten adlar

Hatun~ Katun : kadın,hanım (ED.14a/2; CC II.71a/4; CC.141/15; TZ.173)

(“ol algışlı / hatun, kimden Beyimiz togdı” CC.73a/14-15)

(“barça katunlar arasında algışlı-sen” CC.63b/34)

Kan katunı : hanın hatunu (CC.45b/6)

Soltan katunı : hükümdarın eşi, sultan hanımı (CC.45b/21)

2.6.1.3. Genel olarak yüksek unvan, rütbe belirten adlar

Alpavut (<Mog. Alpagud) : soylu, asilzade, aristokrat (CCII.81b/7b) (alpa(v)ut)

Asl (<Ar.) : asil, soylu (KEF.100b/6)

Baskak : belediye başkanı, vali (CC.23b/16)

Başlıg (III.) : yönetici, başkan, başa geçen (KEF.25a/8)

Bügü : bilge, hakim (CC; Toparlı vd. 2003, 39)

(“Bügü” kelimesi Argunşah’ın CCII.de “peygamber” anlamında geçiyor.

“bügüler/den ulam ol sözlep turur” CC.74b/15-16)

Çavuş : askeri veya idari lider (RES.191a/12)

Daraga (< Moğ. daruga) : askerî vali (CC.57b/21)

Fakih (<Ar.) : fıkıh bilgini (KEF.78b/5)

Ödründü : seçkin, seçilmiş (KEF.101a/6)

Ulug : ulu, büyük, başkan (KEF.13b/9,24a/8)

Üstad (<Far.) : bilim ve sanatta bilgi sahibi, usta (KEF.94a/6, 96b/6)

Üstaz (<Far.) : bilim ve sanatta bilgi sahibi, usta (KEF.5a/9)

Yarguçı~Yargıçı : yargıç, hakim, hüküm veren kimse (CC.45b/13,57b/43,CC.63a/1-2)

(“neçik elt(t)ileranı dört yargıçı allında” CC.63b/18)

2.6.2. Halkın Toplum İçindeki Konumunu ve Maddi Durumunu Belirten Adlar

Barlu : varlıklı (TM.28a/99)

Barlu kişi : zengin kimse (CC.49a/26)

Bay : zengin, varlıklı kimse (CC.11a/1, 49a/26)

(“Tengrisi toprak, bay er, kök arı bak(k)ıl, ovluna beyinç” CC.73a/20)

Berneli~ Bernelü : borçlu (CC.10b/14, CC.10b/15)

(“bernelü boldum” CC.)

Borçlı~ Borçlu : borçlu kimse (CC10b/17, CC40b/12, 63a/18-19)

(“barça kişi borçlutur oruçta / yazuhın aytma” CC.63a/23-24)

Çıgan : fakir, yoksul (RES.191a/25)

Dilençi : dilenci (RES.205c/33)

Karakçı : dilenci (CCII.75a/5)

(“men karakçı,sen kök hanı egeç” CCII.)

Kazak : evsiz, barksız (TM.26b)

Koca (<Far.hoca) : mal sahibi, soylu (CC.45b/14)

Müflis (<Ar.) : iflas etmiş, parasız (KEF.132b/5)

(“kenç kaldı / ir namaz kıldı / erte keldiler suvga / müflis tidi” KEF.)

Oğrı : hırsız (CC.13b/20)

Ogur : hırsız (CC.66b/6)

(“hırsız bolmagıl” CC.)

Yarlı : yoksul, fakir (CC.22a/17, 49b/20)

Yoklu : yoksul (TM.28a/10)

Yoksul : yoksul (TM.28a/8)

Yoksız : fakir, yoksul (ED14b/12)

2.6.3. Köleler İçin Kullanılan Sözcükler

Abd (<Ar.) : kul, köle (KEF.119b/4)

Aritgu : temizleyici (KEF.48b/7)

(“tiş aritgu birle / (yolculadı) kulavuzladı anı nirse üze” KEF.)

Evdegi kız : hizmetçi kız (CC.45b/23)

Evdegi epçi : hizmetçi kadın (CC.45/22)

Halayık (<Ar.) : kadın köle, cariye (KEF.131b/1)

(“müzekker halayıkka /perdelig karabaş / toladı Tangrı” KEF.)

Karabaş : cariye (KEF.131b/1)

(“müzekker halayıkka / perdelig karabaş / toladı Tangrı” KEF.)

Kara kul : zenci köle (CC.60a/5)

(“kışta kara kulauvşapd(ır)” CC.)

Karavaş : hizmetçi kız, halayık, cariye (CC.65b/38, 45b/25; KEF.32a/2)

(“bu nakd/avratning emçegi ulug boldı / bu emçegi yengile çıka başlagan avrat / emçegi çıka başladı kız karavaşning” KEF.)

Kırnak : cariye (KEF.23a/9; RES.190b/28, 202c/17; TM.34b/5)

(“esir kıldı kırnakı / bu bulun kılınmış / keldi anga / edgülük kıldı anga” KEF.)

Kullukçı : hizmetçi (CC.89, 5)

Küng : esire, cariye (CC.45b/25)

Küni : cariye, metres (CC.49a/19)

Müdebber (<Ar.) : serbest bırakılması efendisinin ölümüne bağlı olan köle

(KEF.131a/8)

(“müdebber kıldı kulnı /helak kıldı anı / bu (9) helak” KEF.)

Mükateb (<Ar.) : bedele bağlanan, bedeli ödendiği zaman serbest bırakılacak köle

(KEF.143b/1)

(“yavuklaştı anıng birle / yaguk kılınmış nirse / bitig bitedi anga / mükateb kıldı” KEF.)

Tapuçı : kadın köle (TZ.26; ED.14a/4)

Tapuçı : kadın köle (Kİ.99)

Tutkun : tutsak, esir (CC.7a/4)

Tutug : 1.esir, köle (KEF.98a/9)

2.örtü, peçe, perde (KEF.116a/4)

Tüğe : cariye (TM.34b/7)

Yalçı : gündelikçi, ırgat (CCII.82b/17) ³

Yarıcı (<Far.+T) : yardımcı (KEF.144b/3)

(“anlar birle / yâri birdi anga / bu yarıcı / zıhar kıldı” KEF.)

Yuguçı : yıkayıcı (KEF.34b/2)

(“yığıldı / yudı (takı bükdi) ton yugıçı tonmı” KEF.)

2.7. Günlük Hayat ve İlişkiler

2.7.1. İnsanların Sosyal İlişkilerine Göre Aldıkları Adlar

2.7.1.1. Arkadaşlık için kullanılan adlar

Ataş : adaş (CC.162, 8)

Dost (<Far.) : yakın arkadaş, güvenilir kişi (KEF.50a/4)

(“ol aning dostı” KEF.)

Inak : dost (TM.34a/8)

Koldaş : dost, arkadaş (RES.200c/11)

Nöger~ Nöker (<Mog.) : (I) arkadaş (ED.14a/8; CC.49a/20; TZ.230)

(“Nökerim sen” “arkadaşımsın” ED.21b/10)

(**Nöker (II)** aynı eserde “kardeş” anlamında da kullanılmış s:21b/10)

³ (bu kelime CCI.44a/21’de “ilikçi,düğmeci” olarak geçmekte)

Ortak : arkadaş, yoldaş (CC.49a/20; RES.200c/12)

Salık : dost, arkadaş (RES.200c/14)

Sağdıç : dost, arkadaş (RES.192a/12)

Sövüş : dost, arkadaş (CC.3a/10)

Tengdeş : yaşıt olma (CCII.72b/17)

(“Atanga tengdeş olturdın” CCII.)

Uçrak : dost, arkadaş (RES.200c/14)

Yavuk : yakın arkadaş (TM.34a/2)

Yoldaş : arkadaş (ED.14a/9, CC.127; TM.159; TZ.287; RES.200c/13)

2.7.1.2. Komşuluk için kullanılan adlar

Aguldaş : komşu (TM. s:33b)

Biliş : tanıdık, bildik (TM.34a/7)

Konşi : komşu (CC.49a/21)

Kongşu : komşu (CCII.62a/25-26)

(“kim tengirni söver barçada(n) / artuh dağı kongşungni” CCII.)

Yat : yabancı (TM.34a/8; CCII.65b/6 b)

(“bolgay yat kişi bar” CCII.81a/19 b)

Yerdaş~ Yerdeş : aynı yerden olanlar, yurттаş (ED.14b/10, TM.55a/6; RES.211a/2; TZ.284)

2.7.2. Çeşitli Tipler ve Karakterler

2.7.2.1. Kişilik özelliklerine göre tipler

2.7.2.1.1. Gayri meşru ilişki yaşayan kadınlarla ilgili terimler

Dilber (<Far.) : cariye, gönül alan güzel (KEF.100b/2)

Ersek~ Hersek : erkeğe düşkün kadın (CC.59a/11; CC.66b/7)

Ersekçi~ Hersekçi : fahişe, zinacı (CC.50a/22; CC.66b/17)

(“hersekçi bolmagıl” CC.)

Küni : bir erkekle nikahsız yaşayan kadın (CCI.49a/19)

Oynaş : cariyeye, metres (CC.49a/19,57b/21)

Ruspi (<Far.) : fahişe (RES.203a/1)

2.7.2.1.2. Günahkar kişiler için kullanılan terimler

Egri : günahkar, hatalı (kimse) (CCII.70a/2)

(“egrimizni ol könderir” CCII.)

Çarıdı : namusu lekelenmiş (CC.82a/3b)

Kaltak : iffetsiz, namussuz (kadın) (CC.45a/24, 50a/11)

Murdar (<Far.) :1.fahişe, kahpe kadın (CC.45a/23)

2.kirli, pis (CC.62b/17)

(“astrı /murdar sasıdı” CC.62b/11-12)

Yamanlı : günahkar, kötülük yapan (CCII.75a/5-6)

(“men yamanlı, sen ayıpsız /egeç”CCII.)

Yazuklamış : günahkar (CC.7a/21)

Yazuklu~ Yazuklı : günahkar, suçlu (CC.50a/24, 50a/26; CCII.61a/5, CC.62b/36-37,

61a/1-2)

(“yazuklut(u)r-menkörgeimden, /eşitgenimden” CCII.61a/3-4)

(“yazuklı kişi kim tiler /kensi yazuhın aytma” CC.63a/6-7)

2.7.2.1.3. Hoppa kişiler için kullanılan terimler

Esrikçi : içkici, ayyaş (CCII.66a/7)

Esrük : sarhoş (RES.191b/8)

Küygelek : hoppa, hafifmeşrep (kimse) (CCII.81a/32b)

Oynaş : cariyeye, metres (CC.49a/19, 57b/21)

Yengil kılıklı kişi : hoppa, hafifmeşrep kişi (CCII.81a/31b)

2.7.2.1.4. Anlayış noksanlığı için kullanılan terimler

Abru (< Tkm) : ahmak (TM.28a/5)

Ağın : dilsiz, anlayışı kıt (KEF.77a/2,103a/6)

(“ağın / kiçgi boldı / bu kiçgi / körklüg boldı” KEF.)

Akmak (<Ar.ahmak) : deli, aptal (CC.49b/22)

Baley : aptal, embesil, cahil (CCII.82b/25b)

Bulgamış : bunalmış, şaşkın (CC.39a/22)

Deli~ Delü : deli (RES.191a/21, 197a/4)

Divane (<Far.) : deli, budala (KEF.105b/3)

(“divane boldı / bu divane / illetlğ boldı” KEF.)

Düley : aptal, embesil, cahil (CCII.82b/26b)

Kamkak başlı : akılsız insan (TM.9b/10)

Munduz : ahmak, saf, budala (KEF.78a/5)

(“bu munduz / az boldı nirse” KEF.)

Sergerdan (<Far.) : sersem, şaşkın (KEF.89b/6)

(“sergerdan kıldı anı / bühtan kıldı anıng üze” KEF.)

Telü~ Teli : deli, ahmak (RES.203c/9; CC.49b/22)

Ussız : akılsız, ahmak (RES.204a/14)

2.7.2.1.5. Kötü huylu kişiler için kullanılan terimler

Tumışmış : huysuz, kötü huylu (CC.50a/23)

Üstah (<Far.) : edepsiz, hayasız (KEF.119b/8)

Yaman : kötü (TM.26b/13)

Yaman köngül bile : adaletsiz, kötü niyetli (CC.31b/9)

Yavuz : kötü (TM.26b/13)

Zişt (<Far.) : çirkin, kaba (KEF.102a/5)

Zalim (<Ar.) : işkence eden (KEF.155b/1)

2.7.2.1.6. Cimri ve açgözlü kişiler için kullanılan terimler

Boguzgur : obur, pisboğaz, doyumsuz (CCII.66a/31)

(“boguzgur bolmagıl” CCII.66b/16)

Kızgançı : açgözlü, paragöz (CC.65b/14)

(“kızgançı bolmagıl” CC.66b/15)

Suh kişi : açgözlü, paragöz (CC50a/20)

Tamaker (<tama+Far.kar) : açgözlü (CCII.56a/27)

Ulu köngüllü : kibirli (CCI.50a/18)

2.7.2.1.7. Çekingen ve korkak kişiler için kullanılan terimler

Alğ : korkak (TM.27b/8)

Korkunç bile : ürkek, korkak, çekingen (CC.30b/9)

Köngülsüz : korkak, kalbi zayıf (KEF.103b/5)

(“bu köngülsüz er / körklüg boldı” KEF)

Saarlap (<Mog. Sagar + T.) : ürkek, korkak, çekingen (CC.30b/9)

Yüreksiz : korkak (KEF.76a/9; RES.202c/20)

(“yüreksiz boldı / kabul kıldı nirseni / ol kabul kılğan” KEF)

2.7.2.1.8. Hileci ve yalancı kişiler için kullanılan terimler

Egri kişi : yalancı (CCI.50a/25)

Ötrükçi : yalancı (CCI.50a/17)

Tügme : düzenbaz, hileci (TM.20b/10)

(“Tügme” kelimesi aynı eserde “düğme” anlamında da kullanılmakta TM.20a/3)

Yalgançı : yalancı (ED.22a/12, TZ.276, 277)

2.7.2.1.9. Dedikoducu ve iftiracı kişiler için kullanılan terimler

Ayngçı : iftiracı, küçük düşürücü, alaycı (CCII.81a/2b)

Aykak : iftira eden (RES. 203a/18)

Çakuçı : iftiracı, ara bozucu (CCII.65b/36b)

(“çakuçı bolmagıl” CCII.66b/18)

Çovguç : iftiracı (CCII.63b/24-25)

(“çovguçlar neçik söktiler, elik/lediler” CCII.)

Uşahçı~ Uşakçı : 1. dedikoducu, laf taşıyan (CCI.66a/18, CCI.66b/19)

2. vatan haini, hain (CCI.81a/3)

(“uşakçı bölmagıl” CCI.)

Uysahçı : dedikoducu, laf taşıyan (CCI.58b/16)

2.7.2.1.10. Kıskanç kişiler için kullanılan terimler

Bahl (<Ar.bahil) : kıskanç (CCI.50a/19)

Bagıl (<Ar.bahil) : kıskanç, kindar (CCII.66a/3)

Bagıl kişi (<Ar.bahil +T) : kıskanç, kindar kişi (CCI.66a/3b)

İzarlı : kıskanç, hasis (CCI:50a/19)

İçi kör (<T.+Far.kür) : kıskanç, hasis (CCI:50a/19)

2.7.2.1.11.Yaramaz ve kavgacı kişiler için kullanılan terimler

Çalık : yaramaz (TM.27b/3)

Çalılı : öfkeli (CCII.81a/28, 81a/26b)

Önegü : inatçı (KEF.12a/1, 79b/1)

(“bu önegü / bahıllık” KEF.)

Rustayi (<Far.rustayi) : kaba, anlayışsız (CCI.49b/25)

Tagi (<Ar.) : asi, isyankar (RES.196a/9)

Talaşman : 1.kavgacı, nifakçı (CCII.59a/10)

(“talaşman sözün inanırlar” CCII.)

2. haydut, yol kesen, harami (CCII.60a/27)

(“tav üstindetalaşman, tayagı bar beş batman” CCII.)

Yağı : düşman (TM.28a/7)

2.7.2.1.12. Cahil ve tembel kişiler için kullanılan terimler

Aciz (<Ar.) : beceriksiz, zayıf (KEF.87b/9)

(“bu aciz / kavi boldı /dost tuttu anı” KEF.)

Arılmış : yorgun, tembel (RES.202c/14)

Armavu : tembel (TM.28a/3)

Behel (<Far.) : tembel (TM.28a/4)

Belin : cahil (TM. 27b/5)

Bilgisiz : cahil (RES.192a/3)

Çaman : uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkar (CCII.57b/1, 59b/16)

Eriñcek : üşengeç, tembel, aylak (CCII.59a/10b)

(“erincek bolmagıl” CCII.66b/1)

Ezik : uyuşuk, tembel, üşengeç (CCII.57b/3)

Kahal (<Ar.kahil) : tembel, uyuşuk (CC39a/15,49b/26)

(“kahal”kelimesi aynı eserde “can sıkıcı” anlamında da kullanılmaktadır.

CC.65b/35)

Keçöv : uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkar (CCII.57b/4)

Kersenc (<Far.karsanc) : uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkar (CCII.57b/5)

Mangkakak : uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkar (CCII.57b/6)

Yuvancang : uyuşuk, tembel, üşengeç, ihmalkar (CCII.57b/2)

Süst (<Far.) : tembel (KEF.16b/2, 27a/2)

(“fulan işni / süst boldı” KEF.)

2.7.2.1.13. Saygın ve dürüst kişiler için kullanılan terimler

Agırsıy bile~ Avursı bile : onurlu, saygılı (CCI.31a/6)

Arı algışlı : kutsal, aziz (CCI.35b/10)

Dürüst (<Far.) : doğru, güvenilir (KEF.137b/2)

Erseksiz : iffetli, namuslu (CCI.49b/11)

Hormat bile (<Ar.hurmat+T) : onurlu, saygılı (CCI.31a/6)

Kılıklı~ Kılıhlı : dürüst, iyi huylu, karakterli (CCI.49b/12, CCII.66a/15-16)

Könü halık : dürüst, samimi yaradılışlı, dindar (CCI.30b/24)

Könü kılı : dürüst, samimi yaradılışlı, dindar (CCI.30b/24)

Özden : asil (TM.26/b)

2.7.2.1.14. Alçakgönüllü, anlayışlı, olgun kişiler için kullanılan terimler

Ağır kılı : ağırbaşlı (CCI.31a/1)

Bitişli kişi : kibar, terbiyeli, nazik kişi (CCII.81b/21)

Bögeygen : itaatkar (CCII.59a/46)

Çevük : tatlı, hoş, sevimli (CCI.30b/8)

Derviş (<Far.) : alçak gönüllü, her şeyi hoş gören, yosulluğu benimsemiş (kimse)

(KEF.20b/1,97a/6170b/7)

Edeblug (<Ar.+T) : iyi huylu, edepli (KEF.63a/3,63a/4)

Hamuş (<Far.hamuş) : yumuşak huylu, sessiz (kimse) (CCI.49b/13)

Kiçi agulu bile : alçak gönüllü (CCI.31a/9)

Kiçürlü : bağışlayan, affeden (KEF.28a/7)

Kulluk birle : alçak gönüllü (CCI.31a/9)

Naamutlu (<Ar.ni'met+T) : zarif, sevimli (CCI.49b/3)

Saarlap (<Mog.sagar+T) : alçak gönüllü (CCI.30b/9)

Tatlı kılı : tatlı, hoş, sevimli (CCI.30b/8)

Tözümlü kişi : yumuşak huylu, rahat, sabırlı kimse (CCI.49b/13)

Utlu : mahcup, utangaç (RES.203c/13)

Yarlıgançlı~ Yarlıgançlı : merhametli, bağışlayıcı (CCII.80a/1, CCII.62b/32-33)

(“bir erkli yarlı(1)gançlı Tengri”CCII.)

(“Tengeri küçlüdür dağı yarlıgançlıdur bizim / yazukumuz boşatma” CCII.)

Yengül köngül bile : alçak gönüllü (CC.31a/27)

2.7.2.1.15. Sadık kişiler için kullanılan terimler

Inah~ Inak : sadık, candan bağlı (CCII.81b/19, CCII66a/13, 81a/28b)

Inamlı : sadık, candan bağlı (CCII.59a/2b)

Inangan : inançlı, imanlı (CCI.7a/26)

Yaramsak : sadık, candan bağlı (CCII.59a/2b)

2.7.2.1.16. Cömert kişiler için kullanılan terimler

Akı : cömert (TM.27b/6)

Comard~ Comart (<Far.cavan-mard) : cömert, eli açık (CCI.49b/6, CCI.75a/7)

(“e comart hangınam” CCI.)

Comart köngül bile : cömert gönüllü (CCI.31a/26)

Kiçürlü : bağışlayan, affeden (KEF.28a/7)

2.7.2.1.17. Zeki, çalışkan, yetenekli kişiler için kullanılan terimler

Akıllı (<Ar. Akl+T) : akıllı (CCI.49a/27)

Ayuk : sarhoş olmayan (TM.28a/12)

Çalak (< Far.) : çevik, tez canlı (KEF.66b/8,67a/1)

Çalıt : çalışkan (TM. s:28b)

Çeber kişi (<Mog.çeber+T) : maharetli, becerikli kişi (CCII.82a/14b)

Ehl (<Ar.) : usta, becerikli; bir yerde oturan (KEF.3a/5,60b/8)

Sağlık bile : sağlıklı, akli başında (CCI.32b/6)

Şerement : becerikli, elinden iş gelir (ED 14a/6)

Tetik : zeki (TM.28b, 28a/3)

Tıgrak : becerikli (TM.26b)

Tökme : hünerli, marifetli (CCI.49b/5)

Uz kişi : becerikli kimse (CCI.49b/15)

Ustlu : akıllı (CCI.49a/27)

Uslu : akıllı (RES.203b/3)

Zirek (<Far.) : akıllı, anlayışlı, uyanık (KEF.161b/7)

2.7.2.1.18. Cesur kişiler için kullanılan terimler

Alp : yiğit (TM.27b/8; RES.191a/13)

Bagatur (<Mog.) : yiğit, kahraman (CCI.49b/17)

Bahadur (<Far.) : yiğit, kahraman (CCI.73a/17)

(“bahadur-sen, değerim” CCI.)

Dıgrak~ Tıgrak : yiğit, güçlü kuvvetli (RES.202c/22, RES.191a/20)

Üreklü : yiğit, güçlü kuvvetli (RES.203a/18)

Yiğit : kahraman (KEF.11a/5, 46b/4)

Yüreklig : cesur (KEF.2a/7)

2.7.2.1.19. Aşk ve sevgi ile ilgili terimler

Amrak : aşık (TM.36a/5)

Bavursak : aziz, sevgili (CCII.59a/14)

Mecnun (<Ar.) : delice seven (KEF.106b/1)

Sevüglüg : sevgili, dost (KEF.7b/4)

(“bu baş yüki ya) arka yüki / yok turur fulan üze i’timad / artattı anı sevüglük”

KEF.)

2.7.2.1.20. Diğer terimler

Bahtlı (<Far.baht+T) : şanslı, talihli (CCII.71b/11)

(“ave bahtlı,kimning ogulu haçda kaçan kim asıldı” CCII.)

Badbakt (<Far. Bad-baht) : kötü talihli (CCI.49b/23)

Dillik : güzel ve etkili konuşan (RES.191a/22)

Koygan kişi : bağışlayan, serbest bırakan kimse (CCI.9a/16)

Sevingen : neşeli, mutlu (RES.203b/15)

Tilavuz : güzel konuşan kimse (RES.203b/16)

Yangsak : geveze, çok konuşan (KEF.111b/4)

(“yangsak / yagmur yagdurdı kök / yagmur yagdurdı Tangrı anlar üze” KEF.)

2.7.2.2. Kişilerin fiziksel özelliklerine ve yaş durumlarına göre kullanılan terimler

2.7.2.2.1. Kişilerin fiziksel özellikleri için kullanılan terimler

Agsah~ Agsak : topal, aksak (CCI.50a/8; KAT.34)

Aruk~Arık~ Arıh : zayıf (TM.29b/6; CCI.39a/7, CCII.58a/23)

Beçel : kalçası kırık, topal, sakat (CCII.82a/2b)

Beltek : peltek (KAT.34)

Burnı kişi : küçük burunlu kimse (CCI.50a/9)

Bükri : kambur (RES.204a/18; KAT.34)

Bükriçi : kambur (RES.196b/29)

Çalış : şaşı (CCI.51a/4)

Çandığına : zayıf, cılız, çelimsiz (CCII.58a/26b)

Çerli : zayıf, cılız, çelimsiz (CCII.58a/26b)

Kel : kel (KAT.34)

Kaşka : kabak kafalı (CCI.164,19,1)

Keng (II) : büyük, güzel gözlü (RES.202c/5)

Kıngır : kambur (CCI.58b/12)

Kıncır : şaşı gözlü (CCI.81a/5)

Kıngır : şaşş (RES.204a/16)

Kırgıl : kır saçlı (RES.203c/1)

Körklü~ Körkli : güzel (CCI.38b/18, 49a/29, CCI.62b/19, 62b/15-16; RES.191a/16)

(“yegit dağı astry /körkli kişi” CC.62b/8-9)

Körksüz~ Körksiz : çirkin (CCI.28a/7, 38b/19; RES.191a/17)

Közsiz : kör (RES.196b/26)

Kötürem : zayıf, cılız, çelimsiz (CCII.58a/25b)

Sakallu : sakalı olan (RES.189b/21)

Sakallıg : sakalı olan (RES.203c/24)

Sakalsız : sakalı olmayan (RES.189b/20)

Sokur : şaşş gözlü (CCI.50a/4)

Taz : dazlak, kel, saçsız (KEF.72b/2, 72b/3)

Tevlük : kör (TM.28a/1)

(“Bu korkuılg iş / taz boldı” KEF.)

Tilsiz : konuşma engelli, dilsiz (RES.191a/23)

Yaşık : zayıf, cılız, çelimsiz (CCII.58a/24b)

Yogun : iri, şişman (RES.191b/3)

2.7.2.2.2. Kişilerin yaş durumlarına göre kullanılan terimler

Abuşka~ Abıška : yaşlı kadın ve erkek, koca, ihtiyar (CC.38b/26,49b/21; CC.II.65b/9;

TM.26a/9)

İgit~ Yegit : genç, yiğit (CC.38b/25, CC.62b/15-16)

(“keldi körkli yegit kişi” CC.)

Karı : ihtiyar (TM.25/2; KEF.1b/5, 3b/5, 76a/8)

Kart : yaşlı (TM.25a/7-10; CC.38b/26, 49b/21)

Keñç : genç (KEF.108/4, 132b/5)

Kırgıl : orta yaşlı (TM.26b)

Şakird (<Far.) : delikanlı, genç (ED.14a/4, Kİ.96, TM.141)

Yeyitlik : gençlik (CC.38b/5)

2.7.2.3. Sağlık ve temizlik durumlarına göre kişiler için kullanılan terimler

İglig : hastalıklı, dertli (KEF.60a/5,77a/8)

Kelepen (<Aram.) : zayıf, hastalıklı, cüzzamlı (bazen de iğrenç, kötü kimse anlamında)

(CC.50a/2, 62b/1, 62b/17)

(“andan sonra bir kelepen kişi keldi” CC.62b/11)

(“İğrenmedi kişi kelependen/ neçik Tengri iğrenir” CC.62b/3-4)

Mefluç (<Ar.) : felç olmuş (KEF.105a/7)

Sökel : hasta (TM.27b/10)

Söken : hasta (TM.34b/12)

2.8. Dini İnanış ve Adetler

2.8.1. Müslümanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler

Tenri : Tanrı, Allah (TM.2b/11)

Tengri : tanrı (CC.35b/5)

Tangrı : Allah, Tanrı (RES.186a/1; KAT.34)

Yarlıgan : Bağışlayan, Allah (TM.12b/13)

Yaratkan : Yaradan, Allah (TM.2b/13)

Yalavaç : peygamber (TM.3a/4; RES.186a/2,198a/3; KEF.109a/6)

Haberçi : peygamber (ED.2a/7)

Bügü : peygamber (CCII.74b/15-16)

(“bügüler/den ulam ol sözlep turur.” CCII.)

Peygamber (<Far.) : peygamber (ED.2a/7; EK.121; TM.3a/2; KAT.34)

Beyganber~ Peyganber : peygamber (Kİ.17; TZ.229)

Paygambar (<Far.) : peygamber (CC.35b/9, 63b/21)

(“burun alay aytıldı paygambardan” CC.62a/2)

Müsliman : Müslüman (ED.14b/2)

Müsürman : Müslüman (ED.14b/2)

Müsülman (<Ar.+Far.) : Müslüman (RES.202c/3)

Ekindü : ikindi namazı vakti (CC.71,21)

Yazuk : suç, hata, günah (ED.20b7, CC.22a/1, TM.156, 40a/18, TZ.282)

Oruç (<Far.oroça) : oruç (CC.63a/23-24)

(“barça kişi borçlutur oruçta/yazuhın aytma” CC.)

Tamu (<Tkm) : cehennem (TM.9b/5)

Tamuk (<Sogd.) : cehennem (RES.186a/6)

Uçmah~ Uçmak (<Sogd.) : cennet (KEF.31a/3; RES.186a/5)

Uştmah : cennet (KEF.109a/9)

Ferişte~ Firişte (<Far.) : melek (ED.9a/12,2a/9; EK.108; KAT.34; TM.3a/1; TZ.108)

Frişte (<Far.firišta) : melek (CC.35b/8, 65b/17, 61b/6)

(“andan frişte ayt(t)ı ol algışlı kişiğe” CC.62b/18)

Haş : haç (ED3a/10, TZ 173)

Yükünçi : halife, insanlara namaz kıldırın kişi (TM.24b)

Üzit : şeytan (TM.35a/6)

Bangla- : Ezan okumak (Ebu Hayyan,Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi / A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V12a8-D17a6)

Bügel- : Secde etmek (Ebu Hayyan,Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi / A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V11b6-D16a8)

2.8.2. Hıristiyanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler

Amen (Hr.) : “Allah kabul etsin” anlamında dua sözü (CCII.74a/16, 75b/5, 79a/19...)

Altar (Hr.) : tapınaklarda üzerinde kurban kesilen, dini tören yapılan taş masa, sunak (CCII.70a/7-8)

(“ave kimge altarını Yesus Hristusning boyını /Tengri tut(tu)rıpt(ı)r” CCII.)

Apostol : havari (CCII.71b/19-20)

(“Tengrinin sende bolgan/işl(e)rini ayta bilding, apostol(l)erge bild(i)rdin”

CCII.)

Ata tengri : Baba tanrı (CCII.70b/19)

(“inanır-men barçağa erkli bir Ata Tengriğe”CCII.74b/1)

Bapas (<Yun.papas) : papaz (CC.35b/12)

Baptisma (Hr.) : vaftiz, isim verme (CCII.74b/17-18)

(“küner-men bir baptisma dep yazıklar/ning boşatmagına” CCII.)

Bitik : İncil (CCII.62b/6,59a/9)

(“yarlı, miskin kişileryakşı bitik bilmesler” CCII.59a/9)

Bitüv : kutsal yazılar

(“basa üçünçi künde ölümden koptı bit(ü)vler aytgança”CCII.74b/10)

Boşak : günah çıkartma (CCII.61a/18-19, 61a/21, 61a/26)

(“anga bolgay altı yıl boşak” CCII.61a/12)

(“anga heç ne/meyok boşak” CCII.61a/14-15)

Çın Tengri : gerçek Tanrı (CCII.74b/5)

(“kensi çın Tengri bizni ü(v)retti” CCII.80a/8)

Durust Tengri (<Far.durust+T) : gerçek Tanrı (CCII.66b/22b)

(“d(u)rüşt Tengri / altında yargulap” CCII.66b/23b)

Evangelim : incil (CCII.61b/1)

(“Evangelim alay aytır”CCII.62a/13)

Frişte (<Far.firišta) : melek (CC.35b/8, 65b/17, 61b/6)

(“Gabriel frişte ıdırdı, Mariamga sö(v)ünçledi” CC.76a/2)

Kristian : Hıristiyan (CCII.63a/38)

(“aytır hacdan barça Kr(i)stianlar/ga” CCII.63a/38-39)

Klisia (<Yun.ekklisia) : kilise (CCII.72b/6)

(“ötmekley kökden yavd(ı)ra, klisiasını toyd(u)ra”CCII.)

Oruç (<Sogd.röçag) : oruç (CC.15a/10, 15a/9)

(“oruç tutar-men”CC.15a/7)

Papaz (<Yun.papas) : papaz (CC.71b/2)

(“senden çıhtı kerti Aaron / ulu papaz” CC.)

Pater noster (Hr.) : Türkçesi “Göklerde olan babamız” diye başlayan ve Hz. İsa’dan

havariler vasıtasıyla intikal etmiş olan bir dua (CCII.61a/27)

Profet (<Lat.prophet) : peygamber (CCII.76a/11-12)

Psalmos (<Lat.) : mezmurlar kitabı (CCII.69a/4)

Şaytan (<Ar.şaytan) : şeytan (CCII.71a/2)

Tamu (<Sogd.tamu) : cehennem (CC.72b/15)

(“tamu kabakınıbuzup tutgun/larnı sen kutkardın”)

Tamuh (<Sogd.tamu) : cehennem (CC.80a/5-6,63a/12-13)

(“örtlik tamukka /tüşerler” CC.59a/10-11)

(“erkli erksiztamukka bargay-siz” CC.63a/5)

Tamuk (<Sogd.tamu) : cehennem (CC.35b/25; RES.186a/6)

Tenger : Tanrı (CC.61b/6)

(“frişteler ır/larlar, överler Tengerni” CC.61b/7-8)

Tengeri : Tanrı (CC.62a/36, 61b/30, 62a/22)

(“baralmas-biz Tengeri katında” CC.62a/29)

Tengri ata : Tanrı baba (CC.145, 3)

Tengeri söz : Tanrı sözü, İncil (CCII.61a/26)

(“sizge yakşı Tengeri söz aytkay-men” CC.61a/25)

Tengri sözi : Tanrı sözü, İncil (CCII..71a/17)

(“alay bizge teydi, ten keyinip Tengri sözi” CCII.71b/17)

Terme (<Mog.terme) : çadır (mec.mabet, kilise, kutsal yer)(CCII.69b/2-3)

(“ave kimning termesinde / yalgız konupt(u)r Misiha” CCII.)

Tın ata : ruhani baba, peder, papaz (CC.61a/9-10)

(“dağı barça ar(1)larga, saa, tın ata” CC.61a/3)

Tölemek : 1.(kutsanmayı) isteme, rica etme (CCI.35b/22)

Uçmak (<Sogd.uştmag) : cennet (CCI.35b/24; RES.186a/5)

(“ave uçmakning kabağı, tiriligningagaçı” CCII.69a/1)

Yuvuk : günah çıkartma (CC.63a/10-11)

Yalbarmah : yalvarma, yakarış (CCII.63b/12-13)

(“kensi yalbarmahı bile ol sırt üstün/de ol yuktu” CCII.)

Yalbarmak : 1.yalvarma, yakarış (CCII.63b/12-13)

2. (kutsanmayı) isteme, rica etme (CCI.35b/22)

Yarattaçı : yaratıcı, yaratan (CCII.69a/16)

Yarlıgançlı : merhametli, bağışlayıcı (CCII.80a/1)

(“bir erkli yarlı(1)gançlı Tengri” CCII.)

Yarlıgançlı : merhametli, bağışlayıcı (CCII.62b/32-33)

(“Tengeri küçlüdür dağı yarlıgançlıdur bizim / yazukumuz boşatma” CCII.)

Yazuh : suç, hata, günah (CC.35b/20)

(“yazuhtan peşman bolmak” CC.)

Yazık~ Yazılı : suç, hata, günah (CC.61a/1, 74b/17-18. CC.72b/13-14)

(“mürvetinge sen yengdirip yazılıımız/nı kötirding” CC.)

Yazoh : günah, suç (CCI.22a/1)

Yazuk : günah, suç (CCI.7a/20)

(“yazuk için yuvuk kötürmeklik” CCI.35b/20)

(“Yazuk için yuvuk kötürmek : günahlar için tövbe etmek”)

Yek : şeytan, iblis (CCII.63b/7-8, 73b/2)

(“sanga kim kertlep kim sığınır,yek tuşmandan ol kutulur” CCII.69a/10)

Yih-öv : tapınak, kilise (CCII.61a/16, 71a/10)

(“kim egi köngül bile bizim yihövge kelse” CCII.61a/11)

Yulovçı : kurtarıcı, mesih (CC.82a/9)

2.8.3. Dini İnanışlarla İlgili Olarak Kullanılan Diğer Sözcükler

Algış~ Alkış : dua (ED 4b/14, TZ.139; Kİ.3; EK.100)

Cehud : Yahudi (ED14a/15)

Gavır : Hıristiyan, Yahudi (ED14a/75)

Kam : şaman, kam (RES.205c/30)

Kam katun : büyücü kadın (CC.8,24)

Karga-: Beddua etmek (Ebu Hayyan, Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi/A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V23a19-D31b14)

Sın : put (TM.7a/1)

2.8.4. Cenaze Geleneği İle İlgili Olarak Kullanılan Sözcükler

Algış : dua (ED.4b/14, TZ.139)

Alkış : dua (Kİ.3; EK.100; TZ.139)

Sıgıt : matem (CCII.72a/5)

(“ave yer-sen yemiş b(e)rgen, Hava sıgıtın ket(e)rgen” CCII.)

Sın : yazılı mezar taşı (CCII.80b/24 b; TM.7a/1)

2.8.5. Sözlüklerde Geçen Özel Adlar

2.8.5.1. Codex Cominicus'da geçen ve kişiler için kullanılan dini adlar

Adam : Hz. Adem (CCII.73a/13)

(“Adam yazuhı üçün ölümlüh bolduh” CCII.)

Aaron : Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun (CC.71b/1)

(“senden çıhtı kerti Aaron / ulu papaz”)

Augustia : Tanrı Devleti, Tanrı Şehri, İtiraflar gibi eserlerin yazarı Hıristiyan düşünür,

Aziz Augustin (CCII.62a/18)

(“arı Augustin alay aytır” CCII.63a/6)

Daud : Hz.Davut (CCII.76a/11)

(“tolsun Daud kopsaganı” CCII.)

Emanuel : Hıristiyanlar tarafında Hz.İsa için kullanılan bir sıfat (CCII.76a/12)

Franas : Aziz Franziskus (CCII.61a/2, 61a/8)

Gabriel : Cebrail (CCII.76a/2)

(“Gabriel frişte adırdı.” CCII.)

Gregor : Hıristiyan din adamı, ilahiyatçı, papa

(“arı Gregor alay aytır” CCII.62a/19)

Herodes : 1.Hz. İsa’yı yargılayan yargıçlardan birisi (CCII.63b/18-19)

2.Hz. İsa’nın doğduğu dönemde Yahudi Kralı Herodes (CCII.61b/38-39)

(“ol üç han alay / sordulsr Herodes hannı” CCII.)

Hristoz : Hz. İsa

(“sagınsa-men bahasızkanını kim Hristoz töktü” CCII.75a/1)

Hristus : Hz.İsa (CCII. 69a/19, 69a/11, 62a/17...)

(“Hristus bizni algışlasın” CCII.76a/18)

İsrahel : Hz.Yakup

(“Kristus, mengi hanınınıg ovlı, tın İsrahelning Tengrisi” CCII.71b/10)

Kristus : Hz.İsa (CCII.63b/3, 62a/4...)

Maria : Hz. Meryem (CCII.69a/3-4,69b/1)

(“sövünçlü bolgıl, Maria, soyurgamah bile tolu-sen” CC.63b/33)

Mariam Katun : Hz. Meryem (CCII.61a/2-3)

(“yalbarur- men Mariam Katun/ga” CC.61a/7-8)

Mariam : Hz. Meryem (CCII.62a/9, 73a/8, 76a/2, 74b/7-8)

(“taptılar ol oğlan kensi anası bile, arı kız Mariam” CC.62a/9)

Maryam Katun : Hz. Meryem (CCII.33b/6)

Misiha (Hr.) : Mesih, Hz.İsa (CCII.69b/2-3)

Stefan : Hıristiyanlığın taşlanarak öldürülen ilk kurbanı, Aziz Stephan

Üçlük : teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh (CCII.59a/7 b)

Üçöv : teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh (CCII.73a/4-5)

Üç tengdeş : teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh (CCII.76a/17)

(“Arı Tınga sövünç bolsun, teng tabuh üç tengdeşge teysin” CCII.)

Yarılı : Hz. İsa (CCII.74b/4)

(“ave, Yarılıhning anası kim tu(v)ur(u)r Ata Tengri” CCII.70b/19)

Yesse : Hz. Davud’un babası (CC.70a/1)

Yesus : Hz. İsa (CC.74a/12, 70a/6, 69a/2)

(“Yesus bizge andan çıktı” CC.72b/2)

Yesus Kristus : Hristos, Hz. İsa (CC.62a/13, 70a/7-8)

(“algıslı yemiş sening köksüngde, Yesus Kristus” CC.63b/33)

Yohan : Vaftizci Yahya (CCII.76a/7-8)

(“anasında baklı/Yohan, ulu sö(v)ünç alıp andan” CCII.)

Yohannes : Havari Yohannes (CCII.62b/29)

Yudas : Havari Yudas (CC.63b/16)

(“neçik Yudas öpti” CC.)

Yüsüp : Hz. Meryemin nişanlısı Yusuf Neccar (CC.76/10)

2.8.5.2. Codex Cominicus'da dini mekanlar için kullanılan özel adlar

Apostolik Klisea (Hr.) : Yuhanna 20/21. Ayeti esas alarak kurulmuş, havariler yoluyla günümüze kadar ulaştırılan kilise (CCII.74b/16-17)

Katolik Klisea (Hr.) : Katolik Kilisesi (CCII.74b/16-17)

(“basa inanır-menbir arı Katolik dag(ı)n/Apostolik kliseaga” CCII.)

2.8.5.3. Diğer sözlüklerde geçen ve kişiler için kullanılan özel adlar

Akbala : Akbala (TM.32a/7)

Akbay : Akbay, zengin, beyaz zengin (ED.18b/11)

Ayba : Aybey (TM.31a/13)

Aybars : Aybars (TM.30b/13)

Aybeg : Aybey, ay gibi bey (TM.31b/2, 57a/9)

Aydigin : Aytigin (TM.31b/3)

Aygine : küçük ay (TM.32b/1)

Aysaru : Aysaru, mübarek ay (TM.32b/2)

Ayseli : Ayseli, temiz ay (TM.362b/2)

Balaban : Balaban, Çakır (ED.18b/9)

Baybars : Baybars, Bars'ın emiri (TM.30b/11; ED.18b/11)

Bektaş : Bektaş, güçlü taş (TM.32a/3)

Bektemür : Bekdemir (TM.31a/11)

Benefşe : Menekşe (TM.32a/1)

Bozguş : Bozkuş (TM.31a/5)

Canberdi : Canverdi (ED.18b/15)

Canıbay : Canıbay, ruhu zengin (ED.18b/7)

- Cansever** : Cansever (ED.19a/3)
- Esenbay** : Esenbay (TM.32/1)
- Güher** : Cevher (TM.32b/1)
- Güherbay** : Güherbay, cevher zengini (ED.19a/1)
- İnçibay** : İnci zengini (ED.19a/1)
- Karakaş** : Karakaş (ED.18b/3)
- Kayıtmas** : Dönmez (ED.18b/1)
- Konakbay** : Konakbay, zengin misafir (ED.19a/1)
- Kutlubars** : Kutlubars, mübarek bars (TM.30b/12)
- Laçın** : Şahin (TM.31a/1; ED.18b/9)
- Moğoltay** : Moğoltay, Tatar tayı (TM.31b/5)
- Ma-cihan** : Dünya ayı (TM.32a/10)
- Mahaltı** : Ay altı (TM.32a/11)
- Mah-ı Cihan (<Far.)** : Dünya ayı (TM.32a/10)
- Mervari** : İnci (TM.32b/5)
- Mervarid (<Far.)** : İnci (TM.32/5)
- Nevbahar (<Far.)** : Nevbahar, İlkbahar (TM.32b/3)
- Sipehsalar (<Far.)** : Komutan, askerın başı (TM.32a/5)
- Sunkur** : Aksungur (TM.31a/2)
- Tangrıbermiş** : Tanrıvermiş, allah vermiş (ED.18b/5)
- Tatlıbay** : Tatlıbay, tatlı zengini (ED. 19a/3)
- Taybars** : Taybars, şefkatli bars (TM.30b/12)
- Temürhan** : Demirhan (TM.32a/1)

Temürtaş : Demirtaş (TM.32a/2)

Togan : Doğan (TM.31a/2)

Tokıtımış : Tokıtımış, tok, aç olmayan (ED.18b/7)

Ürkmes : Ürkmez (ED.18b/7)

Yalman : Yalman (TM.31b/10)

2.9. Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler

Bogavul (< Moğ. Bukavul) : mübaşir (CCI.45b/15)

Tanık : şahit (CCII.62a/17)

(“Hristusnung tanıkı bardır” CII.)

Tanıhlık : şahitlik (CCII.66b/8)

(“yalgan tanıhlık bermegil” CCII.)

Tanuk : şahit (CCI.28a/18)

Tanukluk : şahitlik (CCI.28a/15-17)

Töre : töre, hukuk, kanun (CCI.35b/13, CCII.66a/

(“Kristus bizni algışlasın,töresine bütün etsin CCII.76a/18)

(“tamuhta dağın kerti yarguda küç bile /aytkınça” CCII.)

Yargıcı : yargıç, hüküm veren kimse (CCII.63a/1-2)

(“neçik elt(t)iler anı tört yargıcı allında” CCII.63b/18)

Yargu : 1. Yargı, hüküm (CCII.58a/1)

2. mahkeme (CCII.63a/12; RES.201c/25)

Yargu yarmak : karar, hüküm; hüküm vermek (CCI.24b/4, 24b/22)

Yarguçı : yargıç, hüküm veren kimse (CCI.45b/13, CCII.57b/43b)

Yasa : töre, yasa, emir (RES.198a/30)

2.10. Eğitim, Öğretim ve Öğrenim Hayatı

2.10.1. Eğitim ve Öğretim Malzemeleri İçin Kullanılan Sözcükler

Avgas : divit (TM.24b/9)

Baglagan : kitap cildi (CCI.44b/11)

Biti : yazı (CCII.60a/3)

(“biti biti bitidim” CCII.)

Bitik : 1. kitap (CCI.30a/2; TM.24b/54b/7; RES.205d/6)

2. defter (CCI.40b/5)

3. yazı (CCI.40b/17)

(“Bitik: İncil anlamında da kullanılmış (CCII.62b/6, 59a/9)”)

Çizmak : yazı (CCI.25b/25)

Duvat (<Ar.davit) : divit (CCI.40b/6)

Karalık : hokka (CCI.30a/1, CCII.64a/24)

Kağıd(< Far.) : kağıt (TM.24b/10)

Kağıt : kağıt (TM.24b/9)

Ötük : hikaye (TM.24b/7)

Pargal (<Far.pargal) : pergel (CCI.43b/22)

Sanar tahta : hesap yapmaya yarayan tahta (CCI.40b/8)

Taftar (<Ar.taftar) : defter (CCI.40b/5)

Üşük : kalem (TM.24b/8)

2.10.2. Eğitim ve Öğretimde Görev Yapan Kişiler İçin Kullanılan Adlar

Bilge : bilge, âlim (CCII.59a/8 ; RES.192a/2)

(“bilge, tetik kişiler, benim sözüm eşitingler”CCII.)

Bilişmen : usta, öğretici (CCI.9a/12)

Bitikçi : kâtip, yazıcı (CCI.25B/26, 40b/11; TM.24b/6)

Kâtib (< **Ar.katib**) : kâtip, yazıcı ustası (CCI.45a/27)

Usta : öğretmen (ED.17/13,TZ.271)

Yazıcı : yazıcı (ED 316)

Yazışı : yazıcı (KK. 317)

2.11. Oyun, Eğlence ve Yarışmalar

2.11.1. Oyunlar, yarışmalar

Oyun: oyun (CCI.16b/8)

Öç-:At yarışında veya ok atışında bahse girmek (Ebu Hayyan, Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi / A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V3b11-D3b5)

2.11.2. Eğlence

Tafaruç (<**Ar.tafarruc**) : eğlence, gezinti (CCII.82b/8)

Tamaşa(<**Far.tamaşa**) :1.eğlence (CCI.47a/17)

2.zevk, keyif (CCI.45a/20)

Toy : ziyafet, şölen (RES.205a/32)

2.11.2.1. Eğlence amacıyla yapılan eylemler

Bög-: Oynamak (Ebu Hayyan, Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi / A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V11a23-D16a3)

Böy-: Dansetmek (Ebu Hayyan, Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi / A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V12a11-D17a9)

Irla-: Şarkı söylemek (Ebu Hayyan, Kitabu'l- İdrak li Lisani'l-Etrak Fiil: Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi / A. Melek Özyetgin.-Ankara: KÖKSAV, 2001) (V3b23-D4a5)

2.11.2.2. Eğlendirme amaçlı çalışan kişiler için kullanılan adlar

Düdükçi : düdükçü, düdük çalan (TM.25b/12)

İklıkçı : saz çalan (TM.26a/1)

İrçı : türkücü, şarkıcı (CCI.6a/18)

İrlayıçı : şarkıcı (TM.25b/11)

Kobuzçı : kopuz çalan, çalgıcı (TM.26a/3)

Kopuzçı : çalgıcı (CCI.45a/12)

Koşıçı : koşma yazan, şair, aşık (CCII.66a/33b)

Maskara (<Ar.mashara) : taklit ve hünerleriyle insanları eğlendiren kişi (CCI.45a/13)

Oynıçı : taklit ve hünerleriyle insanları eğlendiren kişi (CCI.45a/13; RES.202c/3)

Sıbzıguçı : ıslıkçı, düdükçü (TM.26a/1)

Uzan : kopuz çalarak türkü söyleyen (TZ.296)

2.11.3. Müzik, Dans ve Çalgılar İçin Kullanılan Sözcükler

Eski Türkler söyledikleri bestelere ır, çeşitli müzik aletleriyle söyledikleri melodilere ise küg diyorlardı (Kafesoğlu 1996, 328). Dünyanın her yanında olduğu gibi Türkler de çeşitli müzik aletleri ile içli dışlı olmuş, toy adını verdikleri bir nevi eğlence ve düğünlerde şölenler yapmışlardır.

Burgu : boru (müzik aleti) (CC.89, 21)

İklık : bir çeşit çalgı (TZ.16b/13; TM.26a/2)

İr : şarkı, türkü (CCI.6a/18)

(“sionda biz kim turalım, öygünçürüm saa aytal(ım)” CCII.69a/18)

Kobuz : kopuz, saz (TM.26a/3)

Koron (<Yun.horos) : raks, dans, horon (CCI.5a/15)

Nakara (<Ar.nakkara) : bir tür davul (CCI.45a/16)

Organa (<Lat.) : org adlı müzik aleti, organun (CCII.70a/13)

(“ave,üning organanı,körking yenipt(i)r Libannı” CCII.)

Öygünç ırı : methiye (CCII.69a/18)

(“Sionda biz turalım,öygünç ırın saa aytal(ım)” CCII.)

Sıbzıgu : ıslık, düdük(TM.25b/13; ED.11b/6; Kİ.90)

(TZ.236’da “davul” anlamında kullanılmış TM.)

Taf (<Ar.taf) : tef (CCI.45a/14)

Tombur : davul, kös (CCII.81a/4 b)

Tümrü : büyük davul (TM.25b/12)

Tütük : kamaş, düdük (RES.205d/15)

Zurna : zurna (ED.11b/4)

2.12. Giyim-Kuşam-Süslenme

2.12.1. Kumaş, Elbise Malzemeleri ve Elbise Parçaları

2.12.1.1. Kumaş yapımında kullanılan malzemeler

Banbuk (<Tkm.) : pamuk (TM.20b/1)

Frengi suf (<Far.frengi+Ar.suf) : frenk yünü (CCI 46b/4)

Kendir : keten (TM.20a/13)

ketan, katan (< Ar. Kettan) : keten

Ketan-ı ham (<AR.kettan+Far.ham) : işlenmemiş keten (CCI 47a/9)

Last (<Far.) : ham ipek (CC. 46b/3)

Mamık : pamuk (TM.20a/13)

Tüy : kıl (TM.11a/11)

Üsküli (<Yun. Skouli) : keten (CCI.46a/24)

Yabagu : kırkılmış yün (TM.16a/3)

Yün : yün (TM.16a/3)

Yüng : yün, pamuk (KEF.36a/7)

2.12.1.2. Genel olarak kumaş anlamında kullanılan adlar

Biz (<Tkm.) : bez, kumaş (TM.20b/3)

(TM.'de “biz” kelimesi şahıs zamiri olarak da kullanılmış TM.54a/49)

Böz : kumaş, bez parçası (TM.20b/3; KEF.95a/9)

Bürd (<Ar.) : bir çeşit çubuklu kumaş (KEF.140a/7)

Iskarlat (<Far.sakarlat) : bir tür ince kumaş (CCI 46b/5)

Kendirsi : keten, kumaş parçası (ED12b/12)

Loçato (?) : bir tür çizgili kumaş (CCI 43a/25)

Mondobori (<Far.) : bir tür çizgili kumaş (CCI 43a/25)

Ters (<Far.tars) : bir tür kumaş (CCI.46b/6)

Turga : dokunmuş şeyler (TM.20a/11)

2.12.1.3.Kumaşın durumuna ve çeşidine göre kullanılan adlar

2.12.1.3.1. İpekli kumaşlar ve atlaslar

Çuz : Ortaçağda çok değerli, pahalı bir ipekli dokuma (CCI 46a/14)

(Aynı kaynakta bu kelime “keten ya da pamuk artığından olan yem” anlamında da kullanılmakta.)

Çuz : atlas (TM.20a/9)

İbrişim : ipek (ED12b/10)

İpek : ipek (CCI 46b/2)

Torku : ipek kumaş (KEF.170b/5)

Yapac : ipek (CC.107)

Yipek~Yibek: ipek (TZ.24; TM.20a/13; CCII. 82a/24b)

(“sen anı yibek mü dept(i)r sen” CCII.)

Yupka çuz : ince atlas(TM.20a/10)

2.12.1.3.2. Pamuklu kumaşlar

Veles (<Far.palas ?) : pamuktan yapılan bir tür kumaş (CCI. 43a/24)

2.12.1.3.3. Yünlü kumaşlar ve kadifeler

Çekmen : yünlü kumaş (CCI.43a/20, 64a/20)

Katifa (< Ar. Katifa) : kadife (CCI.46b/21)

Suf (<Ar.suf) : bir tür sertçe, ince, yünlü kumaş (CCI.46b/4)

2.12.1.3.4. Keten kumaşlar

Alamani ketanı (<Alaman +Ar.kettan+T) : Alman keteni (CCI. 46b/14)

Araklı : bir çeşit keten dokuma (CCI.47a/8)

Astezan ketanı (<Asti+Ar.kettan+T) : Asti şehrinde üretilen bir tür keten kumaş (CCI. 46b/19)

Bergamaske ketanı (<Bergamasco+Ar.kettan+T) : Kuzeybatı İtalya'nın Bergamasco bölgesinde üretilen bir tür keten kumaş (CCI. 47a/7)

Bergoniya ketanı (<Bergoniya+Ar.kettan+T) : Bergonya şehrinde üretilen bir tür keten kumaş (CCI.47a/6)

Conhan ketanı (<Champagne+Ar.kettan+T) : Fransa'nın Champagne bölgesinde üretilen bir tür keten kumaş (CCI. 46b/12)

Heşi (<Far.hesi) : kaba keten kumaş (CCI.46b/17)

Lonbardi ketanı (<Lombardia+Ar.kettan+T) : İtalya'nın Lombardia bölgesinde üretilen bir tür keten kumaş (CCI 46b/18)

Orlens ketanı (<Orleans+Ar.kettan+T) : Paris'in güneybatısındaki Orleans şehrinde üretilen bir tür keten kumaş (CCI. 46b/15)

Ostumi ketanı (<Estonia+Ar.kettan+T) : Estonya'da üretilen bir tür keten kumaş (CCI.46b/20)

Raz/ draz heşi (< Far.) : bir çeşit keten kumaş (CCI. 46b/17)

Rusi ketanı (<Rusi+Ar.kettan+T) : Ruslar tarafından üretilen bir tür keten (CCI. 46b/13)

Şazda heşi (<Far.şanzda heşi) : bir tür keten kumaş (CCI.46b/16)

2.12.1.3.5. Altın işlemeli kumaşlar

Nak (<Far.) : bir tür altın sırmalı ipek kumaş (CCI.46a/27)

Nasiç (<Far.) : altın sırmalı ve incili bir tür kumaş (CCI.46a/28)

2.12.1.3.6. Eski kumaşlar için kullanılan adlar

Çöprek : eski kumaş (TM.60a/11; TZ.249)

Çüprek : eski kumaş (EK.107)

Şüprek, şiprek : eski kumaş (TZ.29a/9; ED.12b/8; Kİ.32)

2.12.1.4. Giysi yapımında kullanılan deriler için kullanılan adlar

Eltir : kuzu derisi (cc.84,29)

Sürük : ince ve yumuşak deri (CCI.43b/79)

2.12.2. Dikiş Malzemeleri

Biz (II) : çuvaldız (RES.196b/7, 204c/2)

Çuvaldız (<Far. Çuval-düz) : çuvaldız (CCI.44b/12)

İgne : iğne (ED.10a/4; EK.110)

İgine : iğne (CCI.42b/25,44b/12)

İne : iğne (CCII.65b/33)

İp : iplik (CCI.13a/10, 42b/28, 44b/14; RES.196b/2, 202a/8)

Oymak~Oymah : dikiş yüzüğü (CCI.42b/27, CCII.58a/37b)

Şuvaldız : çuvaldız (ED.10a/4)

Temen : çuvaldız iğne (TZ.8a/1)

Tügme : düğme (TM.20a/3, 149, ED.12a/6; KEF.46a/8))

Tüme yine : çuvaldız (ED.10a/4)

Tüyme : düğme (TZ.267)

Yigne (<Tkm.) : iğne (TM.25a/1; KEF.17a/1, 59b/5; RES.193b/25, 204b/27)

Yip : ip (KEF.10a/7, 41b/1)

Yiplik : ip, iplik (KEF.92a/9; RES.205c/2; TM.25a/4)

Yogun İp : kalın ip (CCI.44b/13)

2.12.3. Giyim Eşyaları İçin Kullanılan Adlar

2.12.3.1. Başa giyilen giysiler

2.12.3.1.1. Erkeklerin kullandığı başlıklar

Börk : erkeklerin kullandığı genellikle ipek ve ketenden yapılan başlık (CCI 44a/28,

51b/3; TZ.25; RES.195a/1, 205b/39)

Börük : başlık (KEF.132b/7, 170b/2)

Dester (<Far.) : sarık, tülbent (KEF.138a/7)

Etük : sarık, tülbent (KEF.116b/4)

Fes (<Far.) : sarık veya tülbent ucu (KEF.152b/6)

İmame (<Ar.) : sarık (KEF.51a/6,53a/1)

Kebeş : kalpak ve benzeri gibi başa giyilen giysiler (TM.19b/11)

Kepes : şapka (CCI 51b/3)

Keyik (II) : keçeden yapılmış takke veya aba (RES.195a/2)

Sarık : sarık (KAT.33)

Serben : sarık (TM.19b/6)

Telband : sarık (ED s:12b/2)(“tulban” şeklinde cc.s:107; TZ s:262)

2.12.3.1.2. Kadınların kullandığı başlıklar

Bağtak : kadın başlığı (RES.205b/40)

Bürka (<Ar.) : kadınların örtündükleri peçe (KEF.168a/2)

Bürünçek : peçe, örtü (TM.19a/4)

Bürüncük~ Bürünçük : baş örtüsü, peçe (KEF.133b/8; RES.193b/12)

Çader (<Far.) : çadır, kadınların başlarına örttükleri örtü (KEF.141b/1, 170b/4)

Çalma : tülbent, baş örtüsü (CCI 51b/4)

Dülbend (<Far.) : tülbent (RES.211b/10, KAT.33)

Esban (<Ar.) : kadınların örtündükleri peçe (KEF.132b/2)

Nikab (<Ar.) : peçe, yüz örtüsü (KEF.147a/3)

Tülban (<Far) : Mısır Kıpçak kültüründe kadın başörtüsü (TZ.47)

Yabuk : başörtüsü (ED.10a/10)

Yaşmak : Mısır Kıpçak kültüründe kadın başörtüsü (TZ.98; 40)

2.12.3.2. Ayağa giyilen giysiler

Babuc : pabuç (KAT.33)

Baskıç : ayakkabı (TZ.65)

Basmak~ Başmak : ayakkabı (CCI 43b/11, 51b/9; RES.194b/30, 205c/7; KAT.33; TM.20a/8)

Etik : kısa çizme (CCI 6b/28, 6b/27, CCII 60a/30 ; RES.194b/27)

“ol etikten beş barmak ba(kar)” (60a/26)

Edük~ Etük : ayakkabı, kısa çizme, mes (KEF.171a/6; TM.20a/17)

İçdik : ayakkabı, kısa çizme (KAT.33)

Na’lin ~Na’leyn (<Ar.) : nalın, takunya (KEF.148b/5; KAT.33)

Ökçe : ökçe (TM.22b/11; KEF.1a/6)

Ötük : çizme (RES.205c/3-4)

Savunçak : ökçe (CCI.48b/20)

2.12.3.3. Elbise anlamında kullanılan sözcükler

Gönçek : giysi (ED.12b/2)

İhram (<Ar.) : hacıların Mekke’de giydiği dikişsiz bürgü (KEF.116b/8)

Keyit : giysi, elbise(CCII.66b/7-b-8-b)

“ogulung saa keyd(i)rđi / türlü türlü keyitl(e)rni” (CCII.71a/4-5)

Keymek : elbise (ED.11a/11)

Künçek : giysi (Kİ.55; EK.116; TZ.207)

Oprak : 1.elbise (CCI 15b/10, 51a/31)

2.elbise astarı (CCI 51a/3)

Sevb (<Ar.) : giysi, elbise (KEF.85b/1)

Ton~don : Bütün giyecekler, elbise (TM.20b/5; RES.205b/22, 205b/20; KAT.33; CCI.15b/10; EK.126; TM.20b/5; TZ.261; KEF.1a/2, 11b/2, 32a/3; ED.12b/2, 23b/14)

(“silevsin yağı silkip bolmas, sırma tonum bügüp b(ol)mas” CCII. 60a/7)

Zandi (<Far.) : bir tür pamuklu giysi (RES.205b/25)

2.12.3.3.1. Kaftanlar, kürkler ve örtüler için kullanılan sözcükler

Kaftan : kaftan (ED.12b/2; RES.194b/24, 205b/27)

Kaptan : kaftan (TM.19b/7)

Hil’at (<Ar.) : giysi, kaftan (KEF95a/5)

İçik~ İçük : kürk (CCII.82a/30 b; RES.205b/32)

İçmek : kürk (RES.195a/4)

Rida (<Ar.) : belden yukarı örtülen örtü, hırka(KEF.142a/1)

Teri ton : kürklü elbise (CCI.43a/17,51a/4)

Yağmürlük : yağmurdan korumaya yarayan giysi (RES.205b/42)

2.12.3.3.2. Pantolonlar ve etekler için kullanılan sözcükler

Don : pantolon, şalvar (KAT.33)

Etek : etek (TZ.15b/7, 170; TM.20a/3; RES.205b/37)

İtek : etek (KEF.25a/8)

Könçek ~ Könçek : pantolon (TZ.61; 207, TM.19b/8; CCI.51a/30; RES.205b/31)

“könçeküngni keygil” (CCI 31a/3)

Yetek : etek (ED.12b/10)

2.12.3.3.3. Yelek ve gömlekler için kullanılan sözcükler

Bagırtak : yelek benzeri bir kadın üst giysisi (RES.195a/3)

Çekmen : cepken (RES.205b/45)

Kövlek : gömlek (CCI 51a/29)

Gömlek~ Kömlek : gömlek (KAT.33; ED.7b/12)

Könlek~ Könglek: gömlek (Kİ.151; TM.19b/8; RES.194b/22, 205b/30)

Yelek : yelek (ED.12a/12)⁴

2.12.3.4. Giysi aksesuarları için kullanılan sözcükler

Çulğav : tozluk yerine bacaklara ayak bölgesinde diz aşağısına kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası, “bez” (CCI 51b/7)

Kürünçük : cep (TM.20a/3)

Tizge : çorap bağı (CC.102,10)

Yağlık : mendil (TM.19b/13)

Yen : giysi kolu (KAT.33)

Ying : giysi kolu (KEF.136b/7)

2.12.4. Kuşam Malzemeleri İçin Kullanılan Sözcükler

Bag : bağ, kuşak (CCI .51a/32)

Bel bağı : kuşak, kemer (CCI.51a/32)

Bil bağı : kuşak, kemer (TM.20a/b)

Bağırdak : beşik bağı (TM.19b/12)

Bav : bağ, zincir (CCII .72a21)

(“ave ölümning bavlarını üzdi bizge kök, yer hanı” CCII.)

---

⁴ (Aynı kaynakta “yelek” kelimesi “elek, kalbur” anlamında da kullanılmış. ED.10b/6)

Hubve (<Ar.) : bel kuşağı, kemer, kundak bağı (KEF.148a/7)

İçkur : uçkur, kuşak (KEF.129a/5)

İçgur : kilot, don (TZ.16)

İlersik : uçkur, don bağı (TM.19b/10)

İšten : iç donu (KEF.170a/8)

İm : iç donu (RES.194b/23)

İşim : iç donu (RES.194b/26)

İşton : iç donu (RES.205b/31)

İzar (<Ar.) : peştamal, içdonu, don (KEF.39b/4,171a/7)

İçkır : uçkur, kemer (CCII.82b/1)

Kemer (<Far.kemer) : kemer (CCI 51b/15)

Kuşak : kuşak, kur ve ya bil bağı da denir (TM.22a/11; KAT.33)

Kur : kemer, kuşak (CCI 51/32, TM.20a/6)

Uskur : uçkur, kemer (KAT.33)⁵

Tizge : çorap bağı (CCI.51b/10)

2.12.5. Süs Eşyası ve Süslenme İçin Kullanılan Sözcükler

2. 12.5.1. Takılar için kullanılan sözcükler

Bilezik~ Bilezük : bilezik (ED.12b/6; EK.104;TM .19a/4; TZ.152; KEF.130b/8; RES. 205c/15)

Bogmak : gerdanlık (RES.195a/11)

---

⁵ (Bu kelime aynı eserde başka bir bölümde “zarar” anlamında da geçmekte CC 29b/11) “Altın kur” : altın kemer (CCI 58a/1c)

Bunçuk : boncuk, mücevher (RES.195a/9)

Halhal (<Ar.) : ayak bileziği (KEF.171a/4)

Isırka : küpe (TZ.174)

Isırgak : küpe (TM.19a/6)

Israga : küpe (EK.100)

Isırğa : kulak memesine takılan süs eşyası, küpe (KEF.133b/1, 134a/5; Kİ.40; RES.205c/16)

İnçü (<Çin. Çençu) : inci (CCI.47a/26)

Küpe : küpe (KEF.37a/1; RES.205c/16)

Moncuk : boncuk (KEF.151b/8)

Sırğa : küpe (ED.12b/6; Kİ.90)

Sızga : küpe (TZ.13a/6, 238)

Tane : inci (TM.33b/1)

Tulum : saç örgüsü (TM.21a/2, 148; ED.13b/4)

Yinçü (<Çin) : inci (RES.195a/10, 205c/11)

Yüzük : yüzük (ED.12b/6; CC.131; EK.132; TM.161; TZ.291; RES.205c/14)

2.12.5.2. Makyaj malzemeleri için kullanılan sözcükler

Abak : koku kutusu (TM.19b/1)

Bararar : pudra (ED.12b/12)

Englik : Kadınların yüzüne sürdüğü kırmızılık (TM.19a/7)

Kabarçuk : koku kutusu (TM.19b/1)

Kerşen~Kirşan : allıktan önce kadınların yüzlerine sürdükleri yağ (TM.19a/12)

Şapuş : sürme (ED.23a/14)

Surmalıg : sürme kutusu (RES.211d/8)

Sürme : sürme (KAT.42)

2.12.5.3. Süslenmek ve temizlenmek için kullanılan eşya adları

Beki (<Tkm.) : ustura (TZ.34a/12)

Çimdivüç : cımbız (TZ.34a/12)

Kerey : ustura (TZ.34a/12)

Közgi : ayna (ED.10b/2)

Közgü~ Küzgü : ayna (TM.19a/13; CCI.43b/29)

Köznü : ayna (Kİ.54)

Misvak (<Ar.) : diş fırçası (KEF.54b/6,65a/8)

Yolkovuş (<Tkm.) : cımbız (TZ.34a/13)

Yülküvüç/yülüvüç : ustura (TZ.34a/12)

Yülgüç : ustura (ED.10a/4)

Tarak : tarak (ED.9b/11; Kİ.59; TZ.252; KEF.38a/3, 49a/9; RES.205a/16, 193b/26)

Taraklık : tarak kabı (RES.205a/17)

2.13. Ev İçin Kullanılan Sözcükler

Alaçuk: kulübe, baraka (CCI.6b/14)

Ev : ev (CCI.39b/27)

(“kirdiler / ol evge, taptılar ol oğlan kensi anası bile” CCII.62a/8-9)

Öv : ev (CCII.62a/3-4)

(“turdu ol öv üstünde”CCII.62a/4)

2.13.1. Evin Bölümleri İçin Kullanılan Sözcükler

Aginguç~ Agingıç~ Agingaç : merdiven (CCII.82b/6b; CCI.51a/24; TM.6b/5)

Aş bişürgen ev : mutfak (CCI.6b/17)

Avlı : avlu (KAT.40)

Avrız (<Far.ab-riz) : tuvalet, abdesthane (CCI.51a/27)

Bohorik (<Far.bohorik) : ocak, şömine (CCI.50b/24)

Çardak : çardak (KAT.40)

Dıvar (<Far.dıvar) : duvar (CCI.50b/25, 51a/26; KAT.40)

Eşik : kapı (CC.151, 16; 16, 11-13; KAT.40)

Idış : giriş (CCI.4b/3)

Işlık : baca (CCII.60a/5)

İssi su : banyo, hamam (CCI.5a/19)

İzba (<Rus.izba) : oda (CCI.50b/23)

Kabak : kapı (CCII.69a/17)

(“ave uçmakning kabağı,tiriligning agaçı” CCII.69a/1)

Kanga : ince tahta, taban tahtası (CCI.51a/18)

Kapug : kapı (RES.193b/5)

Kapu : kapı (RES.193b/5; KAT.40)

Katra : baca (CCI.51a/23)

Kazma : evin temeli (CCI.44b/2)

Merdivan : merdiven (KAT.40)

Öçek : çatı, dam (RES.193b/7)

Sekü : kapı önlerine oturmak için yapılan yapı (TM.6b/8)

Sofra : baca (CC.101, 23)

Tam~ Dam: dam (CCI.51a/22; KAT.40)

Tam üsti : dam üstü, baca (TM.6b/4)

Taraç (<Far.taraca) : teras, balkon (CCI.51a/25)

Tik ağaç : direk, sütun (CCI.541a/20)

Tuvar (<Far.) : duvar (RES.211a/3)

Tulak : teras, balkon (CCI.51a/25)

2.13.2. Ev Yapımında Kullanılan Araç Gereç Adları

Balavuz : balmumu (CCI.41a/4)

Balta : balta (CCI.43b/15,53a/8)

Baltıçak : çekiç, balyoz (CCI.58a/20)

Bişmiş kerpiç : tuğla, kiremit (CCI.51a/21)

Boya : boya (CCI.27b/12)

Boyov : boya (CCI.8b/25)

Hadak (<Mog.hada+T.) : çivi, mih (CCII.63b/23)

(“örkenler, haç, hadaklar, süngü, tigenek tacı” CCII.)

Kadav : çivi, mih (CCI.50b/29, 51b/22)

Kelerpüç,kelerpiç,kilerpiç : kerpiç (TZ.23b/12)

Kıskaç : 1.kerpeten (CCI42b/5; RES.204c/9)

2.kıskaç (CCI.42b/7)

Mih (<Far.mih) : çivi (CCI.51b/22)

Rang (<Far.rang) : boya (CCI.44b/9)

Rang-i lak (<Far.rang) : cila yapmakta kullanılan bir çeşit reçine (CCI.41a/8)

Uska : tahta yüzeyleri pürüzsüz duruma getirmek için kullanılan araç, rende

(CCI.43b/23)

Üşkü : matkap (TM.25a/5)

Ütürgü : ege demiri (TM.25a/6)

Yilim : tutkal (TM.25a/10)

2.13.3. Çeşitli Ev Eşyaları İçin Kullanılan Sözcükler

2.13.3.1. Ev güvenliğinde kullanılan eşya adları

Açkuç : anahtar, kilit (CCI.6a/23; 50b/28; TM.6b/6; TZ 49a/9-34a/10)

Anahtar : anahtar, kilit (KAT.40)

Kilid : kilit (KAT.40)

Kufl (<Ar.) : kilit, sürgü (KEF.116b/1)

Yuzak : kilit (ED.9b/11; CCI.6a/22, 50b/27; TZ.290)

2.13.3.2. Evi süsleyen ve ışıklandıran eşyalar için kullanılan sözcükler

Çırag~Çırak (< Far. çerag) : meşale, lamba, mum, kandil (KEF.62b/3, 93a/8;

RES.204b/25; CCI.40a/16, 52b/18, 63b/11 TM.19b/2; Kİ.30; EK.107; TZ.247)

(“ol jingarlık öçti çırağ” KEF.)

Çıraklık : şamdan (Kİ.30)

Çırak ayakı : kandil ayağı (TM.19b/2)

Fanar (<Yun.fanari) : fener (CCI.46a/25)

(“isi fanarlar bile /çıraklar bile” 63b/10-11)

Işan : resim (CCII.81a/31)

Közengü : ayna (RES.195b/29)

Közü~ Közgi~ Küzü : ayna (TM.19a/13; KEF.42a/9, 60b/3; RES.204c/14; CCI.43b/29; ED.10b/2)

(“edgölük / açtı közünü” KEF.)

Közü : ayna (Kİ.54)

Külte-bag : burmalı karışık şerit, çelenk (CCII.63b/5-6)

(“kültebegni bağlayay-biz dağı könglü/mize koygay-biz” CC.126,5)

Şırak : ışık, kandil (ED.10a/16)

Şıraklık : şamdan (ED.10a/16)

2.13.3.3. Ev İçinde Kullanılan Örtüler

2.13.3.3.1. Yere serilen örtüler için kullanılan sözcükler

Çökmen : kilim (TM.18a/5)

Hasır (<Ar.hasir) : hasır (CCI.52b/8)

Kahna : kuzu pöstekisi, ince kuzu derisi (CCI.56a/11)

Kalı : halı (CCI.52b/6; RES.(211a/8)

Kilim (<Far.) : kilim (KEF.116a/1, 137b/8; RES.204b/5)

(“saçaklık kilim /kigürdi anı /meşgul kıldı anı mundagın” KEF.)

Kövüz : halı (CCI.40b/9, 52b/6)

Sahtiyan (<Far.) : keçiderisinden yapılmış yaygı (ED.10b/10)

Töşegü : kilim (RES.193b/8)

Yegan : kaba hasır (CC.123)

Yegen : hasır (TM.18a/8)

2.13.3.3.2. Diğer örtü çeşitleri ve perdeler için kullanılan sözcükler

Çul (<Ar.) : çul, kıldan veya yünden dokunmuş hayvan örtüsü (KEF.138a/3, 159b/9)

(“çul örtti atka / helal kıldı nirseni / helel boldı andı içinde” KEF.)

Köşegen : dantelalı yatak perdesi (CCI.52b/7)

Laçato (<?) : bir çeşit çizgili örtü (CCI.43a/23)

Örtüg : örtü, perde (KEF.50a/1)

Örü : örgü, yama olarak yapılan örgü (KEF.59b/5)

Perde (<Far.) : perde, örtü, peçe (KEF.33a/8, 50a/1)

Sarpan (<Far.sar-band) : masa örtüsü (CCI.52b/11)

Tastar (<Far.dastar) : masa örtüsü (CCI.52b/11)

Tirki : üzerinde yemek yenilen yaygı, sofrası (CCII.81a/7)

(“tirki çöbü tından tatlı” CCII.)

Tümek : beşik örtüsü (ED.9b/15)

Yabog : örtü (CCI.60a/14)

2.13.3.4. Evde oturmak için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler

Olturguç : koltuk, sandalye (CCI.25b/12, 50b/30)

Trapes (<Yun.trapezi) : sofrası, masa (CCII.82b/11)

2.13.3.5. Evde uyumak ve dinlenmek için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler

Beşik : bebek yatağı (RES.204b/24)

Töşek~ Döşek : döşek, yatak (ED.10b/12; CCI.43a/25, CCII.58a/11; EK.126;

TM.18a/2; TZ.263; KM.15a/2; RES.193b/9; RES.204b/3)

Töşekning ayağı : üzerine döşek serilen sehpa (CCI.52a/25)

Yastık : yastık (ED.10b/12; CCI.52b/1; EK.129; RES.193b/10)

Yastuk : yastık (TM.18a/4; TZ.281; KEF.127b/1, 138b/2; RES.204b/7)

(“yastuk üzesinde / kız kıldı narhını / kaydattı küveçnié” KEF.)

Yegen : kaba hasır döşek (CCI.52b/8)

Yorgan : yorgan (ED.10b/12; EK.132; TM, 159; TZ.288; RES.193b/11, 204b/4)

Yovurgan : yorgan (CCI.43a/26, 52b/3)

2.13.3.6. Temizlik malzemeleri için kullanılan sözcükler

Koga : kova (ED.8b/13; KEF. 3a/4, 127a/7)

Kova : kova (KEF.42a/5)

Kovga : kova (KEF.61a/1)

(“takı kişiler / men andın bizar men / tarttı kovganı” KEF.)

Sançık : kova (ED.18b/11)

Silikgü : toz silkme aygıtı (TZ. 34a/8-49a/6)

Sipirge/sipirgi : süpürge (TZ. 34a/7)

Sibürtki : süpürge, fırın süpürgesi (CCI.46b/21)

Süpürge : süpürme aracı (KEF.49a/8 ; RES.211b/8)

Taş : metal tas,leğen (KEF.15a/7)

Tekne : leğen, su teknesi (RES.204b/17)

2.13.3.7. Kese ve torbalar için kullanılan sözcükler

Aratma : heybe (ED.8b/9)

Artmak : heybe (CCI.51b/11)

Çuval (<Far.) : çuval (RES.204c/16)

Kapuç : kese, küçük torba (CCI.41b/19)

Kehne : heybe (ED .8b/9)

Tagar (<Far.) : torba (RES.201b/25)

Tagarçuk : deriden yapılmış küçük torba (RES.196b/13)

Topra (< Far. tōbra) : torba (CC.51b/29 ; RES.211c/9)

Tolkuk : yarılmadan yüzülmüş hayvan derisi, torba (KEF.45a/3; RES.204c/1)

Yançuk~ Yançık: kumaştan veya örgüden küçük torba, kese, cep (KEF.46b/3; RES.205a/15; TM.20a/7; CC.51b/1, 60b/22)

Yanlık : çoban çantası,yana takılan çanta (KEF.128a/7)

(“anınğ üze 7 bağladı yanlıknı / edgülık kıldı anga” KEF.)

2.13.3.8. Dolap, sandık ve sepetler için kullanılan sözcükler

Çeten : pamuk sepeti (ED.9b/13)

Çöngek : derden yapılmış kutu (RES.204b/18)

Dolab : dolap (KAT.40)

Hucira (<Ar.hucra) : dolap (CCI.40a/15)

Kapsa (< Lat. capsa) : sandık (CC.80b/24b)

Kuburçuk (<Mog.kubu+T.) : küçük kutu (CCI.41b/18)

Kübrü : sandık, çekmece (ED.10a/4)

Kübür : sandık, çekmece (İK. 54)

Sınduk (<Ar.sanduk) : sandık (CCI.46a/17,50b/31,52b/9)

sunduk : sandık (CC.65b/30b)

2.1.13.3.9. Evde çeşitli amaçlar için kullanılan diğer eşyalarla ilgili sözcükler

Açgu : açacak (KEF.111a/9)

Agırsak : iplik eğrilecek iğe takılan yuvarlak tahta (TM.18a/12)

Bıçkı~ Buçkı~ bıçku : 1. makas (CCI.43a/21, CCI.42b/26)

2.testere, demir testere (CCI.43b/18; TZ.34a/3-49a/5)

Bıçkıcı~ Bıçkuç (<Tkm.) : makas (ED.9b/13; TM.24b/13)

Çakmak : tutuşturma aleti (RES.193b/18)

Çeküş : çekiç (TZ.34a/5)

Çeküç (<Far.) : çekiç (KEF.40b/6)

Çakrık (<Tkm.) : çıkırık (TM.18a/11)

Çevirci : ayakkabı çekeceği (TZ.18a/6)

Çıkrık : çıkırık (Kİ.30)

İp saracak : ip çıkırığı (ED.15a/2)

Karçı : makas (TZ.34a/11)

Kaşu : keser (TZ.29b/5)

Kazkıc : kazma (TZ.49a/9)

Kazma : kazma (ED.10b/10)

Kıptı : makas (CCI.43a/21; RES.204c/3)

Köseğü/kösev : ateş aktarmak için kullanılan aygıt (TZ.34a/6)

Köseğü : ateş karıştırmaya yarayan araç (KEF.30a/4)

(“ekti / kösedı otını köseğü birle” KEF.)

Kösöv : ateş karıştırmaya yarayan araç, ocak demiri (CCII.58a/14b)

Kürek : fırın küreği, kürek (CCI.44b/20)

Maşa (<Far.maşa) : maşa (CCI.42b/16)

Nacak : nacak (ED.71b/6, EK.119)

Ösek : ateş küreği (TZ 4b/13)

Ötürğü : delgiç, matkap (TZ.34a/4)

Sındı~ Sındu (<Tkm.) : makas (TZ.34a/11; ED.9b/18; TM.24b/13)

Şıkırık~ Şıkarak : çıkırık (ED.10b/2; TZ.247)

Tegirmen : değirmen (CCI.18a/17; RES.193b/19; KAT.41)

(“tegirmen tartar-men” CCI.18a/15)

(**tegirmen tart-** “el değirmeniyle bulgur vb. çekmek”)

Uruk : halat, organ (RES.205a/30)

Yarguç : öğütmeye yarayan araç, el değirmeni (KEF.47a/4)

(“yarguç birle / bu yarma” KEF.)

Yelpigüç : yelpaze, yelleme aracı (KEF.139b/3)

Yırgak : ateşi karıştırmaya yarayan çengel (CCI.53a/13)

2.13.4. Çadır ve Bölümleri

Çadır : çadır (ED.9a/2; RES.202a/7; KAT.42)

Çamka~ Camga : çadır kazığı (ED.9a/2; Kİ.26)

Çatır (<Far.çader) : çadır, koruyucu örtü (RES.198b/7; TZ.161; CCI.51b/13)

Çatır (<Far.) : Alaçuk, büyük çadır (RES.202a/7)

Çadır tiregi : çadır direği (ED.9a/2)

Kara ev : büyük çadır (RES.202a/10)

Keregi : çadırın ağaçtan yapılan sökülebilir duvarı (CCII.60a/30)

Küyme : çadır, ev (CCII.60a/8)

(“ak küymenin avzı yoh”CCII.)

Ok (II) : çadır direği (RES.202a/14)

Terme (<Mog.terme) : çadır (mec.mabet, kilise, kutsal yer) (CCII.69b/2-3)

(“ave kimning termesinde / yalgız konupt(u)r Misiha” CCII.)

Töpi : çadırın tepesi (RES.202a/13)

Tünglik : çadırın tepesindeki duman çıkacak yerde bulunan keçe parçası (CCII.60a/32; RES.202a/13)

2.14. Mutfak

2.14.1. Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler

Aş bişürgen ev: mutfak (CCI.6b/17)

2.14.1.1.Yemek pişirme araçları

Atık : süt veya yoğurt çalkalanan küçük yayık (KEF.2a/1)

Bişek : yayık dövmede kullanılan ağaç (KEF.2a/1)

(“bişek,atık / (urdu) sigirdi tamar / teprendi” KEF.)

Çölmek : çömlek (ED.10b/10)

Çömlek : çömlek (KAT.41)

Çömiç : kepçe (CCI.52b/29)

Çömçi : kepçe (TZ.168)

Çömçe (<Far.) : kepçe, tahta kepçe (KEF.53b/8; TM.18b/3,101; ED.10b/6)

(“bu çömçe / urdu kölükni kamçı birle” KEF.)

Kazan : kazan (CCI.52b/27; ED10b/6; KAT.42)

Kazgan : bakır kap, kazan (TM.18b/1)

Kavurkına : kavurma tavası (CCI.53a/7)

Kazan ayak : üzerine tencere, tava vb. koymaya yarayan üç ayaklı demir destek (CCI.53a/4)

Kepçe : kepçe (KAT.42)

Ocak : ocak (CCI.53a/4; KAT.41)

Peç (<Rus.peç) : fırın (CCI.44b/19)

Tennür (<Ar.) : tandır, fırın (KEF.33a/8)

Yaglov : yağ tavası (CCI.53a/1)

2.14.1.2. Yemek yemek için kullanılan eşya adları

Ağaç çanak : ağaç kap (ED.10b/8)

Çanak : çanak, kadeh, bardak (KEF.24a/8, 70a/1; KAT.42)

(“yaladı çanaknı tili birle” KEF.)

Ediş : kapkacak, çanak, kadeh (KEF.1b/2,62b/8,81b/4,93a/9)

Kaşık : kaşık (ED.10b/14) (Aynı maddede “kaşuk” şeklinde de geçmekte)

Sufra (<Ar.sufra) : sofrası (CCII.82b/12)

Şökü (<Çin) : yemek çubuğu (RES.190c/139)

Tirki : üzerinde yemek yenilen yaygı, sofrası (CCII.81a/7)

(“tirki çöbü tından tatlı” CCII.)

Trapez (<Yun.trapezi) : sofrası, masa (CCII.82b/11)

2.14.1.3. Sıvı saklamak ve sıvı içmek için kullanılan eşya adları

Altın ayak : altın kadeh (ED.10b/16)

Bardak : büyük testi (CCI.52b/15; CCII.65b/3b; EK.102; TM.18a/9; TZ.148, ED.11a/4; KAT.42)

Cemşe : bardak (TM.18b/4)

İbrik (<Ar.) : kulplu, emzikli su kabı (KEF.136a/9, 169a/1; KAT.42)

Kadeh (<Ar.) : içki bardağı (KEF.114b/3)

Kümiş ayak : gümüş kadeh (ED.10a/16)

Sarça : kase, kadeh (ED.10b/2; RES205c/13)

Sarnaşa : kadeh, kase (ED.2b/16)

Senek : küp, damacana testi (ED11a/2; RES.204b/23)

Sırça : cam, cam bardak (KEF.151b/2)

Sırçağı : kadeh (TZ.207)

Suwluk : su kabı (RES.196b/12)

Şiše : şişe, cam bardak (KEF.43a/2)

(“kitti (sakal) bodag / köçürdi anı / şişe urdı anga” KEF.)

Yasman : yassı şişe (CCI.51b/12)

Yatık : yayvan su kabı (RES.204b/20)

Yatuk : yayvan su kabı (RES.204c/15)

Tegene : su teknesi (CCI.42b/21, 52b/28)

Yıltrın:1. cam, cam bardak (CCI.47/27)

2.şişe (CCI.52b/13)

2.14.1.4. Diğer çeşitli mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler

Ayman : elek (TZ.34a/7)

Bilegi, bilegü : bileği (ED.10a/6)

Bilek : bileği (KAT.41)

Bilevü : bileği (TM.25a/10)

Çakmak : çakmaktaşı (Kİ.27, EK.106; KAT.42)

Çavlı : erişte kesen alet (TM.18b/3)

Dögüç : sarımsak havanı (TM.18b/6; ED.10b/14)

Ege : eye, törpü (ED.10a/12)

Egev : eğe (CCI.42b/6)

Elek : elek (CCI.41b/17; TM.18b/7; KAT.42)

Eleg(elik) : elek (TZ.25a/5)

Karbul : kalbur (KAT.41)

Keli : buğday havanı (TM. s:18b)

Legün : fıçı (ED.11a/4)

Oklagu : oklava (TM.18b/10)

Otluk : akmak (TZ.18a/8)

Övük : değirmen taşı (CCII.58a/42)

Senid : üzerinde yufka açılan tahta (TM.18b/8)

Soravcı : süzgeç,süzgü (TZ. 33a/10)

Süzgüş : süzgeç (TZ.17a/6)

Şakmak : Çakmaktaşı (ED.10a/12)

Tepsi : tepsi (CCI.53a/14)

2.14.2. Başlıca Besin Maddeleri ve Yemekler

2.14.2.1. Yiyecekler için kullanılan sözcükler

Ahşam aşısı : akşam yemeği (KEF.142a/4)

(“edgülık birle keğürdi Tangrı kiğesini / unıttırdı anga nirseni / ahşam aşısı birdi anga” KEF.)

Bestlemek : besin, gıda (CCI.18b/14)

Aş : yemek, yiyecek; yem; tahıl (CCI.5b/4, 52b/22) (TM.16a/13)

(“Tengri asrar,tın aşını berür aar” CCII.70b/8)

Aş Oktı : yemek vakti (CCI.5b/24, 52b/22)

(“Aş tını kim toydırır.” ruhu doyuran yiyecek) (CCI.70b/6)

2.14.2.1.1. Bakliyatlar için kullanılan sözcükler

Arpa⁶: arpa (CCI. 55b/3; KAT.43)

Aşlık⁷ : buğday, yem (CCI.55b/2)

Bugday~ Bogday : buğday (CCI.55b/2; RES.202b/15; TM.10b/1; KAT.43;

CCII.57a/22)⁸

(“kaçan bogday /saçar-sn,aar kovra biter” CCII.57a/23)

Buday~ Boday : buğday (TM.10b/1; CCI.55b/2)

Bugda : buğday (RES.194a/3)

Tuturgan (<Mog.) : pirinç (CCI. 55b/4; TM.10b/2)⁹

Tuturkan : pirinç (RES.194a/7)

⁶Eski Türkçeden itibaren arpa şeklinde kullanılmaya başlamıştır (Caferoğlu, 2015: 20). Orta Türkçede ve Eski Kıpçakça’da arpa biçiminde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 74/62, 329/267). Németh arpa’nın Hind-Avrupa dillerinden alıntı olduğunu söylemiştir. Doerfer de bu görüşleri destekleyici bir değerlendirmede bulunmuştur (Doerfer, 1963- 75: 445). Poppe ise Altayca olduğu görüşündedir (Poppe, 1960: 87). Dmitrieva arpa’nın Farsça olduğu söylemişse de Eren bu görüşün yanlış olduğunu açıklamıştır (Dmitriyeva, 1975: 23). Ayrıca Eren arpa’nın komşu dillere ve bilhassa Balkan dillerine Türkçeden geçtiğini söylemiştir.

⁷ Eski Türkçeden itibaren arpa şeklinde kullanılmaya başlamıştır (Caferoğlu, 2015: 20). Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada arpa biçiminde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 74/62, 329/267).Németh arpa’nın Hind-Avrupa dillerinden alıntı olduğunu söylemiştir. Doerfer de bu görüşleri destekleyici bir değerlendirmede bulunmuştur (Doerfer, 1963-75: 445). Clauson Toharcadan kalma bir alıntı olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: 198b). Poppe ise Altayca olduğu görüşündedir (Poppe, 1960: 87). Dmitrieva arpa’nın Farsça olduğu söylemişse de Eren bu görüşün yanlış olduğunu açıklamıştır (Dmitriyeva, 1975: 23). Ayrıca Eren arpa’nın komşu dillere ve bilhassa Balkan dillerine Türkçeden geçtiğini söylemiştir (Eren, Yasin KARADENİZ 630 | Manisa Celal Bayar Udzniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Cilt: 15, Sayı: 1, Mart 2017 1999: 19). Gülensoy ise Türkçe~Moğolca ortak söz olduğu görüşündedir (Gülensoy, 2011: 79).

⁸ Eski Türkçeden itibaren kullanılmaktadır. Orta Türkçede buğday şeklinde kullanılmıştır. Eski Kıpçakça’da buğdayın yanı sıra bûday da kullanılmıştır. Moğolca’ya “buğudai” şeklinde Türkçeden geçmiştir (Ligeti, 1986: 30)

⁹ Clauson sözlüğünde “pirinç, burçak” şeklinde tanımlamıştır. (Clauson, 1972: 460). Eski Türkçede pirinç karşılığı olarak tuturkan kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 255). Orta Türkçe ve Eski Kıpçakça’da da tuturkan kullanılmaya devam etmiştir. (Doerfer, 1963: I, 5) Günümüzde kullandığımız pirinç ise Farsçadan alınmıştır. Ayrıca kabuğu ayıklanmış pirince verilen çeltik ismi de Farsçadan Türkçeye geçmiştir. (Clauosn, 1972: 460b; Ligeti, 1953: 87; Räsänen, 1969: 385b). tuturgan Sırçada pirinç karşılığı olarak kullanılan pirinaç Türkçeden geçmiştir (Škalić, 1966: 518). Günümüz Türk lehçelerinde pirinç’e başka adlandırmalar da verilmiştir. Kazaklar kürüş, Kırgızlar kürüş, Kara Kalpaklar gürüş ve salı, Özbekler gürüş adlarını kullanırlar. Bunun yanı sıra Azeriler bürünç, Türkmenler bürünç ismini kullanırlar.

Birinç (< Far. Birinç) : buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki, pirinç.

(CC 46b/1, 55b/4 ; KAT.43)¹⁰.

Kinci : susam (ED.6b/11)

Kebek : kepek (CCI.55b/10)

Kepek : kepek (ED 6b/15)

Nohut (< Far.nohut) : nohut (CCI.55b/6; ED 6a/9; EK 119; RES.190c/3; KAT.43)

Burçak : mercimek (RES.194a/6)

Mercimek : mercimek (ED 6a/9) (Kİ.58)

Mercemek : mercimek (EK.118 ; KAT.43)

Mercüme (<Tkm.) : mercimek(TM.10b/1)

Mercüme (<Far.) : mercimek (RES.190c/2)

marcumak (< Far.) : mercimek (CC 55b/7)¹¹

tarı : darı (CCI. 55b/21)¹²

Taru : darı (RES.202b/18)

Darı : darı (KAT.43)

¹⁰ Eserde kelimenin Latince karşılığı risun şeklindedir. Tietze sözlüğünde birinç için iki anlam vermiştir. İlki “hububat” diğeri “bakır, çinko karışımı sarı maden” dir. (Tietze, 2002: Codex Cumanicus'ta Bitki Adları Beşeri Bilimler Sayısı | 629 353).

¹¹ Far. mardum “adam” köküne +ak ekinin gelmesiyle mardumak “gözbebeği, lens” şeklini almıştır. Farsça marcü “mercimek tanesi” anlamındadır. Latince lens, lenticula, lenticulus “mercimek” anlamına gelmektedir.

¹² Eski Türkçede tarığ biçiminde kullanılmış olan kelime “darı, hububat” anlamının yanı sıra “ekin, soy” anlamlarına da gelmektedir (Bang vd., 1929-59: IV 10, 6; Malov, 1932: 143 “darı”; Gabain, 1935: 292 “soy”). tarığ Orta Türkçede “ekin, arpa, buğday, tohum” anlamlarına gelmektedir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 14/7, 88/79). Eren, Türkçe tarı- “ekin ekmek” kökünden geldiğini belirtmiştir. Eski Türkçe metinlerde tarı- yaygın olarak kullanılmış, daha sonra tarihî Türk lehçeleri döneminde ise yerini äk- fiiline bırakmıştır (Gül, 2012: 99). Eski Türk lehçelerinde üyür, ügür > yügür de darı anlamında kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Türklerin darı anlamına karşılık olarak ügür’ü kullandıklarını söylemiştir. Kutadgu Bilig’de tarı- “ekmek” (Arat, 2006: 1392), Atabetü'l-Hakayık'ta tarı- “ekmek” (Arat, 1992: LX- 55), şeklinde kullanılmıştır. Eren ise Oğuzların üyür’ü darı anlamında kullanmadıklarını susam yağına yağ ügürü dediklerini belirtmiştir (Eren, 1999: 105-106). Eren’in bu görüşüne Räsänen de katılmıştır (Räsänen, 1969: 54). Macarcada Türkçeden alıntı olan dara “irmik” şekli kullanılmaktadır. Eski Kıpçakça’da sondaki ğ düşmüş ve tarı/tari, Çağatayca’da ise tarığ biçimini almıştır. Bu şekli günümüzde de kullanılmaktadır.

tüvi~töv : darı (CC.55b/5)¹³

(“töv yer keleşim” CCII.60a/29)

Bırçak : burçak (CC 55b/8)¹⁴

Ovuş (< Rus. Oves) : çavdar (CC 55b/11)¹⁵

Şirihış(t)~tarañubın (< Far. şır-i hişt) : Bir tür mantar ,kudret helvası, höbelek (CC. 41a/19)¹⁶

Tügü : kabuğu soyulmuş darı,ince bulgur (RES.205a/38)

Koptalık (<Far.kufta+T.) : köfte yapmaya yarayan,öğütülmüş bulgur (CCI.55b/23)

Ügre : erişte (RES.205a/38)

Kavut : kavrulmuş hububat (RES.194b/2)

2.14.2.1.2. Sebzeler için kullanılan sözcükler

Bırçak : burçak (CCI.55b/8)

Samuk : şalgam (CCI.53b/29)

Sogan : soğan (CCI. 54a/5; RES.194b/20, 202b/21; TM.9a/10; ED.7a/6)¹⁷

¹³ “darı” anlamıyla sadece Codex Cumanicus’ta görülmektedir. Günümüzde Türkmenler tüvi kelimesini pirinç anlamında kullanmaktadır (Tekin Ölmez vd. 1995: 640).

¹⁴ Clauson “hayvanlara yedirilen bir ot” şeklinde tanımlamıştır (Clauson, 1972: 357). Eski Türkçeden itibaren kullanılmaktadır (Caferoğlu, 1931: 53; Bang vd., 1929-59: VII 16, 40) Orta Türkçe döneminde de aynı şekilde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 234/203). Räsänen Çuvaşça perza “burçak”ın Macarcaya borsó biçiminde geçtiğini söylemiştir (Räsänen, 1969: 39). Eren sözlüğünde burçak maddesine yer vermemiştir. Kazaklar burşak, Kırgızlar buurçak “nohut”, Çuv. pırşa, Alt. murçak “nohut” şeklinde kullanılmaktadırlar.

¹⁵ “Çavdar” anlamıyla sadece Codex Cumanicus’ta görülmektedir.

¹⁶ sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

¹⁷ Eski Türkçede soğan şeklinde kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 207). Orta Türkçe döneminde soğan, soğun olarak geçmektedir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 206/176). Räsänen emin olmamakla birlikte Moğolcadan alındığını söylemiştir (Räsänen, 1969: 357b). Ramstedt de Moğolca songina ile ilişkilendirmiştir (Ramstedt, 1913: 232; Radloff, 1935: 331). Clauson, Eski Uygurca osğun “soğan” kelimesinin göçüşme yoluyla soğun şeklini aldığını ifade etmiştir. Clauson ayrıca Moğolcaya songina şeklinde geçtiğini söylemiştir. Dimitriev ve Damdinov soğan’ın Moğolcadan Türkçeye geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972: 245). Gülensoy ise Moğolcadan alıntı olduğunu söyleyenlere karşı çıkmış, so(> u)ğ(> v)a(> o)n şeklinde geldiğini söylemiştir (Gülensoy, 2011: 790). Günümüz Türk lehçelerinde

Yova : soğan (TM.9a/10; CCI.54a/5)

Sarımsak : sarımsak (CCI.54a/4; ED.7a/6; KAT.43)¹⁸

Sarmusak : sarımsak (ED.7a/6)

Sarımsak : sarımsak (RES.194b/19; TM.9a/11)

Kömüren : sarımsağa benzeyen bir çeşit ot (RES.211b/5)

Burç : biber (TM.19a/2 ; ED.7a/8; TZ.152; CCI.40b/24)

Biber : biber (ED.7a/8)

Kurtuman : bezelye (ED.6a/11)

Çulhan : bezelye (ED.6a/11)

Leymü (< ?) : limon (ED.5b/8-23a/8)

Limon (< Far.limon) : limon (CCI. 53b/17)¹⁹

Kamış : şeker kamışı (ED3b/2; TZ 183)

İtrib : turp (ED7a/4)

Turbut (< Far.) : turp (CCI.42a/22)²⁰

---

kullanımı ise şöyledir: Az. soğan, Nog. soğan, Yuyg. soğan, soka, TatK. suğan, Bşk. huğan, Çuv., Suyg. suhan, Alt., Tel. soğono, Kzk. Kgz. Özb., Yuyg., Kklp. ise soğana Farsça piyaz ismini vermektedirler.

¹⁸ Orta Türkçeden itibaren izlenebilmektedir. Orta Türkçede samursak, sarmusak biçiminde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 263/229). Aynı zamanda Orta Türkçede “basar “ kelimesi de kullanılmıştır (Clauson, 1972: 374b). Eski Kıpçakça’da sarımsak, Çağatayca’da ise sarımsak şeklinde geçmektedir. Eren, lehçelerdeki şeklini örnek göstererek Kaşgarlı Mahmud’un sarmusak’ın sarımsak şeklinde okunmasının üzerinde düşünülmesi gerektiğini söylemiştir (Eren, 1999: 357). Doerfer ise Orta Türkçedeki sarmusak’ın orijinal şekli olduğunu kabul etmiştir. Gülensoy, sar-ı(u)m+sak’ın en uygun biçimi olduğunu söylemiştir (Gülensoy, 2011: 739). Zajackowski Türkçe sar- kökünden geldiğini söylemiştir (Zajackowski, 1932: 38). Doerfer ise bu görüşe şüpheyle yaklaşmış ve sarımsak’ın biçim yönünden izaha muhtaç olduğunu söylemiştir. Ayrıca Doerfer, sarımsak’ın Moğolca ve Tacikçeye de geçtiğini belirtmiştir (Doerfer, 1963-75: 1238).Teleütler sarımsak için mañır~pağır kelimelerini kullanmaktadırlar (Ramstedt, 1913: 232). Altay Türkleri ise Moğolcadan aldıkları pağır’ı kullanırlar. Kazaklar sarımsak, Türkmenler sarımsak, Karakalpaklar sarımsak, Özbekler sârimśâk, Kırgızlar sarımsak, sarmısak, Başkurtlar harımhak, Nogaylar sarımsak şeklinde kullanmaktadırlar.

¹⁹ Farsçada ilimün, lîmüi lîmünâ şekilleri de kullanılmaktadır. Bulgarcaya limon şekli Türkçeden geçmiştir. Sırpçada lemon şeklinde kullanılmaktadır (Tietze, 2002: 282). Türkiye Türkçesinin yanı sıra Az., Öz., Yuyg., Türkm., Kaz., Kgz., Bşk. Türkçesinde de limon şeklinde kullanılmaktadır.

²⁰ Orta Türkçede turma “turp” anlamında kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 184/157). Macarca torma biçimini Türkçeden almıştır (Zajackowski, 1932: 93; Räsänen, 1969: 500 a; Doerfer, 1963-75: 897;

Turp : turp (ED.7a/4, CC.108, TZ.265)

Turma : turp (TM.9a/8)

Turub : turp (KAT.43)

Açı erenge : turp (TM.9a/7)

Kabak : sürüngen gövdeli, sarı çiçekli birçok türü olan bir bitki, kabak (CCI. 53b/31; TM.9a/4; RES.211c/5; KAT.42)²¹

Badırcan : patlıcan (KAT.43)

Hıyar (< Far. hıyar) : hıyar, salatalık. (CCI. 53b/15)²²

Hı(y)ar şanba(r) (< Far. hıyar-ı şanbar) : acur, Hint hıyarı. (CCI. 41a/10)²³

Elestik : salatalık (TM.9a/5)

Erenge : şalgam (TM.9a/7)

Şalgam (< Far. Şalgam) : şalgam (CCI.53b/29; ED.7a/4; EK.124; KAT.42)²⁴

Clauson, 1972: 549; Ligeti, 1986: 309). Günümüz Türk Lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Az. turp, Blk. turma “turp”, TatK., Bşk. torma “turp”, Türkm. turp, Nog. turıp, KKlp. türpi, Özb. ve YUyg. Turp.

²¹ Eski Türkçede kap+ak şeklinde karşılaştığımız bu kelime, Orta Türkçe döneminde kabak şeklinde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 192/164). Doerfer, kap köküne küçültme ekinin eklendiğini belirtmiştir (Doerfer, 1963-75: 1419). Clauson da kabak’ın kâb’ın küçültme biçimi olduğunu söylemiştir (Clauson, 1972: 582b). Gülensoy da bu görüşlere katılmış, kap+ (a)k küçültme eki şeklinde oluştuğunu söylemiştir (Gülensoy, 2011: 446). Doerfer’e göre kabak Macarcaya Türkçeden geçmiştir.). Eski Kıpçakçada da kabak biçimi kullanılmıştır. Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Kzk. askabak, kâdi, Nog. kabak, Çuv. xupax, Az. gabag, TatK. kabak, Kgz. kabak, Öz. kâvâk.

²² Tietze, Arapçadan dilimize girdiğini söylemiştir (Tietze, 2002: 311). Günümüz Türk lehçelerinde de şöyle kullanılmaktadır: Az. hıyar, Türkm. hıyâr, Kaz. kıyar, Kgz. kıyar, Tat. kıyar, Baş. kıyar, Özb. bâdring.

²³ CC 41a/10’da kelimenin Latince karşılığı cassia olarak verilmiştir. Tietze sözlüğünde hıyarşenbe/hıyarşembe maddesinde açıklamış olduğu bu kelimeyi “kabuğu baharat olarak kullanılan bir sıcak memleket ağacı ve onun parçaları” şeklinde tanımlamıştır ve Farsça kökenli bir kelime olduğunu belirtmiştir (Tietze, 2002: 311).

²⁴ Gülensoy sözlüklerde Farsça şelgam ile gösterilmesinin tartışmaya açık olduğunu ve çal- köküne – kan ekinin eklenmesiyle oluşan ısırğan, alingan kelimeleriyle oluşum bakımında yakınlık gösterdiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2011: 836). Orta Türkçede CC 53b/29’de “ rapa” kelimenin Latince karşılığıdır. Ebu Hayyân Arapça شلجم kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olarak düşünmüştür (Caferoğlu, 1931: 55). Eren, şalgam’ın Farsçadan dilimize geçtiğini söylemiştir göçüşme olayı sonucunda çağmur/çamgur olarak adlandırılan şalgam, Anadolu ağızlarında camgur şeklinde de kullanılmaktadır (Doerfer, 1963-75: 1329; Radloff, 1935: 346b). Günümüz Türk Lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Az. şalgam, Bşk. TatK. şalkan, Tel. çalkan, Alt. çalkanaş “turp”, Özb. şalgâm, Yuyg. şalgam, Kzk. şalkan, Kgz. çimgır

Samuk : şalgam (CCI.53b/29)

Şalkam : şalgam (TZ.243)

Çügündür(<Far.) : kırmızı pancar (CCI.54a/2; RES.211a/5)²⁵

Lahan (<Yun.lahano) : lahana (CCI. 54a/3)²⁶

Lahana : lahana (KAT.43)

Keşür (<Tkm.) : havuç (TM.9a/9)

Keşir (<Far.) : havuç (RES.21d/5)

Çamgur : havuç (TM.9a/8)

Çomar : havuç (TM.9a/8)

Havuc : havuç (KAT.43)

Kenger : enginar (TM.9b/13)

Bakla : bakla (TM.10b/3)

Ispanak (<Rum.spanaki) : ıspanak (CCI.53b/25)

Kababa (<Ar.kababa) : karabiberi andırır, taneli, kuyruklu biber, hint biberi (CCI.

41a/26, 41a/25)²⁷

Marul (< Yun. maruli) : marul (CCI.53b/27; RES.202b/23; KAT.43)

Raziyana (< Far. raziya) : rezene (CCI.54a/8)

²⁵ Tietze sözlüğünde “pancar, havuç” karşılığını vermiştir. Günümüzde hala Anadolu ağızlarında pancar anlamında çükündür, çügündür, çukundur biçimleri kullanılmaktadır (DS, 1307).Eren, kökeninin Farsça olduğunu söylemiştir. Ayrıca Farsçada çukundur, çugundur, çugundur, çuqundur biçimlerinin de olduğunu söylemiştir (Eren, 1999: 102). Balkan dillerine Türkçe yoluyla geçmiştir, Blg., Sırp. çukundruk çukundruk. Dankoff ise çukundur’un Ermeniceye Farsça yoluyla geçtiğini söylemiştir. Günümüzde Çuvaşçada çekéntér, Türkm. şugundur, Bşk. söğöldör, Nog. şuvıldır, Blk. çügündür şeklinde kullanılmaktadır.

²⁶ Rumcadan dilimize geçmiştir. Anadolu ağızlarında lahanaya dürme ve kelem de denilmektedir (DS, 1684, 2728).Günümüz Türk lehçelerinde lahana için Az. kälâm, Türm. kelem, Öz. kârâm, Kzk. kapusta, Kgz. karam, kapusta, Tat. kâbistâ kullanılmaktadır.

²⁷ CC 41a/26’da chibebe domestica, chibebe silvestris, chababa Latince karşılığı şeklinde verilmiştir. “Karabiberi andırır taneli, kuyruklu biber, Hint biberi” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

Razyane : rezene (KAT.43)

Mangdanus (< Rum. makedonisi) : maydanoz (CC.53b/26)

Yıŝkık : nana, nane (CCI.53b/23)²⁸

Salg (< Ar. salg) : adaçayı (CCI.53b/24)²⁹

Mazu : mazi (RES.202a/27)

Bazu : pazı (KAT.43)

Zeytin (<Ar.zaytun) : zeytin (CCII.71a/18-19)

(“zeytin ağaçga ovşadı / boyıng” CCII.)

2.14.2.1.3. Meyvalar için kullanılan sözcükler

Cemiş : yemiş, meyve (Bk.yemiş)

Yemiş : meyve, yemiş (CCI.13b/2, 39b/15, 53a/25; KAT.42)³⁰

Salkum : üzüm (salkımı) (CCII.66a/6)

Yüzüm : üzüm (ED. 5/12, EK.132, TM.161, TZ.291)³¹

²⁸ CC 53b/23'te kelimenin Latince karşılığı menta şeklinde verilmiştir. “Nane” anlamında sadece Codex Cumanicus'ta tespit edilmiştir.

²⁹ “adaçayı” anlamı ile sadece Codex Cumanicus'ta tespit edilmiştir.

³⁰ Eren bitkilerde çiçeğin döllenmesiyle oluşan ve tohum taşıyan organı şeklinde tanımlamıştır (Eren, 1999: 451-452). Eski Türkçeden beri kullanıldığı görülmektedir. Eski Uygur Türkçesinde yemiş şeklinde kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 297). Clauson ” ye-“kökünden geldiğini savunmuştur (Clauson, 1972: 938b). Ligeti ise yemiş kelimesinin -ş ekiyle türemiş türevi olduğunu belirtmiştir. Räsänen de bu görüşü desteklemiştir. Ramstedt ve onun görüşünü otorite kabul eden bazı Türkologlar ise yemiş kelimesinin Çuvaşça yimül biçiminden geldiğini desteklemişlerdir (Ligeti, 1986: 231; Yasin KARADENİZ 616 | Manisa Celal Bayar Udñiversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Cilt: 15, Sayı: 1, Mart 2017 Räsänen, 1969: 197; Ramstedt, 1922-23: 33) Türkçedeki -ş'lerin bazı örneklerde Çuvaşçaya -l şeklinde geçtiği görülmektedir: Türkçe şişek (Çuvaşça şāla (şāla pulā). Fakat bazı durumlarda Çuvaşçadaki Türkçe -ş'ler -ś biçiminde kalmıştır: Türkçe yemiş > Çuvaşça śimeś. Ramstedt ve onun görüşünü destekleyen diğer Türkologların bu istisnai durumları görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Ancak bu Türkologlar -mıŝ/-miş ekinin kökeni konusunda fikir beyan etmemişlerdir. Arapçaya yamiş, yāmīŝ Bulgarçaya yemiş, emiş; Sırpçaya jimiŝi; Yunancaya yemisia, ğemisia şeklinde Türkçeden geçmiştir (Doerfer, 1963-75: 1898; Karaağaç, 2008: 923). Günümüz Türk lehçelerinden Nog. yemiş, Bşk. yimiş, Kklp. jemis, Kzk. jemis, Kgz. jemis, Özb. yemiş, Tat. cimiş, , Yuuyg. yemiş, TatK. cimiş, Hak. imes, Tuv. çimis, Alt. yemiş, Şor. cemiş şeklinde kullanılmaktadır.

³¹ Eski Kıpçakça'da üzüm/yüzüm biçimleri kullanılmıştır. üzüm şeklini Eski Türkçeden itibaren takip edebilmekteyiz. Pek çok araştırmacı tarafından üz- “kesmek, parçalamak” kökünden geldiği kabul edilmektedir (Doerfer, 1971: 288-289; Doerfer, 1963-75: 473; Clauson, 1972: 288; Eren, 1999: 431). Gülensoy, DLT'deki üzüş- fiilini örnek göstererek üzüm'ün üz- kökünden geldiği görüşünü

Üzüm : üzüm (RES.194b78, KAT.42)

Borla : üzüm (TM.8b/2)

Koruk : olgunlaşmamış üzüm (RES.202b/9)

Mayası : koruk (KAT.42)

Norıma (<Far.norema) : portakal (CCI.53b/18)³²

Kertme : armut (CC.53a/27)

Armut (< Far.amrut) : armut (CCI. 53a/27; ED.5a/12, EK.101; TZ.141; RES.194b/5; KAT.42)³³

Armut (<Tkm.) : armut (TM.8a/8)

Alu (<Far.) : şeftali (TM.8a/109)

Şeftalu (< Far) : şeftali (ED5b/8; CCI. 53b/4, CCI.53a/5)

Şeftelü : şeftali (EK.126)

Şefteli : şeftali (TZ.246; KAT.42)³⁴

---

desteklemiştir (Gülensoy, 2011: 1008). Ramstedt, Farsçadan geldiğini söylemişse de bu görüş Türkologlar tarafından kabul görmemiştir. Rusçaya izyum, izjum şeklinde Türkçeden geçmiştir (Doerfer, 1963- 75: 473). Moğolcadaki üzüm şekli de Türkçeden alıntıdır (Räsänen, 1969: 524b; Radloff, 1935: 460b). Günümüz Türk lehçelerinde ise şöyle kullanılmaktadır: Nog. üzüm, TatK. yözüm, Bşk. yözöm, Az. Özb. Türkm. Yuyg. Ker. üzüm, Özb. usum, Kgz. Kzk. Krç. Blk. cüzüm, Kzk. KKLp. jüzüm, Han. üzüm, Ker. üzüm.

³² portakal” anlamı ile sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

³³ Yaygın düşünceye göre Farsçadan dilimize geçmiştir (Doerfer, 1971: 290; Räsänen, 1949: 233 V 27a; Şerbak, 1997: 100/27 169; Brockelmann, 1954: 18). Gülensoy, Türkçe murt bitki adından hareketle al+mur(u)t>almurt>armut şeklini almış olabileceği üzerinde durmuştur. Bu görüşünü de kelimenin KKLp., Özb. ve Kgz. Türkçelerinde almurüt biçimlerinde kullanılmasıyla desteklemiştir (KBS, 603). Armut kelimesini Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren takip edebilmekteyiz (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 60/46, 408/318) Doerfer, Özbekçedeki biçimin Tacikçeye âlmurat, âlmürüt şeklinde geçtiğini ve Farsçadaki örneklerin ise önce Türkçeden geçmiş olabileceğini belirtmiştir sonrasında ise armut’un Farsçadan geldiğini (?) işaretiyle açıklamıştır (Doerfer, 1967: 213) Eren ise armut’un Farsçadan geldiği yaygın görüşüne katılmıştır (Eren, 1999: 18). Tietze de Farsça emrud’dan geldiği görüşüne katılmıştır (Tietze, 2002: 199). Tarihi ve yaşayan Türk lehçelerinde armut için kertme kelimesi de kullanılmıştır. Doerfer, bu adın Kıpçak diyalektlerinde devam ettiğini Oğuz grubunda ise armut’un kullanıldığını dile getirmiştir. kerte Macarcaya körte biçiminde geçmiştir. Ligeti körte’nin Macarcaya Kıpçaklardan geçtiği görüşüne karşı çıkmıştır (Ligeti, 1986: 291-292). Ayrıca Oğuzca armut ile Kıpçakça kertme’yi karşılaştırmıştır (Ligeti, 1986: 129). Anadolu’da bazı yörelerde kertme hâlâ armut anlamında kullanılmaktadır (DS, 2759).

³⁴ Farsçada şaftälüc şekli de kullanılmaktadır. Farsçadan Türkçeye geçmiştir (Pelliot, 1925: I, 229; Räsänen, 1969: 439b). Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Az. şaftâli, Kzk. şabdali, Kgz.

Kara erik : şeftali (RES.202b/6)

Kara erik : şeftali (RES.194b/7)

mişmiş (< Ar.) : kayısı (CC 53b/7)³⁵

Saru erik : kayısı (RES.202b/5; TM.15b/8)

Sarı erik : kayısı (RES.194b/6)

Sarı irik : kayısı (TZ.233)

Zerdalu (< Far.) : kayısı (ED.5b/6)

Zerdeli : kayısı (EK.132; KAT.42)

İncir (< Far.) : incir (ED.5b/4; EK 11; TM.8b/4; TZ.178; CC. 53b/8; RES.202b/11; KAT.42)³⁶

Nar : nar (ED.5a/16; Kİ.120; EK.119; KAT.42)

Enar (<Far.) : nar (TM.8b/1)

Nardan (< Far.) : nar (CC. 53a/29)

Karbus : karpuz (ED.5b/10)

Karpuz : karpuz (EK.111; Kİ.71; TM.9a/5; TZ.186)

Karbus : karpuz (KAT.42)

Kovun : kavun (CCI.53b/20)

Sarı kavunı : kavun (KAT.42)

şabdāli, KKlp., şabdāl, Türkm. şepdeli, şetdāli, Nog. şabdāl, Blk. şaptal “kayısı”, Tat. şaptul, Az. şāftāli, Yuyg. şaptul, Özb. şāftāli.

³⁵ CC 53b/7’de mismis kelimenin Latincesidir. Türkçeye Arapçadan girmiştir. Farsçaya da maşmaş, mişmiş şekli Arapçadan geçmiştir. Ancak bu konuda yeterli bilgi bulunamamıştır.

³⁶ Tietze sözlüğünde bir tür meyve şeklinde tanımlamıştır (Tietze, 2002: 721). Türkiye’de bazı bölgelerde incir anlamında “incir”in yanı sıra “yemiş” de kullanılmaktadır. Farsçada ancıra şeklinde de kullanılmaktadır. Türkiye’de bazı bölgelerde incir anlamında incir’in yanı sıra yemiş de kullanılmaktadır. Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Az. incir, äncir, Özb. äncir, Yuyg. äncir, KKlp. ancir, Nog. incir, Türkm. incir, TatK. incir, Kzk. injir, Kgz. ancir, ancir

Kavun : kavun (ED.5b/10; Kİ.73; EK.112; TZ.188; TM.9a/4; RES.194b/10)³⁷

Alma : elma (CCI. 53a/28; Kİ.3; EK.100; TM.87a/2; RES.194b/4)³⁸

Elme : elma (KAT.42)

Ayva (<Tkm.) : ayva (TM.8a/13, EK.109, TZ.173; KAT.42)

Hayva (<Far.) : ayva (ED.5b/19; RES.202b/4)

Beh (< Far.) : ayva (CCI. 53a/30)³⁹

Narinç (< Far.narenc) : narenciye, turunçgiller (CCI.53b/16)

İrik : erik (TZ.198)

Erük~ Erik : erik (ED.5b/4; Kİ.12; CCI. 53b/6)⁴⁰

³⁷ Eski Türkçede kağun şeklinde kullanılmıştır (Caferoğlu, 2015: 161). Orta Türkçe döneminde de kağun, kâğün şekilleri kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 56/43). Eski Kıpçakçada kowun, kâwun, kovun biçimleri kullanılmıştır. Kökeni konusunda kesin bilgiler yoktur. Räsänen, Türkçedeki şekilleri Moğolca gaun ile karşılaştırmış, Moğolcaya ise Tibetçe ga-gon, kau'dan geldiğini söylemiştir (Räsänen, 1969: 220). Ramstedt, Moğolca gaun'un Çince'den geldiğini (?) işaretiyle göstererek Türkçe ve Tibetçe biçimlerini de göstermiştir. (Radloff, 1935: 156b). Clauson morfoloji açısından kâğ kökünden geldiğini ifade etmekle birlikte kâğün biçiminde iki uzun ünlünün olması sebebiyle hâtün gibi yabancı dillerden alıntı olabileceğini söylemiştir (Clauson, 1972: 611b). Egorov'a göre ise kavun Arapçadan bir kalıttır (Egorov, 1964: 84). Vasmer, Türk lehçelerinden Rusçaya kavún, kaún şeklinde geçtiğini söylemiştir (Vasmer, 1950-58: I: 499). Doerfer, Tacikçedeki qâvun biçiminin Özbekçeden alındığını dile getirmiştir (Doerfer, 1967: 468). Şçerbak ise kavun'un Türkçeden Moğolcaya geçtiğini söylemiştir (Şçerbak, 1997: 132/257). Gülensoy da Şçerbak'ın görüşünü desteklemiş, kavun'un Türkçe olduğunu savunmuştur (Gülensoy, 2011: 480). Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Çuv. kavän "kabak", TatK. kaun, Nog. kavın, Az. govun, yemiş, Kgz. kōn, Özb. kâvun, Kzk. kavın, Türkm. gâvun, Bşk. Kavırı

³⁸ (ET. alma~almıla) Brockelmann almıla biçiminin orta hece düşmesi yoluyla alma şeklini aldığını söylemiştir (Brockelmann, 1954: 12). Karahanlı Türkçesinde alımla, almıla biçiminde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 77/65). Atalay, Clauson, Dankoff, Rustemov-Kormuşın al+mıla biçiminde okumuştur.

Bazı araştırmacılar Hind-Avrupa kökenli olan ismin eski bir zamanda Türkçeye girdiğini söylemişlerdir (Nişanyan, 2007: 126; Sevortyan, 1974: 146). Gülensoy bu görüşe karşı çıkmış, Türklerde yer adı Almatı ve Elmalı isimlerinin yaygın olmasını örnek göstererek Abel'in elma olmasının izah edilmesi gerektiğini savunmuştur (Gülensoy, 2011: 330). Meninski ve Clauson da alma'nın Eski Türkçe olduğunu belirtmişlerdir (Clauson, 1972: 146) Eren ise alma~elma'nın kökeni konusunda görüş belirtmemiştir (Eren, 1999: 133). Günümüz Türk lehçelerinde ise Türkm., Az., Kzk., Bşk., Nog., KKİp., Kgz., alma, Hİç. alumla, Çuv. ulma~yuvış ulmi, Özb. âlma şeklinde kullanılmaktadır.

³⁹ (CC 53a/30'da "pomum" elma kelimesinde olduğu gibi burada da beh kelimesinin Latince karşılığı olarak verilmiştir.) Farsçada âbia, bih, bia ve tuc gibi isimler verilen ayva, çeşitli Türk lehçelerinden Tat. ebi, Sart. behi, Türkm. beyi şeklinde de kullanılmaktadır. Orta Türkçede orta hecede göçüşme hadisesi ile awya şeklinde kullanılmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 70/56, 421/330). Rusça, ajva "Quitte, Cydonia vulgaris" şeklini Türkçeden almıştır (Dmitriyev, 1962: 510-520; Vasmer, 1950-58: 1-7). Räsänen ayva'nın kökeni hakkında görüş belirtmemiştir. Tietze âbia, bia şekillerinin Farsçadan alındığını belirtmiştir (Tietze, 2002: 244). Clauson, ayva'nın Türk yurtlarında yetişmediği gerekçesiyle alıntı olabileceğini söylemiştir (Clauson, 1972: 16b, 268a). Sevortyan ayva maddesine yer vermemiştir. Günümüz Türk lehçelerinde Bşk., Nog., TatK., Blk., ayva, Az., Ker., heyva Özb. behi, Türkm. beyi, Uyug. bihi şeklinde kullanılmaktadır.

Zerdalu (< Far.) : erik (TM. 8a/11)

Payam : badem (TZ.229)

Badam (<Far.) : badem (CCI. 53b/14, CCII.65b/37, TM. 8b/5)⁴¹

Bayam (<Far.) : badem (RES.211b/4; ED.5a/14; TM. 8b/5)

Kiras (<Yun.kerasi) : kiraz (CCI. 53a/26)⁴²

Zeytin (<Ar.zaytun) : zeytin (CCII.71a/18-19)

(“zeytin ağaçga ovşadı / boyıng”CCII.)

2.14.2.1.4. Yağlar için kullanılan sözcükler

Yağ : yağ (TM.16b/8; RES.194a/29)

İç yağ : geviş getiren hayvanların karın boşluğunda iç organları saran yağ

(RES.199a/4)

Kuyruk yağ~ kuyruk yağı: kuyruk yağı (ED.6b/11; TM.126)

Kere yağ : tereyağı (TM.17b/9)

⁴⁰ Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır (Clouston, 1972: 222a; Musaev, 1975: 191- 193; Doerfer, 1963-75: 7; Räsänen, 1969: 34b; Ligeti, 1965: 18, 135; Egorov, 1964: 291- 292). Erik Kâşgarlı Mahmud’a göre erik, kayısı, şeftali gibi yemışlere verilen ortak bir addır. Türkçeden Moğolcaya erük şeklinde geçmiştir (Şçerbak, 1997: 163/440). Bazı Türkologlar Rusça orjuk, urjuk şekillerinin Türk lehçelerinden geçme örnekler olduğunu belirtmiştir (Tietze, 1967: 136/20; Dmitriyev, 1962: 568; Vasmer, 1950- 58: II- 279, III- 189). Doerfer ise erik’in ir- er- kökünden geldiğini dile getirmiştir (Doerfer, 1963- 75: 7). Eski Kıpçakçada erük şekli kullanılmıştır. Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı şöyledir: Türkm. erik “kayısı”, Kzk. örik “kayısı kurusu”, Az. alça, ərik, Bşk. alça, örök, KKLp. erik “kayısı”, Tat. alça, örük “yabani kayısı”, Kzk. alça, Kgz. alça, Özb. alçä

⁴¹ Farsçadan dilimize girmiştir. Kıpçakça’da d > y ünsüz değişimi sebebiyle Eski Kıpçakça’da bayām biçimi de kullanılmıştır. Anadolu ağızlarında da “badem” anlamı ile bayam, payam, piyam biçimi kullanılmaktadır (DS, 3416). badem biçiminin ise daha sonra alındığı anlaşılmaktadır (Eren: 1995/2, 731-736). Türkçeden Sırçaya bādem, Bulgarcaya ise badēm şeklinde geçmiştir (Skok, 1971: 87). Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Kzk. badam, Nog. badam, Sart badam, Türkm. bādām, Özb. bādām, Tat. mindal, badam, Yuyg. badam, Kgz. badam, Az. badam.

⁴² Etimolojisi konusunda farklı görüşler vardır. Türkologlar, Latince cerasia’dan geldiği görüşü üzerinde yoğunlaşmışlardır. Latincedeki cerasia şekli İspanyolcada cereza, Fransızcada cerise, İtalyancada cilliegia, Rumencede cireaşă, İngilizcede cherry, Almancada kirsche olarak kullanılmaktadır. Kiras Azerbaycan Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde gilās, Özbek Türkçesinde ise gilās şeklinde kullanılmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren (1999: 451-452) Codex Cumanicus’ta Bitki Adları Beşeri Bilimler Sayısı 617)

Sarı yağ : tereyağı (ED.7a/2)

Sarığ yağ : tereyağı (RES.205b/12)

sarı yav : tereyağ (TZ.233)

Sağyağ : tereyağı (Kİ.85; EK.121)

Sa yağ : tereyağı (TM.17b/10 ; KAT.42)

2.14.2.1.5. Süt ürünleri için kullanılan sözcükler

Ürün : süt (TM.17a/13)

Süt~ Süd : süt (CCI.55b/12; CCII.60a/16 ; RES.194a/23; KAT.42)

(“ol kuş süt(i)dir” CCII.)

Kuş süti : kuş sütü (CCII.60a/216)

Agus : memeli hayvanların doğumdan sonraki ilk sütü (RES.205b/8)

Aguz : memeli hayvanların doğumdan sonraki ilk sütü (RES.194a/22)

Turak : koyulaşmış süt (RES.194a/28)

Çıgıt : peynir (TM.17b)

Yürümçik : peynir (TM.17b/2))

Peynir (<Far.) : peynir (ED 6b/5 ; Kİ.71 ; EK.121; RES.205b/13 ; KAT.42)

Penir (<Tkm.) : peynir (TM.17b/3,TZ.229)

Penir (<Far.) : peynir (TM.17b/3)

Kara kurut : bir tür peynir (TM.17b/8)

Kurut : kurutulmuş bir çeşit peynir (RES.190c/18)

Kaymak : kaymak (ED6b/15)

Yoğurt : yoğurt (ED.4b/6, 6b/7; TM.17b/11, 153, EK.131; RES.205b/9; KAT.42)

Yugurt : yoğurt (CCI.55b/13)

Yavurt : yoğurt (TZ.282)

Katik : yoğurt, katık (KEF.9a/3, 9a/4)

(“bu katık / biskırdı / bu iley tiş”KEF.)

Ekşi yoğurt : ekşi yoğurt (ED.4b/6)

2.14.2.1.6. Çerezler için kullanılan sözcükler

Koz (<Far.gavz, göz) : ceviz (CCI.46a/26, 53b/3; TM.8b/6; ED.5a/14; KAT.42)⁴³

Hoz (<Far. gavz, göz):ceviz (CCII.60b/22)

Yagak : ceviz (RES.202b/12)

Koz işi : ceviz içi (ED.6b/15)

Çatlavuk : fındık (CCI.53b/2)

Şekirdek ~ Çekirdek: çekirdek (ED.5b/2; TZ.161; Kİ.27)

Çirdek : çekirdek (TM.9a/12)

Şetlegen : fıstık (ED.5a/14)

Hurma ~Horma (< Far.hurma) : hurma (CCI. 53b/13; TM.8b/5; ED.5b/2; KAT.42)

Kurma : hurma (EK.109; TZ.173)

Kuru hurma : kuru hurma (ED.6b/15)

badam (<Far.badam) : badem (CCI. 53b/14, CCII.65b/37: KAT.42)

kastana (< Rum) : kestane (CC 53b/12)⁴⁴

⁴³ Eren, kelimeye iki anlam vermiştir. Birincisi “ceviz”, ikincisi “iskambil oyunlarında diğer kâğıtları alabilen, onlara üstün tutulan belirli kâğıt.” Gülensoy Farsça gavz, goz ile aynı anlamda olduğunu ve Türkçe koz’un, Farsça ğawz > Ar. cauz olduğunu dile getirmiştir. Gombocz Zoltan, koz kelimesinin Altayca olduğunu savunmuştur. Eren ise Farsça gavz kelimesinin Arapça vasıtasıyla Türkçeye ceviz şeklinde geçtiğini söylemiştir. Eren, Gombocz’un Türkçe koz sözcüğünü yanlışlıkla Altayca verilerle karşılaştırdığını belirtmiş; Gülensoy ise Gombocz’un doğru olanı yaptığını söylemiştir (Eren, 1999: 255; Gülensoy, 2011: 550; Gombocz, 1905: 255). Anadolu ağızlarında ceviz anlamında kullanılmaya devam etmektedir (DS, 2945). Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şu şekildedir: Az. cövüz, Kzk. janğak, Kgz. canğak, Özb. yāñğâk, ceviz anlamındaki koz, günümüzde Azerbaycan Türkçesinde goz, Türkmen Türkçesinde höz şeklinde kullanılmaya devam etmektedir.

pistak (< Rum.) : antep fıstığı (CC 53b/19)⁴⁵

Funduk : fındık (KAT.42)

2.14.2.1.7. Etler ve diğer hayvan ürünleri

Et : et (CCI.48a/26; RES.205a/45; TM.16b/5, 54b/9; ED.6b/5)

Bögsmen et : hayvanın böğür eti (CCII.82b/b)

Kesek et : parça et (TM.16b)

Sökilmiş et : parçalanmış et (TM.16b)

Kıyma : kıyılmış et (RES.205a/43)

Suçuk~ Sucuk : sucuk (ED.6b/13; Kİ.93; TZ.242)

Sohta : karaciğer ve baharatla yapılan bir tür sucuk (CCII.57a/20)

Kazı : atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk, at sucuğu (CCII.60b/40)

Kuru yet : kuru et (ED.6b/13)

Yumurda (<Tkm.) : yumurta (TM.11a/13; RES.205a/41)

Yumurtka : yumurta (TM.11a/13; ED.12a/6)

Yumurtaga : yumurta (CC.118)

Yumrutka : yumurta (TZ.289)

Ovulduh : balık yumurtası (CCII.80b/30)

2.14.2.1.8. Ballar

Bal : bal (CCI.40b/23; CCII.70a/17; RES.194a/13)

---

⁴⁴ Eren, Rumcada kastana kelimesinin Ermenice kask “kestane”, kaskeni “kestane ağacı” dan geldiğini belirtmiştir (Eren, 1999: 234). Almancada kastanie, Fransızcada châtaigne, İngilizcede chestnut şeklinde geçmektedir. Ayrıca Eren, Macarcadaki gesztenye şeklinin Balkan dillerinden alındığını ifade etmiştir (Eren, 1999: 234). Günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Az. şabalıd, kăştănă, Bşk. kaştan, Kzk. talşın, Kgz. kaştan, Özb. şabalut, kăştân, Türkm. kaştan, Yuyg. kaştan.

⁴⁵ “fıstık” anlamı ile Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

(“ave, kiming totakları bal şekerden(i)r köp tatlı” CCII.71a/16)

Kamış bal : kamış balı (ED.6b/9)

Ak bal : arı balı (ED.6b/9)

Ağırçak : arı balı (TM.85; TZ.136)

Avuçuk : arı balı (TZ.144)

Kamış bal : kamış balı(ED.6b/9)

Kara bal : siyah bal (ED.6b/9; EK.11)

2.14.2.1.9. Baharatlar ve baharatlı bitkiler

Yışkıç : nana “nane” (CCI.53b/23)⁴⁶

Zafran (< Ar.) : safran (CC.41b/10)⁴⁷

Tuz : tuz (TM.23b/12)

Darçini (< Far.) : tarçın (CC 41a/2)⁴⁸

Cincibil (< Ar.) : zencefil (CC 41a/1)⁴⁹

Çaman (< Rum.) : kimyon türü bir bitki, çemen, bostan, çayır (CC 41b/27)⁵⁰

⁴⁶ “Nane” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

⁴⁷ Karahanlı Türkçesi döneminde za’ferān şeklinde kullanılmıştır (Arat, 2006: 4960, 5669). Kıpçak Türkçesi sahasında zafran şeklinde kullanılmaya devam etmiştir. Özbek Türkçesinde za’feron şeklinde kullanılmaktadır.

⁴⁸ Farsça dārçīnī’den gelmektedir. Tietze, dār “ağaç” + çīnī >darçīnī “Çin’e ait” şeklinde birleştiğini söylemektedir (Tietze, 2002: 564). Günümüz Türk lehçelerinde Az. darçın, Bşk. darsin, Kzk. dām kabık, Özb. tārçin, Tat. darçin, Türkm. dalçın, Yuyg. koritsa şeklinde kullanılmaktadır.

⁴⁹ CC 41a/1’de Latince karşılığı gingalel şeklinde verilmiştir. “zencefil” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

⁵⁰ CC 41b/27’de cominum kelimenin Latince karşılığıdır. Eren sözlüğünde “özel kokulu bir bitki ve bunun tohumu” şeklinde tanımlamıştır (Eren, 1999: 84). Tietze “kimyon otu” anlamında Ermenicede çemen kelimesinin olduğunu söylemiştir. Ayrıca “bostan, bahçe, bayır” anlamında kullanılan çemen kelimesinin Farsçada olduğunu ve bunun emin olmamakla birlikte Eski Türkçeden alınmış olabileceğini belirtmiştir (Tietze, 2002: 494). Drimba ve Rosetti ise Rumcadan alındığını söylemiştir (Drimba, 1966: 484-485). Almancaya Latince cuminum şeklinde geçmiş, Kuzey Slav dillerine de Almancadan geçmiştir. Eren, Macarcaya da Almancadan geçmiş olabileceğini belirtmiştir (Eren, 1999: 84). Gülensoy, Orta Türkçe döneminde çümgen, çim kelimelerinin olduğunu söylemiştir (Gülensoy, 2011: 229; ErcilasunAkkoyunlu, 2015: 222/192). Gülensoy, OT çümgen ile kimyon arasında oldukça büyük bir fark olduğunu, çemen kelimesine çümgen mi ya da Rum. kuminon mu yakın olduğu tartışmalarını yapmanın

Gül darçini (< Far.) : tarçın çiçeği (CC 41a/3)⁵¹

Garanful (< Ar.) : karanfil (CC. 41a/6)

Vaksız (< Far. vaksizak) : pelin otu, Horasan pelini (CC. 41b/3)⁵²

Mahmuda (< Ar. mahmuda) : mahmude otu (CC. 41b/5)⁵³

Sadaf (<Ar.) : sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir bitki, sedef (CC. 53b/22)⁵⁴

Ravand (< Far.) : ravent, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki (CC 41a/28)⁵⁵

Sabur (< Ar.) : sarısabır, sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde toplanmış bulunan zambakgillerden bir bitki, sabırotu (CC 41b/21)⁵⁶

Çurunba (< Far.çūrunba) : yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, hindiba (CC 41b/26)⁵⁷

Siriş : yer sakızı, karasakız, zift (CC 66a /11)

Kovra : anız, ot, kurumuş bitki sapı (CC 57a/23)

Kendir : kendir (CC 44b/17)⁵⁸

---

yerine DLT’de benzeri kelimeler aranmalıdır demiştir (Gülensoy, Codex Cumanicus’ta Bitki Adları Beşeri Bilimler Sayısı | 623 2011: 229-230). Kıpçak Türkçesinde çemen şeklinin yanı sıra çümen, çümgen şekli de kullanılmıştır (GT).

⁵¹ “tarçın çiçeği” anlamı ile sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

⁵² “pelin otu, Horasan pelini” anlamıyla sadece Codex Cumanicus’ta görülmektedir.

⁵³ Günümüzde Anadolu’da mahmude otu, hekimlikte kullanılan, reçineye benzer bir madde, bingözotu, çit sarmaşığı, kakhaha otu (Konya, Mersin), çadır çiçeği, hamıza (Bâlâ-Ankara) anlamlarına gelmektedir (Baytop, 2007: 200).

⁵⁴ (CC 53b/22’de ruta kelimenin Latince karşılığı olarak verilmiştir). Azerbaycan ve Özbek Türkçesinde sādāf, Başkurt Türkçesinde mārīvāt ve sādāf, Kazak Türkçesinde marjan, Kırgız Türkçesinde sedep, Türkmen Türkçesinde sadap şeklinde kullanılmaktadır.

⁵⁵ “büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki, ravent” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

⁵⁶ “sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde toplanmış bulunan zambakgillerden bir bitki, sabırotu, sarısabır” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

⁵⁷ “hindiba” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

Alabota : külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot, sabun otu (CC 57a/23)⁵⁹

Raziyana (< Far. raziyana) : rezene (CCI. 54a/8)⁶⁰

Mandanus (< Rum.makedonisi) : maydanoz (CC 53b/26)

Salg (< Ar. salg) : adaçayı (CC I 53b/24)

2.14.2.2. İçecekler

İşmek : içilecek şey. (ED 6b/3, 21a/15, 23b/8)

2.14.2.2.1. Sular

Kuyı su : kuyu suyu (ED4a/13)

Tatlı su : tatlı su (ED 4a/15)

Tuzlu su : tuzlu su (ED.4b/2)

Süzük su : temiz su, duru su (CCII.58b/14)

2.14.2.2.2. Meyva suları

Yüzüm suyu : üzüm suyu (ED.4a/11)

Karbus suyu : karpuz suyu (ED.4b/4)

Kamış su : kamış suyu (ED. 4a/11)

---

⁵⁸ Clauson sözlüğünde “öncelikle Türklerin ve muhtemelen HintAvrupalıların yaşadığı bölgenin yerli bir bitkisi” şeklinde tanımlamıştır (Clauson, 1972: 729). Eski Uygur Türkçesi döneminde kentir şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Hamilton, 1998: 193). Gombocz, bu kelimenin Türkçeye yabancı bir dilden geldiğini söylemekle yetinmiştir. F. P. Filin, kendirin Avrupa’ya güneydoğudan, Hazar ve Güney Ural steplerinden geldiğini, Slavlara ise İskit topraklarından geçtiğini söylemiştir (Filin, 1962: 113-114). Doerfer de kendir’in köken bakımından Türkçe olamayacağını ifade etmiştir (Doerfer, 1963-75: 1647). Macarcada kullanılan kender eski bir Türk diyalektinden alınmıştır (Ligeti, 1986: 290-291). Kıpçak Türkçesinde kendir şeklinde kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007: 138). kendir’in günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Çuv. kender, Az. kändir, Kzk. kendir, Kgz. kendir, Nog. kendir, Blk. kendir, KKlp. kendir, Bşk. kindir, tarma, Özb. ve Yuyg. kändir, Türkm. kendir, kenep, Tuv. xendir, Şor. kendir, TatK. kinder. Tatarlar aynı zamanda kendir için basa kelimesini de kullanırlar.

⁵⁹ Argunşah ve Güner eserlerinin sözlük kısmında bu kelimeyi “sabun otu” şeklinde tanımlamışlardır. Oysaki Kıpçak Türkçesi sözlüğünde alabota maddesi “kaz ağayı” olarak açıklanmıştır.

⁶⁰ CC 54a/8’de kelimenin Latince karşılığı olarak feniculum verilmiştir. “rezene” anlamı ile Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

Şeker suyu : şeker suyu (ED.4a/7)

2.14.2.2.3. Şaraplar

Susun (<Mog.subsu) : kısrak veya ineğin mayalanmış sütünden damıtılmış bir tür hafif içki (CCII.70b/5-6)

(“kim tilese,alır raygan /susun canını kim esirtir” CCII.)

Sagır : içki (ED.4a/9, EK.107)

Çağır : içki (TM.93; RES.205b/16; CCI.40a/17)

Çakır : içki (TZ.245; TM.17a/5; 17b/75)

Bor : şarap (CCI.40a/17)

Süçü : şarap (TM.s:17a; ED.4a/9)

Süçi : şarap (Kİ.94; RES.194a/16)

Komlak : balın içine biraz bitki konularak yapılan şarap (TM.17a)

Boza : hurmadan yapılan şarap (TM.17a/12)

Bal şıra (T.+Far.) : bal şarabı (RES.211d/10)

Sorma : şarap veya bira (RES.211a/10)

2.14.2.2.4. Çeşitli içecekler

Sirke : sirke (CC.130, 301; 143, 10)

Şalgam~ şalkam : şalgam (ED 7a/4; TZ 24; EK.124)

Sorma : boza (ED4a/7; Kİ.92)

Ak mık : boza (ED.4a/9)

Ayran : ayran (ED.4b/4, TZ.145, TM.90, 17b/1; RES.194a/24, 205b/10)

Kımız : kıımız (ED.4b/4, CC.75, TZ.198)

2.14.2.3. Pişmiş Yiyecekler

2.14.2.3.1. Yemekler

Söklenci : kızarmış et (TM.16b/7)

Söglence : kebab (ED 6b/11)

Sölençi : kebab (TZ.241)

Sögülme : ateşte pişirilmiş et, kebab (RES.205a/42)

Sögülmiş : ateşte pişirilmiş et, kebab (RES.194a/21)

Şişlik : kebab (ED7a/8) (EK 124)

Turak (<Tkm) : yoğurtla yapılan bir tür yemek (TM.17b/10)

Kavut : kavrulmuş arp unu, darı ekmeği, kavut yemeği (KEF.66b/6)

(“yengen kavut / sevüندی / (tuzsuz) mezesiz boldı” KEF.)

Talkan : kavrulmuş un, kavut yemeği (KEF.45a/8, 66a/5)

Kömeç : çörek, bir çeşit yemek (KEF.49a/5)

(“korga 7 bu korga bışmış kömeç / imamluk kıldı kişilerge” KEF.)

Küveç : 1.çömlek kap

2.çömlek kapta pişirilen yemek (KEF.12b/8, 21a/1, 53a/1, 25b/1)

(“bu aşak hyir / kaynadı küveç sarındı imameni” KEF.)

Serid (<Ar.) : tirit yemeği, yemek suyu (KEF.135a/4)

Yahni (<Far.) : haşlanmış et veya balık

2.14.2.3.2. Çorbalar

Müyün : çorba (TM.16b/3)

Şorba (<Far.) : çorba (ED.4b/4; EK.124; TM.16b/3; KEF.44a/8, RES.205a/44)

Ovmaç : hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilmiş çorba benzeri yemek
(RES.190c/14)

Tutmaç : hamurun yuvarlanmasıyla yapılan çorba benzeri yemek (RES.190c/15)

Salma tutmaç : hamurun yuvarlanmasıyla yapılan çorba benzeri yemek (RES.205a/40)

Bulamaç : un çorbası (ED.6b/3, TZ 157)

Tarhana : tarhana (ED6a/15)

Tarhannah : tarhana (TZ.252)

2.14.2.3.3. Ekmek, çörek, pasta

Un : un (ED.6a/15; CC.112; EK.127; TM.150; TZ.266)

Hamur (<Ar.hamir) : hamur (CCI.44b/23)

Yugurulmuş : hamur (RES.205b/4)

Togram : bir lokma ekmek (TM.16b/10)

Sokum : bir lokma ekmek (TM.16b/11)

Etmek : ekmek (CCI.44b/24; Kİ.12; EK.108; TM.18b/9; TZ.227; RES.194a/10)

Ötmek : ekmek (ED.6b/5)

Yupka etmek : yufka (TM.16b/13)

Maya : maya (TZ.5a/4)

Kömeç : küldde pişirilen ekmek (RES.194a/26)

Kemeç : mayasız hamurdan yapılmış ekmek (CCII.65b/18 b)

Kapkaç dibi : bazlama (RES.190c/20)

Yovaça : yağda pişmiş hamur (CCII.81b/23)

2.14.2.3.4. Tatlı yiyecekler

Şeker : şeker (ED.23a/6-8)

Çeker : şeker (Kİ.27)

Bekmes (< Tkm) : pekmez (TM.16b/12)

Bekmez (<Far.) : pekmez (RES.211c/10)

Halva : helva (ED.6b/13)

Koz helvası : ceviz helvası (ED.6b/15)

2.15. Takvim ve Ölçü Birimleri

Ardab : kile (TM.60b/5)

Arşun : Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın, endaze (CCI.43a/22; TM.25a/2; RES.201b/22)

Batman : coğrafyaya göre değişen bir ağırlık ölçüsü (CCII.60a/27)

(“tayagı bar beş batman” CCII.)

Batman : yaklaşık sekiz kilogramlık bir ağırlık ölçüsü birimi (RES.201b/24)

Karı : Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın, endaze (CCI.43a/22)

Ölçe : ölçü (CCI.176/23)

Uzun ölçe : uzunluk ölçüsü (CCI.38a/15)

Taşlar : terazide ağırlık ölçüsü olarak kullanılan nesnelere (CCI.40b/4)

Terezü (<Far.terazu) : iki kefeli tartı aleti, terazi (CCII.74a/11)

(“terezü dek, bir başını end(i)rip birin kötirdi” CCII.)

2.16. At Takımları ve Silahlar

2.16.1. At Malzemeleri

Aguzlug : gem, ağızlık (CCI.52a/3)

Alındığı kaş : eyerin ön kemeri (CCI.52a/7)

Artındaki kaş : eyerin arka kemeri (CCI.52a/8)

Ayl (<?) : semer bağı, kolan (CCI.6a/26,52a/20)

Edrim : eyer yastığı (RES.205a/21)

Eyer : eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne (CCI.51b /28; RES.196a/22; KAT.41)

Eyerning ağacı : eyerin ağaçtan yapılmış bölümü (CCI.52a/6)

Eyer yabagi : eyer örtüsü (CCI.51b/24, 52a/11)

Gem : gem (KAT.41)

Halka (<Ar.halka): at takımında kullanılan halka (CCI.38a/17, 52a /2)

İçlik : eyerin altına konulan keçe (RES.205a/19)

Kamçı : kamçı (ED8b/11; CCI.51b/14, 63b /20; EK.111; TM.15a/2; Kİ.68; TZ.183; RES.196b/6, 205a/27)

(“bağladılar dağıçibuhlar,kamçılar anı katı urdılar” CCII.63b/20)

Kamşu/ kamşı : kamçı (TZ.33b/12),

Kaşıguç : kaşıma aracı, kaşağı (KEF.47a/1)

Kaşrav : kaşağı (CCI.51b/25)

Kayış : (at takımında) kayış (RES.205a/25)

Kisen : yular (ED.8b/9)

Kişen : köstek, bukağı, atın ayağına vurulan zincir (CCI.51b /30)

Kiyiz : (at takımında kullanılan) keçe (CCI.52a /10)

Kolan : eyer bağı, semer bağı (RES.205a/28; CCI.6a/26; KAT.41)

Kolang : eyer bağı (RES.196a/25)

Kömüldürük : genellikle hayvanlara takılan göğüs kemeri (CCI.52a /17)

Közüldürük : kıldan yapılan ve hayvanın gözüne örtüle örtü (RES.205b/41)

Köpçük : eyer minderi (RES.196a/23)

Kuskun : at ve binek hayvanlarının kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış

(RES.196a/27, 205a/20)

Kuyışkan (< ?) : atın kuyruğu altından geçirilen kayış, kuskun (CCI.52a /19)

Naal (< Ar. na'ī) : nal (CCI.51b /21)

nokta (< Moğ.nogtu) : yular (CCI.51b/26)⁶¹

Saçak : (at takımında kullanılan) püskül, saçak (CCI.52a /5)

Sagıt (< ?) : at koşum takımı (CCI.51b /17)

Tepkeç : mahmuz (TZ. 34a/2)

Telbağı : dizgin (CCII.82a/1)⁶²

Têmür : demir, nal (CCI.42b /8)

Tikiç : mahmuz (TM.14b)

Tin : dizgin (RES.196b/10)

Tizgin~ Tizgün~ Tüzgün~ Dizgin : dizgin (CCI.52a/1; TM.14b/13; RES.196b/11;

RES.196a/28; ED.8b/7; KAT.41)

Toga : (at takımında kullanılan) toka (CCI.52a /18).

⁶¹ Tarihi Kıpçak sözlüklerinde, Codeks Comanikus (Grønbech 1942: 172) ve Poppe'nin makalesinde (Poppe 1928: 72) nokta biçiminde yer alır. Poppe'nin Kumanca'daki Moğolca alıntısözcükleri incelediği çalışmasında da ele alınmış ve sözcüğün Mo. noġta'dan geçtiği belirtilmiştir (Poppe 1962: 336). Knüppel de Poppe'nin vermiş olduğu bilgilere yer vermiştir (Knüppel 2009: 355). Sözcüğün Moğolcadan Türkçeye geçtiğini belirten Doerfer, sözcüğün hem tarihi hem de çağdaş Türk dillerindeki biçimlerini verir (TMEN I, §384, s. 517-518). Benzer bilgiler Räsänen tarafından da verilmiş ve sözcüğün Moğolca olduğu belirtilmiştir. (VEWT 354b). Clauson yula:r maddesinde yular sözcüğünün sadece(?) kuzeydoğu dil grubunda Tuvacada çular; güneybatı dil grubu Osmanlıcada yular olarak yaşadığını, diğer bütün dillerde hatta Azerbaycan ve Türkmencede bile Moğolca alıntı sözcük nokta ile yer değiştiğini açıklar (Clauson 1972: 932a). Hasan Eren de etimolojik sözlüğünde yular maddesini açıklarken diyalektlerde yular'ın yerine Moğolcadan alınan nokta sözcüğünün kullanıldığını belirtir. Ayrıca Moğolca noġtu'nun Çince'den geldiğini anlaşıyor yorumunda bulunur (Eren 1999: 458a)

⁶² Codeks Comanikus'ta tel-buġa [telbuga] "dizgin" anlamıyla yer alan sözcüğe (Grønbech 1942: 240) Poppe, Kumancadaki Moğolca alıntı sözcükleri incelediği çalışmasında yer vermemiştir. Onun bu çalışmasını değerlendiren Knüppel ise bu sözcüğün Kumancadaki Moğolca alıntı sözcükler arasında olduğunu belirterek çalışmasına dâhil etmiştir. Schönig ise sözcüğü delbegen maddesinde bu Moğolca sözcük ile Türkiye Türkçesindeki terbiye "dizgin" ile karşılaştırmıştır. (Schönig 2000: 90). Räsänen de sözcüğü Moğolca kökenli sözcük olarak alır: "Komanca tālbüġā 'dizgin', vd. < Moğolca delbegen 'yular, dizgin'" (VEWT 471b). Lessing sözcüğü DELBEG, 2. "yular, dizgin(ler)" biçiminde vermiştir (Lessing 1960: 247b)

Toga tili : (at takımında kullanılan) toka çengeli, toka dili (CCI.52a /15)

Töbengü : kalın eyer yastığı (RES.205a/23)

Tüvme : (at takımında kullanılan) düğme (CCI.52a /4)

Ukruk : otlakta atın bağlandığı ip (TM.14a/11)

Ukruk : kement (RES.196a/28)

Urmak : kamçı, kırbaç (CCI.13b/14)

Uyan : gem (RES.196a/26; KAT.41)

Üygen~ Üyügen : gem, yular (TM.14b/13; Kİ.116)

Üzengi~ Üzengü : üzengi (TZ 16b/12, 275; ED.8b/11; CCI.52a /14, 60b /2, KAT.41; TM.14b/9; RES.196a/24)

Yagırlık : eyerin altına konulan keçe (RES.205a/19)

Yıngırçak (< ?) : semer, palan (CCI.52a /21)

Yona : eyer altına konulan keçe, : eyer minderi (TM.14b/11; RES.196b/5)

Yular : yular (ED.8b/9, TM.14b/13, 159, CC.128, TZ.288; RES.196b/1)

Yügen : dizgin (RES.205a/26)

Yügen~Yüken : at gemi (CCI.51b /27; ED.8b/7-15; TZ.290)

Yüligen : gem (EK.132)

2.16.2. Savaş Araç ve Gereçleri, Silahlar

2.16.2.1. Savunma için kullanılan araçlar

Bıçak : bıçak (CCI.50b /14).

Sagıt (<?) : 1.silah (CCI.4b/19, 50b/6, CCII.65b/31b)

(“ol sagıt bolgay anı(ng) kalkanı barça/ yekler allında” CCII.63b/7-8)

2.at koşumu (CCI.51b/17)

Ok : ok (TZ.36b/5, 221; ED.11a/9; Kİ.62; EK.119; TM.130, 14b/4; RES.196a/11, 205a/2; KAT.41)

Oh : (I) ok (CCII.60b/8)

(“salp keşim, sansız ohum” CCII.)

Koş : ok kabı (ED.11a/9)

keş (< Far. kīš) : okluk, ok kabı, kubur, sadak (CCI.60b / 8)

Ok temiri : ok başı (RES.196a/18)

Paykan (<Far.) : ok başı (RES.205a/1)

Yassı ok : yassı ok (ED.11b/2, CC.121, TM.155, TZ.280)

Kalkan : kalkan (CCI.63b /7-8) (ED .1b/13; EK .111; TM .111; TZ .182; RES.205a/8; KAT.41)

(“ol sagıt bolgay anı(ng) kalkanı barça / yekler allında” CCII.)

Kalgan : kalkan (RES.196b/8)

Süngü : mızrak, kargı, süngü (CCI.74a/3, 63b /9, 63b /23.)

(“sarp süngü kövsin sançıp,su kan bile ağışd(ı)rdı” CCI.)

Süngü~ Süngi : süngü (CCI.63b/19; CCII.74a /3; RES.196a/20. 204c/17 ; ED.11a/11; EK.123; TM.180; TZ.243)

(“örkenler, haç, hadaklar, süngü, tigenek tacı” CCI.63b/23)

Sünü : süngü (Kİ.94)

Süngülçe : küçük süngü (CC.86, 31)

Ya : yay (TM. 14b/4, 25b/8; CCI.65b/12b)

Yay kabı : yay konulan kap (ED.11a/11)

Yaa : yay (CCI.50b /15)

Yay : yay (KAT.41)

Ya kab(zas)ı (<T+Ar.+T.-sı) : yay kabzası (yay kabı) (RES.204c/25)

Ya tozu : yayın üstünü kaplamak için kullanılan ağaç kabuğu (RES.204c/27)

Kılıç : kılıç (CCI.50b /13, 63b/9; KAT.41)

(“kılıçlar,bulovlar,süngüler” CCII.63b/9)

Kın : kılıf, kın (CCI.58a /12; KAT.41)

Kalın : kılıç kını (RES.204c/20)

Bulov (<?) : topuz (CCII.63b/9)

(“kılıçlar, bulovlar, süngüler, suruklar” CCII.)

Bulav : gürz, topuz (RES.204c/21)

Suruk : uzun sopa, sırık (CCII.63b/9-10)

Sırık~ Sırık : uzun sopa, sırık (CCII.82b/32b; CCII.57b/41)

(“ol sırık” CCII.60b/1)

Tokmak : tokmak, topuz (CCI.43b /24, 60b /5).

Bellik : bele bağlanan silahların tümü (TM.14b/7)

Olca : ganimet, savaş esiri (CCII.74a/12)

(“Yesus alay, bek tamuknu buzup olca köp çıgardı” CCII.)

2.16.2.2. Zırhlar

Yarık : zırh (TM.14b/3; 25b/11)

Kübe : zırh (TM.14b)

Demür kömlek : zırh (ED.11a/13)

Butluk : kemikle kaplanarak yapılan ve vücudun belden aşağısını korumaya yarayan zırh (CCI.50b/12)

Kübe : örme zırh (CCI.50b/11, TM.14b/3)

Aşık : miğfer (TM.14b/3)

Yaşuk : miğfer (RES.204c/23)

Tovulga : miğfer (CCI.50b/6)

Işım (< ?) : koruyucu kılıf, tozluk (CCI.58a /13).

Yaka : zırh yakası (CCI.50b /9)

Öleşek : ok yüksüğü (RES.205a/7)

2.17. Para- Kıymetli Maddeler, Madenler Ve Ticaret

2.17.1. Paralar

Agrı : dirhem,para (ED.10a/8; TZ.136)

Altun (II) : altın para (RES.201b/21)

Akça : akçe, gümüş para (CCI.40a/10; RES.211d/11)

Kara yarmuk : bakır para (ED.3a/2)

Nakt (<Ar.nakd) : akçe, para (CCI.40b/10, 46a/11)

Pul : altın ve gümüş olmayan para (ED.2b/16; TZ.229)

Yarmak : dirhem (TM.60a/10; RES.195a/14)

Yarmuk : gümüş para (ED.3a/2; EK.129; TM.154; TZ.289)

2.17.2. Kıymetli Maddeler

2.17.2.1. Altın için kullanılan sözcükler

Altun : altın(CCI.42b/10; TM.87; EK.100; TZ.139; ED.2b/14; RES.195a/12, 205c/8; KAT.38)

Altın : altın (CCII.60b/22; ED.2b/14)

(“altı(n) tovrām aşkınam” CCII.60b/22)

2.17.2.2. Gümüş için kullanılan sözcükler

Kümiş~ Kömiş~ Kümüş: gümüş (CCI.42b/9, 69a/2 CCII.60a/11-12; RES.195a/13, 205c/9)

(“ave kimning sözlemekı erür kümişning avazı” CCII.)

(“kün altundan elçi keliyir, kömiş bırgı ta(rta)” CCII.)

Gümüş : gümüş (KAT.38)

2.17.2.3. Bakır için kullanılan sözcükler

Bağır~ Bakır : bakır (CCI.42b/11)

(“olturganm oba yer, başkanım bağır çanak” CCII.60b/2; RES.195a/15;

KAT.38)

2.17.2.4. Kurşun için kullanılan sözcükler

Korgaşın~ Korkaşın : kurşun(madeni) (CCI.42b/13; RES.205c/21)

Kurguşın : kurşun (ED.2b/16)

Kurgaşın : kurşun (TZ.211)

Kurgaşun : kurşun (EK.117)

Kurguşun : kurşun (Kİ.82)

Kurşun : kurşun (KAT.38)

2.17.2.5. Demir için kullanılan sözcükler

Demür~ Demir: demir (ED.2b/16; TM.102; RES.205c/18; (RES.195a/17; KAT.38)

Temür~ Temir : demir (EK.125; TM.144 TZ.255;)

2.17.2.6. Değerli taşlar için kullanılan sözcükler

Becuda (<Far.becade) : kıvımlı lale benzer kıymetli bir taş (CCI.47a/16)

Bolar (<Ar.billur) : billur, kristal (CCI.47a/25,CCII.81b/15)

Kabut yapkut (<Far.kabut+Ar.yakut) : mavi yakut, safir (CCI.47a/13)

İnçü (<Çin.çençu) : inci (CCI.47a/26)

Yinçi (<Çin.çençu) : inci (CCII.60b/35)

Su yinçi : tatlı su incisi (CCII.60b/35-36)

(“yotasınca su yinçi /tama kelir” CCII.60b/33-34)

Laal (<Ar.la'l) : parlak kırmızı renkte billurlaşmış değerli taş (CCI.47a/2, 47a/24)

La'al (<Ar.) : kırmızı renkte değerli bir taş (RES.205c/10)

Piroza (<Far.peroza) : firuze taşı, turkuaz (CCI.47a/19)

2.17.2.7. Diğer değerli maddeler için kullanılan sözcükler

Ak kargaşın : kalay (CCI.42b/12)

Çoyun : eritilmiş maden, bronz (CCII.65/3c)

Fil tişi (<Far.fil+T.) : fildişi (CCI.41a/11)

Kalay : kalay (CCI.42b/12: KAT.38)

Kibrit (<Ar.kibrit) : kükürt (CCI.40a/26)

Köne suvı (köne suvu) : civa (CCI.42b/22)

Kömür : kömür (CCI.42b/20, ED.2b/3, KI.81, TM.122, TZ.207; RES.202b/1)

Kövrük : kükürt(CCI.42a/27, 46b/11)

Kurç : çelik (CCII.65b/5c, 80b/36b)

Kükürd : kükürt (RES.205c/22)

Tuç : tunç (RES.195a/16, 205c/20)

2.17.3. Ticaret

Alıştırmak : değiş tokuş (CCI.7a/15, 17a/18)

Alıçı : müşteri, satın almak isteyen (CCI.46a/5)

Asıg : kar, kazanç (TM.29b/10)

Astılan : tefecilik, faiz (CCI.38a/12)

Astlançı : aracı tüccar, tefeci (CCI.44a/24)

Baha (<Far.baha) : kıymet, değer (CCI12a/25, 46a/12)

(“haç algışlı kollarında körkı(y)matsız ulu baha” CC.74a/9)

Behet (<Ar.bey’et) : kaparo, pay (CCI.46a/8)

Cemege : ücret, karşılık (ED.23a/4)

Isıg : kar, kazanç (ED.4b/10)

Ençi : özelmülkiyet, mal (CCII.82b/2)

Kazna (<Ar.hazina) : hazine sandığı (CCII.72b/5)

(“ave Tengrining kaznası” CCII.)

Satuh : satış, ticaret (CCI.46a/4)

Satuk : satış, ticaret (CCI.28b/4)

Satun : satış, ticaret (CCI.11a/16)

Satov : satış, ticaret (CCII.56a/25)

(“satov eter-men:satış ederim.” CCII.)

Rebe (<Ar.riba) : tefecilik, faiz (CCI.38a/12)

Satuhçı : satıcı (CCI.46a/6)

2.18. Tarım

Sabançı : çiftçi, rençber (CCII.65b/27b)

Sapancı : çiftçi (TZ.24)

Tat : çiftçi, köylü (ED.14a/6, Kİ.100, TZ.253)

2.18.1. Tarım Aletleri

Kerki : nacak, küçük balta (CCI.43b/14)

Orak : orak (TM.10a/7)

Saban : saban (CCI.4a/22)

Saban demir : saban demiri (CCII.65b/2c)

Tarmavuç : tırmık (TM.10a/9)

Uzan : örs (TZ.19b/5)

Üygen : orak (TM.10a/7)

2.18.2. Tarım Ürünleri

Bammuk : pamuk (ED.12b/12, EK.102)

Banbuk : pamuk (TM.92)

Biçen : saman, kuru ot (CCI.55b/20)

Çirdek : her şeyin çekirdeği (TM.9a/12)

Eker : bitki (CCI.44b/28)

Ekin : ekin(ED.5a/7-6a/13, CC.10, EK.108, TM.104, TZ.107)

Hirmen (<Far.) : harman (TM.10a/7)

Indır : harman (CCII.65b/29)

Kamkak : çalı, çırpı (TM.9b/9)

Mamuk ~Mamuh (<Far.panbuk) : pamuk (CCI.41a/18; TM.128)

Mamık : pamuk (TZ.216)

Pamuk (<Far.) : pamuk (RES.202b/20)

Salam (< Tkm.) : saman (TM.10b/12)

Saman : saman (RES.211a/7)

Tikenek : diken (TM. 9b/7)

Tiken (<Tkm.) : diken (TM.9b/7)

Tütün : tütün (TM.42a/11, 149, TZ.267, ED.2b/8)

Urlug : tohum (TM.10a/3)

Yabuldırak : yaprak (TM.8a/1)

2.18.3. Tarım Alanları

Bağ (<Far.) : bağ, bostan (TM.9b/4)

Biçenlik : samanlık (CCII.61b/5-6)

(“çüprek(k)e çulganmış dağı biçenlikte /koyılmış” CCII.)

Borla : üzümbağı (CCI.40a/8)

Kavdan : kışın hayvanların otlatıldığı otlak, kuru otların olduğu yerler, çorak arazi

(CCI.81b/14b)

Kesek : sağlam toprak parçası (ED.2b/10)

(“Kesek” aynı metinde ekmek dilimi anlamında da kullanılır ED.6b/7)

Saban yeri : tarla (CCII.65b/28b)

Yazı : sahra (TM.6a/11)

Oy : vadi (TM.6a/9)⁶³

Tarlov : tarla (CCII.65b/26,81a/7b,81b/36b)

Yazı yir : ova,bozkır (ED.3a/6, TZ.283)

2.19. Hayvancılık

Sürüv : sürü (cc.114, 26r.)

---

⁶³ (“oy” kelimesi aynı eserde “kül rengi” anlamına da gelir TM. s:14a/5)

Kütöv : sürü (CCII.63a/40)

(“ol tengirning kütöv(ün)denköpden kemişildi” CCII.)

2.19.1. Evcil Hayvanlar

İkti : evcil ev hayvanı (cc.74,13)

2.19.1.1. Atlar ve diğer binek hayvanları

Kölük (<Tkm.) : binek hayvanlarının genel adı (TM.13b/2; KEF.43b/9)

Kölik : binek hayvanı (KEF.8b/9, 36a/3)

Yunt : otlakta otlayan atların tümü (TM.13a/2)

Yund : otlakta otlayan atların tümü (Kİ.129)

At : binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan tek tırnaklı hayvan,
(CCI.51b/20, 54a/14; TM.12b/13, 13b/7; KEF.2a/6, 20b/3, 28a/5...)

(“menim atım yavruttı” CCII.82a/31)

(“bu edgü nirse /yorga boldı at” KEF.51b/6)⁶⁴ (EDPT: 33a)

Tazı (<Far.) : Arap atı (TM.12a/4)

Çilgü : doru renkli (at) (RES.196a/3)

Torı : doru renkli at (RES.204b/1)

Yağız : dört ayağı sekili at (TM.14a/3)

Boz : kırat (ED.8b/2; Kİ.21; EK.105; TM.96; TZ.156)

Çilgü : doru renkli (at) (RES.196a/3)

Torı : doru renkli at (RES.204b/1)

Arba : dört yaşındaki tay (TM.13a/10)

Tay : iki yaşındaki tay (TM.13a/5-9; KAT.34)

⁶⁴ Türkçenin yazılı ilk eserlerinden itibaren, bütün dönemlerinde bulunan bir sözcüktür

Dönen (< Mog.) : dört yaşındaki tay (TM.13a/10)

Kulun : küçük tay (TM.13a/5-9)

Kulunçak : küçük tay (TM.13a/6)

Mogoltay : Moğol (Tatar) tayı (TM.31b/5)⁶⁵

Kısrak : kısrak (ED.8a/9) (Kİ 72, EK 61/19, TZ 13a/3, TM.13a/2; RES.199b/7; KAT.34)⁶⁶

Kıstrak : kısrak (CCI.54a/16, 54a/17)⁶⁷

Sağınlık : sağmal kısrak (204a/23)

Be : süt emen kısrak (TM.13a/2)

Kunlançı kısrak : döl veren kısrak (TM. 13a/3)

Elir : katır (TM.13a/7)

katır : katır (CC. 107/18; TM 13a/7; ED.8a/11; Kİ.68; EK.39/6, RES.195a/19, 199b/10; KAT.34)⁶⁸

⁶⁵ Kitāb-ı Mecmū' u Tercumān-ı Türkī ve 'Acemī ve Moğolī'de kayıtlı olan sözcük için (Toparlı ve diğer. 2000: 103), Räsänen, Moğolcadan geçtiğini belirtmiştir: dönen dört yaşında (sığır) (VEWT 140a). Hasan Eren dönen adının Moğolcadan alındığını Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nde ve "Türkçede Moğolca Kalıntılar" yazısında açıklamıştır (Eren 1999: 121a; Eren 2003: 179-180). Sözcüğün Kıpçak ve Moğol dillerindeki biçimlerini veren Éva Csáki, kökünün dörben "dört"ten geliştiğini ve sadece dört yaş öncesi erkek hayvanları belirtmek için kullanıldığını izah eder.

⁶⁶ Genel olarak Oğuz grubu Türk lehçelerinde yaygın olan "kısrak"a, diğer modern Türk lehçelerinde de bazı ses değişimleriyle rastlanmaktadır. Trk. kısrak, Trkm gısrak, gısrak, Az. gısrak, Gag. kısrak, Kırg. kısrak, kısrak, kızırak, Kaz. kısrak, Tuv. kızırak, Şor, Sag, Kaça kızırak, Kuğ. kuzarak, Hak. xızırax, Çuv. kësre şekillerde bulunmaktadır (Hauenschild 2003: 134). XI. yüzyıldan itibaren sözcüğün geçtiği metinler ve sahalı göz önüne alındığında; "kısrak"ın Oğuz ve Kıpçak lehçe alanına ait bir hayvan adı olduğu görülmektedir.

⁶⁷ Clauson sözcüğü kısır köküne dayandırmaktadır (EDPT: 668b). Eren, kısrak "dişi at" < kısır "döl vermeyen" + (a)k küçültme ekinden türediğini ifade etmektedir (TDES: 240). İlk olarak DLT 238'de Oğuz lehçesi kaydıyla geçmektedir. Genel olarak Oğuz grubu Türk lehçelerinde yaygın olan "kısrak"a, diğer modern Türk lehçelerinde de bazı ses değişimleriyle rastlanmaktadır. Trk. kısrak, Trkm gısrak, gısrak, Az. gısrak, Gag. kısrak, Kırg. kısrak, kısrak, kızırak, Kaz. kısrak, Tuv. kızırak, Şor, Sag, Kaça kızırak, Kuğ. kuzarak, Hak. xızırax, Çuv. kësre şekillerde bulunmaktadır (Hauenschild 2003: 134). XI. yüzyıldan itibaren sözcüğün geçtiği metinler ve sahalı göz önüne alındığında; "kısrak"ın Oğuz ve Kıpçak lehçe alanına ait bir hayvan adı olduğu görülmektedir.

⁶⁸ (CC. 107/21'de tişi katır şeklinde) Eren, "kısrak ile eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan" şeklinde tanımını yapmış, kökeniyle ilgili olarak "Türkçe kat- kökünden geldiği yolundaki açıklama düşündürücüdür" demiştir (TDES: 218). Türkçeden Farsçaya da geçmiştir (TMEN III: 1395). Türkçede

Aygır : aygır (ED.8a/9; Kİ.8; EK.102; TM.12b/13; TZ.145)

Aykır : aygır (KAT.34)

İğdiş : melez at (TM. s:13a)

Yelemçi : koşu atı (CC 160/27).

Eşkün : açık adımlarla yürüyen at (TM.14a/9)

Şal : boz renkli at (ED.8b/4, TM.99 “çal”)

Yeşek : eşek (ED.8a/11, EK.102, TM.106)

Eşgek : eşek (KEF.80b/7)

Eşek : eşek (CCI.54a/19; TM.12/14; Kİ.14; EK 28/11; TZ 13a/4,TZ.1/4,TZ.170;

RES.195a/20 ; KAT.34; KEF. 4a/9, 6a/4)⁶⁹

Koduk~ Kotuk : eşek yavrusu, sıpa (RES.199b/13; RES.195a/21)

Kulağı uzun : eşek (TM.13a/12)

Kulan : yaban eşiği (TM.12a/1)

Kulun : tay, yaban eşiği yavrusu (KEF.61a/7)

Kuduk~ Koduk : sıpa (ED.8a/11, EK.117, TM.13b/1; TZ.203)

İnen : dişi deve (TM.15a/10)

XI. yüzyıl metinlerinden itibaren takip edilebilmektedir. DLT katır, KB 5370 katır, Eski Anadolu sahasında katır.

Dede Korkut'ta da “kara eşek başına uyan ursan katır olmaz” (Ergin 1958: D 3, 6-7) ve “erün ağırın yiynisin at bilür, ağır yükler zahmetin katır bilür” (Ergin 1958: D 5, 5-6) şeklinde geçmektedir. Moğolcaya qaçır biçiminde geçmiştir. Modern Türk lehçelerinde şu şekildedir: Trk. katır, Gag. katır, Trkm. gatrır, Az. gatrır, Nog. katır, KBlk. kadır. Bunların yanı sıra TatK qaçır, Kkp qaşır, Kaz. qaşır, Kırg. qaçır, Özb xaçır, Yuyg. heçir örnekleri Moğolcadan geri alıntılamadır (Hauenschild 2003: 128-129, ESTYa V: 339-340).

⁶⁹ (hayvanın dişisi için tiş eşek CC.107/20'de karşılığı verilmiştir)

Kökeniyle ilgili çok sayıda görüş vardır. Eren kökeniyle ilgili bir açıklamada bulunmamış, başlıca görüşleri sıralamıştır. Pedersen, Menges, Egorov'un Ermenice kökene dayandığını; Gombocz ve Poppe'nin Moğolca kökene dayandığını; Doerfer, Bang, Brockelmann, Clauson'un ise eş + -gek eki şeklinde Türkçe açıklamada bulunduğunu nakletmiştir (TDES: 138-140, TMEN II: 486). VIII. yüzyıl Uygur metinlerinden itibaren Türkçede görülmektedir. Uygur sahasında eşgek, DLT 68'de eşyek / eşgek, Modern Türk lehçelerinin çoğunda eşek / eşek, Kuzey-doğu lehçelerinde eştek biçiminde bulunmaktadır.

Arvana : dişi deve (ED.7b/11)

Teve : erkek deve (TM.15a/10; 15b/1-2)

Buğra : h6rg6cliclic erkek deve (TM.15a/13) (Kİ s:22)

K6şek : deve yavrusu (TM.15a/11)

Bota: deve yavrusu (RES.195a/23)

Kaban : b6y6k deve (ED.7b/13)

2.19.1.2. 6r6nlerinden faydalanılan hayvanlar

Davar : Çiftlik hayvanı (RES.199b/5)

2.19.1.2.1. K6c6kbaş hayvanlar

Eki : keçi, teke (CCI.54b/3, TM 16a/6)⁷⁰

Teke : erkek keçi (KEF.11a/7)

Teki : erkek keçi (KAT.34)

Tişi eki : dişi keçi (CC 108/4)

Ek6 : keçi (KEF.5a/7, 18b/4, 166a/1)

Keşi : keçi (ED.7a/15; EK. 62/1)

Ekşi/eşi : keçi (TZ 11a/4)

Keçi : keçi (KAT.34; RES. 195b/3, 199b/23)

Erke : erkek keçi, teke (CCII.82b/28b; RES.199b/29)⁷¹

⁷⁰ Tarihsel sahada VIII. y6zyıldan itibaren s6zc6k tanıklanmaktadır. Clauson esas biçimin ak6 olduğunu ve DLT'deki Oğuzca k6i'nin bozulmuş biçim olduğunu belirtir (EDPT: 24b), şçerbak ise metatezli biçim olduğunu belirtir. Eren, k6i ile ak6 arasındaki bağ sorununun karışık olduğunu ifade etmektedir (TDES: 225b.) Osmanlı sahasında keçi biçimi yaygındır.

⁷¹ erkeç ‘‘erkek keçi’’ Eski T6rkeden itibaren bulunuyor. VIII. yy Uygur Sivil belgelerinde iki s6n6k erkeç etin ‘‘teke etinden iki kemik’’ ifadesinde geçmektedir. Eren, k6kenini < irk, irik ‘‘koç’’ + -(e) k66ltme eki şeklinde açıklamaktadır (TDES: 137, ESTYa I: 300). Modern zamanda Anadolu ağızlarında erkeç / ergeç / 6rge, Kır. erkeç, Kum. erkeç, Az. erkeç, Trkm. erkeç şeklinde yaşamaktadır (Hauenschild 2003: 44)

(“erkeç yohladım” CCII.)

Koçkar~ Koçgar : koç,erkek koyun (KEF.147a/8; CCI.54a/29; CCII.65b/22b; TM.15b/10; EK 69b/5; TZ 30b-13; RES. 199b/21; KEF.81a/1,81a/2)⁷²

(“koçkarmüzi küd(en)” CCII.60a/17)

Goç ~Koç (<Tkm.) : koç (TM.15b710; RES. 195b/5; Kİ.69)

Köç : koç (KAT.34)

Koy : koyun (KEF.36a/7, 59a/7, 76a/4; CCII.57a/2)

(“sıy(1)r sırtı, koy kongaçı” CCII.60a/30)

Koyn : koyun (KEF.11b/2, 11b/3)

Koyun~ Koyın : koyun (KEF.36a/7, 6b/4; RES.195b/1; KAT.34; RES.199b/25))

Kırhma : kırkılmış koyun (CCII.56a/12)

Kozi~ Kozu : kuzu (CCI.54b/2; CCII.65b/5b, ED.7a/13, Kİ.80; TM.15b/12)

Kuzi : kuzu (KAT.34)

Oğlak : keçi yavrusu (KEF.44a/3 ; RES195b/4 ; KAT.34 ; ED.7a/15)

Çibiç : bir yaşındaki oğlak (TM.16a/9)

2.19.1.2.2. Büyükbaş hayvanlar

Öküz : erkek sığır (KEF.52b/1; KAT.34; RES.190c/21)

Boga : boğa (CCI.54b/26; TM.15b/4)⁷³

⁷² Kökeniyle ilgili aşağıdaki kaynaklarda açıklamalar bulunmaktadır. koç “damızlık erkek koyun” Moğolcaya, Farsçaya ve Macarcaya da geçmiştir (TDES: 247b)Türkçenin tarihsel dönemlerinde ilk olarak VIII. yüzyıl Uygur metinlerinde tanıklanmaktadır. (DLT koçnār / koç (Oğuzca)) Osmanlı (TTS IV: 2593) koç “erkek, yiğit”, koçak “koç”. Modern Oğuz lehçelerinde koç ve diğer lehçelerde koçkar ve türevleri biçiminde yaşamaktadır. Bazı lehçelerdeki kuça biçiminin ise Clauson, Moğolcadan tekrar alıntı olduğunu belirtmektedir.

⁷³ Türkçe yazılı metinlerde VIII. yüzyıldan itibaren tespit edilmektedir. Köktürk abidelerinde Tonyukuk 5'te (TEKİN 1994: 5,6) Eski Oğuz sahasında (örneğin Dede Korkut'ta “bir yazın bir güzin buğa ile buğrayı savaşıdururlar idi”(bk. Ergin 1958: D 15, 9-11)) geçmektedir (EDPT: 312a). Modern sahada b-/p-

Buga : boğa (TZ.11a/2; Kİ.33; EK 62/2; CCII.60b/30)

(“buga, tonguz kışlamış” CCII.60b/28)

Çift öküz (Far.+T) : toprağı sürmede kullanılan öküz (RES.199b/19)

Sığır : sığır (RES.190c/21)

Su-sığır : manda (CCI.54b/20)

Buzav : buzağı, dana (CCI.54a/27)⁷⁴

Buzagu : yeni doğmuş sığır yavrusu (KEF.93a/3; TM.15b/5; Kİ 31; EK 62/3)

İnek : inek (CCI.54a/26; ED.7a/11; EK.69b/7; TM.15b/5; TZ.7b/6; KEF.1b/4, 1b/5)⁷⁵

İnen : dişi deve (TM.15a/10; KEF. 14b/9, 55a/4, 72a/4)

Buğra : erkek deve (KEF.55b/1, 58a/5, 109a/3)

Deve~ Teve : deve (KAT.34 ;KEF.2a/3 ; RES. 195a/22; KEF.90b/7)

Tive : deve (KEF.2a/3, 2b/6, 9b/3)

Köşek : deve yavrusu (RES.199b/15)

2.19.1.2.3. Kümes hayvanları

Karaca kaz : ördekten küçük mavi bir kuş (ED.12a/2)

Kaz : kaz (CC. 109/15) (TM. 10/5, ED. 12a/2, Kİ 71, KK 39/4 kaz, TZ 4b/11)⁷⁶

, -k-/-g-/-ğ-, -o-/-u- fonetik değişiklikleriyle bütün lehçelerde bulunmaktadır. Trk. boğa, Az. buga, Trkm. buga, Kkp. buga, Tuv. buga, Kaz. buka, Kır. buka, Bşk. buga, Nog. buga, Hak. puga, vd. (Hauenschild 2003: 74-75).

⁷⁴ Eski Türkçeden itibaren kullanılır, Moğolcaya burau olarak geçmiştir.(IrkB 41’de ve diğer Uygurca eserlerde buzagu, buzağı, DLT 224’te buzağı) Eren tanımını “sütten kesilmemiş sığır yavrusu” şeklinde yapmıştır ve kökeniyle ilgili çok çeşitli görüşler arasından en akla yatkınının buz-, buza- “böğürmek” kökünden -gU, -gl ekiyle türetilmiş olanı olduğunu ifade etmiştir (TDES: 65).

⁷⁵ Kökeniyle ilgili olarak Clauson, *in + gäk ile türetilmiş isim olabileceğine değinir (EDPT: 184a), Eren, kökünün bilinmediğini belirtir (TDES: 191), Tarihsel Türk lehçelerinde Köktürk yazıtlarından itibaren bulunmaktadır. Modern Türk lehçelerinde aşağıdaki şekillerdedir: Trk. inek, Az. inäk, Gag. inek, Kırg. inek, KBlk. iynek, Yuyg. inek, Suy. enek/inek, Tuv. inek, Alt. inek, Hak. inek Yak. mağ Çuv. ëne.

⁷⁶ VIII. yüzyıldan itibaren metinlerde tanıklanmaktadır. (KTS: 98). Eski Anadolu ve Osmanlı sahalarında da yaygındır. Modern lehçelerin hemen hemen tamamında yaşamaktadır. Trk. kaz, Az. gaz, Trkm. gaz, Tat. kaz, Kırg. kaz, Nog. kaz, Kum. kaz, Kaz. kaz, Bşk. kaz, Tuv. kas, Yuyg. gaz, Özb. gaz, Hak. has, Yak. haas, Çuv. hur (Hauenschild 2003: 129).

Taguk : tavuk (ED.11b/15)⁷⁷

Dagık (daguk) : tavuk (TM.50)

Dakuk~ Takuk : tavuk (RES.197a/12, 200b/9; Kİ.99)

Tavuk : tavuk (TZ.253; CCI.55a/16; KEF.21a/5, 168b/7)

İrkek tavuk : erkek tavuk (KEF.25a/3)

Tagaku : tavuk veya horoz (RES.199c/16)

Tahuk : tavuk veya horoz (RES.199c/16)

Çil tavok : turaç (CCI.55a/14)

Tavoh : horoz (CCII.57a/5)

(“ta(v)oh çaharadır” CCII.)

Horoz (< Far.) : horoz (CC. 109/17)⁷⁸

Horos : horoz (KAT.36)

Yavrı : civciv (ED.12b/10, TM.155, TZ.281)

2.19.1.3. Diğer evcil hayvanlar

Codex Cumanicus'ta “evcil hayvan, ev hayvanı” anlamında ikti [ykti] (CC.74/13)

sözcüğü verilmiştir.

İt : it, köpek (CCI.54b/6, CCII.57a/717; RES. 195b/11)⁷⁹

⁷⁷ Erken dönemlerde Moğolcaya takiya şeklinde geçmiştir (EDPT: 468b), Doerfer, yansıma kökenli ve çok eski bir ek olan -ğu ile yapılmış olabileceğini ya da alıntı olabileceğini belirtmektedir (TMEN II: 8“kuritsa” (DTS: 648a), Eren, kökeninin bilinmediğini söylemiş ve kökeni hakkında Ramstedt'in Moğolcadan alıntı dediğini; Gombocz'un Türkçeden Moğolcaya geçtiğini savunduğunu, buna mukabil Ramstedt'in Türkçe ve Moğolca biçimlerin eski bir kültür dilinden alıntı olduğunu savunduğunu ve Brockelmann'ın yansıma kökenli olduğunu savunduğunu belirtmiştir. tavuk “eti ve yumurtası için üretilen bir kümes hayvanı” (TDES: 398). Tarihsel Türk lehçelerinde sözcük, VIII. yüzyıldan itibaren tanıklanmaktadır.

⁷⁸ Eren, tanımını “tavuğun erkeği” şeklinde yapmış; Farsça huroos'dan alıntı olduğunu belirtmiştir (TDES: 180). Codex Cumanicus dışında da Orta Kıpçakça eserlerde geçmektedir. BM, DM, İM, TZ horoz / horaz (KTS: 98). Modern Türk lehçelerindeki şekilleri: Trkm horaz, Kırg. koros, Kaz. koraz, Nog. koraz, Kkp. koraz.

(“ol itdir, avzun artına sohup uyur” CCII.60b/13)

Köbek : köpek (KAT.35)

Enük (<Tkm) : köpek yavrusu (TZ.11b.6, TM.19a/9)

Enlük : köpek yavrusu (RES.195b/12)

Kançık (<Sogd.kançık) : dişi köpek (CCII.81a/12; TM. 11/10)⁸⁰

Kançuk~ Kancık : dişi köpek (Kİ 74; ED.7b/9; TZ 30b/12)

Küfük : tüylü köpek (ED.7b/11)

Kedi : kedi (KAT.35)

Çetik~ Çetük : kedi (ED.8a/4; EK.107; TM.99; TZ.161; RES.195b/29, 199c/21; KEF. 59a/8, 115b/7)

Meşik : kedi (RES.199c/21)

Maçı : erkek kedi (CCI.54b/8; TM.11/11; Kİ 87)⁸¹

Meçi : erkek kedi(TM.12a/7)

Maçı tişi: dişi kedi (CC.108,7)

2.19.2. Yabani Hayvanlar

Keyik : vahşi hayvan,yabani hayvan (CCI.54a/23; TM.11b/6, EK.62/6, TZ 38b/3)⁸²

⁷⁹ Eski Türkçeden (VIII. yy.) itibaren ıt/it biçiminde kullanılmaktadır. Kökeniyle ilgili birşey söylenmemiştir. Eski ve yeni lehçelerin hemen hemen tamamında yaygın bir biçimdedir.

⁸⁰ İlk tespit edildiği metin DLT'dir. Çağataycada ve Orta Kıpçakça eserlerde tanıklanmaktadır. Türkçede kancık “dişi köpek” ve çoğunlukla “dişi hayvan” için kullanılmaktadır. Kökeni bilinmemekle birlikte Eren, son ekin küçültme eki olduğunu belirtmiştir (TDES: 206). Modern Türk lehçelerinde kuzey-doğu lehçeleri dışında yaygındır: Trk. kancık, Trkm. gancık, Gag. kancık, Blk. kançık, Kkp. kanşık, Kaz. kanşık, Kırg. kançık, TatK. kançık, Yuyg. kancuk / kançık (Hauenschild 2003: 120).

⁸¹ Kuzey-batı lehçelerinde “kedi” için kullanılan standart biçimdir. Kökeni bilinmemektedir. Tarihsel alanda ilk olarak Codex Cumanicus'ta ve diğer Orta Kıpçakça eserlerde geçmektedir. Modern Türk lehçelerinde Tat. maçe, Kar. maçı, Kaz. meçe/meçi, Tel. mijik, Özb. möşük, müşük biçimleri bulunmaktadır.

⁸² (Ayrıca, “yabanî domuz” anlamında 107/23'te keyik toñuz biçimiyle de yer almaktadır.) Eren tanımını şu şekilde yapmıştır: Geyik “erkeklerinin başlarında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan ” (TDES: 155). Kökeniyle ilgili bir şey söylenmemiştir.(Bk. EDPT: 755a) Eski Türkçeden (VIII. yy.) itibaren Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada keyik “yaban hayvanı, yabani olan her şey, eti yenen

Kiyik : vahşi hayvan,yabani hayvan (CCII.60b/34)

(“yogartın kelgen /ne kiy(i)k” CCII.60b/32)

Kedik : av hayvanı (KEF.1a/4,90a/5)

2.19.2.1. Sürüngenler

Kesürtiki : kertenkele (ED.9a/15)⁸³

Keselteki : kertenkele (Kİ.82)

Keseltirki : kertenkele (TZ.19b/1)

Keler : kertenkele (TM.12b/3)

Yalım : kertenkele (ED.9b/4)

Kurbuga : kurbağa (ED.8a/4)

Kurbuga : kurbağa (Kİ.82; TM.7b/6; TZ.211; RES. 189c/12; KEF. 13b/8, KAT.36)

Kaburçaklı bağa : kaplumbağa (TM.7b/7)

Kablı бага : kaplumbağa (KAT.36)

Evren : büyük yılan (TM.12a/13)

Arun : uzun,büyük yılan (ED.9a/15)

Ecdeha : büyük yılan (ED.9b/2)

Eçdiha : büyük yılan (TZ.117)

Yılan : yılan (CCI.54b/30; TM.12a/13, 11/17; Kİ 96; RES.195b/23; KAT.35; KEF.12a/3, 94b/2)⁸⁴

---

hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar” için kullanılır. Kök Türk keyik, Uyg. (VIII. yy.) keyik, DLT 518 keyik, Osmanlı sahasında geyik.(Bk. EDPT: 755a.)

⁸³ “kertenkele” karşılığında DLT 552’de “keslinçü” kelimesi geçmektedir (EDPT 750). Kertenkelenin kuyruğu kesildiğinde yaşamını devam ettirmesi ile ilişkili olarak “kes-“ fiilinden -(X)ñçU ekiyle türetilmiştir (OTWF: 288). Anadolu ağızlarında keselekge/ keselekke biçimleri bulunmaktadır (DS VIII: 2768).

İlan : yılan (CCII.63a/33, 60b/6)

(“burulup turgan ılanıbasıp yançtı” CCII.69b/16)

sazağan : 1. yılan, (CCI.54b/29)

2. ejderha (CCI.54b/12)

Sazgan : ejderha (TM.12b/1)

Böy : akrep (TM.12b/1)

Akreb : akrep (KAT.35)

Çıyan : akrep (TM.12b/2)

Çıdan : akrep, çıyan (KEF.97a/8, 97b/3)

2.19.2.2. Böcekler

Sarıncıka : çekirge(CCII.57b/11b; TM. 11b/3)⁸⁵

Sarıncıkan : çekirge (Kİ.57)

Çekirge~ Çekürge : çekirge (ED.8a/2-9b/8; TM.99; KAT.35; TZ.161)

Örimçik : örümcek (TZ.25a/13)⁸⁶

⁸⁴ yıl- köküne dayandırılmaktadır (ESTYa IV: 277). On iki Hayvanlı Türk Takviminde adı geçen bir hayvandır. Bazı fonetik değişikliklerle tüm tarihsel ve modern lehçelerde gözlenmektedir. Bulgar Hanları listesinde de dilom biçimiyle bulunur (EDPT: 930a). Orta Türkçe döneminde DLT 457’de yılan ve bunun yanı sıra ok yılan, soğan yılan, nag yılan biçimleri; Çağataycada “ ılan” ve “ yılan” biçimleri geçmektedir. Modern Türk lehçelerinde şu şekildedir: Trk. yılan, Az. ilan, Gag. yılan, Trkm. yılan, Tat. yılan, Bşk. yılan, TatK. yılan, Kar. yılan, Kum. yılan, Nog. yılan, KBlk. cılan, Kaz. jılan, Kırg. cılan, Hak. cılan, Tuv. cılan, Yuyg. ilan / jılan, Özb. ılân, Çuv. şelen (Hauenschild 2003: 243).

⁸⁵ DLT 245’te “çekürge” yanı sıra “sarıçğa” da nakledilmektedir. Clauson, -gA ekiyle türetilen hayvan adlarından olduğunu belirtmektedir (EDPT: 845b), Eren, çekirge’nin tanımını “uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, birçok türü olan böcek” şeklinde yapmakta, Clauson’un Eski Kıpçakçadaki sarıncıka biçimindeki -n-’nin sonradan türemiş (intrusive) bir ses olduğunu belirttiğini nakletmektedir. Eren, ‘sarışka’yı seğırt köküne bağlamaktadır. Sarançca olarak Rusçaya ve szarancza olarak Polcaya geçmiştir (TDES: 83b), Modern lehçelerde aynı böcek türü için çäkürgä, sarıncıka’ya kıyasla daha geniş bir alanda kullanılmaktayken; ‘sarıncıka’nın türevlerinin kuzeyde bir kaç lehçeyle sınırlı olduğu görülür: Yak. saxsırıya, Mad. sarışka, Koy. Sag. sarıska, Hak. sarısxa (Hauenschild 2003: 84).

⁸⁶ Clauson tarafından “örümcek” anlamındaki örüm adına dayandırılan sözcük, ilk olarak DLT’de örümçik biçiminde tespit edilmektedir. Orta zamanda örmekçi ve örgemçi biçimlerine de rastlanmaktadır (EDPT: 231b). Erdal < ör-üm+çi+k şeklinde kök ayrımını yapmıştır (OTWF: 42). Sevortıyan, ör- kökü içerisinde ele almıştır (ESTYa I: 552). Orta Türkçe döneminde daha çok Kıpçakça ve Oğuzca eserlerde görülmektedir. Modern sahada Trk. örümcek, Az. hörümçek, Gag. örümcek, TatK. örümçek, Yuyg.

Örmecek : örümcek (Kİ.10)

Örümcek : örümcek (KAT.35)

Böv : örümcek (CCII.65b/25; TZ 25a/13)⁸⁷

Böy : akrep (TM.12b/1; Kİ 37)

Akreb : akrep (KAT.35)

Epelek : kelebek (KEF.156b/8)

Köbelek : kelebek (CCII.80b/32b)⁸⁸

(“ol köbelek”CCII.60a/2)

Bürçe : pire (CCI.54b/33; TM.12b/7; Kİ 30)⁸⁹

Büre (<Tkm.) : pire (TM.12b/8)

Bürşe : pire (ED.9b/4)

Pire : pire (KAT.35)

Kumurska : karınca (TM.12b/3)

Kumuruska : karınca (TZ.211 ve ED. 9b/8)

Kumursuga : karınca (Kİ.81)

ömüçük / ömçük, Özb. örgimçek, Hak. irimcik / örümcecek, Tuv. eeremçik / eeremçiğey, Kır. cörgömüş (Hauenschild 2003: 173)

⁸⁷ İlk olarak DLT’de böy [505], böğ [500] ve bi biçimlerinde yazılı metinlerde tespit edilmiştir. Modern Türk lehçelerinde şu biçimlerdedir: Trk. böğ, And. bö [boy, böcü, böç, böge, böğevi, böğuse, böğü, böve, böy, böyü, böyüsü, büü, büve, büvü, büye, bübü], Az. böyä, Aza. biyä, büyä, Trkm. biy, möy, Kırg. böy/böyü tarantul, Nog. biy, Kar.(k) biy, Kaz. büyi, Tat. böyç, Kkp. miy, Kum. miya, Bşk. böyö Özb. biy, Çuvaşçada po^wvan.

⁸⁸ Orta Türkçeden itibaren (ilk şekli keveli) kullanılmaktadır. DLT 225’te keveli, Tefsir’de kebelek, Çağataycada köpelek, göbelek, Osmanlıcada kelebek biçimlerindedir. Clauson kökeniyle ilgili açıklama yapmamış; Eren kelebeğin kanatlarıyla çıkardığı sesi yansıtan, yansıma kökenli bir ad olduğunun düşünülebileceğini ifade etmiştir (EDPT 689b, TDES: 227). Modern lehçelerdeki kelebek metatezli biçimidir: Trk. kelebek, Anadolu ağızlarında kepenek, öbelek, öpelek; Az. kepenek, Trkm. kebelek, Özb. kapalak, Kırg. köpölök, köbölök, Tar. kepelek, Alt. köbölök, Tel. köbölök

⁸⁹ En eski biçimi DLT 215’te bürge şeklinde geçmektedir. Clauson, bürge’nin sonunda -ge bulunan Eski Türkçe “pire” karşılığında olduğunu ifade eder (EDPT: 362b). Osmanlı sahasında büre şekilleri karşımıza çıkmaktadır (bk. EDPT: 362b). Modern Türk lehçelerinde Trk. pire, Az. bire, Trkm. büre, Özb. bürge, Kır. bürgö, Kaz. bürge, Kkp. bürge, Kum. bürçe, Nog. bürşe, Tat. borça, (Hauenschild 2003: 79).

Kumursak : karınca (RES.200a/9)

Karınça (<Trkm.) : karınca (TM.12b/4; RES.200a/9)

Kandala : baş biti (TM.12b/5)

Kandala : tahta kurusu (CCI.55a/2; TM.112; TZ.183; ED.9b/6)⁹⁰

Bit : bit (CCI.54b/32; TM.12/2; Kİ.28; BM.11/6; TZ.29a/8; KAT.35)⁹¹

Kasırtka : kene (TM.12b)

Sakurtka : kene (RES.200a/89)

Kübe : güve (TM.12b/5)⁹²

Küye : yün yiyen bir böcek, güve (KEF.76b/7)

Çibin~ Şibin : sinek (CCI.54b/31; TM.11a/7; TZ.249; Kİ.29; KEF. 15a/7; ED.9b/8)⁹³

Singek : sinek (RES.200b/11; KAT.35)

Sinek : sinek (KEF.15a/7, 18a/7)

Çibin : sivri sinek (RES.196a/2, 200b/12)

Sürü çibin : sivri sinek (CCI.55a/1)

Üyez : sivri sinek (TM. 11a/8)

⁹⁰ CC 109/2’de Latince cimices “böcek” karşılığında verilen sözcüğün kökeni bilinmiyor (KWb: 192). Orta Kıpçakça eserlerden DM 9b/6 kandala “tahta kurusu”, TM. 12b/5 kandala “baş biti”, İM 305b/4 kandala “bit”, TZ’de “tahta kurusu, beşik biti” anlamıyla tanımlanmaktadır (KTS: 125).

⁹¹ VIII. yüzyıl Mani metninde tonnuğ biti M I: 8,14-16 tamlamasında geçmektedir. Hemen hemen lehçelerin tamamında bulunmaktadır (EDPT: 296b, ESTYa II: 151-152). Eren, kökenine değinmemiş ve tanımını şu şekilde yapmıştır: bit “insan ve hayvanların derisinde asalak olarak yaşayan böcek, kene” (TDES: 55). Modern Türk lehçelerindeki durumu şu şekildedir: Az. bit, Trk. bit, Gag. bit, Trkm. bit, KBlk. bit, Kar. bit, Kum. bit, Kır. bit, Özb. bit, Tat. bet, Alt. biyt, Bşk. bet, Tuv. bit, Yak. bit, Hak. pit, Çuv. pıytă (Hauenschild 2003: 63).

⁹² Aynı eserde başka bir bölümde bu kelime “zırh” anlamında kullanılmış 14b/3

⁹³ Eski Türkçe sinek yerine ilk olarak Kutadgu Bilig 4499’da çibin karşımıza çıkmaktadır (EDPT: 838b). Eren kökeniyle ilgili bir açıklamada bulunmamış, çibin’i ? işaretiyle birlikte Moğolca simağul sözcüğüyle birleştirdiğini, Liğeti’nin ise simağul’u Türkçedeki sinek ile birleştirdiğini nakletmiştir. Trk. cibin, Trkm. çibın “sivri sinek”, Blk. çibin, Nog. şıbın, Kkp. şıbın, Özb. çivin, Kırg. çımın, Kaz. şıbın, Tar. çibin, Alt. çımın, çümün, Tel. çımal, Şor şıbın. (bk. TDES: 71, Hauenschild 2003: 185).

Kurt : kurtçuk, solucan (CCI.54b/28)⁹⁴

Sülük : sülük (CCII.58a/14; KAT.36)

Lim : salyangoz (ED.8a/6)

2.19.2.3. Kuşlar

Kuş : kuş (CC 130/201; TM.10b/4; Kİ.72; BM.11/9; TZ 23b/6) (EK 62/13-14'te dewe kuş şeklindedir.)⁹⁵

Yavru (<Tkm.) : kuş yavrusu (TM.11b/1)

Çüzek : henüz tüylenmemiş ve bir yaşına varmamış kuş (KEF.18b/6)

Saka : saka kuşu (CCI.55a//26)⁹⁶

Ku : kuğu (TZ.8b/13)

Üğü : baykuş (CCI.46a/18; Kİ.19; TZ.7b/3)⁹⁷

Baykuş : baykuş (TM.10b/12)

Yabalak : Baykuş (CCI.55a/13; DM.12a/4; TM.11a/5)⁹⁸

⁹⁴ VIII. yüzyıldan itibaren Türkçenin tarihsel ve modern dönemlerinde tespit edilmektedir. DLT'de Oğuz dışındaki Türklerin kurt adını "kurtçuk, tırtıl vb. (Ar. dūd)" hayvan için kullandıkları, "(köpekgiller familyasına ait, yırtıcı hayvan) kurt" için ise böri'yi kullandıkları kayıtlıdır. Gerçekten de en eski yazılı belgelerden modern sahaya kadar bütün Türk lehçelerinde kurt "kurtçuk, tırtıl vb." anlamlarda bulunmakta; "(köpekgiller familyasına ait, yırtıcı hayvan) kurt" ise tarihî sahada XI. yüzyıldan itibaren Oğuzların etkili olduğu bölgelerde yazılmış bazı eserlerde tanıklanmakta ve Modern Oğuz lehçelerinde yaşamaktadır. (bk. EDPT: 356a, TDES: 269). KB kurt Senglah 286r/1 kurt, PdC: 425 kurt, (TM. 12b/9 kurt, İrşadM 355a/4) Modern Türk lehçelerinde de kurtçuk, solucan türündeki hayvanı adlandırmakta birçok lehçe grubunda yaşamaktadır. Oğuz grubu ve Halaçça dışındaki lehçelerde "kurt" anlamında böri bulunmakta, fakat "kurtçuk" anlamında kurt yaşamaktadır.

⁹⁵ VIII. yüzyıldan itibaren Türkçenin bütün dönemlerinde tespit edilen, kuşlar için genel bir isimdir (EDPT 670b), Farsçaya da geçmiştir (TMEN III: 1561). Türkçenin yazılı en eski metinlerinden itibaren, kuş türleri için genel bir addır. Tarihsel sahada çoğu metinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Uygur metinlerinden IrkB vd. toğan kuş, kugu kuş, turnya kuş, Orta Türkçe eserlerinde DLT 166-167 kuş, boz kuş, kıl kuş, KB 4199 kara kuş, örün kuş şeklinde. Modern Türk dili alanında seslik değişikliklerle, bütün lehçelerde bulunmaktadır.

⁹⁶ Eren, tanımını vermiş, kökeniyle ilgili birşey söylememiştir: saka (2) "başında ve boynunda kırmızı, sarı tüyler bulunan küçük bir kuş (Carduelis carduelis)".

⁹⁷ Clauson kökeniyle ilgili bir açıklama yapmamıştır. Eski Türkçe döneminde ilk olarak (KB 2314) ügi "baykuş", DLT'de ügi, ügi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

⁹⁸ yapaku+lak "yün parçası, yapağı" anlamındaki yapaku ve kuş adı yapan +1Ak ekiyle oluşmuştur (OTWF: 90) Eren yapalak "bir tür baykuş" < *yapak + kulak biçimine dayandırmaktadır (TDES:

Kırgıy : atmaca kuşu (CCI.55a/8) (TM.10b/10)⁹⁹

Kırgı : atmaca kuşu (Kİ.70; TZ.7b2).

Atmaca toğan : atmaca (TM.10b/10)

Şahin : şahin (ED.12a/14)

Laçın : beyaz renkli bir cins şahin (RES.200a/22; TM.10b/9, 127, ED.12a/10; KAT.36)

Togan : doğan kuşu (200b71)

Doğan : doğan (KAT.36)

Turumtay (Mog.) : bir tür aladoğan (RES.189c/11)

Sar: 1.doğan (CCI.55a/10)

2.akbaba (CCI.55a/10)

Songur (< Moğ.) : doğan (CCI.55a/20; Kİ 54)¹⁰⁰

Sunkur : akdoğan (TM.20b/10)

Sonkur : doğana benzeyen,yırtıcı,avcı kuş (RES.200a/19)

Karçaga ~Karçığa (< Moğ.harçaga) : atmaca, aladoğan (CCI.55a/7; CCII.65b/27)¹⁰¹

441b).Eski Türkçe döneminde ilk olarak DLT 468'de "yapāqulaq" "baykuş" biçimiyle görülmektedir. Modern Türk lehçelerinde, Trk. yapalak, And. yapalaq, yapalak [yaplak], Az. yapalag, Aza. qaraqulaq, Kırg. capalak, Nog. yapalak, Kaz. japalak, Tat. yábâlak, Kkp. capalak, Kum. yabalaq, Bşk. yábâlaq, Özb. yapâlâkkuş, Yuyg. möşükyapilaq, yapilaq, Koyb. yabâ kulak, Hak. çaba hulah, Şor çaba kulak, çabañ kulak.

⁹⁹ Clauson kökeniyle ilgili bir açıklama getirmemiş ancak Kuzey-doğu ve bazı lehçelerde Moğolca alıntı karçığay ile yer değiştirdiğine değinmektedir. kırgıy kuşun çıkardığı sese dayanan yansıma kökenli sözcüktür. İlk olarak DLT 551'de kırgıy "al-bāşiq" ve çibek kırgıy "alyu'yu" şekillerinde görülür. Eren kırgıy ve kırgıy biçimlerine "atmaca (Accipiter nisus)" anlamını vermektedir. Yerel ağızlarda kırgı "şahin, atmaca" anlamına temas eder (TDES: 237). Ross'un sözlüğüne göre; silmen, bildircin ve benzerini yakalayan kuşlara verilen umumi isim (1994: 77).

¹⁰⁰ erken dönemde ilk hecesi sı > şı (şınkor) olarak Moğolcaya alıntılanmıştır. (EDPT 838a). Ross'un sözlüğüne göre; çevik ve hızlı uçar. Kuğu ve buna benzer kuşları yakalar (1994: 68). Eren'in sözlüğünde: "doğan benzeyen, yırtıcı, avcı"şeklinde.

¹⁰¹ Aynı hayvan için DLT 269'da boz kuş adı geçmektedir (Hauenschild 2003: 66). Doerfer sözcüğün Eski Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmektedir: qarçagay "Habicht" mo. < ET qartıqa > Eski Moğ. (TMEN I: 278). Räsänen Moğolcadan alıntı olarak ele almıştır (VEWT: 237). Tarihsel Türk dili sahasında sınırlı birkaç metinde karşılaşılmıştır.. Modern lehçelerdeki biçimleri şunlardır: Trkm. garçığay, Özb. karçığay, Yuyg. karçığay, Tat. karçığa, Kum. karçığa, Kırg. karçığa, Kaz. karşığa, Kkp.

Balaban : yırtıcı bir kuş, çakır doğan (200a/21)

Çağrı : doğan ile atmaca arası yırtıcı bir av kuşu (197a/7)

Çakır kuş : doğan ile atmaca arası yırtıcı bir av kuşu (200a/20)

Kargu : atmaca (RES.197a/8)

Karguy : atmaca (RES.200b/17)

Köçken : kartal (TM.10b/6)

Kartal (<Tkm.) : kartal (TM.10b/6)

kara-kuş : kartal (CCI.55a/5, CCII.65b/22; RES.197a/10, 197a/25)¹⁰²

Balaban (<Far.) : yırtıcı bir kuş, av şahini (CCI.55a/6; RES. 200a/21)¹⁰³

Süğün: sülün (RES.197a/22)

Sövlün : sülün (CCI.55a/22)¹⁰⁴

Bülbül (<Far.bulbul) : sesinin güzelliği ile tanınmış ötücü bir kuş, bülbül

(CCI.55a/24)¹⁰⁵

Kügürçin : güvercin (CCII.71b/5)¹⁰⁶

---

karşıga, Nog. karşıga, Bşk. karşıga, KBlk. kartçıga, Alt. karçaga, Tuv. hartıga, Hak. hartıga, Çuv. hurçka (Hauenschild 2003: 67, Csáki 2006: 70).

¹⁰² VIII. yüzyıl Uygur metinlerinden itibaren kara kuş tamlamasıyla karşılaşmıştır. (BM 7,10 kara:kuş, KK 62,13 kara:ku:ş). Clauson kara kuş tamlaması için ayrı madde başı vermemiştir. Modern lehçelerdeki kullanımları şu şekildedir: Az. garaguş, Gag. kara kuş, Tat. qaraqoş, Kum. qaraquş, Nog. qaraquş, Trkm. garaguş, Kkp. qaraquş, Özb. qaraquş, Hak. harahuş, Bşk. qaraqoş, Kaz. qara qus, And. qaraquş, KBlk. qara quş (Hauenschild 2003: 121).

¹⁰³ Clauson, Hakaniye Türkçesinden itibaren Orta Türkçe eserlerdeki balā “yavru kuş, yavru” sözcüğünü ele almış; ‘balaban’a temas etmemiştir (EDPT 332b). Räsänen Farsçadan alıntı olarak ele almıştır (VEWT: 59). Modern lehçelerde Trk. balaban, Anadolu Ağızları balaban (DS I 496), Kaz. balaban, Kır. balaban, Nog. balaban, Kkp. palaban, Bşk. balapan şeklinde sözcük yaşamaktadır (Hauenschild 2003: 51-52, ESTYa II: 50)

¹⁰⁴ Clauson alıntı olasılığı üzerinde durmuştur. VIII. yüzyıl Uygur metinlerinden itibaren Türkçede görülmektedir (EDPT 820b). sülün “uzun kuyruklu, eti beğenilen bir kuş”, süğlün biçimi de vardır. Eren’e göre kökü bilinmemektedir ve Räsänen’in süğül- “braten” köküne dayandırması düşündürücüdür (TDES: 379).

¹⁰⁵ “bülbül” anlamıyla sadece Codex Cumanicus’ta görülmektedir. Ross’un sözlüğüne göre; uzun ve sanki kalemlerle çizilmiş gibi kaşları vardır, rengi sarımsı gibidir, küçük küçük benekleri vardır. Güçlü bir dövüşçüdür ve berrak bir sesi vardır (1994: 253). Räsänen, Osmanlı ve Kıpçak sahalarında kaydetmektedir (VEWT: 92)

Küverçin : güvercin (TM.11a/1)

Kügerçin : güvercin (RES.197a/19)

Göverçin : güvercin (KAT.35)

Sığırcuk ~Sığırçık : sığırcık kuşu (TM.11a/5; TZ.236; CCI.55a/23; ED.12a/8)¹⁰⁷

Sıyrışık : sığırcık kuşu (TZ.18a/11)

Sırşık : sığırcık kuşu (TZ.247)

Çıpçuk ~Çıpçık : serçe (TM.11a/2; CC.57/4, 109/4)¹⁰⁸

Sibçik : serçe (RES.197a/14)

Serçe : serçe (KAT.36)

Siçek : serçe, kırlangıç benzeri bir kuş (KEF.169a/1)

Çura (<Far.curra) : küçük bir cins yırtıcı kuş (CCI.55a/9)¹⁰⁹

Sagızgan : saksagan (TM.11b/5)

¹⁰⁶ Clauson, kögürçü:n < kök “gri kuş” köküne bağlanmaktadır. İlk olarak Uygurcada kögürçgen biçimiyle görülen sözcük, diğer tarihi eserlerde şu şekildedir. (Kİ 83 kökercin, BM 12,4 kökercin, TZ 13a10 kögercin) Eren “yabani ve evcilleşmiş birçok türü bulunan bir kuş” olarak tanımlamakta ve Türkçe < ‘kök’ten geldiğini kabul etmektedir. Türkçedeki üveyik kuş adının da aynı kökten bir türevi olduğunu savunur (TDES: 168). Orta Türkçede kögürçgün ve Eski Kıpçakçada kügürçin / kögürçin olarak geçen sözcük Trk. güvercin, Trkm. gö:gerçin “yabani güvercin”, Nog. kögerşin, Blk. kögürçün, Krg. kögüçkön, kögürçkön, Kaz. kögerşin, Kum. gögürçgün, Alt. köğörçün, TatK. kügerçin, Çuv. kăvakarçân şekillerinde yaşamaktadır. Bazı modern lehçelerde Farsça kabu:ter “güvercin” sözcüğünden alıntılama kepter, kâftâr, kepderi vb. gibi biçimler kullanılmaktadır (bk. TDES: 168).

¹⁰⁷ sığırçuk < sığır köküne dayandırılmaktadır. Orijinal anlamının “küçük kuş” olması muhtemeldir (EDPT 816a). Eren de ‘sığırcık’ı aynı köke dayandırmakta ve şu şekilde sözcüğün tanımını yapmaktadır: sığırcık “kara renkli, uzun gagalı, serçeden iri, ötücü bir kuş, çekirge kuşu (Sturnus vulgaris)” < sığır + cık küçültme eki. Çağataycada bu kuşa sığır kuş adı da verilmektedir. (TDES: 364). Modern Türk lehçelerinde Trk. sığırcık, Az. soğırçın, sığırçın, TatK sırçık, sığırçak, sıyrıcın, çıyrıcık, Tat. sıyrıcık, Bşk. sıyrışık, Özb. çuğurçık, Kırg. çıyrıcık, Kum. sıyrırgış, Tel. sığırçık, Hak. sıyrıçah biçimlerinde yaşamaktadır (VEWT: 415).

¹⁰⁸ Tek veri olarak DLT 552’de geçen çıpçırğa “bülbul”, çıpçık’ın en eski biçimidir (EDPT 425a). Doerfer köken açıklamasını *çıpçuq <*çıp + çuq şeklinde yapmaktadır (TMEN II: 1146). 13. yüzyıldan itibaren, Tarihi Kıpçak ve Çağatay sahalarında çıpçuk / çıpçık biçimlerinde görülmektedir. Modern Türk lehçelerinde de ç- /ş-, -ı- / -i- vb. seslik farklarla bulunmaktadır. Tat. çıpçık, Kum. cımçık, KBlk. çıpçık ‘serçe’, Kkp. şımşık, Özb. çumçuk, Bşk. sepsik, Kaz. şımşık, Kar. çıpçih / cipçik (Hauenschild 2003: 86-87).

¹⁰⁹ Hasan Eren cura için “bir tür küçük atmaca” tanımını ve Anadolu Ağızlarındaki cure, cüre biçimlerini vermiş, sözcüğün Farsçada curra biçiminde olduğunu söyleyerek, Farsça kökenine vurgu yapmıştır (TDES: 73).

Saksagan~ Saksakan : saksagan (RES.197a/21; RES.200b/2)

Korday (<Mog.) : pelikan (RES.200b/3)

Ördek : ördek (RES.197a/15, 200a/27; KAT.36)

Yarasa : yarasa (RES.211b/1)

Deglükeç : Çaylak türünden bir kuş (TM.11a/3)

Karlagaç : kırlangıç (TM.11a/6)

Karlugaç : kırlangıç (KEF.169a/7)

Karlavuç : kırlangıç (RES.197a/18)

Kırlakuç : kırlangıç (RES.200b/10)

Karga : karga (TM.11a/3; RES.197a/20)

Karka : karga (KAT.36)

Çil : çil kekliği (CC.109/14)¹¹⁰

Tavus (< Far. ta'us < Ar. ta'us) : tavus kuşu (CCI.55b/21)¹¹¹

Torgay : boz renkli, küçük, ötücü bir serçe, tarla kuşu (CCI.55a/28)

Torigay : tarla kuşu (RES.200b/7)

Turna : turna (CCI.55a/12, CCII.60a/14; TM.10b/13; Kİ.63; TZ.31a/1; RES.197a/99;

KAT.36)¹¹²

¹¹⁰ Clauson, çil için iki anlam vermiştir. İlki “ben, çil, vücut izi vb.” diğeri “benekli kuş, tavuk vb.” (EDPT 417b). Ross’un sözlüğüne göre; ayağı yabani tavşaninkine benzer. Kışın bu kuşlar sürü halinde bir araya gelir ve uçarken gıdıklama gibi bir ses çıkarırlar (1994: 128).

¹¹¹ DLT 167, 507’de “tavus kuşu” için yün/ yon kuş karşılığı verilmektedir. (Bk. EDPT 941a yon kuş.) Tavus “erkeğinin tüyleri uzun, kuyruğu parlak, güzel renkli, acı ve tiz sesli, süs hayvanı olarak beslenen bir kuş”. Eren’e göre Türkçeye Farsçadan geçmiştir. Moğolcaya tağus olarak geçmiştir (TDES: 399). Räsänen sözcüğün Trk. < Far. < Ar. < Yun. şeklinde seyrettiğini belirtmektedir (VEWT: 467). Modern Türk lehçelerinde Trk. tavus, Trkm. ta:vus, Kkp. tawıs, Kırg. toos, Özb. tustovuk “sülün”, ayrıca Tel. toğus, altın toğus ve Alt. altın-toğus, Tuv. aldın toğus, aldın do:s biçimleri Moğolcadan alınmıştır (TDES: 399).

¹¹² Clauson kökeniyle ilgili bir açıklamada bulunmamaktadır (EDPT 551b), turna “sulak yerlerde ve bataklıklarda yaşayan, göçücü, iri bir kuş” tanımında bulunan ve ağızlardaki durna biçimine temas eden Eren, bu adın kuşun çıkardığı sestten geldiğini düşünüyor (TDES: 419). Türkçeden komşu dillere

Eliye (<Mog.) : çaylak kuşu (RES.200a/25)

İbibik : ibibik (RES.200b/8)

Bıldırcm : bıldırcm (RES.200b/5)

Bağırlak : bir cins göçebe ördek, yaban ördeği (RES.195a/3)

2.19.2.4. Deniz hayvanları

Alaboga : büyük bir deniz hayvanı, alaboğa adlı bir büyük balık, balina

(CCII.80b/11)¹¹³

Baluk~ Balık : balık (CCI.22a/12; TM.7b/5; TM.7/4; Kİ.36; EK.63/2; TZ.19a/8;

RES.194a/25, 200a/3; KAT.36)¹¹⁴

Ilan balık : yılan balığı (RES.199c/12)

Yengeç : yengeç (TM.7b/6)

Tengeç : yengeç (ED.8a/6)

Tekleç : yengeç (ED.4a/2)

Kısgaç : yengeç (RES.189c/1)

2.19.2.5. Yırtıcılar

Canavar (< Far.) : canavar (CC 107/13). Tek bir hayvan adından ziyade, yırtıcı

hayvanları içine alan genel bir ad.

---

geçmiştir. Modern Türk lehçelerinde Az. durna, Trkm. durna, TatK. torna, Bşk. torna, Nog. turna, Kkp. tırna, Kaz. tırna, Kırg. turuna, Özb. turna, Alt. Tel. Tub. Kuğ. Şor, Sag. Koy. turna, Tuv. durya, Yak. turuya, Çuv. tärna (TDES: 419, Hauenschield 2003: 225-226).

¹¹³ Tarihsel modern sahada CC dışında bu balık adıyla karşılaşılmamıştır. Ancak benzer biçimde, Türkçede hayvan adları yapımında ala renk adı zaman zaman kullanılmıştır. TM. 29/7 ala kuş, Trk. ala balık vb.

¹¹⁴ Eski Türkçeden itibaren kullanılır. Uygurca balık, DLT 190 balık, balık (EDPT: 335b). Eren, kökünün bilinmediğini belirtmiş ve şu tanımlı vermiştir: “suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı” (TDES: 36). Modern sahada bütün lehçelerde bulunmaktadır. Trk. balık, Az balık, Trkm baalik, TatK balık, Bşk., Nog., Kkp., Kaz., Kırg. balık, Sart. balık, Alt., Tel., Kuğ., Şor, Sag., Koy., Kaça, Küer. palık, Tuv. balık, Yak balık, Çuv. pula (ESTYa II: 59-60, Hauenschield 2003: 52-55)

Esri : panter (RES.195b/17)

Kaplan : kaplan (RES.195b/8, 199c/7)

Sırtlan : sırtlan (KAT.35)

Kunduz : kunduz (RES.199c/28)

Teyin : sincap (ED.12a/10)

Ayu : ayı (CCI.54b/14; ED.7b/6; EK.69b/11; TZ.15b/3; Kİ.26; KAT.35)¹¹⁵

Börü~ Böri : kurt (CCI.54b/16; TM.11b/8; Kİ.30; TZ.16a/12)¹¹⁶

Bülçek : kurt yavrusu (TM.11b/11)

Kurt : (I) köpekgillerden yırtıcı, etçil memeli hayvan (RES.195b/9, 119c/89; KAT.35)

(II) kurtçuk (RES.200a/4)

Bars : pars (TM.11b/12)

Çura (<Far.curra) : küçük bir cins yırtıcı kuş (CCI.55a/9)

Arstlan : aslan (CCI.54a/15)¹¹⁷

¹¹⁵ Eren, kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (TDES: 28a). Orhun yazıtlarından itibaren tarihsel Türk lehçelerinin tamamında sözcük tanıklanmaktadır (EDPT: 45b). Modern Türk lehçelerinin hemen hemen tamamında farklı sesletimlerle sözcük yaşamaktadır. Trk. ayı, Az. ayı, Trkm. ayı, Gag. ayı, Kırg. ayuu, Nog. ayuw, KBlk. ayyu, Kar. ayuw, Kaz. ayu, Tat. âyu, Kkp. ayuw, Kum. ayuw, Bşk. âyiw, Özb. âyiğ, Yuyg. eyiğ, Tuv. adıg, Alt. ayu Tel. ayu, Hak. azıg (Hauenschild 2003: 14).

¹¹⁶ VIII. yüzyıl Orhun Yazıtlarından itibaren Türkçenin tarihsel dönemlerinde bulunmaktadır. Eski Türkçe böri, IrqB 27 böri, DLT 542 böri şeklinde.Azeri ve Anadolu sahası dışında modern Türk lehçelerinin hemen hemen tamamında kullanılmaktadır. Trkm. böri, Nog. böri, Kkp. böri, Kaz. böri, Özb. böri, Yuyg. böri, TatK. börü, Kar. börü, KBlk. börü, Kum. börü, Kırg. börü, Alt. börü, Tuv. börü, Yak. böro, Tat. büre, Bşk. büre, Hak. püür (Hauenschild 2003: 70).

¹¹⁷ Kökeniyle ilgili olarak Eren, aslan < arslan “Afrika’da yaşayan, erkekleri yelesi, kuyruğu püsküllü, çok koyu sarı renkli yırtıcı bir memeli türü” tanımını vermiş; konuyla ilgili görüşleri sıralamıştır (TDES: 20). Görüşler şu şekildedir: Nemeth’e göre < arsil + -an eki (Nemeth: Melich Arm 293-295’ten alıntı), Eckmann da bu etimolojiyi benimsemiştir. DLT’de arsil “kestane rengi, kumral” anlamına gelmekte, -(a)n da küçültme ekidir. Patrubány, Yakutça “sarı” anlamındaki sözcüğün en eski biçiminin tasarlamasından yola çıkarak *arı + sıl eki + an “vahşi hayvan” kökenine bağlamıştır. Bang’a göre <*arsıl ilan biçiminden; Vámbéry’ye göre < arış “güçlü” ve lan “vahşi hayvan”; Ramstedt’e göre < ar- “kükremek” + lan (Çince “vahşi hayvan”); Egorov’a göre Vámbéry, Ramstedt ve Şçerbak’ın açıklamalarına ilaveten Kırgızca arsilde- “kükremek” fiili de düşünülebilir; Şçerbak’a göre < ar “kestane rengi” + sıl eki + an “yırtıcı hayvan”; Baskakov’a göre arsil + an; Räsänen’e göre -lan ekiyle kurulmuş bir türev; Clauson’a göre hayvan adlarının sonundaki -lan ile kurulmuş (EDPT: 238a); Ligeti de -lan ekiyle kurulu arış-lan olarak düşünmüştür; Pritsak’a göre Farsça pars’tan gelmektedir; Brockelmann -lan eki ile yapıldığına değinmiş; Sevortiyani belli başlı görüşleri özetlemiştir; Doerfer Türkçeden Moğolcaya ve bazı Balkan ve Kafkas

Aslan : aslan (TM.11b/7; ED.7b/5)

Arslan : aslan (Kİ.11; TZ 4b/6; RES.195b/7, 199c/4; KAT.35)

Savsar : sansar (CCI.43a/5; TZ.15/3)¹¹⁸

Savsar : samur (TM.12a/10)

Dela (< Far.) : kaya sansarı (CCI.43a/6)

Küzen : sansar (TM.11/14; Kİ.82; TZ.36a/12)

Küzen : gelincik (TM.12a/11)

Kara küzen : kokarca (CCI.43a/11, 54b/18)

Sıçkan : sıçan, fare (TM.12a/8; Kİ.56; RES.196a/1; ED.8a/6)¹¹⁹

Sıçan (<Tkm.) : fare (TM.12a/8; TZ.83a/6-7; RES.196a/1)

Silevsün~ Silevsin (< Moğ.siligüsün) : vaşak (CCI.43a/8; CCII.60a/7)¹²⁰

(“silevsin yağı silkipbolmas,sırma tonumbügüp b(ol)mas” CCII.)

2.19.2.6. Diğer yabancı hayvanlar

Teyin : sincap (TZ.19a.11) (TM.12a/10)

Koyan : tavşan (CCI.42b/23, 54b/17; TM.11b/10)¹²¹

---

dillerine geçtiğini belirtmiştir. Sevortiyen arslanın yansıma kökenli olduğunu vurguluyor ve ars et-, ars ars ür-, arsil-da- vb. örnekleri veriyor (ESTYa I: 177-179). Modern lehçelerde şu şekildedir: Trk. arslan/aslan, Az. aslan, Trkm. arıslan, Özb., Gag., TatK arslan, Bşk. arslan, KarT arıslan, arıslanka “dişi aslan”, Blk aslan, Krç aslan, Kırg. arştan, Nog. arıslan, Kkp arıslan, Kaz. arıstan, Alt arsilan / arsil, Tel arsilan / arsil ayu, Tuv. arzılağ, Çuv. arışlan / uslan kayak.

¹¹⁸ DLT 242’de tek veri olarak geçen sarsal “sansar, gelincik” ile bağlantılı görünüyor. (EDPT 854b, DTS 489, TMEN III: 1294, Hauenschild 2003: 178). Modern lehçelerde şu şekilde izlenebilir: Trk. sansar, Kar. sansar, Tat. susar, Kaz. susar, Bşk. husar, Kırg. susar, KBlk. suwsar, Kkp. suwsar, Alt. suuzar, Yuyg. söser, Çuv. säsar.

¹¹⁹ Kökeniyle ilgili olarak Clauson, hayvan adlarına eklenen –gAn ile türediğini belirtmektedir. Bütün lehçelerde s-/ç-/t- ve –gan/-kan/- an fonetik-morf fonetik değişiklikleriyle yaşamaktadır. İlk olarak VIII. yüzyıl Uygur sivil belgelerinde H I 56’da sıçan ve oniki hayvanlı Türk takviminde TT VII ve VIII P.33’de sıçan görülmektedir. Orta Türkçede DLT 220’de sıçan, Çağataycada PdC 365 sıçan / sıçan, Osmanlı sahasında sıçan olarak karşımıza çıkmaktadır (EDPT: 796b, Hauenschild 2003: 180). Modern Türk lehçelerindeki dağılımı şu şekildedir: Trk. sıçan, Az. sıçan, Gag. sıçan, Trkm. sıçan, TatK. sıçan, Özb. sıçkan, Bşk. sıskan, Nog. sışkan, Kırg. çıçkan, Kum. çıçkan, Alt. çıçkan, KBlk. çıçhan, Yuyg. çaşkan, Tat. tışkan, Kaz. tışkan, Kkp. tışkan (Hauenschild 2003: 180).

¹²⁰ Moğolcadan Kıpçakçaya geçmiştir. Tarihsel sahada CC dışında yalnızca Çağataycada görülmektedir.

(“sengeng ayrı başında segiz koyan ini bar” CCII.60b/23)

Tavişkan : tavşan (RES.199c/11)

Tafşan : tavşan (RES.195b/19)

Tavşan (<Tkm.) : tavşan (TM.11b/10; KAT.35)

Yalman : yaban faresi (TM.12a/9)¹²²

Sıçan : fare (RES.196a/1)

Sıçkan : fare, sıçan (RES.196a/1; ED.8a/6)

Kelengi : tarla faresi (RES.195b/22)

Sagın : yabani eşek (TM.11b/13)

Kolan : yaban eşiği (KEF.1a/3)

İlik : geyik (TM.11b/12)¹²³

Ayvuk (<Tkm.) : geyik (TM.11b/13)

Ubuk : ceylan, ahu (RES.199c/24)

Sıgın : erkek geyik (RES.199c/26)

Sıgun : erkek geyik (RES.195b/16)

Keyik : geyik, ceylan (ED.7b/15)

fil (< Far.) : fil (CCI.41a/11)¹²⁴

¹²¹ Orta çağ öncesinde tanımlanamamasına rağmen ‘koyan’ın bazı kuzeydoğu lehçelerindeki durumu ve Çuvaşçadaki xoran biçimi, sözcüğün kökenini daha eski bir *kodan şekline dayandırmaktadır. tavişgan/ tavşan’ın eş anlamlısı olarak bazı lehçelerde görülür.

¹²² Aynı eserde bir yerde özel isim olarak geçmekte s:31b/10

¹²³ Türkmence’de geyik için ayvuk kelimesi de kullanılır. ‘ilik’ kelimesi Türkmence’de günümüzdeki düğme deliği olan ilik anlamında kullanılmış.

¹²⁴ Eski Türkçede ve Orta Türkçede bahsi geçen hayvan için yaña yañam, yağan, yagan ve türevleri kullanılmıştır. DLT 608’de yañan ve 456’da yağan şeklinde iki değişikinden bahsedilmektedir. KB 2817’de” kerekinde bulsa kişi öz mungı/ yam erse yangança bolur ol tengi; 3391’de bela mihnet erse yangan teg yüder” şeklinde kullanılmış.Modern lehçelerde yağan ve türevleri Tuva, Altay lehçelerini içine alan dar bir sahada yaşamaktadır (Hauenschild 2003: 237-238). Farsçadan alıntı olan fil ise daha yaygındır. Trk. fil, Trkm. pil, Özb. pil, Tat. bil, Kaz. pel vb. (VEWT: 145).

Pil (<Far.pil) : fil (CCI.54b/9)

Kelte : bukalemun (TM.12b/3)

Irs (< Rus.) : vaşak (CCI.54b/13)

Kirpi : kirpi (CCII.60b/26; Kİ.80; TZ.29a/7; KEF.9a/1; KAT.35)¹²⁵

Kiş : samur (CCI.43a/4; Kİ.83; TZ.19a/11)¹²⁶

Közsiz köpek : köstebek (CCI.54b/21)¹²⁷

Kössiz sebek : köstebek (RES.189c/2)

Beçin (<İrn.) : maymun (RES.195b/21, 199c/15)

maymun (< Ar.meymun) : maymun (CCI.54b/15; ED.7a/7, 7b/7)¹²⁸

palang (< Far.) : leopar (CCI.43a/15)

Tonguz~ Donguz: domuz (CCI.54a/22; TM.12a/9; ED.12a/9; Kİ.105; EK.62/8)

Kaban (<Mog.habang) : yaban domuzu, erkek yaban domuzu (CCII.66a/1)

Çoçka : domuz yavrusu (TM.12a/9; ED.8a/2)

Tişi tonguz : dişi domuz (CC. 107/24)

Keyik tonguz : yabani domuz (CCI.54a/23)¹²⁹

¹²⁵ Eren, Farsçada kirpuu olarak geçtiğini; buna dayanarak Egorov'un Farsçadan alıntı olduğu yolundaki açıklamasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Eren, tanımını şu şekilde yapmıştır: Kirpi "sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan" (TDES: 246). Eski Türkçeden itibaren kullanılır. Uyg. (VIII. yy.) kirpi, DLT 209 kirpi, Modern Türk lehçelerinin hemen hemen hepsinde yaşamaktadır. Trk. kirpi, Gag. kirpi, Az. kirpi, Trkm. kirpi, TatK. kirpi, Kar. kirpi, KBlk. kirpi, Kum. kirpi, Kaz. kirpi, Kırg. kirpi, Kkp. kirpi, Nog. kirpi, Özb. kirpi, Yuyg. kirpe (Hauenschild 2003: 110).

¹²⁶ Türkçede kiş hem hayvanın adı hem de derisi için kullanılmaktadır. Modern Türk lehçelerinin çoğunda yaşamaktadır (EDPT: 752b). Farsçaya da geçmiştir fakat Ural ya da Hint-Avrupa kökene dayanmamaktadır (TMEN III: 1698). Kök Türk yazılı belgelerinden itibaren Türkçede izlenebilmektedir.

¹²⁷ Köstebeğin gözleri hemen hemen hiç görmediği için, yapılan adlandırmalarda da bu özelliği vurgulanmıştır. Modern Türk lehçelerinde "köstebek" için kullanılan adların çoğu "kör, gözsüz" anlamını taşıyan yapılarıdır. Trk. kör sıçan, kör fare, Anadolu Ağızlarında gözsüz, gössü, göstü, Kaz. körtişkan "kör sıçan", Bşk. hukır sıskan "kör sıçan, köstebek".

¹²⁸ Eski Türkçe ve Orta Türkçe metinlerinde eş anlamlısı beçin ve türevlerine rastlanmaktadır (Hauenschild 2003: 61).

Tonuz : domuz (RES.195b/13; KAT.35)

Karsak : bozkır tilkisi (CCI.43a/9, TZ.7b/9, RES.195a/7)

Tülkü~ Tülki : tilki (CCI.42b/30; Kİ.39; KEF.54a/4; TZ.11a/2)

Tilkü : tilki (TM.11/4: RES.199c/23; ED.11b/9; Kİ.105)

Dilkü~ Dilki : tilki (RES.195b/20; KAT.35)

Tülküçik : tilkicik (CCII.60a/27)

(“ol tülküçiking tüpe(gi)” CCII.)

Arkar : dişi dağ keçisi (RES.199c/6)

Ayrak : dağ keçisi (TM.12a/2)

2.20. Avcılık ve Balıkçılık

Avlak : ıssız, تنها arazi, işlenmemiş arazi (CCII.57b/19)

Av : balık ağı (CCII.58a/10)

İlim : balık ağı (CCII.80b/16 b)

Karmak : olta iğnesi (TZ.19a/10)

2.21. Meslekler

2.21.1. Güvenlikle İlgili Meslek Adları

2.21.1.1. İç güvenlikle ilgili meslek adları

Eski Türk devletlerinde askerlik genelde ücret karşılığında yapılan bir meslek olmamasına rağmen Memluk Kıpçak sahasında, askerliğin, devlet teşkilatlanmasının içerisinde yerine getirilmesi gereken bir görev/meslek olarak karşımıza çıktığı görülür

---

¹²⁹ Eski Türkçede lağzın yanı sıra tonuz olarak görülmektedir. Kökeni karışıktır. Eren toj “yağlı, semiz, şişman” köküyle bağlantısını üzerinde durulmaya değer bulmuştur. Ramstedt, Korece ton “pig” ile birleştirmiştir(bk. TDES: 118-119.)

Kıpçak Türkçesiyle yazılmış olan eserlere baktığımızda askerliğin özel bir yerinin olduğu görülür.

Şeri~ Şerü : asker (TM.15a/7; ED.11a/15; ED.11a/15)

Çeyri : asker (CCI.50b/2)

Çeri : asker (Kİ.28; CCII.61b/7)

(“anda ulu çerikörindi”CCII.)

Çerig : asker, ordu (KEF.118b/7)

Çeri başı : ordu komutanı (CCI.45b/11)

Şerü baş : ordu komutanı (ED.11a/13)

Sübaşı : komutan (TM.32a/4)

Minmiş : binici (EK.184)

Atlıg : süvari (KEF.102a/2)

Atlu kişi : süvari (CCI.45b/16)

Ohçı : okçu (CCI.45a/7)

Okçı : okçu (TM.25b/9; ED.18a/8)

Sü : asker (TM.15a/7)

Süngüçi : süngü kullanan (TM.25b/10)

Hasal koşak(?) : nöbetçi, bekçi (CCI.50b/5)

Keşig (<Mog.) : muhafız (RES.198b/1)

Közediçi : gece nöbetçisi (RES.205c/27)

Közdemci : gözcü, bekçi (KEF.88b/1)

Turgak : gündüz nöbetçisi (RES.205c/26)

Bekçi : bekçi, koruyucu (KEF.71b/4)

Sakçı : bekçi, nöbetçi (KEF.170a/5)

2.21.1.2. İstihbaratla ilgili meslek adları

Türklerin, ülkelerini emniyette tutmak ve ani baskınları önlemek amacıyla etrafa gözcüler diktikleri, uygun yerlere haber almayı sağlayan casuslar yerleştirdikleri ve içinde daimi gözcülerin bulunduğu ateş kuleleri inşa ederek erken istihbarat bilgisi temin ettikleri bilinmektedir (Kafesoğlu 1996, 275).

Kişifci (< Ar.+T.) : keşifçi, casus (ED.11b/2)

2.21.2 Eğitim-Öğretim Hayatıyla İlgili Meslek Adları

Yazının çok eski dönemlerden itibaren Türkler arasında yaygınlaşmış olması gibi durumlar oldukça geniş bir eğitim-öğretim teşkilatının mevcut olduğunu gösteren sağlam delillerdir. Sadece o dönem için değil, asırlar boyu tarihten ibret alınması gayesiyle taşlara kazılarak veya kâğıda yazılarak ortaya konulan metinler, Türk toplumu içerisinde kalabalık bir okuryazar kitlenin varlığına da işaret etmektedir (Kafesoğlu 1996, 325)

Uz : usta (RES.205c/24)

Usta : öğretmen (ED.17/13, TZ.271)

Bilişmen : usta (CCI.9a/12)

Bilge : bilge, âlim (CCII.59a/8)

(“bilge, tetik kişiler, benim sözüm eşitingler” CCII.)

Erdemlü : âlim (TM.27/5)

Danışmend (< Far.) : âlim, bilgili, din bilgini (TM.24b/5)

Hoca (< Far.) : hoca, efendi (ED.14a/6)

Hace : ulu, şeyh (TM.26a/10, 34b/3)

Bitikçi : kâtip, yazıcı (CCI.25b/26, 40b/11; TM.24b)

Bitigçi : kâtip, yazıcı (KEF.137b/5)

Bitik ostası(<T.+Far.usta+T.) : kâtip, yazıcı (CCI.45a/26)

Katib (< Ar.) : kâtip, yazı ustası (CCI.45a/27)

Yazıcı : yazan (ED.18a/14)

Yazışı : yazıcı (EK. 317)

Şakird (< Far.) : öğrenci (ED.14a/4)

Üstad (<Far.) : bilim ve sanattabilgi sahibi (KEF.94a/6)

Bilişmen : usta, öğretici (CCI.9a/12)

Bilge : bilge, âlim (CCII.59a/8)

(“bilge, tetik kişiler, benim sözüm eşitingler” CCII.)

2.21.3. Gündelik Hayatta Ev İçinde Belli Bir Hizmetin Yerine Getirilmesiyle İlgili Meslek Adları

2.21.3.1.Çocuk bakımıyla ilgili meslek adları

Emzürçi : süt nine (TZ. 732)

Orta (II) : dadı, sütanne (KEF.42b/3, 42b/4)

Dayelik (<Far.+T.) : dadılık, sütannelik (KEF.42b/4)

2.21.3.2 Gündelik işlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları

Çok özel bir beceriyi, bilgiyi vs. zorunlu kılmayıp da çoklukla beden gücüne dayanarak çalışan kimselerin gerçekleştirdikleri işler gündelik işlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslekler bağlamında değerlendirilmiştir.

Koşdaş : uşak (BM.154)

Yuguçı : yıkayıcı (KEF.34b/2)

Tapuçı : hizmetçi (ED.14/4)

Kapuçı : kapıcı, kapı bekçisi, hizmetçi (TM.25b/5; RES.198b/6)

Kullukçı : hizmetçi, maiyet memuru (CCI.45a/5)

Tanışman (< Far. Dânişmend) : danışman (TZ. 262)

Tapuçı ~ tapugçı : hizmetçi (ED.263)

Karabaş : cariye (TM.34b/6)

Karavaş : cariye, hizmetçi kız (CCI.45b/25; CCII65b/38; TM.34b/6)

Kırnak : cariye (TM.34b/5)

(kırnak < Ar. ğurnūq “güzel bakışlı kız ya da oğlan”)

Tüğe : cariye (TM.34/b)

Küng : esire, cariye(CC.90,25)

Tapuçı : kadın köle (TZ.26)

Evdegi kız : hizmetçi kız (CCI.45b/23)

Evdegi epçi : hizmetçi kadın (CCI.45b/22)

2.21.4. Avlanmayla İlgili Meslek Adları

Eski Türklerde okçuluk ve avcılık faaliyetleri son derece önemliydi. Türkler, buldukları coğrafya ve yaşadıkları doğal koşulların zorluğuna, sıkıntılarına alışmak ve çocuklarını da ona göre yetiştirmek gerektiğinden kız ve erkek çocuklarını ok atma, avlanma ve ata binme eğitimine tabi tutarlardı. Aynı zamanda avcılık, göçebe hayat tarzının Türkler arasında hâkim olduğu dönemlerde hayatta kalabilmenin, temel geçim kaynaklarını temin edebilmenin de en mühim yollarından biriydi.

Közdemci : gözcü, bekçi (KEF.88b/1)

Balukçı : balıkçı (CCI.22a/16)

2.21.5. Esnaf ve Zanaatkârlıkla İlgili Meslek Adları

Tarih boyunca dünyanın en büyük devletlerini kuran Türkler büyük ölçüde ve dönemine göre daima ileri bir harp sanayisine sahip olmuşlardır. Bu üstünlüğü onlara sağlayan vasıtalarından biri de demir işçiliğiydi. Ondan önce bakır, bronz ve altın işlemeciliği vardı. Bozkır Türk halkları arasında usta marangozlar, tahta oymacılar bulunmaktaydı. Asya Hunları masa, sandalye, koltuk, dolap yapıyor, karyola ve perde

kullanıyorlardı. Bu ev eşyalarının çoğunu Çinliler Türklerden öğrenmişlerdi (Kafesoğlu 1996, 307).

2.21.5.1. Gıda ve beslenmeyle ilgili meslek adları

Aşşı : aşçı (EK.15)

Attar (< Ar.) : güzel kokulu şeyler satan, aktar, baharatçı (CCI.40b/20)

Bagırıcı : aşçı (CCI.6b/16)

Tegirmençi : değirmenci (CCI.18a/18; ED.18a/2)

Etmekçi : fırıncı (CCI.44b/18; TM.25a/13, 54b/8)

Ötmekçi : ekmekçi (ED.18a/2; CCII.64a/20)

Etçi : kasap (TM.25a/13, 54b/9)

Yetçi : kasap (ED.18a/2)

Kasap (<Ar.kassab) : kasap (CCI.44a729)

Furunçi (< Ar.+T.) : fırıncı (ED.18a/4)

Yogurtşı : yoğurtçu (EK.326).

2.21.5.2. Ev eşyası veya aletlerinin yapımı ve onarımıyla ilgili meslek adları

Bakırçı~ Bakırşı : bakırcı (TM.54b/7; TM.25a/12)

Temürçi : demirci, nalbant (TM.25a/10; CCI.42b/2)

Kümüşçi : gümüşçü (TM.25b/6)

Bardakçı : testi, fiçi yapımı ile uğraşan (ED.18a/10)

Bışakşı : bıçakçı (EK.30)

Bıçakçı : bıçakçı (CCI.44a/30)

Çıgrıgeçi : çarkçı, bileyici (CCI.45a/8)

Eyerçi : eyer yapan kimse, saraç (CCI.44a/15)

Kaşukşı : kaşıkçı (EK.131)

Közüğü : aynacı (ED.18a/10)

Şanakşı : çanakçı (EK. 250)

Tonçı : kürkü (CCI.42b/24)

Yalçı : ilikçi, düğmeci (CCI.44a/21)

Börkçi : şapkacı (CCI.44a/27)

Etikçi : ayakkabı ve çizme diken kişi (CCI.43b/2)

“bıçak etikçi”: ayakkabı bıçağı(CCI.43b/5)

Çekmençi : kumaş dokuyucusu (CCII.64a/21)

Culahak (<Far.) : kumaş dokumacısı (CCI.45a/10)

Tokurçi : dokuyucu (TM.25b/3)

Tikiçi : terzi (TM.24b/12)

Derzi (<Far.) : terzi (CCI.43a/19)

Yonguçı : marangoz (TM.25a/4)

2.21.5.3. Silah yapımıyla ilgili meslek adları

Kılıçşı : kılıççı (EK. 143)

Kirişçi : yay, kirişi yapan (ED.18a/6)

Yayçı : yay yapan kimse (CCI.45a/6; ED.18a/8)

Yayşı : yay yapan, yaycı (EK. 316)

Yaçı : yay yapan, yaycı (TM.25b/8)

Yarıkçı : zırh yapan, zırhçı (TM.25b/11)

Eyerçi : eyer yapan kimse (CCI.44a/15)

Ohçı : ok yapan kimse (CCI.45a/7)

2.21.5.4. İnşaat işleriyle ilgili meslek adları

Boyacı~ Boyaçı : boyacı (TM.25b/8; CCI.27b/11)

Kazıcı : kazıcı, kazma işini yapan kimse (ED.18a/12)

Yapçı : bina ustası, inşaat ustası (TM.26a/3)

Yonguçu : marangoz (TM.25a/4)

Divar ostası (<Far.divar+Far.usta+T.) : duvar ustası (CCI.44b/1)

2.21.5.5. Temizlenmeyle ilgili meslek adları

Baş yülütçi : berber (ED.18a/4)

Sakal yülüçi : berber (CCI.43b/2727)

Yülüçi : berber (CCI.23a/24)

Yuguçu : yıkayıcı (KEF.34b/2)

2.21.6. Haberleşme ve İletişimle İlgili Meslek Adları

Eski Türk toplumunda kişiler ve devletler arasında haberleşmeyi sağlayan ve iletişimin gerçekleşmesini temin eden görevliler bulunmuştur. Türk devletinin komşu veya diplomatik ilişki kurulan devletlerden isteklerini hükümdar adına dile getiren elçiler, akrabalar arasında mektup, hediye getirip götüren postacılar, hükümdarın emirlerini halka duyuran tellallar...

Talal (< Ar.) : tellâl, davetçi, komisyoncu (CCI.44a/25)

Elçi : haberci, postacı (CCI.60a/12, 60a/26)

(“kün altundan elçi keliyir” CCII.60a/11)

İlçi : elçi (TM.26b/8; KEF.47a/2)

Sıkrık : haberci (CCI.44a/20)

Ügerçi : kurye (TM.25b/2)

Sözlegüçi : bildiren (KEF.136b/3)

2.21.7. Büyü, Fal ve Astrolojiyle İlgili Meslek Adları

Eski Türkler doğada birtakım gizli kuvvetlerin var olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre dağ, tepe, kaya, ırmak, su kaynağı, ağaç, orman, demir, kılıç vb. pek çok unsur gizli güçleri bünyelerinde barındırıyorlardı. Bunlar aynı zamanda birer ruh idiler (Kafesoğlu 1996, 289)

kam : büyücü(CCI.)

kam katun kişi : büyücü kadın (CCI.4b/24)

Yulduzçı : yıldızbilimci,astrolog, müneccim, falcı (CCII.65b/13 ; RES.205c/32)

2.21.8. Sporla İlgili Meslek Adları

Kıpçak Türklerinin günlük hayatını anlayabilmek ve onların bu dönemdeki yaşama şekillerini tespit edebilmek için ilgilendikleri spor dallarını bilmek faydalı olacaktır.

Canbaz (< Far.) : pehlivan (TZ.41)

küreççi ~ küreşçi : güreşçi, pehlivan (TZ.169; RES.205c/31)

2.21.9. Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslek Adları

Türklerin tarım ve hayvancılık alanında ne kadar ileri bir millet oldukları bilinmektedir. Hayvancılık anlamında çobanların varlığı geniş hayvan sürülerinin varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

2.21.9.1. Ziraatla ilgili meslek adları

Bakçaçı (<Far.bagça+T.) : bahçıvan (CCI.45a/9)

Ekinci : çiftçi (ED.14a/10)

Sabançı : çiftçi, rençber (CCII.65b/27)

Tat (< Far.) : çiftçi, köylü (ED.14a/6)

2.21.9.2. Hayvancılıkla ilgili meslek adları

Küden (?) : çoban (CCII.60a/17)

(“koçkar müzi küd(en)” CCII.)

Kütövçi : çoban (CCII.61b/2)

(“kaçan ol sözni ayt(t)ı frişte kütövçiğe” CCII.61b/6)

Çoban (<Far.) : çoban, güdücü (KEF.6b/4, 99b/3)

Yılıkcı : at bakıcısı, seyis (RES.198b/5)

2.21.10. Müzik ve Eğlence Hayatıyla İlgili Meslek Adları

Dünya üzerindeki bütün topluluklarda olduğu gibi eski Türklerin hayatında da müzik ve eğlence önemliydi. Türk müzik aletleri arasında Çinlilerin hyu-pu dedikleri kopuzun ayrı bir önemi bulunmaktaydı ve kopuz Türk eğlence hayatının vazgeçilmez bir parçasıydı. Göktürk ve Uygur bandolarında başta davul olmak üzere pek çok borulu çalgı da mevcuttu. Eski Türkler söyledikleri bestelere ır, çeşitli müzik aletleriyle söyledikleri melodilere ise küg diyorlardı (Kafesoğlu 1996, 328).

Düdükçi : düdükcü, düdük çalan (TM.25b/12)

Sıbızguç : düdükcü(TM.26a/1)

İrçi : türkücü, şarkıcı (CCI.45a/11)

İrlayıcı : şarkıcı, şarkı söyleyen (TM.25b/11)

kobuzçu : kopuz, çalan, çalgıcı (CCI.45a/12; TM.26a/3)

Kopuzçu : kopuz çalan kimse (RES.205c/29)

İklıkçi : saz çalan (TM.26a/1)

Koşçı : koşma yazan, âşık (CCII.66a/33)

Oynacı : oyuncu, dansçı, hokkabaz, palyaço (CCI.45a/13; RES.202c/3)

Uzan : kopuz çalarak türkü söyleyen (TZ. 296)

Maskara (<Ar.mashara) : taklit ve hünerleriyle insanları eğlendiren kişi (CCI.45a/13)

Ayak tutuğu : saki,içki dağıtan kişi (RES.198b/2)

Çağırıcı : şarap sunan (RES.198b/3)

2.21.11. Denizcilikle İlgili Meslek Adları

Eski Türk tarihine ışık tutan pek çok veride Türklerin denizcilikle uğraştıkları belirtilmektedir.

Çumgalak : dalgıç (Toparlı vd. 2003, 54)

Kemiçi : gemici (TM.25b/6)

2.21.12. Dilencilikle İlgili Meslek Adları

Tarih boyunca her ülkede zenginlerin yanında yoksullar da bulunmuştur. Dilenmeyi zorunlu kılan durumlar çeşitli dönem ve yerlerdeki ekonomik şartlara göre değişir. Kıpçak toplumunda da kendisine acındırarak insanların sağlayacağı destekle hayatlarını devam ettiren insanların var olduğu görülmektedir.

Karakçı : dilenci (CCII.75a/5)

(“men karakçı, sen kök hanıeğe”CCII.)

Dilenci : dilenci (RES.205c/33)

Sinlig : dilenci (TZ.237)

2.21.13. Yasal Olmayan Meslekler

Kanunun tamamen ya da kısmen işlemediği, devlet idaresinin zayıfladığı veya yetersiz kaldığı her dönemde meşru olmayan işler yapan kişiler de olmuştur

Oğrı : hırsız (CCI.13b/20; TZ. 291, 295; TM.26b/11)

Oğrılık : hırsızlık (KEF.134b/6)

Uvurgan : hırsız (TZ.295)

T gme : düzenbaz, hileci (TM.26b)

Soyuguçı : soyguncu (KEF.149a/8)

Erseklik : fahişelik (CCII.66a/20)

Harabat (II) (<Ar.) : fahişe (CCI.47b/29)

Murdarlık (Far.murdar+T.) : fahişelik (CCII.66b/21)

Talaşman : 1.kavgacı, nifakçı (CCII.59a/10)

(“talaşman sözün inanırlar” CCII.)

2.haydut, yol kesen, harami (CCII.60a/27)

(“tav üstinde talaşman, tayagı bar beş batman” CCII.)

2.21.14. Taşımacılık ve Hizmetle İlgili Meslek Adları

Hamal (< Ar.) : hamal, yük taşıyan insan (CCI.45a/4)

Yalçı : gündelikçi, ırgat (CCII.82b/7179)

2.21.15. Ticaretle İlgili Meslek Adları

Bozkır Türk ekonomisinin esasını, geliştiği coğrafyada yüksek ovalar ve yüksek yaylalar olması hasebiyle çobanlık ve hayvan besleyiciliği teşkil ediyordu (Kafesoğlu 1996, 304). Ancak hem Türklerin yayıldığı coğrafyanın genişliği ve bu coğrafyanın kürk ve ipek yolu gibi önemli ticaret yolları üzerinde bulunması hem de ekonomisi çoklukla ticarete dayanan Çin, Bizans gibi komşu devletlerin varlığı Türkleri ticaretle uğraşma durumuna sokmuştur. Günümüzde olduğu gibi eski devirlerde de ticaretin failleri tüccarlar, her toplumda itibar görmüş ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur (Özyetgin 2005, 169).

Satuhçı : satıcı (CCI.46a/6)

Satıççı : satıcı (RES.205c/25)

Altunçı : altıncı, sarraf (CCI.42b/2)

Astlançı : tüccar, tefeci, komistoncu (CCI.44a/24)

Çerçi : gezerek ufak tefek şeyler satan kimse, perakendeci (CCI.44a/23; TZ. 48)

Attar (Ar.attar) : baharat ve güzel kokular satan kimse (CCI.40b/20)

Bazarçı (< Far. + T.) : pazarcı, ticaretle uğraşan (ED.17b/15)

Bazargan (< Far.) : pazarcı, tüccar (CCI.46a/2)

Bazirgan (<Far.) : pazarcı, tüccar (TM.25b/1; KEF.43b/1, 32b/4)

Bezergen (<Far.) : pazarcı, tüccar (CCII.60b/36)

Yolçı : tüccar, satıcı (ED.17b/13)

Taçik (< Far. Tacîk) : bezirgan, tüccar (TZ.257)

Kuyumçı (<Tkm.) : kuyumcu, gümüşçü (TM.25b/7; KAT.44))

Saraf (< Ar.sarra) : sarraf (CCI.40b/2)

Kümişçi : gümüşçü, gümüş işiyle uğraşan (TM.25b/6)

(Türkmençe'de kuyumcu da denir.)

Talal (< Ar.dallal) : tellal, komisyoncu, ticarete arabulucu (CCI.44a/25)

Miyançı (<Far.miyân+T.) : ticarete arabulucu (CCI.44a/25, 46a/7)

Şıraçı : şarap taciri (CCI.44a/31)

2.21.16. Madencilikle İlgili Meslek Adları

Kömürçi : kömürcü (ED.18a/4)

2.21.17. Yöneticilik ve İdari Hizmetlerle İlgili Meslek Adları

2.21.17.1. Devlet yönetimiyle ilgili meslek adları

Baskak : vali (CCI.23b/16)

Başkak : vali (RES.198a/28)

Beg : bey (CCI.45b/9; ED.14a/2, 20a/10)

Bey : 1.bey, emir (CCI.45b/10; TM.24b/4)

2.efendi, soylu (CCI.45b/17)

Daraga (< Mog. Daruga) : askerî vali (CCII.57b/21)

Pişva (<Far.) : başkan, reis (KEF.148b/3)

Halife (<Ar.) : birinin yerine geçen kişi, hükümdar (KEF.39a/1)

Kan : han, imparator, kağan (CCI:45b/6)

Padişah (< Far.) : padişah, hükümdar (KEF.7a/1)

Soltan (< Ar.sultan) : sultan, padişah (CCI.45b/7,45b/8)

Şeyh (<Ar.) : tarikat büyüğü, kabile başkanı (KEF.172a/4)

2.21.17.2. İdari işlerin ve devlet kurumlarındaki çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları

Çavuş : askeri veya idari lider (RES.191a/12)

Ayguç : sözcü, hatip, danışman (KEF.95b/8, 33b/3)

Hatib (<Ar.) : hutbe okuyan, konuşmacı (KEF.28b/4)

Til bilgen : tercüman (RES.198b/4)

Tilmaç : tercüman (CCI.45b/26)

Tolmaç (<Mog.tolmaç) : çevirmen, tercüman (CCII.63a/17-18)

(“men söynüp aytır edim sizge Tengeri sözi, til bilmen/tolmaç yoh” ,

CCII.61a/22-23)

Bitik ostası (T.+Far.usta+T.) : yazı ustası, katip (CCI.45a/26)

Vekil (<Ar.) : başkasının yerine iş yapmaya yetkili olan (KEF.138b/9)

Kapuçu : kapıcı, kapı bekçisi, hizmetçi (TM.25b/5; RES.198b/6)

Kullukçi : hizmetçi, maiyet memuru (CCI.45a/5)

Tanışman (< Far. Dânişmend) : danışman (TZ. 262)

Tapuçı ~ tapugçı : hizmetçi (ED.263)

Karabaş : cariye (TM.34b/6)

Karavaş : cariye, hizmetçi kız (CCI.45b/25; CCII65b/38; TM.34b/6)

Kırnak : cariye (TM.34b/5)

(kırnak < Ar. ğurnūq “güzel bakışlı kız ya da oğlan”)

Tüğe : cariye (TM.34/b)

Küng : esire, cariye (CC.90,25)

Tapuçı : kadın köle (TZ.26)

Evdegi kız : hizmetçi kız (CCI.45b/23)

Evdegi epçi : hizmetçi kadın (CCI.45b/22)

2.21.18. Adaletle İlgili Meslek Adları

Devletin en önemli görevlerinden biri de insanlar arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmak, hakkın yerini bulmasını sağlamaktır. Bu nedenle tarihin her döneminde devletler adaletin işleme için çeşitli mekanizmalar oluşturmuşlardır. Türklerin tarihinde adaletin gerçekleşmesindeki temel kaynak “töre”dir. Törenin özellikle zina, hırsızlık ve hak yeme gibi durumlarda oldukça ağır yaptırımları vardır

Bogavul (< Moğ. bogavul) : mübaşir (CCI.45b/15)

Hökümçi (< Ar.+T.) : avukat (CCI.44a/19)

Hakim (<Ar.) : hakim, kadı (KEF.145b/2, 158b/1)

Hakem (<Ar.) : tarafların arasındaki anlaşmazlığı çözmeye yetkili kişi (KEF.157a/8)

Yarguçı~ Yargıcı : yargıç, hüküm veren kimse (CCI.45b/13; CCI.63a/1-2)

(“neçik elt(t)iler anı tört yargıcı allında” CCII.63b/18)

2.21.19. Maliyeye İlgili Meslek Adları

Kaznaçı (< Ar.hazina+ T.) : hazinedar (CCII.82a/8 b)

2.21.20. Dinle İlgili Meslek Adları

Dünyanın en eski ve köklü milletlerinden biri olan Türkler son derece renkli, zengin ve çeşitli bir din mirasına sahiptirler (Günay-Güngör 2007, 11- 12). Türklerin hoşgörüyeye doğal eğilimleri ve dinî konulara merakları geleneksel dinleri olan Gök Tanrı inancının dışında pek çok dinin onların yaşadığı coğrafyalarda elverişli bir ortam bulmasına imkân tanımıştır. Bu sebeptendir ki İslamiyet'in kabulüne kadar Türkler arasında Gök Tanrı inancının yanı sıra, Maniheizm, Budizm, Yahudilik, Nasturilik, Taoizm gibi dinler yayılabilmiştir. Bu çeşitlenmenin Kıpçak toplumunda dinle ilgili mesleklere göz attığımızda da ortaya çıktığı görülmektedir.

2.21.20.1. Gök tanrı inancıyla ilgili meslek adları

Kam : şaman, büyücü (CCI.4b/24; KEF.205c/30)

Kam katun kişi : büyücü kadın (CCI.4b/24)

Yulduzçı : münecim, falcı (RES.205c/32)

2.21.20.2. Müslümanlıkla ilgili meslek adları

Fakih (< Ar.) : fıkıh bilgini (KEF.78b/5)

Hatib (< Ar.) : hatip, hutbe okuyan (KEF.28b/4)

İmam (< Ar.) : namaz kıldırın kimse (KEF.49a/6, 91b/2)

Yükünçi : insanlara namaz kıldırın kişi (TM.24b/3)

Hoca : Hoca, efendi (ED.74a/6; EK.109; KAT.44)

Hace (<Far.) : ulu, şeyh (TM.26a/10, 34b/3; TZ.173)

Danışmend (<Far.) : din bilgini (TM.24b/5)

Mü'ezzin (<Ar.) : ezan okuyan (KEF.124a/7, 170a/4)

Şeyh (<Ar.) : tarikat büyüğü, kabile başkanı (KEF.172a/4)

2.21.20.3. Hıristiyanlıkla ilgili meslek adları

Papas (< Yun.) : Rum din adamı, rahip, papaz (CCII.62b/21)

(“barungız, köü(ün)üngiz pa/pslarga” CCII.)

Papaz (< Yun.) : Rum din admı, rahip, papaz (CCII.71b/2)

(“senden çıhtı kerti Aaron/ ulu papaz” CCII.)

Bapas (< Yun.) : Rum din admı, rahip, papaz (CCI.35b/12)

Pap (Hır.) : papa (CCII.61a/18-19)

(“ol/Tengriden dağı papdan kargışludur” CCII.63a/23-24)

Keşiş (< Far.) : rahip, papaz (TZ.141)

Ruhbanlık (Ar.+T) : papazlık (KEF.152b/7)

2.21.21. Sağlıkla İlgili Meslek Adları

Eski Türkler tıp konusunda son derece köklü ve zengin bilgilere sahiplerdi. Tıp alanındaki bu zenginliğin ve ilerlemenin temelinde, savaşlarda yaralananları tedavi edecek ehil kimselere duyulan ihtiyaç yatmaktaydı. Ayrıca Türklerin İpek Yolu gibi tıbbi bilgi ve malzemenin akışını sağlayan bir coğrafyaya hâkim olmaları, onların tıp konusunda hatırı sayılır bir birikime ulaşmalarını sağlamıştı. Türklerin sahip oldukları bu ileri tıp bilgisi İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemlerde de artarak devam etmiştir.

Hekim (< Ar.hakim) : doktor (CCII.63a/15)

(“anınğ için aythılAtaga kim sening canınga hekim” CCII.63a/16)

Otacı : hekim, cerrah (CCI.44a/17, 44a/18; TM.24a/10)

Tabib (<Ar.) : doktor, hekim (KEF.79a/4)

Haccam (<Ar.) : vücuttan kan alan hacamatçı (KEF.43a/3)

2.22. Ağaç ve Çiçek Adları, Otlar

2.22.1. Ağaç İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar

orman : orman (CC 40a/4)¹³⁰.

Ağaçlık : ağaçlık, orman (ED.6a/4)

Yılgun : ağaç (TM.8b/13)

Ağaç: ağaç (CC 40a/5, 51a/117, 53a/20; RES.194b/11, 202a/16)¹³¹

Terek : ağaç (CC 53a/16, 60b/28, 74a/7)¹³².

Ulu tirek : büyük ağaç (ED.5b/15)

Kiçkez tirek : küçük ağaç (ED.6a/2)

Yapraklı tirek : yapraklı ağaç (ED.6a/4)

Kuru tirek : kuru ağaç (ED.6a/4)

2.22.1.1. Ağaç çeşitleri

üzürmüs (< Far.uzurmur) : mür ağacı (CC 42a/21)¹³³

Hurma ağacı : hurma ağacı (ED.6a/6)

Kayın : kayın ağacı (TM.8b/13)

Kayın ağaşı : kayın ağacı (ED.11b/8)

¹³⁰ Eren orman için “ağaçlarla kaplı geniş alan” tanımını vermiştir (Eren, 1999: 309). Ramstedt orman’ı Korece orom, oram biçimiyle ilişkilendirmiştir (Ramstedt, 1949: 179). Sevortyan ise Toharca or “ağaç” kelimesiyle orman arasındaki yakınlığa dikkat çekmiştir (Sevortyan, 1974: 472-473). Doerfer de Toharca or ile orman arasında ilişki kurmuştur (Doerfer, 1963-75: 588). Bu kelime Bulgarca, Sırpça, Arnavutça gibi Balkan dillerinin yanı sıra Rus diyalektlerinde de kullanılmaktadır.

¹³¹ ağaç, Orhun ve Eski Uygur Türkçesinde ığaç, Karahanlı Türkçesinde yığaç (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 11/6), Çağatay sahasında Farsça’dan alınma dıraht biçiminde kullanılmıştır.

“.. çntan ığaç kelürüp..”, “..**agaç** edersiz yığaç mingü muñlug bolup”

¹³² Eski Türkçeden itibaren kullanıldığı görülmektedir (Caferoğlu, 2015: 240). Orta Türkçe döneminde tirek biçiminde kullanılmaya devam etmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 194/3). Gülensoy tirek-kökünden tirek şeklini aldığı söylemiştir (Gülensoy, 2011: 900). Eren ise kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (Eren, 1999: 404). Anadolu ağızlarında terek ağaç anlamında da kullanılmıştır (DS, V: 3891).

¹³³ “mür ağacı” anlamında Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

Kadıng : kayın ağacı (RES.202a/24)

Söğüt : söğüt (RES.144b/12, 202a/20)

Şam ağaşı : çam ağacı (ED.11b/8, TM.141)

Çalgoza ağacı (<Far.+T.) : fıstık çamı (RES.202a/22)

Emen : meşe ağı (TM.8b/9)

Kavak : ağaç, kavak (TM.8b/10)

Terek : kavak (RES.202a/21)

Kara terek : kara kavak (RES.202a/23)

Tut ağacı : dut ağacı (RES.211d/4)

Yılğın : ılgın ağacı (RES.194b/17)

Bakam (Ar.bakkam) : odunundan kırmızı boya çıkarılan ağaç, Brezilya ağacı

(CCI.41a/12)

2.22.2. Çiçek İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar

Çeçek : çiçek (RES.194b/15)¹³⁴

Çiçek : çiçek

2.22.2.1. Çiçek çeşitleri

sonbul (< Far.) : sümbül (CC 41a/24)¹³⁵

Gülah : gül (ED.5a/7, CC.43)

Gülef : gül (EK.109; TZ.172)

¹³⁴ Eski Türkçeden itibaren çeçek şeklinde kullanılmaya başlamıştır. Ramstedt çeç-seş->şeş-) kökünün kullanılması örnek göstermiştir. Clauson, Şçerbak ve Räsänen de Ramstedt ile aynı görüştedir. Türkçedeki çeçek Moğolcaya çeçeg~seçeg olarak geçmiştir (Radloff, 1935: 428a; Clauson, 1972: 400-4014; Şçerbak, 1997: 112/109)

¹³⁵ Sevortyan sözlüğünde başak, başak şeklinde bir çiçek olarak tanımlamış ve Arapça kökenli olduğunu belirtmiş ancak etimolojisi konusunda fazla bilgi vermemiştir.

Gülab : gül (TM.107)

Gül : gül (KAT.43)

Tumguluk : nilüfer çiçeği (TM.9a/13)

Garanful : karanfil (CC.81/6)

İpkin : menekşe (RES.190c/12)

2.22.3. Otlar

Vaksız (< Far.) : pelin otu, Horasan pelini (CC 41b/3)¹³⁶

Mahmuda (<Ar.) : mahmude otu ve bu otun köklerinden çıkarılan,hekimlikte kullanılan,reçineye benzer bir madde (CCI.41b/5)¹³⁷

Sadaf (<Ar.) : sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir bitki, sedef (CC 53b/22)¹³⁸

Ravand (< Far.) : büyük yapraklı, beyaz çiçekli,çok yıllık ve otsu bir bitki, ravent (CCI.41a/28)¹³⁹

Sabur (< Ar.) : sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde toplanmış bulunan zambakgillerden bir bitki, sabırotu, sarısabır (CC 41b/21)

Çurunba (<Far.çürunba) : yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, hindiba (CC 41b/26)

Siriş : yer sakızı, karasakız, zift (CC 66a /11)

¹³⁶ “pelin otu, Horasan pelini” anlamıyla sadece Codex Cumanicus’ta görülmektedir.

¹³⁷ Günümüzde Anadolu’da mahmude otu, hekimlikte kullanılan, reçineye benzer bir madde, bingözotu, çit sarmaşığı, kakhaha otu (Konya, Mersin), çadır çiçeği, hamıza (Bâlâ-Ankara) anlamlarına gelmektedir (Baytop, 2007: 200).

¹³⁸ (CC 53b/22’de ruta kelimenin Latince karşılığı olarak verilmiştir). Azerbaycan ve Özbek Türkçesinde sädäf, Başkurt Türkçesinde märvät ve sädäf, Kazak Türkçesinde marjan, Kırgız Türkçesinde sedep, Türkmen Türkçesinde sadap şeklinde kullanılmaktadır.

¹³⁹ “büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki, ravent” anlamında sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

Kovra : anız, ot, kurumuş bitki sapı (CC 57a/23)

Kendir : kendir (CC 44b/17)¹⁴⁰

Alabota : külünden sabun tozu yapılan bir tür yabancı ot, sabun otu (CC 57a/23)¹⁴¹

Yasmık : yabancı safran (RES.190c/1)

Kekik ot : kekik bitkisi (RES.211d/7)

Tigenek : diken, dikenli çalı (CC 57a/23)¹⁴²

Kükel (< Mog.kögül) : kara diken, dikenli bir tür çalı (CC 57a/23).

“kara diken” anlamı ile sadece Codex Cumanicus’ta tespit edilmiştir.

Kasak : kamış, saz (RES.202a/28)

Yigde : iğde (RES.194b/9)

Düp : bitkileri toprağa bağlayan ve onların topraktaki besin maddelerini emmesine

yarayan bölüm, kök (RES.194b/14)

Semiz ot : semiz otu (KAT.43)

Şirihışt (<Far.) : kudret helvası (CCI.41a/19)

Holincan (<Far.holincan) : zencefilgillerden, kök sapları baharat olarak kullanılan,

¹⁴⁰ Clauson sözlüğünde “öncelikle Türklerin ve muhtemelen HintAvrupalıların yaşadığı bölgenin yerli bir bitkisi” şeklinde tanımlamıştır (Clauson, 1972: 729). Eski Uygur Türkçesi döneminde kentir şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Hamilton, 1998: 193). Gombocz, bu kelimenin Türkçeye yabancı bir dilden geldiğini söylemekle yetinmiştir. F. P. Filin, kendirin Avrupa’ya güneydoğudan, Hazar ve Güney Ural steplerinden geldiğini, Slavlara ise İskit topraklarından geçtiğini söylemiştir (Filin, 1962: 113-114). Doerfer de kendir’in köken bakımından Türkçe olamayacağını ifade etmiştir (Doerfer, 1963-75: 1647). Macarcada kullanılan kender eski bir Türk diyalektinden alınmıştır (Ligeti, 1986: 290-291). Kıpçak Türkçesinde kendir şeklinde kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007: 138). kendir’in günümüz Türk lehçelerinde kullanımı ise şöyledir: Çuv. kender, Az. kändir, Kzk. kendir, Kgz. kendir, Nog. kendir, Blk. kendir, KKlp. kendir, Bşk. kindir, tarma, Özb. ve Yuyg. kändir, Türkm. kendir, kenep, Tuv. xendir, Şor. kendir, TatK. kinder. Tatarlar aynı zamanda kendir için basa kelimesini de kullanırlar.

¹⁴¹ Argunşah ve Güner eserlerinin sözlük kısmında bu kelimeyi “sabun otu” şeklinde tanımlamışlardır. Oysaki Kıpçak Türkçesi sözlüğünde alabota maddesi “kaz ağayı” olarak açıklanmıştır (Toparlı vd., 2007: 6). Bu bitki ile ilgili diğer kaynaklarda yeterli bilgi bulunamamıştır.

¹⁴² Eski Türkçede “diken” anlamında kullanılan tiken kelimesine +ek isim yapım ekinin gelmesiyle oluşmuş tigenek CC 57a/23’te “dikenli çalı” anlamında kullanılmıştır. Karaçay-Malkar Türkçesinde tigenek “bir tür diken” anlamında kullanılmaktadır (Tavkul, 2000: 398).

güzel kokulu bir bitki (CCI.42a/6)

2.23. Günlük Yaşamda Kullanılan Aletler ve Eşyalar

2.23.1. Tarımda Kullanılan Aletler

Kerki : nacak, küçük balta (CCI.43b/14)

Tarmavuç : tırmık (TM.10a/9)

Üygen : orak (TM.10a/7)

Saban : saban (CCI.4a/22)

Saban temir : saban demiri (CCII.65b/2c)

Tarmavuç : tırmık (TM.10a/9)

Uzan : örs (TZ 19b/5)

Orak : orak

Üygen : orak (TM.10a/7)

2.23.2. Hayvancılıkla İlgili Eşya Adları

Aguzlug : gem, ağızlık (CCI.52a/3)

Uyan : gem (RES.196a/26; KAT.41)

Gem : gem (KAT.41)

Ayl (< ?) : semer bağı, kolan (CC.6a /24, 6a /25, 6a /26, 52a /20)

Eyer : eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne (CCI.51b /28;

RES.196a/22; KAT.41)

Eyer yabogı : eyer örtüsü (CCI.51b /24, 52a /11)

Yağırılık : eyerin altına konulan keçe (RES.205a/19)

İçlik : eyerin altına konulan keçe (RES.205a/19)

Yona : eyer minderi (RES.196b/5)

Köpçük : eyer minderi (RES.196a/23)

Edrim : eyer yastığı (RES.205a/21)

Töbengü : kalın eyer yastığı (RES.205a/23)

Közöldürük : kıldan yapılan ve hayvanın gözüne örtüle örtü (RES.205b/41)

Eyerning ayağı : eyerin ağaçtan yapılmış bölümü (CCI.52a /6)

Halka (< Ar. halka) : (at takımında kullanılan) halka (CCI.52a /2)

Kamçı : kamçı (CC.51b /14, 63b /20: RES.196b/6, 205a/27)

Urmak : kamçı, kırbaç (CCI.13b/14)

Kolan : eyer bağı (RES.205a/28)

Kolang : eyer bağı (RES.196a/25)

Kaşrav : kaşağı (CCJ.51b /25).

Kişen : köstek, bukağı, atın ayağına vurulan zincir (CCI.51b /30).

Kiyiz : (at takımında kullanılan) keçe (CCI.52a /10).

Kolan : semer bağı, kolan (CCI.6a /26 ; KAT.41)

Kömüldürük : genellikle hayvanlara takılan göğüs kemeri (CCI.52a /17).

Kuyışkan (< ?) : atın kuyruğu altından geçirilen kayış, kuskun (CCI.52a /19)

Kuskun : at ve binek hayvanlarının kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış

(RES.196a/27, 205a/20)

Kayış : (at takımında) kayış (RES.205a/25)

Naal (< Ar. na'l) : nal (CCI.51b /21)

Tëmür : demir, nal (CCI.42b /8)

nokta (< Mog. nogtu) : yular (CCI.51b /26)

Yular : yular (RES.196b/1)

Saçak : (at takımında kullanılan) püskül, saçak (CCI.52a /5)

Sagıt (< ?) : at koşum takımı (CCI.51b /17)

Têlbağı : dizgin (CCI.82a /1)

Tizgin : dizgin (CCI.52a /1; RES.196b/11)

Tizgün : dizgin (RES.196a/28)

Tin : dizgin (RES.196b/10)

Yügen : dizgin (RES.205a/26)

Toga : (at takımında kullanılan) toka (CCI.52a /18)

Toga tili : (at takımında kullanılan) toka çengeli, toka dili (CCI.52a /15)

Tüvme : (at takımında kullanılan) düğme (CCI.52a /4)

Üzengi : üzengi (CCI.52a /14, 60b /2; KAT.41)

Üzengü : üzengi (RES.196a/24)

Yıngırçak (< ?) : semer, palan (CCI.52a /21).

Yügen : at gemi (CCI.51b /27)

Ukruk : kement (RES.196a/28)

2.23.3. Evle İlgili Eşyaların Adları

2.23.3.1. Mutfakla ilgili eşya adları

Senek : testi (RES.204b/23)

Bardak : ağaçtan yapılan ve su içmek için kullan su testisi (CCI.52b/15, 65b/3b;

KAT.41)

İbrik (<Ar.) : kulplu, emzikli su kabı (KEF.136a/9, 169a/1)

Yağlık : yağ kabı (RES.194a/2)

Şökü (<Çin) : yemek çubuğu (RES.190c/13)

Terki : genellikle tekerlek biçiminde, üzerinde yemek yenilen ayaklı tahta, sofr

(RES.194a/12)

Çanak : çanak, kadeh, bardak (KEF.24a/8, 70a/1)

Ediş : kapkacak, çanak, kadeh (KEF.1b/2, 62b/8, 81b/4, 93a/9)

Kadeh (<Ar.) : içki bardağı (KEF.114b/3)

Çanak (<Çin. Çan+ -ak) : içine şarap veya yağ konulan kap, kâse, çanak (CCI.53a/5,

60b/2)

Ayak : (I) kase (RES.193b/15)

Arkut : deriden yapılmış kıymız kabı (RES.204b/22)

Çöngök ayak : deriden yapılmış süt kabı (RES.204b/18)

Kökür : deriden yapılmış sıvı kabı (RES.204b/21)

Ağaç çanak : ağaç kap (ED.10b/8)

Çavlı : erişte kesen alet (TM.18b/3)

Çapçaçık : fıçıcık, küçük fıçı (CCI.60b/3)

Çömiç (<Far. Çamça) : çömçe, kepçe (CCI.52b/29)

Çömçe (<Far.) : tahta kepçe (KEF.63b/8; TM.18b/3; 101, ED.10b/6; RES.193b/14)

Çömçi : kepçe (TZ.168)

Kemçe (<Far.) : kepçe (RES.204b/12)

Kepçe : kepçe (KAT.41)

Bulagagu : yağ yaparken karıştırmaya yarayan araç (RES.204b/14)

Kaşık : kaşık (RES.204b/13)

Çömlek : çömlek (CCI.40b /21, 52b /31; ED.10b/10; KAT.41)

Elek : elek (CCI.41b /17; TM.18b/7; KAT.41)

Eleg (elik) : elek(TZ.25a.5)

Ayman : elek (TZ 34a/7)

Kaşuk : kaşık (CCI.52b /30).

Kavurkına : kavurma tavası (CCI.53a /7)

Tava : tava (KAT.41)

Kazan : kazan (CCI.52b /27; ED10b/6; TM.18b/2; KAT.41)

Kazgan : kazan (TM.18b/1; RES.204b/9)

Esiç : tencere (RES.193b/13, 204b/9)

Kazan ayak : sacayağı, üzerine tencere, tava vb. koymaya yarayan üç ayaklı demir destek (CCI.53a/4)

Oçak : ocak (CCI.53a /4; RES.194a/1; KAT.41)

Kösöv : ateşi karıştırmaya yarayan demir, ocak demiri (CCI.58a/14b)

Çakmak : tutuşturma aleti (RES.205a/12; KAT.41)

Otluk : çakmak taşı (CCI.40a /19) (TZ 18a/8)

Çakmak~ Şakmak : çakmak taşı (Kİ 27; EK106; ED10a/12)

Övük : değirmen taşı (CCI.58a /42).

piyala (< Far. piyala) : bardak, kadeh (CCI.52b/14).

şişe (< Far. şişa) : şişe (CCI.52b/13).

tabak (< Ar. tabak) : tabak (CCI.52b /21).

tègene (< ?) : leğen, teşt, su teknesi (CCI.52b /28).

Tègirmen : değirmen (CCI.18a /14, 18a /15, 18a /16, 18a /17).

Tepsi : tepsi (CCI.53a /14)

Atık : süt veya yoğurt çalkalanan küçük yayık (KEF.2a/1)

Bişek : yayık dövmede kullanılan ağaç (KEF.2a/1)

Tövgüç : 1. havan (CCI.41b /15, 53a /2)

2. havan tokmağı, havaneli (CCI.41b /16)

Dögüç : sarımsak havanı (TM.s:18b, 103, ED.10b/14)

Keli (< ?) : havan tokmağı, havaneli (CCI.41b /16, 53a/3)

Keli : buğday havanı (TM. s:18b)

Yaglav : yağ tavası (CCI.53a /1)

Yavlov (<Alm.en phanne) : yağ tavası (CCI.82b /15b)

Yasman : yassı şişe (CCI.51b /12)

Yıltrın : 1. cam (CCI.47a /27)

2. şişe (CCI.52b /13)

Oklagu : oklava (TM.18b/10)

Senid : üzerinde yufka açılan tahta (TM.18b/8)

Bilegi,bilegü : bileği (ED.10a/6)

Bilevü : bileği (TM.25a/10)

Süzgüş : süzgeç (TZ.17a/6)

Soravcı : süzgeç, süzgülü (TZ.33a/10)

Karbul : kalbur (KAT.41)

2.23.3.2. Ev yapımı, tamirat, ve gündelik işlerle ilgili eşya ve alet adları

Agingiç~ Ainguç : merdiven (CCI.51a/24; CCII.82b/6b)

Çuvalduz ~Çıvalduz (< Far. cuval-duz) : büyük iğne, çuvaldız (CCI.65b/33;

CCI.44b/12)

Temen : kalın iğne, çuvaldız (CCI.65b/33)

İğine : iğne (CCI.42b/25, 44b/12)

İne : İğne (CCI.65b/33)

Yigne : iğne (KEF.17a/1, 59b/5)

Yip : ip (KEF.10a/7, 41b/1)

Yiplik : ip, iplik (KEF.92a/9)

İp : ip, iplik (CCI.13a/10, 42b/28, 44b/14)

Oymah : dikiş yüksüğü (CCI.58a/37b)

Oymak : dikiş yüksüğü (CCI.42b /27)

Çövmek : çark (CCI.29b/7)

Teyirmek : çark (CCI.29b/7)

Urçık : vurup çevirmek suretiyle ip eğirmeye yarayan alet, iğ, kirman (CC.58a/18)

Örken : urgan (CCI.57b/17, 63b/23)

Uzun ip : uzun ip, halat (CC.43b/19)

Yogun ip : kalın ip (CC.44b/13)

Uruk : halat, urgan (RES.205a/30)

Pargal (< Far. pargal) : pergel (CCI.43b/22)

Şkinca (< Far. şkinca) : mengene (CCI.43b/25)

Yelim (< ?) : tutkal (CC.44b/10)

Baltçak : çekiç, balyoz (CCII.58a/20b)

Boyow : boya (CCI.8b/25)

Boya : boya (CCI.27b/12)

Rang : boya (CCI.27b/12, 44b/9)

Rang-i lak (<Far.) : cila yapmakta kullanılan bir çeşit reçine (CCI.41a/8)

Eşik : kürek (CC.113, 28)

Kadav : çivi (CCI.50b/29, 51b/22)

Mih (<Far.mih) : çivi (CCI.51./22)

Kelerpüç : kerpiç (TZ.23b.12)

Bişmiş kerpiç : tuğla (CCI.51a/21)

Kıskaç : 1.kerpeten (CCI.42b/5)

2.kıskaç (CCI.42b/7)

Çeküç (<Far.) : çekiç (40b/6)

Kısgaç : 1.kerpeten (204c/9)

Üşkü : matkap (TM.25a/5)

Ütürgü : eğe demiri (TM.25a/6)

Bilev : kesici araçları bilemek için kullanılan taş, bileği taşı (CCI.44a/1, 60b/18).

2.23.3.3. Güvenlikle ilgili eşya adları

Açkuç : anahtar (CC.6a/23, 50b/28)

Yuzak (< ?) : kilit (CC.6a/22, 50b/27)

Kufl (<Ar.) : kilit, sürgü (KEF.116b/1)

Anahtar : anahtar (KAT.40)

Kilid : kilit (KAT.40)

2.23.3.4. Muhafaza ve depolamayla ilgili eşya adları

Hucira (< Ar. hucra) : dolap (CC.40a/15)

Dolab : dolap (KAT.40)

Kapsa (< Lat. capsa) : sandık (CC.80b/24b)

Kapuç : kese, küçük torba (CCI.41b/19)

Sınduk (< Ar. sanduk) : sandık (CCI.46a/17, 50b/31, 52b/9)

Sunduk : sandık (CC.65b/30b)

Topra (< Far. tobra) : torba (CC.51b/29; RES.211c/9)

Yançık : kese, çanta, torba (CC.51b/1, 60b/22)

Yançuk : torba, kese, cep (KEF.46b/3)

Yanlık : çoban çantası, yana takılan çanta (KEF.128a/7)

Çöngök : deriden yapılmış kutu (RES.204B/18)

Çuval (<Far.) : çuval (RES.204c/16)

Yançuk : kumaştan veya örgüden küçük torba, kese (RES.205a/15)

Tagarçuk : deriden yapılmış küçük torba (RES.196b/13)

Tagar (<Far.) : torba (RES.201b/25)

Artmak : heybe (CCI.51b/11)

Tolkuk : yarılmadan yüzülmüş hayvan derisi, torba (kef.45a/3)

2.23.3.5. Dinlenmeyle ilgili eşya adları

Töşek : yatak döşek (CCII.58a/11)

Töşekning ayağı : üzerine döşek serilen sehpa (CCI.52a/23, 50b/32).

Yastuk~ Yastık : yastık (CCI.52b/1; KEF.127b/1,138b/2; RES.204b/7; RES.193b/10)

Yastak : yastık (KEF.127b/1, 138b/2)

Yegen : hasır, kaba hasır döşek (CCI.52b/8)

Töşek : döşek (RES.193b/9)

Yorgan : yorgan (RES.193b/11, 204b/4)

Yuvurgan~ Yovurgan : yorgan (CCI.43a/26, 52b/3)

Olturguç : sandalye, oturak (CCI.25b/12, 50b/30)

2.23.3.6. Aydınlatmayla ilgili eşya adları

Çırag ~Çırak (< Far. çerag) : mum, kandil, çıra, meşale (CCI.40a/16, 52b/18, 63b/11; RES.204b/25; KEF.62b/3, 93a/8)

Fanar (< Yun. fanari) : fener (CCI.46a /25, 63b /10-11).

2.23.3.7. Dekorasyonla ilgili eşya adları

Hasır (< Ar. hasir) : hasır (CC.52b/8)

Kalı (< Far. kalı) : halı (CCI.52b/6; RES.211a/8)

Halı : halı (KAT.41)

Kilim (< Far. gilim) : kilim (CCI.52b/5; RES.204b/5; KEF.116a/1, 137b/8; KAT.41)

Töşegü : kilim (RES.193b/8)

Köşegen : perde, cibinlik (CCI.52b/7)

Perde (<Far.) : perde, örtü, peçe (KEF.33a/8, 50a/1)

Örtüg : örtü, perde (KEF.50a/1)

Kövüz : halı (CC.40b/9, 52b/6)

Kuburçuk (<Mog.kubur+T.) : küçük kutu, hokka (CCI.41b/18)

Olturguç : sandalye, oturak (CC.25b/12, 50b/30).

sarpan (< Far. sar-band) : masa örtüsü (CCI.52b/11).

Yapkıç : kapak, örtü (CCI.7b/12).

2.23.4. Kesici ve Delici Aletler

İti : keskin (CCII.65b/32)

Balta : balta (CCI.43b/15, 53a/8).

Baltıçak : çekiç, balyoz (CCII.58a/20b).

Bıçak : bıçak (CCI.42b/15, CCII.56a/24, 60b/7; KAT.41)

(“ol bıçak bile bile(v)” 60b /18)

Etikçi bıçağı : çizmeci, ayakkabıcı bıçağı (CCI.45b/5)

Bıçkı : demir testere (TZ 34a/3)

Bıçku : demir testere (TZ 49a/5)

Burav : matkap, burgu (CCI.43b/16).

Hadak (< **Mog. hadak**) : çivi, mih (CCI.63b/23)

Kadav (< **Mog. hadav**) : çivi, mih (CCI.50b/29, 51b/22)

Mih (< **Far**) : büyük çivi (CCI.51b/22)

Têmir mih (< **têmir** + **Far. mih**) : demirden yapılmış büyük çivi (CCII.74a/2)

Kerki : nacak, küçük balta (CCI.43b /14)

Şkinca (< **Far. şkinca**) : mengene (CCI.43b/25)

Kıptı : makas (CCI.43a /21; RES.204c/3)

Sındı : makas (TZ.34a/11) (ED.9b/18)

Sındu (Tkm.) : makas (TM.24b/13)

Karçı : makas (TZ.34a/11)

Bıçkış ~Bıçkuç (Tkm.) : makas (TM.24b/13; ED.9b/13)

Buçkı ~Bıçkı : 1. makas (CCI.43a /21; CCI.42b /26)

2. testere (CCI.43b /18)

Çeküş : çekiç (TZ 34a/5)

Kaşu : keser (TZ.29b/5)

Nacak : nacak (ED.71b/6; EK.119)

Kazkış : kazma (TZ.49a/9)

Kazma : kazma (ED.10b/10)

Ötürgü : delgiç, matkap (TZ.34a/4)

Kısgaç ~Kıskaç : 1. Kerpeten (CCI.42b /5; RES.204c/9)

2.kıskaç (CCI.42b / 7)

Çavlı : erişte kesen alet (TM.18b/3)

Egev : eğe, törpü (CCI.42b/6)

Bilegi, bilegü : bileği (ED.10a/6)

Bilevü : bileği (TM.25a/10)

Bilek : bileği (KAT.41)

Züpin(<Far.) : zıpkın, bir çeşit savaş aracı (KEF.41a/9)

Süngülçe : neşter (CCI.43b/31)

2.23.5. Askerlikle İlgili Araçlar

2.23.5.1. Askerî savunma ve saldırıda kullanılan eşya adları

Bıçak : bıçak (CCI.50b /14; KAT.41)

Bulov (< ?) : topuz (CCI.63b /9)

Bulav : gürz, topuz (RES.204c/21)

Kalgan ~Kalkan : kalkan (CCI.63b / 7-8; ED .1b/13; EK .111; TM .111; TZ.182;

RES.205a/8; KAT.41; RES.196b/8)

Keş (< Far. kış) : okluk, ok kabı, kubur, sadak (CCI.60b/8)

Kılıç : kılıç (CCI.50b /13, 63b /9; KAT.41)

Kın : kılıf, kın (CCI.58a/12; KAT.41)

Kalın : kılıç kını (RES.204c/20)

Oh : ok (CCI.60b/8)

Ok : ok (TZ.36b/5, 221; ED.11a/9; Kİ.62; EK.119; TM.14b/4; RES.196a/11, 205a/2; KAT.41)

Ok temiri : ok başı (RES.196a/18)

Paykan (<Far.) : ok başı (RES.205a/1)

Yassı ok : yassı ok (ED.11b/2; CC.121; TM.155; TZ.280)

Koş : ok kabı (ED.11a/9)

Sagıt (< ?) : silah (CCI.4b /19, 50b /6; CCII.63b/10, 63b/8-9)

(“ol sagıt bolgay anı(ng) kalkanı barça /yekler allında” CCII.6b /7-8).

Süngü : mızrak, kargı, süngü” (CCI.63b /9, 63b/23,)

Süngü~ Süngi : mızrak, kargı, süngü (CCII.74a /3; RES.196a/20.204c/17; TM.14b/1, 25b/10; ED.11a/11; EK.123; TZ.243)

Sünü : mızrak, kargı, süngü (Kİ.94)

Tokmak : tokmak, topuz (CCI.43b /24, 60b /5)

Züpin (<Far.) : zıpkın, bir çeşit savaş aracı (KEF.41a/9)

Ya : yay (CCI.65b/12b; TM.14b/4, 25b/8)

Yaa : yay (CCI.50b/15)

Yay : yay (KAT.41)

Yay kabı : yay konulan kap (ED.11a/11)

Ya kab(zas)ı (<T+Ar.+T.-sı) : yay kabzası (yay kabı) (RES.204c/25)

Ya tozu : yayın üstünü kaplamak için kullanılan ağaç kabuğu (RES.204c/27)

Bellik : bele bağlanan silahların tümü (TM.14b/7)

2.23.5.2. Askerî giyim ile ilgili eşya adları

Butluk : kemikle kaplanarak yapılan ve vücudun belden aşağısını korumaya yarayan

zırh (CC.50b/12)

Kübe (< ?) : örme zırh (CCI.50b /11; TM.14b)

Yarık : zırh (TM.14b/3, 25b/11; KEF.163b/1)

Demür kömlek : zırh (ED.11a/13)

Işım (< ?) : koruyucu kılıf, tozluk (CCI.58a/13)

Yaka : yaka, zırh yakası (CCI.50b/9)

Aşık : miğfer (TM.14b/3)

Yaşuk : miğfer (RES.204c/23)

Tovulga : miğfer, tolga (CCI.50b/10).

Öleşek : ok yüksüğü (RES.205a/7)

2.23.6. Bir Zanaat Koluna Ait Eşya Adları

2.23.6.1. Fırıncılıkla ilgili eşya adları

Kürek : fırın küreği, kürek (CCI.44b /20).

Peç (< Rus. peç) : fırın (CCI.44b /19).

Sibürtki : fırın süpürgesi, süpürge (CCI.44b/21)

2.23.6.2. Çizmecilikle ilgili gereç adları

Biz : deri vb. şeyleri dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan sivri uçlu tığ,

(CCI.43b/4, CCII. 81b/7b).

Etikçi bıçağı : çizmeci, ayakkabıcı bıçağı (CCI.43b /5).

Kalıp (< Ar. kalıb) : ayakkabı kalıbı (CCI.43b/3)

Koy sürüki : koyun derisi, meşin (CCI.43b/9)

Sahtiyān (< Far. **saḥṭiyān**) : işlenmiş ve cilalanmış deri, sahtiyān deri (CCI.43b/8).

Sürük : ince ve yumuşak deri (CCI.43b/7)

Taban : ayakkabı tabanı (CCI.43b/6).

2.23.6.3. Maden işlemeciliğiyle ilgili gereç adları

Çakuç (< Far. **çākūç**) : çekiç (CCI.40a/18, 42b/4, 43b/21)

Egev : eğe, törpü (42b/6)

Kıskaç : 1. Kerpeten (CCI.42b/5)

2. kıskaç (CCI.42b/7)

Küre (< Far. **kūra**) : madeni eritmede kullanılan fırın, döküm ocağı (CCI.42b/17)

Kürük : körük (CCI.42b/18)

Maşa (< Far. **māşe**) : maşa (CCI.42b/16)

Örs (< ?) : örs (CCI.42b/3)

Tegene (< ?) : (maden işçiliğinde kullanılan) su teknesi, leğen (CCI.42b /21).

2.23.7. Ticarete ait eşya adları

2.23.7.1. Ödemeye ilgili eşya adları

Akça : akçe, para (CCI.40b/10)

Akça : gümüş para, dirhem (RES.211d/11)

Yarmak : gümüş para, dirhem (RES.195a/14)

Nakt (< Ar. **naḥd**) : akçe, para (CCI.40b /10, 46a /11)

Altun : 2.altın para (RES.201b/21)

2.23.7.2. Hesaplama, değer belirleme ve ölçüyle ilgili eşya adları

Mahak (< Ar. **mihakk**) : mihen taş (CCI.40b/16)

Sanar takta (< sana- ‘hesap yapmak’ + -r + Far. tahta) : hesap yapmaya yarayan tahta, hesap tahtası (CCI.40b/8)

Taftar (< Ar. taftar) : hesap, tutanak defteri(CCI.40b/14)

Tarazu (< Far. tarazu) : iki kefeli tartı aleti, terazi (CCI.40b/3)

Terezü (< Far. tarazu) : iki kefeli tartı aleti, terazi (CCI.74a/11)

Taşlar : terazide ağırlık ölçüsü olarak kullanılan taşlar (CCI.40b /4)

2.23.8. Dini İnanışlara Ait Eşya Adları

Altar : tapınaklarda üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa, sunak taşı” (CCI.70a /7-8)

Lahan (< Far. lagan) : vaftiz leğeni, vaftiz teknesi (CCI.66a /10)

Organa (<Lat.) : daha çok kiliselerde çalınan org adlı müzik aleti, organun (CCII.70a/13)

(“ave, üning organanı, körking yenipt(i)r Libannı” CCII.)

2.23.9. Taşımacılığa Ait Eşya Adları

2.23.9.1. Kara taşımacılığıyla ilgili eşya adları

Araba (<Ar. rubā‘) : at vb. hayvanla çekilen, tekerlekli araç, araba (CCI.51b/18, 60a/28, CCII.82a / 33)

Kanglı : kağrı (RES.204b/29)

Aknuna : kağrı arabası (ED.3a/6)

2.23.9.2. Deniz taşımacılığıyla ilgili eşya adları

Eşkik : gemi küreği (CCI.57a / 28)

Keme : gemi (CCI.57b/40b, 60b/19, 80b/34b; TZ.193)

Kemi~ Gemi : gemi (RES.193a/25, 204b/28; ED.2a/15; Kİ.44; TM.7b/8; KAT.36)

Lenger : çapa, gemi çapası (CCI.65b /1b)

Kayuk : kayık (RES.193a/26)

Yelken : yelken (KAT.36)

Dümen : gemi vb. araçları yönetmeye yarayan parça (KAT.36)

2.23.10. Avlanmaya Ait Eşya Adları

Ag : iplik, sicim, tel vb. ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü, ağ (32b/3)

Av : ağ, balık ağı (CC.58a/10)

İlim : balık ağı (CC.80b/16b)

Karmak : olta (CC.60a/22)

2.23.11. Eğitim-Öğretime Ait Eşya Adları

Bitik : kitap (CCI.30a/2; RES.205d/6)

Duvat (< Ar. davit) : divit (CC.40b / 6)

Kagıt (< Far. kagiz) : kâğıt (CCI.40b/18)

Kagıd : kağıt (KAT.42)

Kalam (< Ar. kalem) : kalem, kamış kalem (CCI.40b/7, 44b/8)

Kalem : kalem (KAT.42)

Karalık : hokka (CC.30a/1)

2.23.12. Musiki İle İlgili Eşya Adları

Bırgı : (CCI.45a / 21, 60a /11)

Burgu : üflenerek çalınan bir çalgı, boru, nefir (CCII.60a /12).

Burguca : üflenerek çalınan bir çalgı, küçük boru, ney (CCI.45a/22)

Nakara (< Ar. **nakkara**) : bir tür davul, nakkare (CCI.45a / 16)

Organa (<Lat.) : org adlı müzik aleti, organun (CCII.70a/13)

(“ave, üning organanı, körking yenipt(i)r Libannı” CCII.)

Suruna (< Far. **surna**) : zurna (CCI.45a/15)

Taf (< Ar. **taf**) : tef (CCI.45a/14)

Tombur (< Ar. **tanbur**) : davul, kös (CCI.81a/4b)

2.23.13. Yönetime Dair Eşya Adları

Mohor (< Far. **mühr**) : mühür (CC.25a/29)

Tamha : damga (CC.81a /23b)

Sicil-name (Ar.+Far.) : sicil veya hükmün yazıldığı kitap (KEF.33a/1)

2.24. Yer ve Mekan Adları

2.24.1. Yeryüzü ile İlgili Yer Adları

2.24.1.1. Kara ile ilgili yer adları

Eniş : vadi, yamaç (CCI.39b/6, 39b/19)

Oy : vadi (TM.6a/9)

(“oy” kelimesi aynı eserde “kül rengi” anlamına da gelir s:14a/5)

Özen : vadi, yatak (CC.73a/7-8)

“çohrah/öz özeninden el üçün aha turur”

Kol : vadi (TM.6a/9)

Yazı yir : ova, bozkır (ED.3a/6, TZ.283)

Yazı : sahra (TM.6a/11)

Yazı : ova (RES.193a/18, 201c/19)

Yaz : ova, kırsal (CCII.60b/4)

(“yazıda yavlı tokmak yatır” CCII.60b/5)

Yaban (<Far.) : ova (RES.201c/9)

Yaylag : yayla (RES.193a/2)

Oba (<Mog.oba) : tümsek, tepe (CCI.39/5)

(“olturganım oba yer, baskanımbagır çanak” CCII.60b/2)

Orman : orman (CCI.40a/4, TM.9a/1))

Örleş : tepe (CCI.39b/18)

Öyük : tepe (TM.7a/8)

Tepe : tepe (TM.7a/7; RES.193a/19, 201c/12)

Tepeçük : küçük tepe (RES.201c/13)

Toghar : dağlık bölge (CCI.18a/32)

Tag~ Dag : dağ (CCI.18a/31, 39b/4; TM.6a/8; KAT.36; KAT.36)

Tav : dağ (CCII.60a/15)

(“tav üstünde talaşman, tayagı bar beş batman” CCII.60a/27)

Sengirtav : ulu dağ (CCII.60a/15)

(“sende mende yoh, sengir tavda yoh, ütlü tašta yoh” CCII.)

Kiçkez tag : küçük dağ (ED.3a/4)

Atraç : ada, adacık (CCII.58a/16)

Yaban : ıssız yer (TM.6a/12)

Yar : yalçın kayalık (TM.6a/10)

Uçurum : uçurum (TM.6a/9)

Or : derin çukur, hendek, siper (CCII.80b/27)

Orbu (<Mog.orbun) : kaya oyuğu, kaya deliği (CCII.80b/26)

İn : mağara (TM.6a/10)

Magara : mağara (ED.2b/10)

2.24.1.2. Su ile ilgili yer adları

Tengiz~ Dengiz : deniz (CCI.30b/3, CCII.70a/9-10; TM.7a/10; RES.193a/20; KAT.36)

(“atınga köre bu cehanning tengizine /batmaz yulduzını tu(v)urđıng” CCII.)

Açı teniz : suyu tuzlu olan deniz (ED.4a/15)

Açı thiz : suyu tuzlu olan deniz (ED.4a/15)

Tuzlı dengiz : suyu tuzlu olan deniz (KAT.36)

Tatlı dengiz : suyu tatlı olan deniz (KAT.36)

Öküz : 1. öküz (CCI.54a/25)

2. ırmak (CCI.13b/10)

Ögüz : ırmak, nehir (RES.193a/21)

Akarsu : akarsu (TM.7b/4)

Yırmak (<Tkm.) : nehir (TM.7a/11)

Özen : nehir (TM.7a/10; RES.206c/1)

Arık (I) : ırmak, nehir (RES.201b/29)

Rud (<Far.) : ırmak, nehir (RES.201c/4)

Çırlak : su, dere, çay (CCII.82a/13)

Dere~ Tere : dere (ED.3b/16, EK.107; TZ.256)

Bınar (<Tkm.) : kaynak (TM.7a/13)

Bıngar : pınar (RES.193a/24)

Köz : kaynak (TM.7a/13)

Bulah : su kaynağı, pınar (CCII.71a/7)

(“tiri bulah andan agar” CCII.)

Bulah : göl (TM.7a/12)

Çohrah : kaynak, pınar (CCII.73a/8)

(“çohrah öz özeninden el üçün aha-turur” CCII.)

Çokrak : kaynak, pınar (CCI.57a/12)

(“kim içip/ tatlı çokrak su(v)unı toydırdı canını” CCII.75a/2-3)

Köl : göl (TM.7a/12; RES.193a/23, 201c/2)

Dirler su : küçük göl (ED.3b/16)

Saz : bataklık (CC.II 70a/14-15)

(“kir yuktur/maysazga tüşti, biz çıgardı sasılarnı” CCII.)

Batak : bataklık (KAT.36)

Bollak : çeşme (CCI.13b/18)

Kuyu : kuyu (RES.193a/27)

2.24.2. Tarımla ve Hayvancılıkla İlgili Yer Adları

2.24.2.1. Açık alanlar

Otalamak : otlak, mera (CCI.39b/17)

Otlak : otlak, mera (TM.9b/2; RES.193a/1; ED.5a/9; TZ.223)

Kavdan : kışın hayvanların otlatıldığı otlak, kuru otların olduğu çorak arazi

(CCII.81b/14b)

Kütöv : otlak, mera (CC.125, 40)

Tın yer : ham toprak, sürülmemiş yer (CCII.81b/35b)

Bakça (<Far.bagça) :1. bahçe (CCI.40a/6)

2. bostan (CCI.40a/7)

Bahça (<Far.bağça) : bahçe (CCII.63b/11)

“ne bile anı izdediler bahçada”

Bahşe : bahçe (KAT.42)

Bostan (<Far.) : bostan (TM.9b/3)

Borla : üzüm bağı (CCI.40a/8)

Bag (<Far.bag) : üzüm bağı (CCI.40a/8)

Bağ (<Far.) : bağ, bostan (TM.9b/4)

Tarlov : tarla (CCII.65b/26b, 81a/7b, 81b/36b)

Saban yeri : tarla, ekili yer (CCII.65b/28b)

Indır : harman, harman yeri (CCII.65b/29b)

Kesek : sağlam toprak parçası (ED.2b/10)

Maydan (<Ar.maydan) : açık alan (CCI.40a/12)

2.24.2.2. Kapalı alanlar

Koruk(I) : kapalı, korunaklı alan (RES.189c/16)

Biçenlik : samanlık (CCII.61b/5-6)

“çüprek(k)e çulganmış dağı biçenlikte/ koyılmış”

Ambar (<Far.anbar) : genellikle tahıl vb. saklanan yer (CCI.42a/7)

Ayran : at ahır (CCI.51b/23)

Azbar : at ahır (TM.6b/9)

Ahur (<Far.) : at ahır (TM.6b/10)

Ahır : hayvan barınağı (kat.40)

Kurgan : at ahır (TM.6a/99)

Saray (<Far.saray) : üstü tamamen veya kısmen kapalı hayvan barınağı (CCII.60b/38-39)

(“saray/dagı sarı aygır savlatı kişnemiş” CCII.)

2.24.3. Konaklama Amaçlı Yer Adları

Konaklık : konaklama yeri (CCI.39b/29)

Konuş : konaklama yeri (CCII.71b/13)

Köskü (<Mog.) : konakyeri, han (RES.201c/29)

Kervansaray (<Far.) : han, kafiye evi (TM.6b/1)

Saray (<Far.) : ev, saray (TM.6b/3)

2.24.4. Ulaşım Sağlama Amaçlı Yer Adları

Liman (<Yun.limoni) : liman (CCI.20b/25)

Köprü : köprü (CCI.40a/2)

Köprük : köprü (RES.201c/28)

Keçi : geçit (TM.7a/13)

2.24.5. Korunma Amaçlı Yer Adları

Kalaa (<Ar.kal'a) : kale (CCI.39b/24)

Orda : başkent, karargah (CCI.45b/19)

Kermen : şehir, kale (CCII.71a/6)

(“ave kız kim erdengliking erür kermen mengü hanının” CCII.)

Körövül : duvar, sur (CCII.80b/25)

Barü (<Far.) : sur (RES.201c/24)

Kurgan : kale (TM.7a/2)¹⁴³

Hisar (<Ar.) : kale (TM.7a/2; RES.201c/23)

Toragı : doruk, kule, kale (CCII.57b/18)

Or : derin çukur, hendek, siper (CCII.80b/27)

2.24.6. Yaşama ve Barınma Amaçlı Yer Adları

El : 1.memleket (CCI.39b/20; RES.193a/30)

2.millet, halk (CCII.73a/8-9)

Kent (<Sogd.kenth) : şehir, yerleşim yeri (CCI.39b/23; RES.193b/1, 201c/21)

Şaar (<Far.şahr) : şehir (CCI.39b/23)

Ulus (<Mog.) : şehir (RES.193a/29)

Hala (<Ar.kal'a) : köy (CCI.39b/25)

Köy (<Tkm.) : köy (TM.7a/5; KAT.38)

Makala (<Ar.mahalla) : mahalle (CCI.40a/11)

Teyre : çevre, bölge, semt (CCI.39b/21)

Koparmak : bina, yapı (CCI.11b/20)

Tam : çatısız, toprak ev (RES.202a/3)

2.24.7. Ticari Amaçlı Yer Adları

Bazar (<Far.bazar) : satıcıların mallarını satmak için sergiledikleri yer (CCI.46a/3;

TM.55b/12.55b/5; RES.201c/27)

Harabat (<Ar.harabat) : genelev (CCI.45a/25)

Kebit (Sogd.): dükkan (CCI.39b/28; RES.193b/6)

Tugan (<Ar.dükkan):dükkan (CCI.39b/28)

¹⁴³ aynı eserde bu kelime “at ahırı” TM.6b/9 ve “mezar,türbe”anlamlarında da kullanılmaktadır

2.24.8. Dini İnanışlarla İlgili Yer Adları

Yıh-öv : tapınak, kilise(CCII.61a/16, 71a/10)

(“kim egi köngül bile bizim yihövge kelse” CCII.61a/11)

Altar : (Hr.) tapınaklarda üzerinde kurban kesilen,dini tören yapılan taş masa, sunak
(CCII.70a/7-8)

Klisia (<Yun.ekklisia) : kilise (CCII.72b/6)

(“ötmekley kökden yavd(ı)ra, klisiasını toyd(u)ra” CCII.)

Terme (<Mog.terme) : çadır (mec.mabet, kilise, kutsal yer) (CCII.69b/2-3)

(“ave kimning termesinde / yalgız konupt(u)r Misiha” CCII.)

2.25. Zaman Bildiren Terimler

2.25.1. Belirli, Özel Zamanlar İçin Kullanılan Sözcükler

Ulu kün : bayram (CCI.35b/23)

Ulu kün : kutsal gün, Pazar (CCII.61a/11)

(“kim egi köngül bile bizim yihövge kelse, ulu künağır/lap” CCII.)

Kurban bayram ay (<Ar.kurban+T) : Kurban Bayramı ayı, zilhicce (CCI.36b/20)

Aşur ay (Ar.aşura+T) : Muharrem ayı, aşure ayı (CCI.36b/21)

Şabat (<İbr. Şabbat) : Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi (CCI.36b/6)

Şabat kün (<İbr. Şabbat) : Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi (CCI.36b/6)

Toba at (<Ar.tavba+T) : tövbe ayı (CCI.36b/13)

Safar ay(<Ar.safar+T) : ay takviminin ikinci ayı, sefer ayı (CCI.36b/10)

Ekindü : ikindi, ikindi namazı (CCI.36a/22)

Kinde : ikindi, ikindi namazı (CCI.36a/22)

Sıçkan yıl : eski Türk takviminde birinci yıla verilen ad (RES.199c/9)

Tonguz yıl : eski Türk takviminde on ikinci yıla verilen ad (RES.199c/18)

2.25.2. Yılı Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler

Yıl : yıl, sene (CCI.36a/12, CCII.60b/37; TM.30a/2-3)

“anga bolgay altı yıl boşak (CCII.61a/12)”

Il : yıl (CCII.65b/8b)

İlşin yıl : bir önceki yıldan önceki yıl (TM.30a/4)

Bıtır~ Bildır : geçen yıl (TM.30a/4; RES.192b/21)

Olmış yıl : geçen yıl (RES.201a/5)

Keldeçi yıl : gelecek yıl (TM.30a/5)

Kelgen yıl : gelecek yıl (TM.30a/5)

Yıllar sanı : bin yıl, milenyum (CCI.37a/2)

Sıçkan yıl : eski Türk takviminde birinci yıla verilen ad (RES.199c/9)

Tonguz yıl : eski Türk takviminde on ikinci yıla verilen ad (RES.199c/18)

2.25.3. Mevsimleri Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler

Yay : yaz mevsimi (CCI.37a/23)

“(bi)r uçu kış kışlar, b(i)r uçu yay yaylar (CCII.60b/1)” (yay yayla-:yazı yaşamak)

Yay : ilkbahar (ED.2b/4, Kİ.123, K.130)

Yaz : 1. ilkbahar (CCII.65b/6 c)

2. ova, kırsal (CCII.30b/6)

Küz : sonbahar (ED.2b/6; Kİ.56; EK.118; RES.192b/25)

Güz : sonbahar (TZ.172)

Küzün : sonbahar, güz (CCII.65b/39 b)

Küz ay : sonbahar, güz ayı (CCI.36b/15)

2.25.4. Ayları Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler

Ay : otuz günlük süre (TM.5b/4, 30a/6; ED.2a/13)

İlk yaz ay : baharın ilk ayı, mart (CCI.36b/12)

Yaz evveli : baharın ilk ayı (RES.201a/10)

Küz evveli : güzün ilk ayı (RES.201a/18)

Yay evveli : yazın ilk ayı (RES.201a/14)

Kış evveli : kışın ilk ayı (RES.201a/22)

Üçünç ay : her mevsimin üçüncü ayı (RES.201a/12, 201a/16)

Orta küz ay : güz aylarının ikincisi (CCI.36b/19)

Song küz ay : güzün son ayı (CCI.36b/17)

Orta kış ay : ocak (CCI.36b/19)

Sövünç ay : sevinç ayı, şubat (CCI.36b/11)

Keldeçi ay : gelecek ay (TM.30a/8)

Kelgen ay : gelecek ay (TM.30b/8)

2.25.5. Hafta Anlamında Kullanılan Sözcükler

Hafta (<Far.hafta) : hafta (CCI. 36a/30)

Yeti : hafta (CCI.36b/30)

Ayna (<Far.adine) : hafta (CCII.63a/22)

Birsi ayna (<T+ Far.adine) : öbür hafta, ertesi hafta (CCII.63a/22-23)

Kelir ayna (<T+ Far.adine) : öbür hafta, ertesi hafta (CCII.63a/22-23)

2.25.6. Gün Anlamında Kullanılan Sözcükler

Kün : 1.gün (TM.5b/2, 30a/8; RES 200c/26)

2.güneş (TM.5b/2)

Gün : gün (KAT.37)

Ödür (<Mog.) : gün (RES 201a/8)

Bukün : bugün (CCI.31a/8, 36a/25; TM.30a/9; ED.23b/4; EK.106; RES 192a/23, 200c/24)

Bugün : bugün (CCII.63b1, 62b/2; KAT.37)

(“bugün ağırlık ol ulu künni” CCII.61b/32)

Birisi kün : öbür gün, yarından sonraki gün (CCI.36a/28; TM.30a/11)

(“tangda devül birisi kün” CCI.)

Ozav kün : dün (CCII.57b/8b)

Tün kün : dünkü gün (TM.30a/10; RES 201a/7)

Esregü kün : dünden bir önceki gün (TM.30a/10)

Tangda : yarın (RES 200c/25)

Keldeçi kün : yarından sonraki gün (TM.30a/12)

Kündegi : her gün (CCI.30b/2)

Künde künde : her gün (CCI.30b/3)

Yekşanbe (<Far.yakşanba) : pazar günü (CCI.36b/7; KAT.57)

Yekşenbe kün (<Far.+T) : pazar günü (RES.192a/17; KAT.57)

Tuşanbe (<Far. Duşamba) : pazartesi (CCI.36b/1)

Dü-şenbe (<Far.) : pazartesi (KAT.57)

Seşanbe (<Far.seşamba) : salı (CCI.36b/2; KAT.57)

Şeşenbe kün (<Far.T.) : salı (RES.192a/19)

Caarşanbe (<Far.çarşanba) : çarşamba (CCI.36b/3)

Cihar-şenbe (<Far.) : çarşamba (KAT.57)

Panşanbe (<Far.pancşanba) : perşembe (CCI.36b/4)

Pençşenbe kün (Far.+T) : perşembe (RES.192a/21)

Benc-şenbe (<Far.) : perşembe (KAT.57)

Ayna (<Far.adine) : perşembe ile cumartesi arasındaki gün, cuma (CCI.36b/5)

Cum'a (Ar.) : Cuma (KAT.57)

Şenbe kün (<Far.+T.) : cumartesi (RES.192a/16)

Cum'a-irtesi (Ar.+T) : cumartesi (KAT.57)

2.25.7. Akşam, Sabah, Öğle, İkinci Anlamındaki Sözcükler

Yatgu : yatsı (RES.192b/2)

Keçe : gece (CCI. 36a/15, 36a/24; RES.200c/21)

(“keçe kelir kara ulah,erte barır kara ulah” CCII.60a/32)

Kiçe : gece (TM.30b/8)

Gice : gece (KAT.37)

Tün : gece (TM.30b/7)

Tün kiçe : dün gece (TM.30b/8)

Öbürkü dün : geçen gece (RES.192b/5)

Kelgen kiçe : gelecek gece (TM.30b/9)

Tün buçukı : gece yarısı (TM.30b/6)

Tün buçuk(ı) : gece yarısı (RES.201a/1, 201a/2)

Dün buçuğı : gece yarısı (RES.194b/14)

Yarım keçe : gece yarısı (RES.201a/19)

Ahşam (<Sogd.) : akşam (RES.192b/1)

Akşam : akşam (CCI.36a/23)

Akşam : akşam (TM.30b/4)

Kün erte : sabah vakti (CCI.36a/19)

Tang erte : sabah vakti (CCI.36a/18)

Aş oktı : sabah vakti (CCI.36a/20)

Tang : 1.şafak, tan

Tan : şafak vakti (RES.129a/28)

Tanla : şafak vakti (RES.211b72)

Tang sarasında : tan vakti, şafak (CCI.36a/39)

Tang sara : tan vakti, şafak (CCII.65b/32b)

Erte : tan vakti, sabah, erken (CCI.33a/8)

(“keçe kelir kara ulah, erte barır kara ulah” CCII.60a/32)

İRte : sabahleyin, yarın (TM.30a/13)

Kündüz : gündüz (TM.30b/7; RES.192a/24)

Gündüz : gündüz (KAT.37)

Öğlen~ Öylen : öğle vakti (TM.30b/2; RES .192a/30)

Orta kün : öğle vakti (RES.200c/29)

Tuş : 1.öğle vakti (CCI.36a/21)

Düş : öğle vakti (TM.30b/2)

Yikindü (<Tkm.) : ikindi vakti (TM.30b/3)

Yikiz : ikindi vakti (TM.27b/10,30b/3)

Ekindi : ikindi (RES.192a/31)

2.25.8. Zaman İfade Eden Diğer Sözcükler

Kederçe : gelecek (RES.192b/22)

Köpge deyri : uzun süre (CCI.30b/10)

Uzun kalı : uzun süre (CCI.30b/10)

Bir anca : hemen, şimdi (CCI.31a/14)

Emdi : şimdi, hemen (CCI.31b/2, 31b/12)

Emdi : şimdi (RES.189a/19)

İmdi : şimdi, hemen (CCI.31a/14; TM.30b/6)

Emdiden arı : şimdiden sonra (CCI.30a/14)

Emdigiden : şimdiden sonra (CCII.80b/4)

Emdiden keri : eski zamanda, eskiden (CCI.30b/5)

Erte çakda : eski zamanda, eskiden (CCI.30b/5)

Erden : eski (zaman), geçmiş (RES.203b/19)

Erte : geçmiş (CCI.33a/8)

Ertegi : evvelki, önceki, bir zamanlar (CCII.65b/10b)

Ozav : geçmiş, eski (CCII.57b/8)

Birerde : arasıra, bazen (CCI.30a/12)

Menggü : sonsuz, ebedi (CCII.75b/4-5)

(“uçmaktağı el/bek menggü toyga boluş kim baralı” CCII.)

Dagın : henüz (CCI.30a/10)

Anuz (<Far.hanuz) : henüz (CCI.30a/10)

2.26. Sağlıkla İlgili Terimler

Ağırmaq : hastalık, ağrı (CCI.98b/1)

Agrımaq : hastalık, ağrı (CCI.9b/2)

Sagsızlık : hastalık (CCI.38b/1)

Sağlık : sağlık (CCI.38a/21)

Kelepen (<Aram.kelepen) : zayıf, güçsüz, hastalıklı (CCI.50a/2; CCII.62b/21, 62b/1)

(“andan songra bir kelepen kişi keldi” CCII.62b/11)

Öçkek : öksürük (CCII.58a/10 b)

Tumov : nezle, soğuk algınlığı (CCII.58a/9 b)

Zükam (<Ar.) : nezle hastalığı (KEF.105b/7)

Zükamlug (<Ar.) : nezle hastalığına yakalanmış (kişi) (KEF105b/7)

Vebalıg (<Ar.+T) : veba hastalığına yakalanmış, salgın hastalıklı (KEF.81a/8)

Cüzam (<Ar.) : insan vücudunda çiban ve yaralardan oluşan bulaşıcı bir hastalık
(KEF.105b/6)

Cerehat (<Ar.) : irin, yara (KEF.33a/7, 46a/6)

Temeri : iltihap, irin (CCII.62b/36)

(“neçik yara yahşı / boplmas içinden temeri çıkma(y)ınça” CCII.)

Baguçi : kırık, çıkık bağlayıcı (KEF.131a/4)

Bertük : kırık, çıkık, bere (KEF.131a/4)

Haccam (<Ar.) : hacamatçı, vücuttan kan alan (KEF.43a/3)

Isıtma : sıtma nöbeti, hastalık ateşi (KEF.11a/6)

Bezgek : titreme nöbeti, sıtma (KEF.37b/1, 115a/2)

Daru (<Far.) : ilaç (KEF.8a/6, 10b/2, 80b/6; CCI.41b/14)

Em : ilaç, derman (CCII.58a/2)

Hekim (<Ar.hakim) : doktor, hekim (CCII.63a/15)

(“anınğ için aythıl Ataga kim sening canınga hekim” CCII.63a/16)

Otaçı : hekim, cerrah (CCI.44a/17-18)

Malaham (<Ar.marham) : deriye sürülerek kullanılan ilaç, merhem (CCI.44a/2)

Ot (I) : 2. ilaç, merhem (CCI.18a/10,44a/2)

Otlar : 1. İlaç (CCI.41b/14)

Süngülçe : neşter (CCI.43b/31)

Tımar (<Far. Timar) : tedavi (CCII.69a/11)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIPÇAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Çalışma kapsamında incelenen sözlükler yardımıyla tarihi Kıpçak Türkçesi ve Türkiye Türkçesine ait söz varlıklarının karşılaştırma tabloları ilgili başlıklar altında sunulmuştur. (Bu çalışmada ağızlarda var olan ve yaşamakta olan sözcükler incelenmemiştir.)

3.1. Karşılaştırma Tablosu

Tablo 3.1.1. Akrabalık İle İlgili Sözcükler

İy kayın	
Yavukluk	
Iyal (<Ar.)	
Kadaş	

Tablo 3.1.2. DedeAnlamındaki Sözcükler

Ulu ata	büyük baba, dede
Öbüge (<Mog.)	

Tablo 3.1.3. Nine Anlamındaki Sözcükler

Ebe (aba)	Büyükanne
------------------	-----------

Tablo 3.1.4. Baba Anlamındaki Sözcükler

Ata	Baba
------------	------

Tablo 3.1.5. Anne Anlamındaki Sözcükler

Ana	Anne, ana
Tavurdaçı	
Tuvurguçı	
Uma	

Tablo 3.1.6. Amca; Dayı; Hala; Teyze Anlamındaki Sözcükler

Abaga(<Mog.)	
Ata karındaşı ~ Ata karındaş	
Açkı	
Eke	
Ekeği	
Egeçi (<Mog.)	
Çiçe	
Eyvi	
Tagay ~ Tagayı	
Taga	
Ananın ağası	Dayı
Tayga	
Tayı	Dayı
Tayza	Teyze

Tablo 3.1.7. Kardeş Anlamındaki Sözcükler

Togan kardeş	
Karındaş ~ Karındaş	Kardeş
Karandaş	
Aga	Ağabey
Egeçi ~ Ekeçi	büyük bacı, abla
Kız karandaş ~Kız kardeş	kız kardeş
Sinil	
Kardaş	Kardeş
İni	
Ulug karındaş	büyük erkek kardeş

Tablo 3.1.8. Oğul Anlamındaki Sözcükler

Ogul	erkek çocuk
Ovul	Oğul, erkek çocuk
Olan	Oğlan
Og(ı)l	Evlat, erkek çocuk
Oglan	Çocuk, erkek çocuk
Oglanlar	erkek çocuklar
Ogulkına	
Halal ogul (< Ar.halal)	meşru çocuk, öz oğul
İgit	
Yeyitlik	
Yegit	
Keç oğlan	2. küçük çocuk

Tablo 3.1.9. Kız Anlamındaki Sözcükler

Kız	Kız, kız çocuk
Kızkına	
kız ana	
Kız oğlan	Bakire
Keleş	
Oglan	
Keç oğlan	

Tablo 3.1.10. Torun Anlamındaki Sözcükler

İni	
------------	--

Tablo 3.1.11. Çocuk, evlat anlamındaki sözcükler

Keç oğlan	Küçük çocuk
Uruh	
Uruk	
Tin uruh	

Tablo 3.1.12. Koca Anlamındaki Sözcükler

Er	1.erkek 2.koca
-----------	----------------

Tablo 3.1.13. Karı Anlamındaki Sözcükler

İlti	
Avrat (<Tkm.)	Kadın
Epçi	
Ebşi	
İbçi	
İpçi	
Çınay	
Evdaş	hanım, eş

Tablo 3.1.14. Kızın Kocası Anlamındaki Sözcükler

Küyegü ~ Küyevü	
Küyöv	
Küdegü	
Yizne	

Tablo 3.1.15. Oğulun Karısı Anlamındaki Sözcükler

Kelin	Gelin
Eşler	1.erkeğin karısı, eşi, 2.kadın

Tablo 3.1.16. Bacanak, Kayınbirader, Enişte Anlamındaki Sözcükler

Paçınak (<Tkm.)	Bacanak
Yezne	
Yizne	
Namaşa (<Far.)	
Kayın	eşlere göre birbirinin erkek kardeşi
Kayın karındaş	Kayın Birader

Tablo 3.1.17. Baldız, Görümce, Yenge, Elti Anlamındaki Sözcükler

Yenge	Yenge
--------------	-------

Tablo 3.1.18. Kaynana Anlamındaki Sözcükler

Eşi	
Kayın ana	Kaynana

Tablo 3.1.19. Kaynata Anlamındaki Sözcükler

Kayın	Kayınbaba, kaynata
Kayın ata	kayın baba

Tablo 3.1.20. Gayri Meşru İlişkilerle İlgili Akrabalık Bildiren Sözcükler

Yıkız	
Kuma	Kuma, odalık
Kumadan tovgan	Piç, kumadan doğan
Küni	

Tablo 3.1.21. Akrabalık Bildiren Diğer Sözcükler

Atalılı	
Emildeş / Emikdeş	
Kökürdeş	
Yıkız	
Aguz oğlan	
Ögey oğlan	üvey çocuk
Orta	
Daye (<Far.)	Dadı
Avurta(<Sans.)	Sütanne

Tablo 3.1.22. Erkekler İçin Kullanılan Adlandırmalar

Er	1.erkek 2.koca
Erkek	Erkek
Erlık	erkeklik
İr	
İrkek	erkek
Eren	erkekler, yiğitler
Ergen	
Yiğit	genç erkek

Tablo 3.1.23. Kadınlar İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar

Tişi	1. dişi 2. kadın
Hatın	kadın
Katun	kadın
Hatun	kadın
Avrat (<Tkm.)	kadın
İlti	
Epçi	
Ebçi	
İbçi	
İpçi	

Tablo 3.1.24. Evli Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

Epçi	
Ebşi	
Çınay	
hallal hatun	meşru eş, nikahlı eş
Eşler(I)	erkeğin karısı, eşi
Karı (II)	erkeğin karısı, eşi

Tablo 3.1.25. Dul Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

tul hatun	Dul kadın
Tul epçi	
Tul	Eşinden boşanmış kadın
Ersiz	Kocası olmayan kadın
Mutallaka (<Ar.)	

Tablo 3.1.26. Hamile ve Kısır Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

Aylı	hamile ,gebe kadın
Aylu	hamile
Yükli	hamile
Yüglüg	hamile
Oğulça	
Tüvün	

Nifaslıg (<Ar.+T)	
-----------------------------	--

Tablo 3.1.27. Güzel, Süslü ve Süssüz Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

Peri: (<Far.)	çok güzel kadın
Dilber (<Far.)	cariye, gönül alan güzel
Sepük	

Tablo 3.1.28. Mevki Sahibi Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

sultan katunu ~ Soltan katunu	sultanın eşi, hanın hatunu
Kan katunu	hanın hatunu

Tablo 3.1.29. Köle Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

Evdegi epci ~ Evdegi epçi	
Tapuçı ~ Tapuçi	
Evdegi kız	hizmetçi kız
Karavaş	
Karabaş	cariye
Kırnak	
Küng	
Küni	
Kırnak	
Tüge	
Halayık (<Ar.)	kadın köle,cariye

Tablo 3.1.30. Günahkar ve Namuslu Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

Parsa (<Far.)	
Ersek	
Hersek	
Ersekçi	
Hersekçi	
Küni	
Oynaş	cariye,metres

Tablo 3.1.31. Yaşlı Kadınlar İçin Kullanılan Adlandırmalar

Kurtka	
Emegen (<Mog.)	
Karı	yaşlı, ihtiyar (kadın)

Tablo 3.1.32. Diğerleri

Karı	
Keç	genç
Ergen	bekar, evli olmayan
Ekiz	iküz
Oğlanlık	
Oğulsuz~ Oğulsuz	çocuksuz
Başdak	
Ögsüz	annesiz, yetim

Tablo 3.1.33. Evlilik ve Düğünle İlgili Olarak Kullanılan Adlar

Aşır	
İseb	
Kertek	
Sılamak	
Yuwa	yuva

Tablo 3.1.34. Boy Adları

Tatar	Tatar
Türkmen	Türkmen
Kımık	Türkmen kabilesinden bir boy
Çepni	Türklerden bir kabile
Pkşoba	Kıpçaklardan bir kabile

Tablo 3.1.35. Ülke ve İl Adları

Şam	Şam
Haleb	Halep
Yerosolim	Kudüs
Yerusalem	Kudüs

Kıpçak	Kıpçak ülkesi
Cuhut yeri	Filistin
Betlem	Filistin'de Batı Şeria'da Hz. İsa'nın doğduğu şehir
Neced (<Ar.)	Arap Yarımadasının orta bölgesi

Tablo 3.1.36. Dil Adları

Türkişe	Türkçe
Tatar til	Tatar dili
Tatarça	Tatarca
Acemice (<Ar.+T.)	İranlıların dili
Arapça (<Ar.)	Arap dili

Tablo 3.1.37. Kavim Adları

Cuhut (<Ar.cahud)	Yahudi
Cehud (<Ar.)	Yahudi, Musevi
Şadiler	Etiyopyalılar
Acemi (<Ar.)	Arap olmayan, İranlı
Lut (<Ar.)	Lut Peygamberin kavmi

Tablo 3.1.38. Erkekler İçin Yüksek Unvan, Rütbe Belirten Adlar

Han	boy başlarına verilen isim
Kan	padişah, kağan, han
Soltan (<Ar. sultan) ~ Sultan	padişah, hükümdar, kağan, han
Pâdişâh (< Far.)	padişah, hükümdar
Beg ~ bey	bey, reis, efendi, soylu, emir
Big	bey, efendi

Tablo 3.1.39. Kadınlar İçin Yüksek Unvan, Rütbe Belirten Adlar

Kan katını	hanın hatunu
Katun	kadın, hanım
Hatun	Kadın
Soltan katını	hükümdarın eşi, sultan hanımı

Tablo 3.1.40. Genel Olarak Yüksek Unvan, Rütbe Belirten Adlar

Ödründü	
Asl (<Ar.)	asil, soylu
Çavuş	askeri veya idari lider
Ulug	
Alpavut (<Mog. Alpagud)	
daraga (< Moğ. daruga)	
Büğü	
Fakih (<Ar.)	Fıkıh Bilgini
Üstad (<Far.)	Usta, Bilim ve sanatta bilgi sahibi
Üstaz (<Far.)	bilim ve sanatta bilgi sahibi, usta
Yarguçı ~ Yargıçı	yargıç, hakim,
Başlıg (III.)	
Baskak	

Tablo 3.1.41. Halkın Toplum İçindeki Konumunu ve Maddi Durumunu Belirten Adlar

Meşhur (<Ar.)	Meşhur, şöhretli
Barlu	Varlıklı
Barlu kişi	zengin kimse
Bay	
Koca (<Far. Hoca)	mal sahibi, soylu
Çıgan	Fakir, yoksul
Yoklu	Yoksul
Yoksul	Yoksul
Yoksız	Yoksul
Yarlı	
Berneli ~ Bernelü	
Borçlı ~ Borçlu	Borçlu
Müflis (<Ar.)	iflas etmiş, parasız
Ogrı	
Ogur	
Karakçı	Dilenci
Dilençi	Dilenci
Kazak	Evsiz, barksız

Tablo 3.1.42. Köleler İçin Kullanılan Sözcükler

Tapuçı ~ Tapuçi	
Evdegi kız	
Evdegi epçi	
Kullukçı	Hizmetçi
Karavaş	
Karabaş	Cariye
Kırnak	
Küng	
Küni	
Tüge	
Kara kul	zenci köle
Tutkun	tutsak, esir
Tutug	1.esir, köle 2. örtü, peçe, perde
Abd (<Ar.)	
Yarucu (Far.+T)	
Yuguçı	
Aritgu	
Halayık (<Ar.)	kadın köle,cariye
Müdebber (<Ar.)	
Mükateb (<Ar.)	
Yalçı	gündelikçi, ırgat

Tablo 3.1.43. Arkadaşlık İçin Kullanılan Adlar

Nöger ~ Nöker (<Mog.)	
Ortak	arkadaş
Yoldaş	arkadaş
Uçrak	
Koldaş	Dost, arkadaş
Salık	
Sağdıç	Dost, arkadaş
Yavuk	Yakın arkadaş
Sövüş	

Inak	
Dost (<Far.)	yakın arkadaş, güvenilir kişi
Tengdeş	yaşıt olma
Ataş	Adaş

Tablo 3.1.44. Komşuluk İçin Kullanılan Adlar

Aguldaş	
Konşı	komşu
Kongşu	Komşu
Yat	Yabancı
Biliş	tanıdık, bildik
Yerdaş ~ Yerdeş	aynı yerden olanlar, yurttaş

Tablo 3.1.45. Gayri Meşru İlişki Yaşayan Kadınlarla İlgili Terimler

Ersek ~ Hersek	
Ersekçi ~ Hersekçi	
Ruspi (<Far.)	Fahişe
Küni	
Oynaş	cariye, metres
Dilber (<Far.)	cariye, gönül alan güzel

Tablo 3.1.46. Günahkar Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Yazuklamış	
Yazuklu / Yazuklu	
Yamanlı	
Çaradı	
Kaltak	iffetsiz,namussuz(kadın)
Murdar (<Far.)	1.fahişe,kahpe kadın, 2.kirli,pis
Egri	

Tablo 3.1.47. Hoppa Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Küygelek	
Oynaş	cariye,m metres
Yengil kılıhlı kişi	

Esrikçi	
Esrük	

Tablo 3.1.48. Akıl Noksanlığı İçin Kullanılan Terimler

Abru (< Tkm)	
Teli ~ Deli	Ahmak, deli
Akmak (<Ar.ahmak)	Ahmak, deli, aptal
Telü ~ Delü	Deli
Bulgamış	
Baley	
Düley	
Munduz	
Divane (<Far.)	Deli, budala
Sergerdan (<Far.)	
Ağın	Dilsiz, anlayışı kıt
Kamkak başlı	
Ussız	Akılsız, ahmak

Tablo 3.1.49. Kötü Huyulu Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Yaman	
Yavuz	
Tumişmiş	
Yaman köngül bile	
Üstah (<Far.)	
Zişt (<Far.)	
Zalim (<Ar.)	İşkence eden

Tablo 3.1.50. Cimri ve Açgözlü Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Kızgançı	
Suh kişi	
Tamaker (<tama+Far.kar)	
Boguzgur	
Ulu köngüllü	

Tablo 3.1.51. Çekingen ve Korkak Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Korkunç bile	
Saarlap (<Mog. Sagar + T.)	
Alıg	Korkak
Yüreksiz	Korkak
Köngülsüz	Korkak, kalbi zayıf

Tablo 3.1.52. Hileci ve Yalancı Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Tügme	
Yalgançı	Yalancı
Ötrükçi	
Egri kişi	Yalancı

Tablo 3.1.53. Dedikoducu ve İftiracı Kişiler İçin Kullanılan Terimler

Ayingçı	
Çakuçı	
Çovguç	
Uşahçı ~ Uşakçı	1.dedikoducu, laf taşıyan, 2.vatan haini,
Uysahçı	
Aykak	

Tablo 3.1.54. Kıskanç kişiler için kullanılan terimler

Bahl~ Bağıl (<Ar.bahil)	
Bagıl kişi (<Ar.bahil +T)	
İçi kör (<T.+Far.kür)	kıskanç, hasis
Izarlı	

Tablo 3.1.55. Yaramaz ve kavgacı kişiler için kullanılan terimler

Çalık	
Çalh	
Yağı	Düşman
Talaşman	1. Kavgacı, nifakçı 2. Haydut yol kesen
Rustayi (<Far.rustayi)	
Önegü	

Tagi (<Ar.)	
-----------------------	--

Tablo 3.1.56. Cahil ve tembel kişiler için kullanılan terimler

Armavu	
Behel (<Far.)	
Kahal (<Ar.kahil)	
Erinçek	
Ezik	uyuşuk, tembel, üşengeç
Çaman	
Keçöv	
Kersenc (<Far.karsanc)	
Mangkakak	
Yuvancañ	
Arılmış	
Belin	
Bilgisiz	Cahil
Süst (<Far.)	
Aciz (<Ar.)	Beceriksiz, zayıf

Tablo 3.1.57. Saygın ve dürüst kişiler için kullanılan terimler

Erseksiz	
Könü halık	
Könü kılı	
Kılıklı ~ Kılıhlı	
Özden	Asil
Agırsıy bile ~ Avursıy bile	
Hormat bile (<Ar.hurmat+T)	
Arı algışlı	
Dürüst (<Far.)	Doğru, güvenilir

Tablo 3.1.58. Alçakgönüllü, anlayışlı, olgun kişiler için kullanılan terimler

Ağır kılı	Ağırbaşlı
Tözümlü kişi	
Kişi agulu bile	

Kulluk birle	
Saarlap (<Mog.sagar+T)	
Yengül köngül bile	
Derviş (<Far.)	Alçak gönüllü, her şeyi hoş gören
Bitişli kişi	
Hamuş (<Far.hamuş)	
Çevük	
Tath kılı	
Naamutlu (<Ar.ni'met+T)	
Bögeygen	
Edeblug (<Ar.+T)	iyi huylu ,edepli
Utlu	
Kiçürlü	
Yarlıgançlı ~ Yarlıgançlu	

Tablo 3.1.59. Sadık kişiler için kullanılan terimler

Inah ~ Inak	Sadık, candan bağlı
Inamlı	
Yaramsak	
Inangan	İnançlı, imanlı

Tablo 3.1.60. Cömert kişiler için kullanılan terimler

Comard ~ Comart (<Far.cavan-mard)	Cömert, eli açık
Comart köngül bile	
Akı	
Kiçürlü	

Tablo 3.1.61. Zeki, çalışkan, yetenekli kişiler için kullanılan terimler

Çalıt	
Tetik	Zeki
Tıgrak	
Şerement	Becerikli,elinden iş gelir
Tökme	
Uz kişi	Becerikli, elinden iş gelir

Çeber kişi (<Mog.çeber+T)	
Ustlu ~ Uslu	Akıllı
Akıllı (<Ar. Akl+T)	Akıllı
Sağlık bile	Sağlıklı, aklı başında
Zirek (<Far.)	
Ehl (<Ar.)	Usta, becerikli; bir yerde oturan
Çalak (< Far.)	

Tablo 3.1.62. Cesur kişiler için kullanılan terimler

Alp	Yiğit, kahraman
Bagatur (<Mog.)	
Bahadır (<Far.)	Yiğit, kahraman
Yürekliğ	Cesur
Yiğit	Yiğit, kahraman
Dıgrak ~ Tıgrak	
Üreklü	Yiğit, güçlü kuvvetli

Tablo 3.1.63. Aşk ve sevgi ile ilgili terimler

Amrak	
Bavursak	
Sevüglüg	
Mecnun (<Ar.):	Delice seven

Tablo 3.1.64. Diğer terimler

Koygan kişi	
Bahtlı (<Far.baht+T)	Şanslı, talihli
Badbakt (<Far. Bad-baht)	Kötü talihli
Dillik	
Sevingen	
Tilavuz	
Yangsak	

Tablo 3.1.65. Kişilerin fiziksel özellikleri için kullanılan terimler

Aruk~Arık~ Arıh	Zayıf
Burn kiçi	
Bükri	Kambur
Bükriçi	
Kıngır	
Taz	
Kıncır	
Sokur	
Çalış	
Tevlük	
Çandığına	
Çerli	
Kötürem	
Yaşık	
Kel	Kel
Kaşka	
Keng (II)	
Kırgıl	Kır saçlı
Agsah ~ Agsak	Topal, aksak
Beçel	
Beltek	Peltek
Körklü ~ Körkli	Güzel
Körksüz ~ Körksiz	Çirkin
Sakallu	Sakalı olan
Sakallıg	Sakalı olan
Sakalsız	Sakalı olmayan
Yogun	
Tilsiz	Konuşma engelli, dilsiz

Tablo 3.1.66. Kişilerin yaş du rumlarına göre kullanılan terimler

İgit ~ Ye-git	Genç, yiğit
Abuşka ~ Abışka	

Karı	
Kart	Yaşlı
Keç	Genç
Kırgıl	Orta yaşlı
Şakird (<Far.)	
Yeyitlik	Gençlik

Tablo 3.1.67. Sağlık ve temizlik durumlarına göre kişiler için kullanılan terimler

Sökel	
Söken	
Mefluç (<Ar.)	Felç olmuş
İglic	
Kelepen (<Aram.)	Zayıf, hastalıklı, cüzzamlı

Tablo 3.1.68. Müslümanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler

Tenri	Tanrı, Allah
Tengri	Tanrı, Allah
Tangrı	Allah, Tanrı
Yarlıgan	Bağışlayan, Allah
Yaratkan	Yaradan, Allah
Yalavaç	Peygamber
Haberçi	Peygamber
Peygamber (<Far.)	Peygamber
Beyganber~ Peyganber	Peygamber
Paygambar (<Far.)	Peygamber
Büğü	Peygamber
Müsliman	Müslüman
Müsürman	Müslüman
Müsülman (<Ar.+Far.)	Müslüman
Ekindü	İkinci namazı vakti
Yazuk	Suç, hata, günah
Oruç (<Far.oroça)	Oruç
Tamu(<Tkm)	Cehennem

Tamuk (<Sogd.)	Cehennem
Uçmah~ Uçmak (<Sogd.)	Cennet
Uştmah	Cennet
Ferişte~ Firişte(<Far.)	Melek
Frişte (<Far.firišta)	Melek
Haş	Haç
Yükünçi	halife,insanlara namaz kıldırın kişi
Üzit	Şeytan
Bangla-	Ezan okumak
Bügel-	Secde etmek

Tablo 3.1.69. Hıristiyanlıkla İlgili Olarak Sosyal Yaşamda Kullanılan Sözcükler

Kristian	Hıristiyan
Tengri ata	Tanrı baba
Ata tengri	Baba tanrı
Tenger	Tanrı
Tengeri	Tanrı
Çın Tengri	
Durust Tengri (<Far.durust+T)	Gerçek Tanrı
Yarattaçı	Yaratıcı, yaratan
Yarlıgançlı ~ Yarlıgançlu	
Tengeri söz	Tanrı sözü, İncil
Tengri sözi	Tanrı sözü, İncil
Bitik	
Bitüv	
Tın ata	
Bapas (<Yun.papas)	Papaz
Papaz (<Yun.papas)	Papaz
Apostol	
Evangelim	İncil
Frişte (<Far.firišta)	Melek
Yulovçı	
Profet (<Lat.prophet)	

Psalmos (<Lat.)	
Yazuh ~ Yazıh	Suç, hata, günah
Yazık ~ Yazuk	Suç, hata, günah
Yazoh	Suç, hata, günah
Yazuk için yuvuk kötürmek	
Oruç (< Sogd.röçag)	Oruç
Yuvuk	
Boşak	
Yıh-öv	
Yalbarmah	Yalvarma, yakarış
Yalbarmak	1.yalvarma, yakarış 2. (kutsanmayı) isteme rica etme
Altar (Hr)	tapınaklarda üzerinde kurban kesilen,dini tören yapılan taş masa,sunak
Tölemek	
Klisia (<Yun.ekklisia)	Kilise
Terme (<Mog.terme)	
Tamu (<Sogd.tamu)	
Tamuk ~ tamuh (<Sogd.tamu)	Cehennem
Uçmak (<Sogd.uştmag)	Cennet
Şaytan (<Ar.şaytan)	şeytan
Yek	
Pater noster (Hr.)	
Baptisma (Hr.)	
Amen (Hr.)	“Allah kabul etsin” anlamında dua sözü

Tablo 3.1.70. Dini İnanışlarla İlgili Olarak Kullanılan Diğer Sözcükler

Kam	Şaman, kam
Kam katun	büyücü kadın
Sın	yazılı mezar taşı
Gavır	Hıristiyan,Yahudi
Cehud	Yahudi
Karga-	

Algış ~ Alkış	dua
----------------------	-----

Tablo 3.1.71 Cenaze Geleneği İle İlgili Olarak Kullanılan Sözcükler

Sığıt	Matem
Sın	yazılı mezar taşı
Algış ~ Alkış	Dua

Tablo 3.1.72. Codex Cumanicus'da Geçen ve Kişiler İçin Kullanılan Dini Adlar

Adam	Hz. Adem
Aaron	Hz. Musa'nın kardeşi, Hz.Harun
Maryam Katun	Hz. Meryem
Mariam Katun	Hz. Meryem
Mariam	Hz. Meryem
Maria	Hz. Meryem
Yüsüp	Hz. Meryemin nişanlısı Yusuf Neccar
Yudas	Havari Yudas
Yesus	Hz. İsa
Yesus Kristus	Hristos, Hz. İsa
Misiha (Hr.)	Mesih, Hz.İsa
Yarih	Hz. İsa
Yesse	Hz. Davud'un babası
Yohan	Vaftizci Yahya
Yohannes	Havari Yohannes
Stefan	Hıristiyanlığın taşlanarak öldürülen ilk kurbanı, Aziz Stephan
Herodes	1.Hz. İsa'yı yargılayan yargıçlardan birisi
Augustia	Hıristiyan düşünür, Aziz
Franas	Aziz Franziskus
Gabriel	Cebrail
Gregor	Hıristiyan din adamı, ilahiyatçı, papa
Hristoz	Hz. İsa
Hristus	Hz. İsa

Kristus	Hız. İsa
Emanuel	Hıristiyanlar tarafında Hız.İsa için kullanılan bir sıfat
İsrahel	Hız.Yakup
Üçöv	Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh
Üçlük	Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh
Üç tengdeş	Teslis; Baba, Oğul, Kutsal Ruh
Daud	Hız.Davut

Tablo 3.1.73 Codex Cumanicus’da dini mekanlar için kullanılan özel adlar

Katolik Klisea (Hr.)	Katolik Kilisesi
Apostolik Klisea (Hr.)	Yuhanna 20/21. Ayeti esas alarak kurulmuş, havariler yoluyla günümüze kadar ulaştırılan kilise

Tablo 3.1.74. Diğer Sözlüklerde Geçen ve Kişiler İçin Kullanılan Özel Adlar

Baybars	Baybars, Bars’ın emiri
Akbala	Akbala
Kutlubars	Kutlubars, mübarek bars
Taybars	Taybars, şefkatli bars
Aybars	Aybars
Ayba	Aybey
Aybeg	Aybey, ay gibi bey
Aydigin	Aytigin
Aygine	küçük ay
Bektaş	Bektaş, güçlü taş
Bektemür	Bekdemir
Benefşe	Menekşe
Bozguş	Bozkuş
Esenbay	Esenbay
Moğoltay	Moğoltay, Tatar tayı
Ma-cihan	Dünya ayı

Mahaltı	Ay altı
Mah-ı Cihan (<Far.)	Dünya ayı
Mervari	İnci
Mervarid (<Far.)	İnci
Nevbahar (Far.)	Nevbahar, İlbahar
Sipehsalar (<Far.)	Komutan, askerın başı
Togan	Doğan
Yalman	Yalman
Temürhan	Demirhan
Temürtaş	Demirtaş
Ayseli	Ayseli, temiz ay
Aysaru	Aysaru, mübarek ay
Güher	Cevher
Sunkur	Aksungur
Laçın	Şahin
Akbay	Akbay, zengin, beyaz zengin
Balaban	Balaban, Çakır
Canberdi	Canverdi
Canıbay	Canıbay, ruhu zengin
Cansever	Cansever
Güherbay	Güherbay, cevher zengini
İncıbay	İnci zengini
Karakaş	Karakaş
Kayıtmas	Dönmez
Konakbay	Konakbay, zengin misafir
Tangrıbermiş	Tanrıvermiş, Allah vermiş
Tatlıbay	Tatlıbay, tatlı zengini
Tokıtımış	Tokıtımış, tok, aç olmayan
Ürkmes	Ürkmez

Tablo 3.1.75. Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler

Yargu	1. Yargı hüküm 2.Mahkeme
Töre	Töre, hukuk, kanun

Yasa	Töre, yasa, emir
Yargu yarmak	
Tamhlık	Şahitlik
Tanukluk	Şahitlik
Tamk	Şahit
Tanuk	Şahit
Yarguçı	Yargıç, hüküm veren kimse
Yargıcı	yargıç, hüküm veren kimse
bogavul (< Moğ. Bukavul)	

Tablo 3.1.76. Eğitim ve Öğretim Malzemeleri İçin Kullanılan Sözcükler

Bitik	
Bitik	1.kitap, 2.defter, 3.yazı
Taftar (<Ar.taftar)	Defter
Sanar tahta	
Pargal (<Far.pargal)	Pergel
Çizmak	
Biti	
Baglagan	
Ötük	
Üşük	
Avgas	
Duvat (<Ar.davit)	Divit
Karalık	
Kağıd (< Far.)	Kağıt
Kağıt	Kağıt
Çızlaş	

Tablo 3.1.77. Eğitim ve Öğretimde Görev Yapan Kişiler İçin Kullanılan Adlar

Usta	Öğretmen
Bilişmen	
Bilge	Bilge, âlim
Bitikçi	

Kâtib (< Ar.katib)	Kâtip, yazıcı ustası
Yazıcı~Yazışı	Yazıcı

Tablo 3.1.78. Oyunlar, Yarışmalar

Oyun	oyun
Öç	

Tablo 3.1.79. Eğlence

Tafaruç (<Ar.tafarruc)	
Tamaşa (<Far.tamaşa)	1.eğlence, 2.zevk, keyif
Toy	

Tablo 3.1.80. Eğlence amacıyla yapılan eylemler

Böy-	
Bög-	
Irla-	

Tablo 3.1.81. Eğlendirme amaçlı çalışan kişiler için kullanılan adlar

maskara (<Ar.mashara)	taklit ve hünerleriyle insanları eğlendiren kişi
Oynacı	taklit ve hünerleriyle insanları eğlendiren kişi
Yurçi	
Sıbizguçu	
Düdükçi	düdükcü, düdük çalan
Irçı	
Irlağuçı ~ ırlayıçı~ Irlayıcı	
İklıkçı	
Kobuzçı~ Kopuzçı	Kopuz çalan, çalgıcı
Uzan	kopuz çalarak türkü söyleyen
Mutrib: (< Ar.)	
Saki (< Ar.)	Saki, içki sunan
Koşıcı	

Tablo 3.1.82. Müzik, dans ve çalgılar için kullanılan sözcükler

Ir	Şarkı, türkü
Öygünç ırı	
Burgu	
İklık	
İklık	
Kobuz	Kopuz, saz
Sıbizgu	
Tütük	Kamış, düdük
Tümrü	
Nakara (<Ar.nakkara)	
Zurna	Zurna
Taf (<Ar.taf)	Tef
Koron (<Yun.horos)	Raks, dans, horon
Tombur	
Organa (<Lat.)	

Tablo 3.1.83. Kumaş Yapımında Kullanılan Malzemeler

Yün	Yün
Yüng	Yün, pamuk
Frengi suf (<Far.frengi+Ar.suf)	
Yabagu	
Tüy	Kıl
Mamık	Pamuk
Banbuk (<Tkm.)	Pamuk
Last (<Far.)	
Kendir	Keten
Üsküli (<Yun. Skouli)	
ketan, katan (< Ar. Kettan)	Keten
Ketan-ı ham (<AR.kettan+Far.ham)	

Tablo 3.1.84. Genel olarak kumaş anlamında kullanılan adlar

Turga	
Böz	Kumaş

Böz	Bez parçası
Biz (<Tkm.)	
Ters (<Far.tars)	
Iskarlat (<Far.sakarlat)	
Kendirsi	
Loçato	
Mondobori (Far.)	
Bürd (<Ar.)	

Tablo 3.1.85. İpekli kumaşlar ve atlaslar

Yapac	
Yipek~ Yibek	İpek
İpek	İpek
İbrişim	İpek
Torku	
Çuz	
Yupka çuz	

Tablo 3.1.86. Pamuklu kumaşlar

Veles (<Far.palas ?)	
--------------------------------	--

Tablo 3.1.87. Yünlü kumaşlar ve kadifeler

Çekmen	
Suf (<Ar.suf)	
katifa (< Ar.Katifa)	kadife

Tablo 3.1.88. Keten Kumaşlar

Heşi (<Far.hesi)	
Araklı	
Şazda heşi (<Far.şanzda heşi)	
Raz~ draz heşi (< Far.)	
Rusi ketanı (<Rusi+Ar.kettan+T)	Ruslar tarafından üretilen bir tür keten
Alamani ketanı (<Alaman	Alman keteni

+Ar.kettan+T)	
Astezan ketanı (<Asti+Ar.kettan+T)	
Bergamaske ketanı (<Bergamasco+Ar.kettan+T)	
Bergoniya ketanı (<Bergoniya+Ar.kettan+T)	Bergonya şehrinde üretilen bir tür keten kumaş
Conhan ketanı (<Champagne+Ar.kettan+T)	
Orlens ketanı (<Orleans+Ar.kettan+T)	
Ostumi ketanı (<Estonia+Ar.kettan+T)	
Lonbardi ketanı (<Lombardia+Ar.kettan+T)	

Tablo 3.1.89. Altın işlemeli kumaşlar

Nasiç (<Far.)	
nak (<Far.)	

Tablo 3.1.90. Eski kumaşlar için kullanılan adlar

Şüprek, şiprek	
Çüprek	
Çöprek	

Tablo 3.1.91. Giysi yapımında kullanılan deriler için kullanılan adlar

Eltir	
Sürük	

Tablo 3.1.92. Dikiş malzemeleri

Tügme~ Tüyme	Düğme
Şuvaldız~çuvaldız	Çuvaldız
Tüme yine	
Biz (II)	
İgne	İğne
Yigne (Tkm.)	

İgine	İğne
İne	İğne
Yip	İp
Yiplik	İp, iplik
İp	İplik
Yogun İp	
Oymak~ Oymah	Dikiş yüzüğü

Tablo 3.1.93. Erkeklerin kullandığı başlıklar

Börk	
Börük	
Kepes	
Kebeş	
Keyik (II)	
Serben	Sarık
Sarık	Sarık
Dester (<Far.)	
Etük	
İmame (<Ar.)	
Telband	Sarık
Fes (<Far.)	

Tablo 3.1.94. Kadınların kullandığı başlıklar

Bağtak	
Çalma	Tülbent, baş örtüsü
Yaşmak	
Tülban (<Far)	
Dülbend (<Far.)	Tülbent
Yabuk	
Bürünçek	Peçe, örtü
Bürüncük~Bürünçük	Baş örtüsü, peçe
Bürka (<Ar.)	
Çader (<Far.)	
Esban (<Ar.)	

Nikab (<Ar.)	
------------------------	--

Tablo 3.1.95. Ayağa giyilen giysiler

Basmak~ Başmak	
Baskıç	
Babuc	Pabuç
Etik	
İçdik	
Ötük	
Edük	ayakkabı, kısa çizme
Etük	
Savunçak	
Ökçe	Ökçe, topuk
Na'leyn (<Ar.)	
Na'lin	Nalın

Tablo 3.1.96. Elbise anlamında kullanılan sözcükler

Ton	
Keyit	
Keymek	
Gönçek	
Künçek	
Don~ Ton	
Sevb (<Ar.)	
Oprak	
İhram (<Ar.)	hacıların Mekke'de giydiği dikişsiz bürgü
Zandi (<Far.)	

Tablo 3.1.97. Kaftanlar, kürkler ve örtüler için kullanılan sözcükler

Kaftan~ Kaptan	Kaftan
Hil'at (<Ar.)	
İçik~ İçük	
İçmek	

Teri ton	
Rida (<Ar.)	
Yağmurluk	yağmurdan korumaya yarayan giysi

Tablo 3.1.98. Pantolonlar ve etekler için kullanılan sözcükler

Köncek~ Könçek	Pantolon, şalvar
Don	Pantolon, şalvar
Etek	Etek
Yetek	
İtek	Etek

Tablo 3.1.99. Yelek ve gömlekler için kullanılan sözcükler

Yelek	Yelek
Bagırtak	
Çekmen	
Kövlek	
Kömlek~Gömlek	Gömlek
Könlek~Könglek	

Tablo 3.1.100. Giysi aksesuarları için kullanılan sözcükler

Kürünçük	
Tizge	
Yağlık	Mendil
Çulgav	
Ying	
Yen	Giysi kolu

Tablo 3.1.101. Kuşam malzemeleri için kullanılan sözcükler

İçkır	Uçkur, kemer
Uskur	
Bag	Bağ, kuşak
Bel bağı	kuşak, kemer
Bav	
İçgur	

İlersik	
İšten / İştön	
İm	
İşim	
İzar (<Ar.)	
Tizge	
Bağırdak	
Kuşak	kuşak
Bil bağı	
Kur	
Kemer (<Far.kemer)	kemer
Hubve (<Ar.)	
İçkur	uçkur, kuşak

Tablo 3.1.102. Takılar için kullanılan sözcükler

Sızga	
Sırğa	
Isırgak	
Israga	
Isırğa ~ Isırka	
Küpe	Küpe
Toga	Toka
İnçü / Yinçü	İnci
Tane	İnci
Bilezik~ Bilezük	Bilezik
Yüzük	Yüzük
Tulum	
Halhal (<Ar.)	ayak bileziği
Moncuk	Boncuk
Bunçuk	Boncuk, mücevher
Bogmak	

Tablo 3.1.103. Makyaj malzemeleri için kullanılan sözcükler

Abak	
Kabarçuk	
Englik	
Kerşen-Kirşan	
Şapuş	
Bararar	
Surmalıg	
Sürme	Sürme

Tablo 3.1.104. Süslenmek için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler

Közü	
Küzgü	
Közgi	
Köznü	
Çimdivüç	
Yolkovuş (<Tkm.)	
Yülküvüç~yülüvüç	
Yülgüç	
Beki (<Tkm.)	
Kerey	
Tarak	Tarak
Taraklık	tarak kabı
Misvak (<Ar.)	diş fırçası

Tablo 3.1.105. Ev İçin Kullanılan Sözcükler

Ev, iv, öv	Ev
Alaçuk	

Tablo 3.1.106. Evin Bölümleri İçin Kullanılan Sözcükler

Tam ~ Dam	Dam
Öçek	
Tam üsti	Dam üstü
Katra	

Sofra	
Işık	
Kazma	
Tik ağaç	
Dıvar (<Far.dıvar)	Duvar
Tuvar (<Far.)	Duvar
Aginguç~ Agingiç~ Agingaç	
Merdivan	Merdiven
Eşik	Kapı
Kabak	
Kapu / Kapug	Kapı
Idiş	
Sekü	kapı önlerine oturmak için yapılan yapı
Kanga	
Bohorik (<Far.bohorik)	
İzba (<Rus.izba)	
Aş bişürgen ev	Mutfak
İssi su	
Avrız (<Far.ab-riz)	
Tulak	
Taraç (<Far.taraca)	Teras, balkon
Avlı	Avlu
Çardak	Çardak

Tablo 3.1.107. Ev Yapımında Kullanılan Araç Gereçler İçin Kullanılan Sözcükler

Balavuz	
Baltıçak	
Balta	Balta
Boya	Boya
Boyov	
Rang (<Far.rang)	
Rang-i lak (<Far.rang)	
Eşik	Eşik

Kadav	
Hadak (Mog.hada+T.)	
Kelerpüç, kelerpiç, kilerpiç	Kerpiç
Bişmiş kerpiç	tuğla, kiremit
Kıskaç ~ Kıskaç	1.kerpeten, 2.kıskaç
Üşkü	
Ütürgü	
Uska	
Mih (<Far.mih)	Çivi
Yilim	

Tablo 3.1.108. Ev Güvenliğinde Kullanılan Eşya Adları

Açkuç	
Yuzak	
Kufl (<Ar.)	
Anahtar	Anahtar, kilit
Kilid	Kilit

Tablo 3.1.109. Evi süsleyen ve ışıklandıran eşyalar için kullanılan sözcükler

Işan	
Külte-beg	
Küzgü	
Közgi	
Köznü ~ Közgi	
Közengü	
Fanar (<Yun.fanari)	Fener
Çırak (<Far.çerag)	
Şırak	
Şıraklık ~ Çıraklık	
Çırak ayakı	

Tablo 3.1.110. Yere serilen örtüler için kullanılan sözcükler

Kahna	
Sahtiyani (<Far.)	

Yegan~ Yegen	
Hasır (<Ar.hasir)	Hasır
Çökmen	
Kalı	
Kövüz	
Kilim (<Far.)	Kilim
Töşegü	

Tablo 3.1.111. Diğer örtü çeşitleri ve perdeler için kullanılan sözcükler

Yabog	
Sarpan (<Far.sar-band)	
Tastar (<Far.dastar)	
Köşegen	
Laçato (<?)	
Örtüg	Örtü, perde
Örü	Örgü, yama olarak yapılan örgü
Perde (<Far.)	Perde, örtü, peçe
Tümek	
Çul (<Ar.)	Çul, kıldan veya yünden dokunmuş hayvan örtüsü
Tirki	

Tablo 3.1.112. Evde oturmak için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler

Olturguç	
Trapes (<Yun.trapezi)	

Tablo 3.1.113. Evde uyumak ve oturmak için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler

Yorgan	Yorgan
Yovurgan	
Yastık~ Yastuk	Yastık
Yastak	
Töşek / Döşek	döşek, yatak
Yegen	

Töşekning ayağı	
Beşik	bebek yatağı

Tablo 3.1.114. Temizlik malzemeleri için kullanılan sözcükler

Silikgü	
Sipirge ~ sipirgi	
Sibürtki	
Süpürge	süpürme aracı
Koga	
Kovga	
Kova	Kova
Sançık	
Taş	
Tekne	Leğen, su teknesi

Tablo 3.1.115. Kese ve torbalar için kullanılan sözcükler

Kehne	
Aratma	
Artmak	
Yançuk~ Yançık	
Kapuç	
Topra (< Far. tōbra)	Torba
Yanlık	
Tagar (<Far.)	
Tagarçuk	
Çuval (<Far.)	Çuval
Tolkuk	

Tablo 3.1.116. Dolap, sandık ve sepetler için kullanılan sözcükler

Hucira (<Ar.hucra)	
Dolab	Dolap
Kübrü	
Kübür	
Sunduk~ Sınduk (<Ar.sanduk)	Sandık

Çeten	
Kuburçuk (<Mog.kubur+T.)	
Çöngök	
Kapsa (< Lat. capsa)	

Tablo 3.1.117. Evde çeşitli amaçlar için kullanılan eşyalarla ilgili sözcükler

Tegirmen	Değirmen
Yarguç	
Açgu	
Yelpigüç	
Şıkırık~ Şıkrak	
Çıkırık~ Çakırık (<Tkm.)	
İp saracak	
Agırsak	
Kösegü ~ kösev	
Kösegü	
Ösek	
Kürek	fırın küreği, kürek
Kösöv	
Yırgak	
Maşa (<Far.maşa)	Maşa
Çevirci	
Kıptı	Makas
Bıçkı~ Buçkı~ bıçku	1. Makas 2.testere,demir testere
Sındı~ Sındu (<Tkm.)	Makas
Karçı	
Bıçkıç~ Bıçkuç (<Tkm.)	
Çeküş~ Çeküç (<Far.)	Çekiç
Kaşu	
Nacak	Nacak
Kazkıç	

Kazma	Kazma
Ötürgü	
Uruk	

Tablo 3.1.118. Çadır ve Bölümleri

Çadır~ Çatır (<Far.çader)	Çadır
Çadır tiregi	Çadır direği
Çamka ~ Çamga	
Alaçuk	
Kara ev	
Küyme	
Terme (<Mog.terme)	
Ok (II)	
Töpi	
Keregi	
Tünglik	

Tablo 3.1.119. Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler

Aş bişürgen ev	Mutfak
-----------------------	--------

Tablo 3.1.120. Yemek pişirme araçları

Ocak	Ocak
Peç (<Rus.peç)	
Tennür (<Ar.)	
Kavurkına	
Yaglov	
Kazan	Kazan
Kazgan	Kazan
Çömiç	
Çömçi~ Çömçe (<Far.)	Kepçe, tahta kepçe
Çölmek	Çömlek
Çömlek	Çömlek
Kazan ayak	
Atık	

Bişek	
--------------	--

Tablo 3.1.121. Yemek yemek için kullanılan eşyalarla ilgili kullanılan sözcükler

Ağaç çanak	ağaç kap
Çanak	çanak, kadeh. bardak
Ediş	
Kaşık	Kaşık
Şökü (<Çin)	
Sufra (<Ar.sufra)	Sofra
Trapez (<Yun.trapezi)	
Tirki	

Tablo 3.1.2 Sıvı saklamak için kullanılan sözcükler

Cemşe	
Sarnaşa	
Kümiş ayak	
Sarça	
Sırçağı	
Yıltrın	
Sırça	Cam, cam bardak
Şişe	Şişe, cam bardak
Kadeh (<Ar.)	İçki bardağı
Altın ayak	
Yasman	
Bardak	Büyük testi
Senek	Küp, damacana
Tegene	
İbrik (<Ar.)	Kulplu, emzikli su kabı
Suwluk	
Yatık~ Yatuk	

Tablo 3.1.123. Çeşitli mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler

Elek	Elek
Eleg (elik)	Elek

Ayman	
Çavlı	
Döğüç	
Keli	
Legün	
Oklagu	Oklava
Senid	üzerinde yufka açılan tahta
Ege	Eye, törpü
Egev	
Bilegi ~ bilegü~ Bilevü	Bileği
Bilek	
Övük	
Süzgüş	Süzgeç
Soravcı	
Tepsi	Tepsi
Karbul	Kalbur
Otluk	
Şakmak~ Çakmak	
Çokra-	

Tablo 3.1.124. Yiyecekler için kullanılan sözcükler

Aş	Yemek, yiyecek; yem; tahıl
Aş Oktı	
Ahşam aş	Akşam yemeği
Bestlemek	

Tablo 3.1.125. Bakliyatlar için kullanılan sözcükler

Arpa	Arpa
Aşlık	Buğday, yem
Buğday	Buğday
Buday ~ Boday	Buğday
Bugda	
Bogday	Buğday

Tuturkan~ Tuturgan (<Mog.)	
Birinç (< Far. Birinç)	Pirinç
Kinci	
Kebek ~ Kepek	Kepek
Nohut (< Far.nohut)	Nohut
Burçak	
Mercimek ~ Mercemek	Mercimek
Mercümeke (<Tkm.)	Mercimek
Mercümeke (<Far.)	
Marcumak (< Far.)	Mercimek
Tarı ~Taru ~ Darı	Darı
Tüvi ~ Tüv	
Bırçak	Burçak
Ovus (< Rus. Oves)	
Şirihış[t]~tarañcubin (< Far. şır-i hişt)	
Tügü	
Koptalık (<Far.kufta+T.)	
Ügre	
Kavut	Kavrulmuş hububat

Tablo 3.1.126. Sebzeler için kullanılan sözcükler

Bırçak	Burçak
Samuk	
Sogan	Soğan
Yova	
Sarımsak ~ Sarmusak	Sarımsak
Kömüren	
Burç	
Biber	Biber
Kurtuman	
Çulhan	
Leymü	
limon (< Far.limon)	Limon

Kamış	Şeker kamışı
İtrib	
Turbut (< Far.)	
Turp	Turp
Turma	
Turub	Turp
Açı erenge	
Kabak	sarı çiçekli birçok türü olan bir bitki, kabak
Badırcan	Patlıcan
Hıyar (< Far. hıyar)	Hıyar, salatalık
Hı[y]ar şanba[r] (< Far. hıyar-ı şanbar)	
Elestik	
Ereng	Şalgam
Şalgam~Şalkam (< Far. Şalgam)	Şalgam
Çügündür(<Far.)	
lahan (<Yun.lahano)	Lahana
Lahana	Lahana
Keşür (<Tkm.)	
Çamgur	
Çomar	
Kenger	
Bakla	Bakla
Ispanak (< Rum.spanaki)	Ispanak
Kababa(< Ar.kababa)	
Marul (< Rum. marúli)	Marul
Raziyana (< Far.Rāziyāna)	Rezene
Razyane	
Mañdanus (< Rum. Makedonisi)	Maydanoz
Yışkıç	
Salg (< Ar. Salg)	Adaçayı
Mazu	Mazı
Bazu	Pazı

Zeytin (<Ar.zaytun)	Zeytin
-------------------------------	--------

Tablo 3.1.127. Meyvalar için kullanılan sözcükler

Cemiş	
Yemiş	meyve, yemiş
Salkum	üzüm (salkımı)
Yüzüm ~ Üzüm	Üzüm
Borla	
Koruk	Olgunlaşmamış üzüm
Mayası	
Norıma (<Far.norema)	
Kertme	
Armut (< Far.amrut)	Armut
Armut (<Tkm.)	Armut
Alu (<Far.)	
Şefteli~ Şefteli~ Şeftalu (< Far)	Şeftali
Kara erük~ Kara erik	
Mişmiş (< Ar.)	Kayısı
Saru erük ~ Sarı Erik ~ Sarı İrik	
Zerdalu (< Far.) ~ Zerdeli	Kayısı
İncir (< Far.)	İncir
Nar	Nar
Enar (<Far.)	Nar
Nardan (< Far.)	
Karbus~ Karpuz	karpuz
Kovun ~ Kavun	Kavun
Sarı kavun	Kavun
Alma	Elma
Elme	Elma
Ayva (<Tkm.)	Ayva
Hayva (<Far.)	
Beh (< Far.)	
Narinç (< Far.)	Narenciye, turunçgiller

İrik~ Erük~ Erik	Erik
Zerdalu (< Far.)	
Payam~ Bayam (<Far.)	Badem
Badam (<Far.)	Badem
Kiras (<Yun.kerasi)	Kiraz
Zeytin (<Ar.zaytun)	Zeytin

Tablo 3.1.128. Yağlar için kullanılan sözcükler

Yağ	yağ
İç yağı	geviş getiren hayvanların karın boşluğunda iç organları saran yağ
Kuyruk yağ	Kuyruk yağı
Kere yağ	Tereyağı
Sarı yağ~ Sarıg yağ~ Sarı yav	Tereyağı
Sağyağ	
Sa yağ	

Tablo 3.1.129. Süt ürünleri için kullanılan sözcükler

Ürün	Süt
Süt ~ Süd	Süt
Agus ~ Aguz	memeli hayvanların doğumdan sonraki ilk sütü
Turak	
Kuş sütü	Kuş sütü
Çıgıt	
Yürümçik	
Peynir (<Far.)	Peynir
Penir (<Tkm.)	Peynir
Kara kurut	
Kurut	
Kaymak	Kaymak
Yoğurt~ Yugurt	Yoğurt
Yavurt	

Katik	Yoğurt, katık
Ekşi yoğurt	Ekşi yoğurt

Tablo 3.1.130. Çerezler için kullanılan sözcükler

Koz (<Far.gavz,göz)	
Hoz (<Far. gavz,göz)	
Yagak	
Koz işi	
Çatlavuk	
Şekirdek~ Çekirdek	Çekirdek
Çirdek	
Şetlegen	
Hurma ~ Horma (< Far.hurma)	Hurma
Kurma	
Kuru hurma	Kuru hurma
Badam (<Far.badam)	Badem
Kastana (< Rum)	Kestane
Pistak (< Rum.)	
Funduk	Fındık

Tablo 3.1.131. Etler ve diğer hayvan ürünleri

Et	Et
Bögsmen et	
Kesek et	
Sökilmiş et	
Kıyma	Kıyılmış et
Suçuk~ Sucuk	Sucuk
Sohta	
Kazı	
Kuru yet	Kuru et
Yumurda (<Tkm.)	Yumurta
Yumurtka	Yumurta
Yumurtaga	Yumurta

Yumrutka	Yumurta
Ovulduh	

Tablo 3.1.132. Ballar

Bal	Bal
Kamış bal	Kamış balı
Ak bal	
Ağırçak	
Avuçuk	
Kara bal	Siyah bal

Tablo 3.1.133. Baharatlar ve baharatlı bitkiler

Yışkıç	
Zafran (< Ar.)	Safran
Tuz	Tuz
Darçini (< Far.)	Tarçın
Cincibil (< Ar.)	Zencefil
Çaman (< Rum.)	
Gül darçini (< Far.)	
Garanful (< Ar.)	Karanfil
Vaksız (< Far. vaksizak)	
Mahmuda (< Ar. mahmuda)	
Sadaf (< Ar.)	sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir bitki, sedef
Ravand (< Far.)	ravent, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki
Sabur (< Ar.)	
Çurunba (< Far.çürunba)	
Siriş	
Terek	Ağaç
Kovra	
Kendir	Kendir
Alabota	

Tigenek	
Kükel (< Mog. Kögül)	Kara diken, dikenli bir tür çalı
Raziyana (< Far. Raziyana)	Rezene
Mandanus (< Rum. Makedonisi)	Maydanoz
Salg (< Ar. Salg)	

Tablo 3.1.134. İçecekler

İşmek	
--------------	--

Tablo 3.1.135. Sular

Kuyı su	kuyu suyu
Tatlı su	tatlı su
Tuzlu su	tuzlu su
Süzük su	temiz su, duru su

Tablo 3.1.136. Meyva suları

Yüzüm suyu	üzüm suyu
Karbus suyu	karpuz suyu
Kamış su	kamış suyu
Şeker suyu	şeker suyu

Tablo 3.1.137. Şaraplar

Susun (<Mog.subsu)	
Sagır	
Çağır	
Çakır	
Bor	
Süçü	
Süçi	
Komlak	
Boza	
Bal şıra (<T.+Far.)	
Sorma	

Tablo 3.1.138. Çeşitli içecekler

Sirke	sirke
Şalgam	şalgam
Sorma	
Ak mık	
Ayran	ayran
Kımız	kımız

Tablo 3.1.139. Yemekler

Söklenci	
Söglence	
Sölençi	
Sögülme	
Sögülmiş	
Şişlik	kebab
Turak (<Tkm)	
Kavut	kavrulmuş arp unu,darı ekmeği, kavut yemeği
Talkan	
Kömeç	çörek, bir çeşit yemek
Küveç	çömlek kapta pişirilen yemek
Serid (<Ar.)	
Yahni (<Far.)	Haşlanmış et veya balık

Tablo 3.1.140. Çorbalar

Müyün	
Şorba (<Far.)	Çorba
Ovmaç	
Tutmaç	Hamurun yuvarlanmasıyla yapılan çorba benzeri yemek
Salma tutmaç	hamurun yuvarlanmasıyla yapılan çorba benzeri yemek
Bulamaç	Un çorbası

Tarhana~ Tarhannah	Tarhana
---------------------------	---------

Tablo 3.1.141. Ekmek, çörek, pasta

Un	Un
Hamur (<Ar.hamir)	Hamur
Yugurulmuş	
Togram	Bir lokma ekmek
Sokum	Bir lokma ekmek
Etmek	ekmek
Ötmek	ekmek
Yupka etmek	Yufka
Maya	Maya
Kömeç	Külde pişirilen ekmek
Kemeç	
Kapkaç dibi	
Yovaça	

Tablo 3.1.142. Tatlı yiyecekler

Şeker~ Çeker	Şeker
Bekmes (< Tkm)	Pekmez
Bekmez (<Far.)	Pekmez
Halva	Helva
Koz helvası	

Tablo 3.1.143. Takvim ve Ölçü Birimleri

Ölçe	Ölçü
Uzun ölçe	
Taşlar	
Terezü (<Far.terazu)	iki kefeli tartı aleti, terazi
Arşun	Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın, endaze
Karı	
Ardab	
Batman	coğrafyaya göre değişen bir ağırlık ölçüsü

Tablo 3.1.144. At Malzemeleri

Alındaki kaş	
Artındaki kaş	
Kamşu/ kamşu	
Kamçı	Kamçı
Urmak	
Tikiç	
Tepkeç	
Yona	
Eyerning ağacı	
Eyer yabagi	
Eyer	Eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne
Yagırlık	
İçlik	
Köpçük	
Edrim	
Töbengü	
Ayl	
Üzengi~ Üzengü	Üzengi
Tüzgün	
Tizgin ~ Tizgün	Dizgin
Telbagı	
Yügen	
Yüligen	
Yüken	
Aguzlug	Gem, ağızlık
Kisen	
Yular	Yular
Üygen	
Nokta (< Moğ.nogtu)	
Ukruk	
Kaşrav	

Kaşıguç	
Kiyiz	
Kolan	Semer bağı
Kolang	
Yıngırçak	
Üyügen	
Kayışkan ~ Kuyışkan	
Halka (<Ar.halka)	
Kuskun	
Kayış	(at takımında) kayış
Kişen	
Közöldürük	
Kömüldürük	
Naal (< Ar. na'l)	Nal
Sagıt (< ?)	
Toga	(at takımında kullanılan) toka
Toga tili	
Tüvme	
Saçak	

Tablo 3.1.145. Savaş Araç ve Gereçleri, Silahlar

Tablo 3.1.146. Savunma için kullanılan araçlar

Bıçak	bıçak
Sagıt	
Ok	ok
Oh	
Yassı ok	yassı ok
Koş	
Keş (< Far. kış)	
Ok temiri	
Paykan (<Far.)	
Kalkan ~ Kalgan	Kalkan

Süngü~ Süngü~ Süngü	Mızrak, kargı, süngü
Sünü	
Süngülçe	
Ya~ Yaa	
Yay kabı	Yay konulan kap
Yay	Yay
Ya kab(zas)ı (<T+Ar.+T.-sı)	Yay kabzası (yay kabı)
Ya tozu	
Kılıç	Kılıç
Kın	Kılıf, kın
Kalın	
Bulov (<?)	
Bulav	
Suruk	
Sırh ~ Sırık	Uzun sopa, sırık
Tokmak	Tokmak, topuz
Bellik	
Olca	

Tablo 3.1.147. Zırhlar

Yarık	
Kübe	
Demür kömlek	Zırh
Butluk	
Kübe	
Aşık	
Yaşuk	
Tovulga	
Işım (< ?)	
Yaka	
Bellik	
Yaçı	
Aşla-	

Ölçek	
--------------	--

Tablo 3.1.148. Paralar

Akça	Akçe, para
Nakt (<Ar.nakd)	Akçe, para
Yarmuk	
Kara yarmuk	
Pul	Altın ve gümüş olmayan para
Yarmak	
Agrı	
Altun (II)	

Tablo 3.1.149. Altın için kullanılan sözcükler

Altun~ Altın	Altın
---------------------	-------

Tablo 3.1.150. Gümüş için kullanılan sözcükler

Kümiş ~ kümüş	Gümüş
Kömiş	Gümüş

Tablo 3.1.151. Bakır için kullanılan sözcükler

Bagır ~ Bakır	Bakır
----------------------	-------

Tablo 3.1.152. Kurşun için kullanılan sözcükler

Korgaşın	
Kurguşın ~ Kurguşun	
Kurğuşın~ Kurğuşun	
Kurşun	kurşun

Tablo 3.1.153. Demir için kullanılan sözcükler

Demür~ Demir	Demir
Temür~ Temir	Demir

Tablo 3.1.154. Değerli taşlar için kullanılan sözcükler

Becuda (<Far.becade)	
Bolar (<Ar.billur)	
Kabut yapkut (<Far.kabut+Ar.yakut)	
İnçü (<Çin.çençu)	inci
Yinçi (<Çin.çençu)	
Su yinçi	
La'al (<Ar.)	kırmızı renkte değerli bir taş
Piroza (<Far.peroza)	firuze taşı, turkuaz

Tablo 3.1.155. Diğer değerli maddeler için kullanılan sözcükler

Ak kargaşın	
Kalay	kalay
Köne suvı (köne suvu)	
Kurç	
Fil tişi (<Far.fil+T.)	fildişi
Çoyun	
Tuç	Tunç
Kömür	Kömür
Kövrük	
Kükürd	Kükürt
Kibrit (<Ar.kibrit)	Kükürt

Tablo 3.1.156. Ticaret

Ençi	
Satuk~ Satuh~ Satun	
Satov	
Astlançı	
Astılan	
Rebe (<Ar.riba)	
Alıştırmak	
Alıçı	müşteri, satın almak isteyen

Satuhçı	Satıcı
Baha (<Far.baha)	Kıymet, değer
Behet (<Ar.bey'et)	
Isıg~ Asıg	
Cemege	
Kazna (<Ar.hazina)	

Tablo 3.1.157. Tarım

Sabançı~ Sapancı	çiftçi, reñçber
Tat	

Tablo 3.1.158. Tarım aletleri

Kerki	
Saban	Saban
Saban temir	Saban demiri
Tarmavuç	
Uzan	
Orak	Orak
Üygen	

Tablo 3.1.159. Tarım ürünleri

Urlug	
Eker	
Bıçen	
Salam (< Tkm.)	
Mamuh (<Far.panbuk)	
Bammuk	Pamuk
Banbuk	Pamuk
Mamuk~ Mamık	Pamuk
Pamuk (Far.)	Pamuk
Hirmen (<Far.)	
Indır	
Ekin	Ekin

Tikenek	
Tiken (<Tkm.)	Diken
Kamkak	
Yabuldırak	
Çirdek	her şeyin çekirdeği
Tütün	Tütün

Tablo 3.1.160. Tarım alanları

Tarlov	Tarla
Saban yeri	Tarla
Kavdan	
Biçenlik	
Borla	
Bağ (<Far.)	bağ, bostan
Yazı	
Oy	
Yazı yir	ova, bozkır
Kesek	

Tablo 3.1.161. Hayvancılık

Sürüv	
Kütöv	

Tablo 3.1.162. Evcil hayvanlar

İkti	
-------------	--

Tablo 3.1.163. Atlar ve diğer binek hayvanları

Kölük (<Tkm.)	
Yunt~ Yund	
At	Binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan tek tırnaklı hayvan,
Tazı (<Far.)	
Çilgü	Doru renkli

Tori	
Yağız	Dört ayağı sekili at
Boz	Kırat
Arba	
Tay	İki yaşındaki tay
Dönen (< Moğ.)	
Kulun	Küçük tay
Kulunçak	Küçük tay
Mogoltay	Moğol (Tatar) tayı
Kısrak	Kısrak
Kıstrak	
Be	
Kunlançı kısrak	
Elir	
Katır	Katır
Aygır	ygır
İğdiş	
Yelemçi	Koşu atı
Eşkün	Açık adımlarla yürüyen at
Sal	
Yeşek	
Eşek	Eşek
Kulağı uzun	Eşek
Kulan	Yaban eşeği
Kuduk~ Koduk	Sıpa
İnen	
Arvana	Dişi deve
Teve	Erkek deve
Buğra	Hörgüçlü erkek deve
Köşek	Deve yavrusu
Kaban	

Tablo 3.1.164. Küçükbaş hayvanlar

Eçki	
Tişi eçki	
Keşi	Keçi
ekşi,/eşki	
erkeç	erkek keçi, teke
Koçkar	Koç
Goç~ Koç (<Tkm.)	Koç
Kozı~ Kozu	Kuzu
Oğlak	Oğlak
Çibiç	bir yaşındaki oğlak

Tablo 3.1.165. Büyükbaş hayvanlar

Öküz	erkek sığır
Boga~ Buga	Boğa
Çift öküz (Far.+T)	toprağı sürmede kullanılan öküz
Su-sığır	
Buzav	
Buzagu	Buzağı
İnek	İnek
İnen	Dişi deve
Buğra	Erkek deve
Deve~ Teve~ Tive	Deve
Köşek	Deve yavrusu

Tablo 3.1.166. Kümes hayvanları

Karaca kaz	
Kaz	Kaz
Taguk~ Takuk	
Dakuk~ Dagık (daguk)	
Tavuk	Tavuk
İrkek tavuk	Erkek tavuk
Tagaku	

Tahuk	
Çil tavok	
Tavoh	
Horos~ Horoz (< Far.)	Horoz
Yavrı	Civeiv

Tablo 3.1.167. Diğer evcil hayvanlar

İt	İt, köpek
Enük (<Tkm)	Köpek yavrusu
Enlük	
Köbek	Köpek
Kancık~ Kançuk~ Kançık (<Sogd.)	Dişi köpek
Küfük	Tüylü köpek
Çetik~ Çetük	Kedi
Maçı~ Meçi	erkek kedi
Maçı tişi	
Meşik	

Tablo 3.1.168. Yabani hayvanlar

Keyik~ Kiyik	
Kedik	

Tablo 3.1.169. Sürüngenler

Kesürtiki	
Keselteki	
Keseltirki	
Keler	Kertenkele
Yalım	
Kurbuga~ Kurbaga	Kurbağa
Kaburçaklu bağa	
Evren	
Arun	
Ecdeha~ Eçdiha	

Yılan~ İlan	Yılan
sazagan	
Sazgan	
Böy	
Akreb	Akrep
Çıyan	Akrep
Çıdan	Akrep, çıyan

Tablo 3.1.170. Böcekler

Sarınça	
Sarınçkan	
Çekirge ~ Çekürge	Çekirge
Örimçik	Örümcek
Örmeçek	
Örümcek	Örümcek
Böv	Örümcek
Böy	
Akreb	Akrep
Epelek	Kelebek
Köbelek	Kelebek
Bürçe	
Büre (<Tkm.)	Pire
Bürşe	
Pire	Pire
Kumurska	
Kumuruska	
Kumursuga	
Kumursak	
Karınça (<Tkm.)	Karınca
Kandala	
Bit	Bit
Kasırtka	
Sakurtka	

Kübe	Güve
Küye	
Çibin	Sinek
Şibin	Sinek
Singek	
Sinek	Sinek
Çibin	Sivri sinek
Sürü çibin	
Üyez	
Kurt	Kurtçuk, solucan
Sülük	Sülük
Lim	

Tablo 3.1.171. Kuşlar

kuş	Kuş
Yavrı (<Tkm.)	Kuş yavrusu
Çüzek	
Saka	saka kuşu
Ku	
Ügü	Baykuş
Baykuş	Baykuş
Yabalak	
Kırgıy	
Kırgı	
Atmaca toğan	Atmaca
Laçın	Şahin
Şahin	Şahin
Toğan~ Doğan	Doğan kuşu
Turumtay (Mog.)	
Balaban	
Sar	
Songur (< Moğ.)	Doğan
Sunkur	

Karçığa (< Mog.harçaga)	Atmaca, aladoğan
Karçaga (<Mog.harçaga)	Atmaca, aladoğan
Çağrı	
Çakır kuş	Doğan ile atmaca arası yırtıcı bir av kuşu
Kargu	
Karguy	
Köçken	
Kartal (<Tkm.)	Kartal
kara-kuş	Kartal
Sügün	
Sövlün	
Bülbül (< Far.bulbul)	sesinin güzelliği ile tanınmış ötücü bir kuş, bülbül
Kügürçin	
Küverçin	Güvercin
Kügerçin	Güvercin
Göverçin	Güvercin
Sıgırçık~ Sığircuk	sığırçık kuşu
Sıyrışık	
Sırşık	
Çıpçık~ Çıpçuk	
Çura (<Far.curra)	Küçük bir cins yırtıcı kuş
Sibçik	
Serçe	Serçe
Sişek	
Sagızgan	
Saksagan~ Saksakan	Saksağan
Korday (<Mog.)	
Ördek	Ördek
Yarasa	Yarasa
Deglükeç	
Karlagaç	
Karlugaç	

Karlavuç	
Kırlakuç	Kırlangıç
Karga~ Karka	Karga
Çil	
Tavus (< Far.ta'us < Ar.ta'us)	Tavus kuşu
Torgay	
Turna	Turna
Eliye (<Mog.)	
İbibik	İbibik
Bıldırcın	Bıldırcın
Bağırlak	

Tablo 3.1.172. Deniz hayvanları

Alaboga	
Baluk~ Balık	Balık
Ilan balık	Yılan balığı
Yengeç ~ Tengeç	Yengeç
Tekleç	
Kısgaç	

Tablo 3.1.173. Yırtıcılar

Canavar (< Far.)	Canavar
Esri	
Kaplan	Kaplan
Sırtlan	Sırtlan
Kunduz	Kunduz
Teyin	
Ayu	Ayı
Börü~ Böri	Kurt
Bülçek	
Kurt	(I) köpekgillerden yırtıcı, etçil memeli hayvan; (II) kurtçuk
Bars	Pars

Çura (<Far.curra)	Küçük bir cins yırtıcı kuş
Arstlan	Aslan
Aslan	Aslan
Arslan	Aslan
Savsar	Sansar
Dela (< Far.)	
Küzen	
Küzen	
Kara küzen	
Sıçkan	Sıçan, fare
Sıçan (<Tkm.)	Fare
Silevsin ~Silevsün (< Moğ.siligüsün)	

Tablo 3.1.174. Diğer yabancı hayvanlar

Teyin	
Koyan	
Tavişkan	Tavşan
Tafşan~ Tavşan (<Tkm.)	Tavşan
Yalman	
Kelengi	Tarla faresi
Sagın	
Kolan	
İlik	
Ayuk (<Tkm.)	
Ubuk	
Sığın~ Sıgun	
Keyik	Geyik, ceylan
fil (< Far.)	Fil
Pil (<Far.pil)	
Kelte	
Irs (< Rus.)	
Kirpi	Kirpi

Kiş	
Közsiz köpek	
Kössiz sebek	
Beçin (<İrn.)	
Maymun (<Ar.meymun)	Maymun
Palang (< Far.)	
Tonguz~ Tonuz~ Donguz	Domuz
Kaban (<Mog.habang)	
Çoçka	Domuz yavrusu
Tişi tonguz	Dişi domuz
Keyik tonguz	
Karsak	
Tülkü~ Tilkü~ Tülki~ Dilkü~ Dilki	Tilki
Tülküçik	Tilkicik
Arkar	
Ayrak	

Tablo 3.1.175. Avcılık ve Balıkçılık

Avlak	İssız,tenha arazi,işlenmemiş arazi
Av	
İlim	
Karmak	

Tablo 3.1.176. İç güvenlikle ilgili meslek adları

şeri~ şerü	
Çeyri~ Çeri~ Çerig	Asker
Çeri başi	Ordu komutanı
şerü başi	
Sübaşi	Komutan
Minmiş	
Atlıg	Süvari
Atlu kişi	Süvari

Ohçı	
Okçı	Okçu
Sü	
Süğüçü	süğü kullananan
hasal koşak(?)	
Keşig (<Mog.)	
Közediçi	gece nöbetçisi
Közemci	
Turgak	
Bekçi	bekçi, koruyucu
Sakçı	

Tablo 3.1.177. İstihbaratla ilgili meslek adları

Kişifci (< Ar.+T.)	Keşifçi, casus
------------------------------	----------------

Tablo 3.1.178. Eğitim-öğretim hayatıyla ilgili meslek adları

Uz	usta
Usta	öğretmen
Bilişmen	
Bilge	Bilge, âlim
Erdemlü	Âlim
Danışmend (< Far.)	Âlim, bilgili, din bilgini
Hoca (< Far.)	Hoca, efendi
Hace	
Bitikçi	
Bitigçi	
Bitik ostası (<T.+Far.usta+T.)	
Katib (< Ar.)	Kâtip, yazı ustası
Yazıcı~ Yazışı	Yazan, Yazıcı
Şakird (< Far.)	
Üstad (<Far.)	Bilim ve sanatta bilgi sahibi

Tablo 3.1.179. Çocuk bakımıyla ilgili meslek adları

Emzürçi	
Orta (II)	
Dayelik (<Far.+T.)	

Tablo 3.1.180. Gündelik işlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları

Yumuşçı / yumuşçu	
Koşdaş	
Yuguçı	
Tapuçı / Tapuçı	
Kapuçı	Kapıcı, kapı bekçisi, hizmetçi
Kullukçı	hizmetçi
Tanışman (< Far. Dânişmend)	Danışman
karabaş / karavaş	cariye, hizmetçi
karnak / kırnak	
Tüge	
Küng	
Evdegi kız	Hizmetçi Kız
Evdegi epçi	Hizmetçi Kadın

Tablo 3.1.181. Avlanmayla ilgili meslek adları

Közdemci	
Balukçı	Balıkçı

Tablo 3.1.182. Gıda ve beslenmeyle ilgili meslek adları

Aşşı	Aşçı
Attar (< Ar.)	Güzel kokulu şeyler satan, aktar, baharatçı
Bagırçı	
Tegirmençi / Degirmençi	Değirmenci
Etmekçi	Fırıncı
Ötmekçi	Ekmekçi
Etçi	Kasap

Yetçi	
Furunçı (< Ar.+T.)	Fırıncı
Yogurtşı	Yoğurtçu

Tablo 3.1.183. Ev eşyası veya aletlerinin yapımı ve onarımıyla ilgili meslek adları

Bakırçı~ Bakırşı	Bakırcı
Temürçi	Demirci
Kümüşçi	Gümüşçü
Bardakçı	Testi, fıçı yapımı ile uğraşan
Bıçakşı~ Bıçakçı	Bıçakçı
Çıgırgeçi	
Eyerçi	eyer yapan kimse,saraç
Kaşukşı	Kaşıkçı
Közüğü	
Şanakşı	
Tonçı	
Yalçı	
Börkçi	
Etikçi	
Çekmençi	
Culahak (<Far.)	
Tokurçı	
Tikiçi	Terzi
Derzi (Far.)	Terzi
Yonguçı	Marangoz

Tablo 3.1.184. Silah yapımıyla ilgili meslek adları

Kılıçşı	kılıççı
Kirişçi	yay, kirişi yapan
Yayçı~ Yayşı	yay yapan kimse
Yaçı	
Yarıkçı	

Ohçı	Ok yapan kimse
-------------	----------------

Tablo 3.1.185. İnşaat işleriyle ilgili meslek adları

Boyacı ~ Boyaçı	Boyacı
Kazıcı	Kazıcı, kazma işini yapan kimse
Yapçı	Bina ustası, inşaat ustası
Yonguçu	Marangoz
Divar ostası (Far.divar+Far.usta+T.)	Duvar ustası

Tablo 3.1.186. Temizlenmeyle ilgili meslek adları

Baş yülütçi	
Sakal yülüçi	
Yülüçi	
Yuguçu	

Tablo 3.1.187. Haberleşme ve iletişimle ilgili meslek adları

Berîd (< Ar.)	
Dellal(< Ar.)	Tellâl, davetçi
Talal (< Ar.)	
Elçi~ İlçi	Haberci, postacı, elçi
Sıkrık	
Ügerçi	
Sözlegüçi	

Tablo 3.1.188. Büyü, fal ve astrolojiyle ilgili meslek adları

cadı (< Far.)	Büyücü, sihirbaz
Kam	Büyücü
kam katun kişi	
Yulduzçı	

Tablo 3.1.189. Sporla ilgili meslek adları

Cânbaz (< Far.)	
küreççi ~ Küreşçi	Güreşçi, pehlivan
Yumrukçı	
Küre(ş)çi	Güreşçi

Tablo 3.1.190. Ziraatla ilgili meslek adları

Bakçaçı (<Far.bagça+T.)	
Ekinci	Çiftçi
Sabançı	Çiftçi,rençber
Tat (< Far.)	

Tablo 3.1.191. Hayvancılıkla ilgili meslek adları

Küden (?)	
Kütövçi	
Çoban (<Far.)	Çoban, güdücü
Yılkıcı	

Tablo 3.1.192. Müzik ve eğlence hayatıyla ilgili meslek adları

Düdükçi	Düdükçü, düdük çalan
Sıbızguçı	
Irçı	
İrlayıcı	
Kobuzçı~ Kopuzçı	
İklıkçı	
Koşıcı	
Oynacı	Oyuncu, dansçı, hokkabaz,palyaço
Saki (< Ar.)	Saki, içki sunan
Uzan	Kopuz çalarak türkü söyleyen
maskara (<Ar.mashara)	Taklit ve hünerleriyle insanları eğlendiren kişi
Ayak tutugçı	
Çagırçı	

Tablo 3.1.193. Denizcilikle ilgili meslek adları

Çumgalak	
Kemiçi	Gemici

Tablo 3.1.194. Dilencilikle ilgili meslek adları

Karakçı	
Dilençi	Dilenci
Sinlig	

Tablo 3.1.195. Yasal olmayan meslekler

Oğrı	
Uvurgan	
Tügme	
Soyuguçı	
Erseklik	
Harabat (II) (<Ar.)	
Murdarlık (Far.murdar+T.)	
Talaşman	

Tablo 3.1.196. Taşımacılık ve hizmetle ilgili meslek adları

Hamal (< Ar.)	hamal, yük taşıyan insan
İlikçi	
Yalçı	

Tablo 3.1.197. Ticaretle ilgili meslek adları

Satuhçı	
Satıgçı	Satıcı
Altunçı	Altıncı, sarraf
Astlançı	
Çerçi	Gezerek ufak tefek şeyler satan kimse, perakendeci

Attar (Ar.attar)	Baharat ve güzel kokular satan kimse
Bazarcı (< Far. + T.)	Pazarcı, ticaretle uğraşan
Bazargan (< Far.)	
Bazirgan (<Far.)	Pazarcı, tüccar
Bezergen (<Far.)	
Satıcı	Satıcı, satış yapan, tacir
Yolçı	
Taçik (< Far. Tâcîk)	
Celeb (< Ar.)	Koyun ticareti ile uğraşan
Kuyumçı / kuyunçı	Kuyumcu, sarraf
Kümüşçi	Gümüştü
Saraf (< Ar.)	Sarraf
Kümüştü	Gümüştü, gümüş işiyle uğraşan
Talal (< Ar.dallal)	Tellal, komisyoncu
Siraz	
Miyançı (<Far.miyân+T.)	
Şıraçı	

Tablo 3.1.198. Madencilikle ilgili meslek adları

Kömürçi	kömürcü
----------------	---------

Tablo 3.1.199. Devlet yönetimiyle ilgili meslek adları

Başçı	
Baskak	
Başkak	
Beg ~ bey ~ bi ~ big ~ biy	Bey, reis, efendi, soylu
Daraga (< Moğ. Daruga)	
Pişva (<Far.)	
Halife (<Ar.)	Birinin yerine geçen kişi, hükümdar
Han ~ Kan	Han, imparator, kağan
Pâdişâh (< Far.)	Padişah, hükümdar
Soltan (< Ar.Sultan)	Sultan, padişah
Şeyh (<Ar.)	Tarikat büyüğü, kabile başkanı

Tablo 3.1.200. İdari İşlerin ve devlet kurumlarındaki çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesiyle ilgili meslek adları

Çavuş	Askeri veya idari lider
Ayguç	
Hatib (<Ar.)	Hutbe okuyan, konuşmacı
Dil-bend (< Far.)	
Til bilgen	
Dılmaç~Talmaç~Tılmaç~Tılmaç	
Tolmaç (<Mog.tolmaçi)	
Kapuçı	Kapıcı, hizmetçi
Bilgen	
Kullukçı	Hizmetçi, maiyet memuru
Tanışman (< Far. Dânişmend)	Danışman
Tapuçı ~ Tapugçı	
Karabaş	Cariye, hizmetçi
Karnak ~ Kırnak	
Tüge	
Küng	
Evdegi kız	Hizmetçi
Evdegi epçi	Hizmetçi

Tablo 3.1.201. Adaletle ilgili meslek adları

Bogavul (< Moğ. bukavul)	
Cellâd (< Ar.)	Cellat
Hökümçi (< Ar.+T.)	
Hakim (<Ar.)	Hakim, kadı
Hakem (<Ar.)	Anlaşmazlıkları çözmeye yetkili kişi
Savçı	Savcı, kadı
Yarguçı~ Yargıcı	Yargıç, hüküm veren kimse

Tablo 3.1.202. Maliyeye ilgili meslek adları

Kaznaçı (< Ar.hazina+ T.)	
-------------------------------------	--

Tablo 3.1.203. Gök tanrı inancıyla ilgili meslek adları

Kam	Şaman, büyücü
Kam katun kişi	
Yulduzçı	

Tablo 3.1.204. Müslümanlıkla ilgili meslek adları

Fakih (< Ar.)	Fıkıh bilgini
Hatîb (< Ar.)	Hatip, hutbe okuyan
İmâm (< Ar.)	Namaz kıldırın kimse
Yükünçi	
Hoca	Hoca efendi
Hace (<Far.)	
Danışmend (<Far.)	Din bilgini
Mü'ezzin (<Ar.)	Ezan okuyan
Şeyh (<Ar.)	Tarikat büyüğü, kabile başkanı

Tablo 3.1.205. Hıristiyanlıkla ilgili meslek adları

Papas (< Yun.)	Rum din admı, rahip, papaz
Papaz (< Yun.)	Rum din admı, rahip, papaz
Bapas (< Yun.)	
Pap (< Hır.)	
Keşiş (< Far.)	Rahip, papaz
Ruhbanlık (Ar.+T)	Papazlık

Tablo 3.1.206. Sağlıkla ilgili meslek adları

Hekim (< Ar.hakim)	Doktor
Otacı	Hekim, cerrah
Tabib (<Ar.)	Doktor, hekim
Haccam (<Ar.)	

Tablo 3.1.207. Ağaç ve Ağaç çeşitleri İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar

Orman	Orman
Ağaçlık	Ağaçlık, orman
Yılgun	
Ağaç	Ağaç
Terek	Ağaç
Kara terek	
Tut ağacı	Dut ağacı
Üzürmüs (< Far.)	
Hurma ağacı	hurma ağacı
Kayın ağacı	kayın ağacı
Şam ağacı	çam ağacı
Emen	
Kavak	ağaç, kavak
Kayın	kayın ağacı
Ulu terek	büyük ağaç
Kiçkez terek	
Yapraklı terek	yapraklı ağaç
Kuru terek	kuru ağaç
Yılgın	İlgın ağacı
Bakam (Ar.bakkam)	

Tablo 3.1.208. Çiçek ve Çiçek Çeşitleri İçin Kullanılan Genel Adlandırmalar

Çeçek~ Çiçek	Çiçek
Sonbul (< Far.)	Sümbül
Gülah ~ Gülef	
Gül	Gül
Gülah	
Tunguluk	
Garanful	Karanfil
İpkin	

Tablo 3.1.209. Otlar

Vakşız (< Far.)	
Mahmuda (< Ar.)	Mahmude otu
Sadaf (< Ar.)	sarı çiçekli ve hekimlikte kullanılan, çok yıllık bir bitki, sedef
Ravand (< Far.)	Ravent, büyük yapraklı, beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki,
Sabur (< Ar.)	
Çurunba (<Far.çūrunba)	
Siriş	
Kovra	
Kendir	Kendir
Alabota	
Yasmık	
Kekik ot	Kekik bitkisi
Tigenek	
Kükel (< Mog.kögül)	
Kasak	
Yigde	İğde
Düp	
Semiz ot	Semiz otu
Şirihışt (<Far.)	
Holincan (<Far.holincan)	

Tablo 3.1.210. Tarımda Kullanılan Aletler

Kerki	
Tarmavuç	
Üygen	
Saban	Saban
Saban temir	Saban demiri
Uzan	
Orak	Orak

Tablo 3.1.211. Hayvancılıkla İlgili Eşya Adları

Aguzlug	Gem, ağızlık
Uyan	
Ayl (< ?)	
Eyer	Eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne
Eyer yabogı	
Yagırlık	
İçlik	
Yona	
Köpçük	
Edrim	
Töbengü	
Közöldürük	
Eyerning ağacı	
Halka (< Ar. halka)	(At takımında kullanılan) Halka
Kamçı	Kamçı
Urmak	
Kolan	
Kolang	
Kaşrav	
Kişen	
Kiyiz	
Kömüldürük	
Kuyışkan (< ?)	
Kuskun	
Kayış	(At takımında) Kayış
Naal (< Ar. na'l)	Nal
Temür	Demir, nal
nokta (< Mo. noqtu)	
Yular	Yular
Saçak	

Sagıt (< ?)	
Têlbağı	
Tizgin~ Tizgün	Dizgin
Tin	
Yügen	
Toga	(At takımında kullanılan) Toka
Toga tili	(At takımında kullanılan) Toka çengeli, toka dili
Tüvme	
Üzengi~ Üzengü	Üzengi
Yıngırçak (< ?)	
Yügen	
Ukrük	

Tablo 3.1.212. Mutfakla ilgili eşya adları

Senek	
Bardak	ağaçtan yapılan ve su içmek için kullan su testisi
İbrik (<Ar.)	Kulplu, emzikli su kabı
Yağlık	Yağ kabı
Şökü (<Çin)	
Terki	
Çanak	Çanak, kadeh, bardak
Ediş	
Kadeh (<Ar.)	İçki bardağı
Çanak (< Çin. Çan+ -ak)	İçine şarap veya yağ konulan kap, kâse, çanak
Ayak	
Arkut	
Çöngök ayak	
Kökür	
Ağaç çanak	Ağa ç kap
Çavlı	

Çapçaçık	
Çömiç (< Far. Çamça)	
Çömçe (<Far.)	Tahta kepçe
Çömçi	
Kemçe (<Far.)	
Kepçe	Kepçe
Bulagagu	
Kaşık	Kaşık
Çömlek	Çömlek
Elek~ Eleg (elik)	Elek
Ayman	
Kaşuk	Kaşık
Kavurkına	
Tava	Tava
Kazan	Kazan
Kazgan	Kazan
Esiç	
Kazan ayak	Sacayağı, üzerine tencere, tava vb. koymaya yarayan üç ayaklı demir destek,
Oçak	Ocak
Kösöv	
Çakmak	Tutuşturma aleti
Otluk	
Şakmak	
Övük	
Piyala (< Far. piyala)	Bardak, kadeh
Şişe (< Far. şışa)	Şişe
Tabak (< Ar. tabak)	Tabak
Tegene (< ?)	
Tëgirmen	Değirmen
Tepsi (< Çin. Dep- tsi)	Tepsi
Atık	
Bişek	

Tövgüç	
Döğüç	
Keli (< ?)	
Yaglav~ Yavlov (<Alm. en phanne)	
Yasman	
Yıltrın	
Oklagu	Oklava
Senid	Üzerinde yufka açılan tahta
Bilegi, bilegü	Bileği
Bilevü	
Süzgüş	Süzgeç
Soravcı	
Karbul	Kalbur

Tablo 3.1.213. Ev yapımı, tamirat, ve gündelik işlerle ilgili eşya ve alet adları

Agingiç~ Ağınguç	
Çıvalduz (< Far. cuval-duz)	Büyük iğne, çuvaldız
Çuvalduz (< Far. çuval-duz)	Çuvaldız
Temen	
İgine	İğne
İne	İğne
Yigne	
Yip	
Yiplik	
İp	ip, iplik
Oymak~ Oymah	
Çövürmek	
Teyirmek	
Urçık	
Örken	
Uzun ip	uzun ip, halat
Yogun ip	

Uruk	
Pargal (< Far. pargal)	Pergel
Şkinca (< Far. şkinca)	
Yelim (< ?)	
Baltıçak	
Boyow	
Boya	Boya
Rang	
Rang-i lak (<Far.)	
Eşik	
Kadav	
Mıh (<Far.mıh)	Çivi
Kelerpüç	
Bışmiş kerpiç	Tuğla
Kıskaç~ Kıskaç	1. Kerpeten 2.kıskaç
Çeküç (<Far.)	Çekiç
Üşkü	
Ütürgü	
Bilev	

Tablo 3.1.214. Güvenlikle ilgili eşya adları

Açkuç	
Yuzak (< ?)	
Kufl (<Ar.)	
Anahtar	Anahtar
Kilid	Kilit

Tablo 3.1.215. Muhafaza ve depolamayla ilgili eşya adları

hucira (< Ar. hucra)	
Dolab	Dolap
Kapsa (< Lat. capsula)	
Kapuç	

Sunduk~ Sınduk (< Ar. şandūk)	
Topra (< Far. tōbra)	Torba
Yançık~ Yançuk	
Yanlık	
Çöngök	
Çuval (<Far.)	çuval
Tagarçuk	
Tagar (<Far.)	
Artmak	
Tolkuk	

Tablo 3.1.216. Dinlenmeyle ilgili eşya adları

Töşek	Yatak, döşek
Töşekning ayağı	Üzerine döşek serilen sehpa
Yastuk~ Yastık	Yastık
Yastak	
Yegen	
Yorgan	Yorgan
Yuvurgan~ Yovurgan	
Olturguç	

Tablo 3.1.217. Aydınlatmayla ilgili eşya adları

Çırak (< Far. çerag)	
Çırag (<Far.)	
Fanar (< Yun. fanari)	Fener

Tablo 3.1.218. Dekorasyonla ilgili eşya adları

Hasır (< Ar. hasir)	Hasır
Kalı (< Far. kalı)	
Kilim (< Far. gilim)	Kilim
Töşegü	
Köşegen	

Perde (<Far.)	Perde, örtü, peçe
Örtüg	Örtü, perde
Kövüz	
Kuburçuk (<Mog.kubur+T.)	
Olturguç	
Sarpan (< Far. sar-band)	
Yapkiç	

Tablo 3.1.219. Kesici ve Delici Aletler

İti	
Balta	Balta
Baltıçak	
Bıçak	Bıçak
Etikçi bıçağı	
Bıçkı~Bıçku ~ Buçkı	1. makas, 2. testere; demir testere
Burav	
Hadak (< Mog. hadak)	
Kadav (< Mog. hadav)	
Mıh (<Far)	Büyük çivi
Temir mıh (< temir + Far. mıh)	Demirden yapılmış büyük “çivi”
Kerki	
Şkinca (< Far. şkinca)	
Kıptı	
Sındı~ Sındu (Tkm)	Makas
Karçı	Makas
Bıçkıç~ Bıçkuç (Tkm.)	
Çeküş	Çekiç
Kaşu	
Nacak	Nacak
Kazkiç	
Kazma	Kazma
Ötürgü	

Kıskaç~ Kıskaç	1. Kerpeten, 2. kıskaç
Çavlı	
Egev	
Bilegi, bilegü	Bileği
Bilevü	
Bilek	
Züpin(<Far.)	
Süngülçe	

Tablo 3.1.220. Askerî savunma ve saldırıda kullanılan eşya adları

Bıçak	Bıçak
Bulov (< ?)	
Bulav	
Kalkan~ Kalgan	Kalkan
Keş (< Far. kış)	
Kılıç	Kılıç
Kın	Kılıf, kın
Kahn	
Oh	
Ok	Ok
Ok temiri	
Paykan (<Far.)	
Yassı ok	
Koş	
Sagıt (< ?)	
Süngü~ Süngi~ Süngü	Mızrak, kargı, “süngü”
Sünü	
Süngülçe	
Tokmak	Tokmak, topuz
Züpin(<Far.)	
Ya	
Yaa	

Yay	Yay
Yay kabı	Yay konulan kap
Ya kab(zas)ı (<T+Ar.+T.-sı)	Yay kabzası (yay kabı)
Ya tozu	
Bellik	

Tablo 3.1.221. Askerî giyim ile ilgili eşya adları

Butluk	
Kübe (< ?)	
Yarık	
Tovulga	
Işım (< ?)	
Yaka	
Demür kömlek	Zırh
Aşık	
Yaşuk	
Öleşek	

Tablo 3.1.222. Fırıncılıkla ilgili eşya adları

Kürek	Fırın küreği, kürek
peç (< Rus. peç)	
Sibürtki	

Tablo 3.1.223. Çizmecilikle ilgili gereç adları

Biz	
Etikçi bıçağı	
Kalıp (< Ar. kalıb)	Ayakkabı kalıbı
Koy sürüki	
Sahtiyan (< Far. sahtiyan)	
Sürük	
Taban	

Tablo 3.1.224. Maden işlemeciliğiyle ilgili gereç adları

Çakuç (< Far. çakuç)	
Egev	
Kıskaç	1. Kerpeten, 2. kıskaç
Küre (< Far. kura)	
Kürük	
Maşa (< Far. maşe)	Maşa
Örs (< ?)	Örs
Tegene (< ?)	

Tablo 3.1.225. Ödemeyle ilgili eşya adları

Akça	Akçe, para
Nakt (< Ar. nakd)	Akçe, para
Yarmak	
Altun	

Tablo 3.1.226. Hesaplama, değer belirleme ve ölçüyle ilgili eşya adları

Mahak (< Ar. mihakk)	
Sanar takta (<sana-‘hesap yapmak’+-r + Far. tahta)	
Taftar (< Ar. taftar)	Hesap, tutanak defteri
Tarazu (< Far. tarazu)	İki kefeli tartı aleti, terazi
Terezü (< Far. tarazu)	İki kefeli tartı aleti, terazi
Taşlar	

Tablo 3.1.227. Dini İnanışlara Ait Eşya Adları

Altar	
Lahan (< Far. lagan)	
Organa (<Lat.)	

Tablo 3.1.228. Kara taşımacılığıyla ilgili eşya adları

Araba (<Ar. ruba)	At vb. hayvanla çekilen, tekerlekli araç, araba
Kanglı	Kağnı
Aknuna	

Tablo 3.1.229. Deniz Taşımacılığıyla İlgili Eşya Adları

Eşik	
Keme	
Kemi~ Gemi	Gemi
Lenger	
Kayuk	Kayık
Yelken	Yelken
Dümen	gemi vb. araçları yönetmeye yarayan parça

Tablo 3.1.230. Avlanmaya Ait Eşya Adları

Ag	İplik, sicim, tel vb. ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü, ağ
Av	
İlim	
Karmak	

Tablo 3.1.231. Eğitim-Öğretime Ait Eşya Adları

Bitik	
Duvat (< Ar. davit)	
Kagıd~ Kağıt (< Far. kagiz)	Kağıt
Kalem~ Kalam (< Ar. kalem)	Kalem
Karalık	

Tablo 3.1.232. Musiki İle İlgili Eşya Adları

Bırgı~ Burgu	Üflemeli bir çalgı
Burguca	
Nakara (< Ar. nakkara)	
Organa	
Suruna (< Far. surna)	
Taf (< Ar. taf)	Tef
Tombur (< Ar. tanbur)	

Tablo 3.1.233. Yönetime Dair Eşya Adları

Mohor (< Far. muhr)	
Tamha	
Sicil-name (Ar.+Far.)	Sicil veya hükmün yazıldığı kitap

Tablo 3.1.234. Kara ile ilgili yer adları

Eniş	
Oy	
Özen	
Kol	
Yazı yir	Ova, bozkır
Yazı	Ova
Yaz	
Yaban (<Far.)	
Yaylag	Yayla
Oba (<Mog.oba)	
Orman	Orman
Örleş	
Öyük	
Tepe	Tepe
Tepeçük	Küçük tepe
Toghar	
Tag ~ Dağ	Dağ

Tav	
Sengirtav	
Kiçkez tag	
Atraç	
Yaban	
Yar	Yalçın kayalık
Uçurum	Uçurum
Or	
Orbu (<Mog.orbun)	
İN	Mağara
Magara	Mağara

Tablo 3.1.235. Su ile ilgili yer adları

Tengiz~ Dengiz	Deniz
Açı teniz	
Açı thiz	
Tuzlı dengiz	Suyu tuzlu olan deniz
Tatlı dengiz	Suyu tatlı olan deniz
Öküz	2.Irmak
Ögüz	Irmak, nehir
Akarsu	Akarsu
Yırmak (<Tkm.)	
Özen	
Arık (I)	Irmak, nehir
Rud (<Far.)	
Çırlak	
Dere~ Tere	Dere
Bınar (<Tkm.)	Kaynak
Bıngar	
Köz	
Bulah	
Çohrah	

Çokrak	
Köl	Göl
Dirler su	
Saz	Bataklık
Batak	Bataklık
Bollak	
Kuyu	Kuyu

Tablo 3.1.236. Açık alanlar

Otalamak	
Otlak	Otlak, mera
Kavdan	
Kütöv	
Tın yer	
Bakça (<Far.bagça)	1.bahçe, 2.bostan
Bahça (<Far.bağça)	Bahçe
Bahşe	
Bostan (<Far.)	Bostan
Borla	
Bag (<Far.bag)	Üzüm bağı
Tarlov	Tarla
Saban yeri	Tarla, ekili yer
Indır	
Kesek	
Maydan (<Ar.maydan)	Açık alan

Tablo 3.1.237. Kapalı alanlar

Koruk(I)	
Biçenlik	
Ambar (<Far.anbar)	Genellikle tahıl vb. saklanan yer
Ayran	
Azbar	

Ahur (<Far.)	At ahır
Kurgan	
Saray (<Far.saray)	

Tablo 3.1.238. Konaklama Amaçlı Yer Adları

Konaklık	Konaklama yeri
Konuş	
Köskü (<Mog.)	
Kervansaray (<Far.)	Han, kafil e vi
Saray (<Far.)	Ev, saray

Tablo 3.1.239. Ulaşım Sağlama Amaçlı Yer Adları

Liman (<Yun.limoni)	Liman
Köprü	Köprü
Köprük	
Keçi	

Tablo 3.1.240. Korunma Amaçlı Yer Adları

Kalaa (<Ar.kal'a)	
Orda	
Kermen	
Körövil	
Barü (<Far.)	
Kurgan	
Hisar (<Ar.)	Kale
Torağı	
Or	

Tablo 3.1.241. Yaşama ve Barınma Amaçlı Yer Adları

El	1.memleket, 2.millet, halk
Kent (<Sogd.kenth)	Şehir, yerleşim yeri
Şaar (<Far.şahr)	

Ulus (<Mog.)	
Hala (<Ar.kal'a)	
Köy (<Tkm.)	Köy
Makala (<Ar.mahalla)	
Teyre	
Koparmak	
Tam	Çatısız, toprak ev

Tablo 3.1.242. Ticari Amaçlı Yer Adları

Bazar (<Far.bazar)	Satıcıların mallarını satmak için sergiledikleri yer
Harabat (<Ar.harabat)	
Kebit (Sogd.)	
Tugan (<Ar.dükkan)	

Tablo 3.1.243. Dini inanışlarla ilgili yer adları

Yih-öv	
Altar	
Klisia (<Yun.ekklisia)	Kilise
Terme (<Mog.terme)	

Tablo 3.1.244. Belirli, Özel Zamanlar İçin Kullanılan Sözcükler

Ulu kün	Bayram
Kurban bayram ay (<Ar.kurban+T)	Kurban Bayramı ayı, zilhicce
Aşur ay (Ar.aşura+T.)	Muharrem ayı, aşure ayı
Şabat (<İbr. Şabbat)	Yahudilerin dinlenme günü, cumartesi
Şabat kün (<İbr. Şabbat)	Yahudilerin dinlenme günü,cumartesi
Toba ay (<Ar.tavba+T)	Tövbe ayı
Safar ay (<Ar.safar+T)	
Ekindü	İkindi, ikindi namazı
Kinde	
Sıçkan yıl	

Tonguz yıl	
-------------------	--

Tablo 3.1.245. Yılı Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler

Yıl	Yıl, sene
İl	
İlşin yıl	
Bıltır ~ Bildır	
Olmuş yıl	
Keldeçi yıl	
Kelgen yıl	
Yıllar sanı	
Sıçkan yıl	
Tonguz yıl	

Tablo 3.1.246. Mevsimleri Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler

Yay	
Yaz	
Küz~ Güz	Sonbahar
Küzün	Sonbahar, güz
Küz ay	

Tablo 3.1.247. Ayları Belirtmek İçin Kullanılan Sözcükler

Ay	otuz günlük süre
İlk yaz ay	
Yaz evveli	
Küz evveli	
Yay evveli	
Kış evveli	
Üçünç ay	
Orta küz ay	
Song küz ay	
Orta kış ay	

Sövünç ay	
Keldeçi ay	
Kelgen ay	

Tablo 3.1.248. Hafta Anlamında Kullanılan Sözcükler

Hafta (<Far.hafta)	Hafta
Yeti	
Ayna	
Birsi ayna	
Kelir ayna	

Tablo 3.1.249. Gün Anlamında Kullanılan Sözcükler

Kün	1.gün, 2.güneş
Gün	Gün
Ödür (<Mog.)	
Bukün~ Bugün	Bugün
Birisi kün	
Ozav kün	
Tün kün	
Esregü kün	
Tangda	
Keldeçi kün	
Kündeği	
Künde künde	
Yekşanbe (<Far.yakşanba)	
Yekşenbe kün (<Far.+T)	
Tuşanbe (<Far. Duşamba)	
Dü-şenbe (<Far. Duşamba)	
Seşanbe (<Far.seşamba)	
Şeşenbe kün (<Far.T.)	
Caarşanbe (<Far.çarşanba)	Çarşamba
Cihar-şenbe (<Far.çarşanba)	

Panşanbe (<Far.pançsanba)	
Pençsenbe kün (Far.+T)	Perşembe
Benc-şenbe (<Far)	
Ayna (<Far.adine)	
Cum'a (<Ar.)	Cuma
Cum'a-irtesi (<Ar.+T)	Cumartesi
Şenbe kün (<Far.+T.)	

Tablo 3.1.250. Akşam, Sabah, Öğle, İkinci Anlamındaki Sözcükler

Yatgu	
Keçe~ Kije~ Gice	Gece
Tün	
Tün kije	Dün gece
Öbürcü dün	
Kelgen kije	
Tün buçukı	
Dün buçuğı	
Yarım keçe	
Ahşam (<Sogd.)	Akşam
Akşam ~ Aksam	Akşam
Kün erte	
Tang erte	
Aş oktı	
Tang	
Tan	Şafak vakti
Tanla	
Tang sarasında	
Tang sara	
Erte	Tan vakti, sabah, erken
İrte	Sabahleyin, yarın
Kündüz ~ Gündüz	Gündüz
Öylen~ Öğlen	Öğle, öğle vakti

Orta kün	
Tuş	
Düş	
Yikindü (<Tkm.)	
Yikiz	
Ekindi	İkinci

Tablo 3.1.251. Zaman İfade Eden Diğer Sözcükler

Kederçe	
Köpge deyri	
Uzun kalı	
Bir anca	
Emdi~ İmdi	Şimdi, hemen
Emdiden arı	
Emdigiden	
Emdiden keri	Şimdiden sonra
Erte çakda	
Erden	
Erte	
Ertegi	
Ozav	
Birerde	
Menggü	
Dagn	
Anuz (<Far.hanuz)	

Tablo 3.1.252. Sağlıkla İlgili Terimler

Agırmak	
Agırmak	Hastalık, ağrı
Sagsızlık	Hastalık
Sağlık	Sağlık
Kelepen (<Aram.kelepen)	

Öçek	
Tumov	
Zükam (<Ar.)	
Zükamlug (<Ar.)	
Vebalg (Ar.+T)	Veba hastalığına yakalanmış, salgın hastalıklı
Cüzam (<Ar.)	insan vücudunda çiban ve yaralardan oluşan bulaşıcı bir hastalık
Cerehat (<Ar.)	İrin, yara
Temeri	
Baguçı	
Bertük	Çıkırık, çıkık, bere
Haccam (<Ar.)	Haçamatçı, vücuttan kan alan
Isıtma	Sıtma nöbeti, hastalık ateşi
Bezgek	
Daru (<Far.)	
Em	İlaç, derman
Hekim (<Ar.hakim)	Doktor, hekim
Otaçı	Hekim, cerrah
Malaham (<Ar.marham)	
Ot (I)	
Otlar	
Süngülçe	
Tımar (<Far. Timar)	tedavi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. Değerlendirme

Çalışmada Türk dil bilimi açısından önemli bir yere sahip olan tarihi Kıpçak sözlüklerini kısaca tanıtarak, bu sözlüklerde yer alan, Kıpçak Türklerinin sosyal ve kültür yaşamlarının söz varlığını ortaya koymaya çalıştık. Bu amaçla, Kıpçak Türkçesi üzerine Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Ahmet Caferoğlu, Recep Toparlı başta olmak üzere birçok Türk dilbilimcisinin alana kazandırdığı Kıpçak sahası üzerine yapılan çalışmalar da taranarak Kıpçak sözlüklerinde yer alan ve tarihî Kıpçak Türklerinin sosyal yaşamlarını ortaya koyan sözcükler belirlenmeye çalışıldı. Tarama çalışmasından sonra ulaşılan sonuçlar bu bölüm altında verilmiştir.

4.1.5. Sosyal Tabakaları Belirleyen Sözcükler

Sosyal Tabakaları Belirleyen sözcüklerde 47 Kıpçak Türkçesi, 3 Farsça, 8 Arapça, 3 Moğolca, 1 Farsça+Türkçe olmak üzere toplam 65 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.5. *Sosyal Tabakaları Belirleyen Sözcükler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar.+ T.	Far.+ T.	Yun.	Mog.+ T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
Erkekler için yüksek unvan, rütbe belirten adlar	5	1	1												7
Kadınlar için yüksek unvan, rütbe belirten adlar	3														3
Genel olarak yüksek unvan, rütbe belirten adlar	7	2	2	2											13
HalkınToplum İçindeki Konumunu ve Maddi Durumunu Belirten Adlar	15	1		1											17
Köleler İçin Kullanılan Sözcükler	17	4							1						22

4.1.9. Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler

Hukuk Alanında Kullanılan sözcüklerde 10 Kıpçak Türkçesi, 1 Moğolca olmak üzere toplam 11 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.9. *Hukuk Alanında Kullanılan Sözcükler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
	10			1											11

4.1.10. Eğitim, Öğretim Ve Öğrenim Hayatı

Eğitim, Öğretim ve Öğrenim Hayatını anlatan sözcüklerde 16 Kıpçak Türkçesi, 2 Farsça, 3 Arapça olmak üzere toplam 21 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.10. *Eğitim, Öğretim ve Öğrenim Hayatı*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
	16	3	2												21

4.1.11. Oyun, Eğlence Ve Yarışmalar

Oyun, Eğlence ve Yarışmalar için kullanılan 26 Kıpçak Türkçesi,, 1 Farsça, 4 Arapça, 1 Yunanca, 1 Latince olmak üzere toplam 33 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.11. *Oyun, Eğlence ve Yarışmalar*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
	26	4	1							1		1			33

4.1.13. Ev İçin Kullanılan Sözcükler

Ev İçin Kullanılan sözcüklerde 134 Kıpçak Türkçesi, 2 Türkmence, 21 Farsça, 5 Arapça, 1 Moğolca, 2 Moğolca+Türkçe, 2 Yunanca, 1 Latince, 1 Rusça olmak üzere toplam 169 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.13. *Ev İçin Kullanılan Sözcükler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
Evin Bölümleri İçin Kullanılan Sözcükler	22		5											1	28
Ev Yapımında Kullanılan Araç Gereçler İçin Kullanılan Sözcükler	13		3								1				16
Çeşitli Ev Eşyaları İçin Kullanılan Sözcükler	90	5	11		2					2	1	1			114
Çadır ve Bölümleri	9		2	1											12

4.1.14. Mutfak

4.1.14.1. Mutfak Eşyaları İçin Kullanılan Sözcükler

Mutfak eşyaları için kullanılan sözcüklerde 59 Kıpçak Türkçesi, 1 Yunanca, 1 Farsça, 4 Arapça, 1 Rusça olmak üzere toplam 66 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.14.1. *Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
Mutfak eşyaları için kullanılan sözcükler	59	4	1							1				1	66

4.1.19. Meslekler

Mesleklerle ilgili sözcüklerde 168 Kıpçak Türkçesi, 1 Türkmençe, 21 Farsça, 25 Arapça, 4 Moğolca, 5 Farsça+Türkçe, 5 Arapça+Türkçe, 1 Farsça+Farsça+Türkçe, 2 Türkçe+Farsça+Türkçe, 1 kaynağı bilinmeyen olmak üzere toplam 233 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.19. *Meslekler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
Güvenlikle İlgili Meslek Adları	19			1				1							22
Eğitim-Öğretim Hayatıyla İlgili Meslek Adları	12	1	4												17
Gündelik Hayatta Ev İçinde Belli Bir Hizmetin Yerine Getirilmesiyle İlgili Meslek Adları	16		1						1						18
Avlanmayla İlgili Meslek Adları	2														2
Esnaf ve Zanaatkarlıkla İlgili Meslek Adları	42	2	2					1							

4.1.21. Günlük Yaşamda Kullanılan Aletler ve Eşyalar

Günlük Yaşamda Kullanılan Aletler ve Eşyaları bildiren sözcüklerde 265 Kıpçak Türkçesi, 2 Türkmence, 30 Farsça, 19 Arapça, 3 Moğolca, , 1 Türkçe+Farsça, 2 Türkçe+Farsça+Türkçe, 1Türkçe+Arapça+ Türkçe, 1 Moğolca+Türkçe, 1Yunanca, 2Latince,1 Almanca, 2 Çince, 4 kaynağı bilinmeyen olmak üzere toplam 347 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.21. *Günlük Yaşamda Kullanılan Aletler ve Eşyalar*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog. +T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
Tarımda Kullanılan Aletler	8														8
Hayvancılığa İlgili Eşya Adları	41	2		1											44
Evle İlgili Eşyaların Adları	119	7	20							1	1	1			156
Kesici ve Delici Aletler	25		2	2	2										32
Askerlikle İlgili Araçlar	33		2												36
Bir Zanaat Koluna Ait Eşya Adları	12	1	4											1	18
Ticarete ait eşya adları	5	3	1												10
Dini İnanışlara Ait Eşya Adları	1		1									1			3
Taşımacılığa Ait Eşya Adları	10	1													11
Avlanmaya Ait Eşya Adları	4														4
Eğitim-Öğretime Ait Eşya Adları	4	2	1												7
Musiki İle İlgili Eşya Adları	3	3	1									1			8

4.1.22. Yer Ve mekan Adları

Yer ve mekan Adlarında 75 Kıpçak Türkçesi, 3 Türkmence, 14 Farsça, 7 Arapça, 5 Moğolca, 2 Sogdça, 2 Yunanca olmak üzere toplam 117 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.22. *Yer ve mekan Adları*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog.+ T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
	75	7	14	5	3	1				2					117

4.1.23. Zaman Bildiren Terimler

Zaman Bildiren Terimlerde 98 Kıpçak Türkçesi, 5 Arapça+Türkçe, 9 Farsça,1 Türkmence, 1 Moğolca, 1 Sogdça, 4 Farsça+Türkçe ,1Arapça,2İbranice olmak üzere toplam 122 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.23. *Zaman Bildiren Terimler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog.+ T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
	98	1	9	1	1	1		5	4						120

4.1.24. Sağlıkla İlgili Terimler

Sağlıkla İlgili Terimlerde 16 Kıpçak Türkçesi, 7 Arapça, 2 Farsça, 1 Arapça+Türkçe, 1 Aramice olmak üzere toplam 28 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 4.1.24. *Sağlıkla İlgili Terimler*

	T.	Ar.	Far.	Mog.	Tkm.	Sogd.	Ar.+ Far.	Ar. +T.	Far. +T.	Yun.	Mog.+ T.	Lat.	Rum.	Rus.	TOP.
	16	8	2					1							27

4.2. SONUÇ

Sözlükler sosyal hayatı en iyi yansıtan, geçmişle bugün, bugünle gelecek arasında bağ kuran en önemli kültürel kaynakların başında gelmektedir. Edebi, dini veya tarihi metinlerde yer almayan, toplumların günlük yaşamlarında kullandıkları birçok sözcüğe ulaşmamızı sağlayan eserler sözlüklerdir. Özellikle kavram alanı sözlükleri çalışmalarda kaynak sağlama açısından ön plana çıkar. Diğer sözlüklerde sözcükler, kullanıldıkları alana veya anlamına göre değil harf sırasına göre sıralanır. Kavram alanı sözlüklerinde ise belli bir kavramla ilgili sözcükler birarada verilir ve araştırılan alanla ilgili sözcükler toplu bir şekilde görülebilir. Böylece ihtiyaç duyulan verilere bu sözlükler yoluyla daha çabuk ulaşılabilir. Bu çalışmada tarihî Kıpçak Türklerinin sosyal yaşamlarında kullandıkları söz varlığına ulaşmaya çalışıldı. Bu kapsamda, sözlüklerin bizi Kıpçak Türklerinin günlük yaşamlarında var olan söz varlığına ilk elden ulaştıracak eserler olduğu düşünüldü. Çünkü bu dönem sözlükleri - *Codex Cumunicus* hariç- Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış eserlerdir. Ayrıca bu sözlüklerin çoğunluğu kavram alanı sözlüğü şeklinde oluşturulmuştur. Bu yüzden Kıpçak Türkleri'nin günlük hayatı hakkında oldukça kapsamlı sosyal hayat sözcüklerine sahip olacakları göz önüne alındı. Bu amaçla tarihi Kıpçak dönemi sözlüklerinden *Codex Cumunicus*'un yanında Mısır-Suriye sahasında oluşturulan *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi Mugali*, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, *Kitâb-ı Bülgatü'l-Müştâk fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak*, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lügat'it-Türkiyye*, *Kitab ul-İdrak Li- Lisan ül Atrak*, *El-Kavaninü'l Külliye Li-Zabti'l -Lügati't -Türkiyye*, *Kitabü'l-Ef'al*, *Resuli Sözlüğü* ve *Eş-Şüzür-üz-Zehebiyye vel-Kitai'l-Ahmediyye fil_Lügat-it-Türkiyye* adlı sözlükler tarandı.

Yapılan çalışma Kıpçak Türkleri'nin söz varlığından bir "kavram alanı eseri" oluşturulmasını sağlarken, o dönemdeki sözlükçülük çalışmaları hakkında da kısmen bilgi vermektedir. Hatta alıntı sözcüklerin de çalışmaya dahil edilmiş olması sebebiyle o dönemlerde Türkçeye hangi dillerin etki ettiğine dair fikir sahibi olunması açısından faydalı olabilir. Ayrıca Memluk-Suriye sahası sözlüklerinin Araplara Türkçe öğretiminde ön planda olduğu düşünülürse, bu çalışma, o yıllarda Türklerin yabancılara yaşamlarındaki hangi sözcükleri öncelikli olarak öğretmeyi amaçladıkları konusunda fikir vermesi açısından da önemlidir.

Tarihi Kıpçak Türkçesi sözlükleri üzerinde yaptığımız tarama sonucunda 2717 sözcüğe ulaşılmıştır. Bunlardan 2294 sözcüğün Kıpçak Türkçesine ait olduğu görülmüştür. Kalan sözcükler içinde; 144 Arapça, 224 Farsça, 36 Moğolca, 33 Türkmençe, 13 Yunanca, 5 Rumca, 7 latince, 4 Rusça, 4 Çince, 1 Sanskritçe, 1 Aramice, 3 Soğdça, 24 Arapça+Türkçe, 14 Farsça+Türkçe, 4 Türkçe+Farsça, 6 Moğolca+Türkçe, 1 Farsça+Arapça, 2 Arapça+Farsça, 1 Türkçe+Arapça+Türkçe, 4 Türkçe+Farsça+Türkçe, 1 Farsça+Farsça+Türkçe şeklinde alıntı sözcük tespit edilmiştir. Sözlüklerde Türkmençe olarak kaydedilen sözcükler aslında Oğuzca'dır. Ancak taradığımız sözlüklerde bazı sözcüklerin yanında Türkmençe olduğu özellikle belirtildiği için bu çalışmada da aynı şekilde gösterilmiştir. Türkmençe şeklinde gösterilen sözcükler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Avrat (<Tkm.) : kadın (TM.26b/4)

Paçınak (<Tkm.) : bacanak(TM.33b; 34a/10)

Abru (< Tkm) : ahmak (TM. 28a/5)

Banbuk (<Tkm.) : pamuk (TM.20b/1)

Biz (<Tkm.) : bez, kumaş (TM.20b/3)

Yolkovuş (<Tkm.) : cımbız (TZ.34a/13)

Beki (<Tkm.) : ustura (TZ.34a/12)

Çakrık (<Tkm.) : çıkırık (TM.18a/11)

Sındu (<Tkm.) : makas (TM.24b/13)

Bıçkuç (<Tkm.) : makas (TM.24b/13)

Mercümek (<Tkm.) : mercimek(TM.10b/1)

Keşür (<Tkm.) : havuç (TM.9a/9)

Armut (<Tkm.) : armut (TM.8a/8)

Ayva (<Tkm.) : ayva (TM.8a/13, EK.109, TZ.173; KAT.42)

Penir (<Tkm.) : peynir (TM.17b/3,TZ.229)

Yumurda (<Tkm.) : yumurta (TM.11a/13; RES.205a/41)

Bekmes (< Tkm) : pekmez (TM.16b/12)

Salam (< Tkm.) : saman (TM.10b/12)

Tiken (<Tkm.) : diken (TM.9b/7)

Kölük (<Tkm.) : binek hayvanlarının genel adı (TM.13b/2; KEF.43b/9)

Koç (<Tkm.) : koç (TM.15b710; RES. 195b/5)

Enük (<Tkm) : köpek yavrusu (TZ.11b.6, TM.19a/9)

Büre (<Tkm.) : pire (TM.12b/8)

Karınça (<Tkm.) : karınca (TM.12b/4; RES.200a/9)

Yavru (<Tkm.) : kuş yavrusu (TM.11b/1)

Kartal (<Tkm.) : kartal (TM.10b/6)

Sıçan (<Tkm.) : fare (TM.12a/8; TZ.83a/6-7; RES.196a/1)

Tavşan (<Tkm.) : tavşan (TM.11b/10; KAT.35)

Ayvuk (<Tkm.) : geyik (TM.11b/13)

Kuyumçi (<Tkm.) : kuyumcu, gümüşçü (TM.25b/7; KAT.44)

Yırmak (<Tkm.) : nehir (TM.7a/11)

Köy (<Tkm.) : köy (TM.7a/5; KAT.38)

Yikindü (<Tkm.) : ikinci vakti (TM.30b/3)

Tespitler sonucu, en çok alıntı sözcüğün Farsça'dan olduğu görülmüştür. Farsça'yı sırasıyla Arapça ve Moğolca'nın izlediği gözlenmiştir. Bu durum, Codex Cumanicus dışında taranan sözlüklerin Memluk-Kıpçak sahasında yazılmış olmasının sonucu olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak, Kıpçak Türklerinin zengin bir söz varlığına sahip oldukları; göçlerle dolu, hareketli bir yaşamları olmasına rağmen, kendi söz varlıklarını, dolayısıyla kültürlerini korudukları söylenebilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Argunşah, M., Sağol G. ve Tabaklar, Ö. (2011). *Karahanlıca-Harezmece-Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye Fi 'l-Lûgati 't-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B.(1949).*Eş-Şüzür-üz-Zehebiyye vel-Kıtai 'l-Ahmediyye fil _Lügat-it-Türkiyye*, İstanbul:Üçler Basımevi
- Caferoğlu, A. (1931). Abû Hayyân, *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1984).Türk Dili Tarihi, 3. baskı,C.2., Enderun Kitabevi, İstanbul., s. VII. 10
- Demirci, J. (1998), *Kıpçak Sözlükleri*, Kebikeç Dergisi, Sayı 6, s. 145-152.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Eckmann.(1996). *Harezme Çağatay ve Kıpçak Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, TDK yay., Ankara, s.53,54.
- Eminoğlu, E. (2011). Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî *Kitâbü 'l-Ef'âl (Kıpçakça Satır Arası Sözlük)*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Güner, G.(2017).*Resuli Sözlüğü'nün Türkçe Söz Varlığı*.İstanbul: Kesit Yayınları.
- İzbudak, V. (1936). *El-İdrâk Haşiyesi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi (Tatar, Kazak ve Kırgız Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri)*. Ankara: TDK Yay.
- Özgür, C. (2003). *Kitâbü 'l-Hayl* (Memlük Kıpçakçasıyla Yazılmış İlk Türk At ve Atçılık Eserinin Paris Yazması). İstanbul: Çantay Basımevi.
- Özyetgin, A. M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2001). Ebû Hayyân *Kitâbü 'l-İdrâk li-Lisâni 'l-Etrâk Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Rıfat Bilge (1928). *El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Safran, Mustafa (1993). *Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lügalara Göre Kuman/Kıpçaklarda Siyasî, İktisadî, Sosyal ve Kültürel Yaşayış*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

TDK (1992), *Türkçe Sözlük*, Yeni Basım, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1679 sayfa.

TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, 10.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2244 sayfa.

Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). *El-Kavânînu'l-Küllîye Li-Zabti'llügalati t-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügalati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yavuzarslan, P. (2009), *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*, Ankara: Tiydem Yayıncılık

Kitap Bölümleri:

Arat, R. R. (1948). *Kıpçak*. İslâm Ansiklopedisi içinde (7,713-716). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Argunşah, M. (2013). *Kitâbü'l-Ef'âl Kıpçakça Bir Sözlük Müdür?* B. Gül, (Ed.), Ahmet Bican Ercilasun Armağanı Kitabı içinde (101-107). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları

Bilgin, A. ve Hacıeminoğlu N. (2002). *Kıpçaklar (Kıpçak Türkçesi)*. İslam Ansiklopedisi içinde (25,421-424). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi II Kitabı içinde (150-194)*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Eckmann, J. (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (O. F. Sertkaya, Haz.) Kitabı içinde (74-108). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi Kitabı içinde (382-400)*. Ankara: Akçağ Yayınları

Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Milli Kültürü Kitabı içinde (168-169;185)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Toparlı, R. (2002). *Kıpçak Dili ve Edebiyatı*. Türkler Ansiklopedisi içinde (5,814- 822). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları

Uydu Yücel, M. (2002). *Kıpçaklar*. İslam Ansiklopedisi içinde (25,420-421). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tezler

1. Yüksek Lisans Tezleri:

- Al-Turk, G. (2006). *Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye fi 'l-Lugati 't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biçer, N. (2011). *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünal, O. (2010). *Kodeks Kumanikus IA-55A (Giriş-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

2. Doktora Tezleri:

- Kocapınar, P. (2014). *Kavram Sözlükleri ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Safran, M. (1986). *Codex Cumanicus'a göre Kuman: Kıpçaklarda Ticari Hayat*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salan, M. (2016). *Codex Cumanicus ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde Fiil Yapımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makaleler:

- Akartürk, K. (2006). *Memlûk Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme*. Türklük Bilimi Araştırmaları, 20, 105-124.
- Demirci, J. (1992). *Memluk Kıpçak Edebiyatına Katkılar*. Türkoloji Dergisi, 10(1), 131-142.
- Er, O. (2015). *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabt'l-Lûgati t-Türkiyye'de Yer Alan Kültürel Öğelerin Değerlendirilmesi*. TEKE, 4(1), 294-304.
- Güner, G. (2010). *Kıpçak Türkçesindeki Meslek Adları Üzerine İçerik ve Yapı Bakımından Bir Sınıflandırma Denemesi*. Turkish Studies 5(3), 1416-1448.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1963). *Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi*. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XII, 175-184.
- Karaşlar, M. S. (2012). *Dîvânu Luğâtî't-Türk'teki Oğuzca Eylemlerin Eski Kıpçak Türkçesindeki Görünümü*. The Journal of Academic Social Science Studies, 5(4), 121-132.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya (2012). *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi*. Dil Araştırmaları, 10, 17-81.
- Kaymaz, Z. ve Mohammad, R. (2016). *Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye Fi 'l-Lûgati 't-Türkiyye Hakkında Bazı Açıklamalar*. Türkbilig, 32, 1-20.

- Özgür, C. (2003). *Kıpçakça Yazılmış Eserlerde Türkmence (Oğuzca) Unsurları*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 30, 349-357. Özgür, C. (2009). Kıpçak Sahasına Ait Sözlük ve Kaynaklarda At ve Atçılıkla İlgili Terminoloji. *Turkish Studies*, 891-905.
- Özyetgin, A. M. (1994). *Kıpçak (Kuman) Türkleri-I*. Kırım Dergisi, 2(7), (OcakŞubat-Mart), 16-25.
- Özyetgin, A. M. (1994). *Kıpçak Türkleri-II*. Kırım Dergisi, 2(7), Nisan-MayısHaziran, 29-40.
- Salan, M. (2012). *Kitabü'l-İdrak Li-Lisâni'l-Etrâk'te Alıntı Kelimeler*. Gazi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 11, 53-66.
- Tavkul, U. (2003). *Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 15, 45-82.
- Toparlı, R. (1988). *El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-lugati't-Türkiyye (Şekil Bilgisi Özellikleri-İndeks)*. Türk Dünyası Araştırmaları I, 143-196.
- Toprak, F. (2005). *Harezm Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi Metinlerinin Söz Varlığı (Fiil) Açısından Karşılaştırılması*. Ekev Akademi Dergisi, 9(25), 287-305.

Bildiriler:

- Akartürk, K. (2008). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye'de Alet İsimleri. I*. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK (11-13 Eylül 2006) Bildirileri Kitabı içinde (51-62). İstanbul: Kültür Üniversitesi.
- Demirci, J. (2003). *Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi Çalışmaları*. Cumhuriyetin 80. Yılı Kutlama Etkinlikleri Çerçevesinde Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri Kitabı içinde (53-63). Ankara
- Gökbel, A. (2005). *Codex Cumanicus Işığında Kuman/Kıpçaklarda Aile Yapısı, Evlenme ve Düğün*. KIBATEK-YDÜ XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni Bildiriler Kitabı içinde (12-20). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : İlker BERBER

Doğum Yeri : Çal-DENİZLİ

Doğum Tarihi : 21.11.1969

E-posta : ilkhasber@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Denizli Lisesi

Lisans : Ege Üniversitesi

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce- Orta

İŞ DENEYİMİ :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Fırat İlköğretim Okulu, Malatya	1996-1997
Öğretmen	Pamukkale İlköğretim Okulu, Denizli	1997-1998
Öğretmen	Sabit Bozahmetoğlu İlköğretim Okulu, Kayseri/Kocasinan	1998-2000
Öğretmen	Arif Eminoğlu İlköğretim Okulu, Kayseri/Melikgazi	2000-2002-
Öğretmen	Mareşal Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu, Afyon	2002-2005
Öğretmen	Durmuş Ali Çoban Lisesi, Denizli	2005-2006
Uzman öğretmen, Anadolu Lisesi Öğretmeni	Şht.Öğretmen Yusuf Batur Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Denizli	2006-2007

Uzman öğretmen, Anadolu Lisesi Öğretmeni	Anadolu	Şht. Tuncay Durmuş Çok Programlı Anadolu Lisesi	2007-2009
Uzman öğretmen, Anadolu Lisesi Öğretmeni	Anadolu	Vala Gedik Lisesi, Uşak	2009-2012
Uzman öğretmen, Anadolu Lisesi Öğretmeni	Anadolu	Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi, Denizli	2012-2013
Uzman öğretmen, Anadolu Lisesi Öğretmeni	Anadolu	Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi, Denizli / Merkezefendi	2013-....